FRİEDRİCH ENGELS

Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni

SOL
YAYINLARI

DOKUZUNCU BASKI

AİLENİN
ÖZEL MÜLKİYETİN
VE
DEVLETİN KÖKENİ

FRİEDRİCH ENGELS

ÇEVİREN
KENAN SOMER

Friedrich Engels'in *Der Ursprung der Familie des Privateigentums und des Staat* (= *L'Origine de la Famille, de la Propriété Privée et de l'Etat*, Editions Sociales, Paris 1954) adlı yapıtını, Fransızcasından Kenan Somer dilimize çevirdi ve kitap, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adı ile, *Sol Yayınları* tarafından, Mart 1990 (Birinci Baskı: Kasım 1967; İkinci Baskı: Ocak 1971; Üçüncü Baskı: Eylül 1974; Dördüncü Baskı: Şubat 1976; Beşinci Baskı: Mayıs 1977; Altıncı Baskı: Ekim 1978; Yedinci Baskı: Ekim 1979; Sekizinci Baskı: Kasım 1987) tarihinde, Ankara'da, *Kandil Dizgi*'de dizdirilip, *Şahin Matbaası*'nda bastırıldı.

İÇİNDEKİLER

7 Çevirenin Notu

AİLENİN ÖZEL MÜLKİYETİN VE DEVLETİN KÖKENİ

11

11 Birinci Baskının Önsözü, [*Friedrich Engels*]
14 Dördüncü Baskının Önsözü, *Friedrich Engels*
27 BİR. — Tarih-Öncesi Uygarlık Aşamaları
28 I. Yabanıllık
28 1. Aşağı Aşama
28 2. Orta Aşama
29 3. Yukarı Aşama
29 II. Barbarlık
29 1. Aşağı Aşama
30 2. Orta Aşama
31 3. Yukarı Aşama
34 İKİ. — Aile
42 1. Kandaş Aile
44 2. Ortaklaşa Aile
52 3. İki-Başlı-Aile
67 4. Tek-Eşli-Aile
88 ÜÇ. — İrokua Gensi
103 DÖRT. — Yunan Gensi
113 BEŞ. — Atina Devletinin Oluşumu
125 ALTI. — Roma'da Gens ve Devlet
136 YEDİ. — Keltlerde ve Cermenlerde Gens
151 SEKİZ. — Cermenlerde Devletin Oluşması
163 DOKUZ. — Barbarlık ve Uygarlık
184 EK. — Grup Halinde Evlilik Üzerine Yeni Bulgulanmış Bir Olgu

EK

189

191 Mark

208 Özel Terimler Sözlüğü
213 Açıklayıcı Notlar
217 Adlar Dizini
221 Kaynaklar Dizini
221 I. Yazarlar
222 II. Anonim, Dergi ve Yayınlar
223 Konu Dizini

FRİEDRİCH ENGELS

Friedrich Engels, 28 Kasım 1820'de Barmen'de (Almanya) doğdu. 5 Ağustos 1895'te öldü. Babası bir dokuma fabrikatörüydü. Karl Marx'ın en yakın dostu ve ayrılmaz savaşım arkadaşı, diyalektik materyalizm ile bilimsel sosyalizmin ortak kurucusudur. Marx'ın ölümünden sonra (1883), işçi hareketinin tartışmasız manevî önderi ve en yüksek otoritesi olmuştur.

Başlıca yapıtları: *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* (1845), *Komünizmin İlkeleri* (1847), *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim* (1850-1852), *Konut Sorunu* (1872), *Anti-Dühring, Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor* (1876-1878), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (1884), *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* (1885), *Erfurt Programının Eleştirisi* (1891), *Doğanın Diyalektiği* (1873-1892). Marx ile yayınladıkları yapıtlar: *Kutsal Aile* (1845), *Alman İdeolojisi* (1845), *Komünist Parti Manifestosu* (1848), Karl Marx ile Friedrich Engels'in aynı konudaki yazılarından derlenen kitaplardan başlıcaları: *Paris Komünü Üzerine, Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi, Felsefe İncelemeleri, Edebiyat ve Sanat Üzerine, Din Üzerine, Kapital Üzerine Mektuplar, Kapitalizm-Öncesi Ekonomi Biçimleri, Nüfus Sorunu ve Malthus, Doğu Sorunu [Türkiye].*

Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, başlangıcından ortaçağ sonuna kadar insan topluluklarının bürünmüş olduğu biçimleri açıklayan bilimsel sosyalizmin başlıca yapıtlarından biridir. Engels'in deyişiyle, "Darwin biyoloji için ne kadar önemliyse, toplumun kaynakları için o kadar önemli olan" ve Marx ile Engels'in bulduğu materyalist tarih anlayışını Amerika'da kendi alanında kırk yıl sonra yeniden bulmuş olan Morgan'ın *Eski Toplum* (1877) adlı kitabını, Marx, Almanlara bizzat tanıtmak amacıyla notlar hazırlamıştı. Engels, "yitipgiden dostunun" bıraktığı bu yarım işi, Marx'ın notlarından da yararlanarak ele almış ve sonuçta, Marx ve Engels'in, ilkel toplumun gelişmesiyle ilgili düşüncelerinin çok önemli bir kısmını yansıtan bu kitap ortaya çıkmıştır. Engels, ilk yayından yedi yıl sonra, 1891'de yapılan dördöncü baskısını yeniden gözden geçirmiş, yeni bilgileri ve çalışmaları gözönünde tutarak, kitabı geliştirmiştir.

ÇEVİRENİN NOTU

AİLENİN, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, ilk olarak, 1884 yılında yayınlandı. Bu, Engels'in deyişiyle, "bir vasiyetin yerine getirilmesi" idi. Marx, Amerikalı bilgin Morgan'ın, 1877'de yayımlanan **Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilisation** adlı kitabını, muhtemelen 1880-81 kışında "keşfetmiş", ve gene Engels'in deyişiyle, "Darwin biyoloji için ne kadar önemliyse, toplumun kaynakları için o kadar önemli olan bu kitabı", Almanlara **bizzat** tanıtmak istemişti. Marx'ın bu amaçla hazırladığı ve sonradan Marx-Engels-Lenin Enstitüsünün 192 sayfalık bir kitap halinde yayımladığı notlar, kitabını yazarken, Engels'in eli altında bulunuyordu. Öyleyse bu kitap, yalnızca Engels'in değil, Marx'ın da, geniş ölçüde Morgan'ın bulgularına dayanarak, ilkel toplumların gelişmesiyle ilgili sorunlar üzerindeki düşüncelerinin çok önemli bir bölümünü yansıtmaktadır.

İlk insan topluluklarının bürünmüş olduğu biçimler sorunu, aslında, Marx ve Engels tarafından, daha 1846'da üretim biçimleri kavramının ilk olarak formüle edildiği **Alman İdeolojisi**'nde ele alınmış, ve bir yandan ortak mülkiyete, bir yandan da kan ilişkilerine dayanan bir ilkel toplumun uy-

garlığa öngeldiği varsayımı, daha o zaman ileri sürülmüştü. Bu varsayımı doğrulayan bilimsel çalışmaların sonradan başladığı düşünülürse, Marx'la Engels'in **Alman İdeolojisi**'nde yaptıkları işin önemi daha iyi anlaşılır. Gerçekten, örneğin Maurer, mark, köy ve kent kuruluşları üzerine incelemelerini, 1854-1865 yılları arasında; Latham, **Betimleyici Etnoloji**'sini 1859'da; Bachofen, **Analık Hukuku**'nu 1861'de; Lubbock, **Uygarlığın Kökeni**'ni 1870'te; Morgan **Kandaşlık Sistemleri**'ni 1871'de yayımlamışlardır. Bu konuda "çığır açan" kitap, yani Morgan'ın **Eski Toplum**'u ise, yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, 1877 tarihini taşır. Bu Amerikalı bilgin, Amerika'daki yerli İrokua aşiretleri içinde yaptığı derin incelemelerle, Marx'la Engels'in insan toplumları tarihi üzerinde düşündüklerine çok yakın sonuçlara varmıştı.

Kautsky'ye yazdığı 24 Mart 1884 tarihli mektuptan anlaşıldığına göre, Engels, önceleri, Morgan'ın kitabı hakkında **Neue Zeit**'ta yayınlanmak üzere, nesnel bir tanıtma yazısı yazmayı düşünüyor, bu işi "Marx'a karşı ödenmesi gereken bir borç" sayıyordu. Ama, gene Kautsky'ye yazdığı 26 Nisan 1884 tarihli mektuptan anlaşıldığına göre, çalıştıkça, yalnızca bununla yetinmenin, bu işi, Morgan'ı eleştirmeden, onun elde ettiği sonuçlardan yararlanmadan yapmanın, pek de anlamlı bir şey olmadığını düşündü. Bunun sonucu, ortaya, **Neue Zeit**'ta yayımlanamayacak kadar büyük bir yapıt çıktı: **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni.** Bu haliyle, kitap, Bismarck Almanyası'nda basılamazdı. Zürih'te basıldı. 1884 Ekiminin ilk günlerinde, o zaman için büyük bir tirajla, 5.000 adet basılan kitap, Engels'in bıyık altından gülerek söylediği gibi "yasaklandığı için", aslında yasaklandığı halde, Almanya'da gizli gizli satılarak, çabucak tükendi. Kısa zamanda Rusça ve İtalyancaya da çevrilen kitap, büyük başarı kazandı. 1884-1891 yılları arasında, Engels'in haberi olmadan, kitabın iki kez daha basıldığı anlaşılıyor. Bu yüzden, Engels, 1891 yılında, yeniden yayımladığı zaman, kitap, "Dördüncü Baskı" kaydını taşıyordu. Sunduğumuz çevirinin de aslını oluşturan bu baskı, ilk baskıdan hayli farklıydı. Engels, bu süre içinde, konuyla ilgili bütün yeni çalışmaları dikkatle izlemiş, bu arada özellikle Maksim Kovalevski'nin çalışmalarından yararlanmış, ayrıca, Letourneau, Westermarck ve Mac Lennan'ın kitaplarını da gözönünde tutarak, kitabını zenginleştirmişti. Bu iki baskı arasındaki fark, elinizde bulunan çeviride, Engels'in "Dördüncü Baskı"da yaptığı değişiklik ve katmaları gösteren köşeli parantez [ ] arasına alınmıştır.

Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Marx'la Engels'in, ilkel toplumların gelişmesiyle ilgili sorunlar üzerine, yalnızca zamanlarındaki bilimin bir sentezini yapmakla kalmayıp, ayrıca, bu konudaki araştırma yollarını da aydınlattıklarını gösteren canlı bir tanıktır. Bu yüzden, insanlık tarihini, başlangıcından ortaçağ sonuna kadar kapsayan bu kitap, bugün bile, konusuyla olduğu kadar, metodolojisiyle de öğretici bir nitelik taşı-

maktadır. Emile Bottigelli'nin, kitabın Fransızca çevirisine yazdığı notta* belirttiği gibi, ailenin kökeniyle ilgili sorunlar, Engels'ten bu yana hayli değişmiştir. Sağlığında Engels de, örneğin 14 yıllık bir süre içinde görülen büyük değişikliklerden sözediyor ve bunun gereklerini dikkate alıyordu. Nitekim, Engels'ten sonra yapılan bilimsel araştırmalar, Morgan'ın dayandığı bazı noktaları çürütmüş bulunmaktadır. Örneğin, dünyada başta gelen bir yer tutan Sovyet Etnoloji Okuluna bağlı bilim adamları, Engels'in Morgan'dan almış bulunduğu **kandaş aile** kavramı ve Polinezyalılardaki uygarlık düzeyinin değerlenlendirilmesi üzerine bazı eleştiriler yapmışlardır; ama bu okulun bütün çalışmalarında olduğu gibi, bu eleştirilerde de, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni** başlıca temel hizmetini görmüştür.

Son olarak, Engels'in, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**'nde, özellikle son yıllarda çok ilginç araştırma ve tartışmalara konu olan **"asya üretim biçimi"** kavramını bırakmış bulunduğunu belirtelim. Bu bırakmanın nedeni üzerine, Maurice Godelier'nin **Asya-Tipi Üretim Tarzı**** adıyla dilimize çevrilmiş olan tebliğindeki tahlil, bir fikir verebilir. Burada, bu konu üzerinde durmayacağız. Yalnız, bu notun başında, bu kitabın, Marx'la Engels'in, ilkel toplumların gelişmesiyle ilgili sorunlar üzerindeki düşüncelerinin —bütününü değil— "çok önemli bir bölümünü" yansıttığını söylerken, özellikle bu noktayı düşündüğümüzü belirtelim. Çünkü Marx'la Engels'in, ilkel toplumların gelişmesiyle ilgili düşüncelerinin bütünü içinde, asya üretim biçiminin de bir yeri vardır.

Bu kitabı, çevirirken, bunun, aslında ikinci çeviri olmasının sağladığı üstünlükten yararlandık; 1934 yılında **"Muhittin"** (Birgen) tarafından, **Cemiyetin Asılları***** adıyla yapılmış bulunan çeviriyi de gözönünde tuttuk. İki çeviri arasında, yer yer karşıtlığa kadar varan bazı farklılıklar bulunmasına karşın, ilk çeviriden bir hayli yararlandığımızı belirtmeliyiz. Ayrıca, elinizde bulunan çeviriye daha bir açıklık kazandırmak amacıyla yaptığımız bazı eklemeler, metinde gene köşeli parantez içinde, ama çeviren tarafından metne eklendiğini belirtmek bakımından da, [... —*ç.*] işaretleriyle gösterilmiştir.

Ankara, 10 Ekim 1967 — Kenan SOMER

* Friedrich Engels, **L'Origine de la Famille, de la Propriéte Privée et de l'Etat**, Editions Sociales, Paris 1954, s. 7-12.

** Maurice Godelier, **Asya-Tipi Üretim Tarzı**, Çeviren Atillâ Tokatlı, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1966, s. 34-46.

*** Friedrich Engels, **Cemiyetin Asılları, —Aile, Hususi Mülkiyet ve Devlet Hakkında Tetkikler—**, çeviren Muhittin, Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı, n° 20, İstanbul 1934.

SEKİZİNCİ BASIMA

Dil ve anlatım bakımından bir kez daha gözden geçirilen bu sekizinci basımda, yunan ve latin adların yazımıyla birlikte, feodalizme özgü birkaç teknik terim de değiştirilmiştir.

Kitap, bu değişiklik dışında, bir önceki basımın tıpkısıdır.

Ankara, 3 Ekim 1986 K.S.

BU kitap, deyim yerindeyse, bir vasiyetin yerine getirilmesidir. Hiç kimse Karl Marx kadar, kendi —bir dereceye kadar bizim de diyebilirim— materyalist tarih irdelemesi sonuçlarıyla ilişki kurarak, Morgan'ın araştırmalarından çıkan vargıları açıklamak ve bunların büyük önemini ortaya koymak istemezdi. Gerçekten, Morgan, Marx'ın kırk yıl önce keşfetmiş bulunduğu materyalist tarih görüşünü, Amerika'da, kendi alanında yeniden keşfetmiş ve bu durum, onu, barbarlık ile uygarlık arasındaki karşılaştırma konusunda, belli başlı noktalar üzerinde Marx'la aynı sonuçlara varmaya götürmüştü. Nedir ki, Almanya'nın profesyonel iktisatçıları *Kapital*'den sözetmemek için ne kadar direndilerse, ondan kopya çekmek için de o kadar büyük bir çaba göstermişlerdi. Morgan'ın *Eski Toplum'u*[*]

[*] *Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilisation.* By Lewis, H.Morgan, London, MacMillan and CO., 1877. Bu kitap Amerika'da basılmıştır; İngiltere'de bulmak çok güçtür. Yazarı birkaç yıl önce ölmüştür. **[Engels'in notu]**

karşısında, İngiltere'deki "tarih-öncesi" bilim sözcülerinin tutumu da başka türlü olmadı. Benim bu çalışmam, yitipgiden dostumun yapamadığı işin yerini, ancak güçsüz bir şekilde doldurabilir. Bununla birlikte, Marx'ın Morgan'dan çıkardığı bol sayıda özet[1] arasında bulunan eleştiri notları elimin altında. Bu çalışmada, elden geldiğince, bu notları kullandım.

Materyalist anlayışa göre, tarihte, egemen etken, sonunda, maddî yaşamın üretimi ve yeniden-üretimidir. Ama bu üretim, ikili bir özlüğe sahiptir. Bir yandan, yaşam araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan nesnelerin, ve bunların gerektirdiği aletlerin üretimi; öbür yandan bizzat insanların üretimi, türün üremesi.[2] Belirli bir tarihsel dönem ve belirli bir ülkedeki insanların içinde yaşadıkları toplumsal kurumlar, bu iki türlü üretim tarafından, bir yandan emeğin, öbür yandan da ailenin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması tarafından belirlenir. Emeğin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması ne kadar düşük, toplam emek ürünü ve bunun sonucu, toplumun sahip bulunduğu servet ne kadar az ise, kan bağının ağır basan etkisi, toplumsal düzen üzerinde o kadar çok belirleyici görünür. Ama kan bağına dayanan bu toplumsal yapı çerçevesinde, emek üretkenliği gitgide artar; ve onunla birlikte, özel mülkiyet ve değişim, servetler arasında eşitsizlik, başkasının emekgücünden yararlanabilme olanağı, sonuç olarak, sınıflar arasındaki karşıtlıkların temeli de gelişir; bütün bu yeni toplumsal öğeler, kuşaklar boyunca, eski toplumsal kuruluşu yeni koşullara uyarlamak için, bunların arasındaki bağdaşmazlık tam bir devrim sonucu verene kadar, var güçleriyle etkide bulunurlar. Kan bağı üzerine kurulmuş eski toplum, yeni yeni gelişmiş toplumsal sınıfların çatışması sonucu değişir; yerini, artık dayanaklarını kan bağı üzerine kurulmuş toplulukların değil, belirli bir ülkede yaşayan toplulukların oluşturduğu devlet içinde örgütlenen aile rejiminin tamamen mülkiyet rejimi tarafından belirlendiği günümüze kadar gelen *yazılı* tarihin bütün özünü biçimlendiren sınıflar çatışması ve sınıflar savaşımının bundan böyle içinde özgürce geliştiği yeni bir topluma bırakır.

İşte Morgan'ın büyük değeri, yazılı tarihimizin bu tarih-öncesi temelini bularak onu anaçizgileriyle anlatmış ve en eski Yunan, Roma ve Cermen tarihinin o zamana kadar tahlil edilememiş başlıca gizlerinin anahtarını, Kuzey Amerika yerlilerinin kandaş grupları

içinde bulmuş olmasındadır. Ama yapıtı, bir günün işi olmadı. Konusunu adamakıllı kavrayabilmek için, onunla hemen hemen kırk yıl içlidışlı oldu. Ve işte bu yüzdendir ki, kitabı, günümüzün çığır açacak sayılı yapıtlarından biridir.

Okur, bu kitabın bütünü içinde, Morgan'a ait olanla, benim eklemiş bulunduklarımı kolayca ayırdedebilir. Yunan ve Roma üzerine olan tarihsel bölümlerde, Morgan'ın verileriyle yetinmedim; kendi elde etmiş bulunduklarımı da ekledim. Keltler ve Cermenler üzerine olan bölümler, aslında benim yapıtımdır. Bu konuda, Morgan ancak ikinci elden kaynaklara sahipti ve hele Cermenlerle ilgili olarak, —Tacitus bir yana— elinin altında M. Freeman'ın kötü liberal düzmecelerinden başka bir şey yoktu. Morgan'ın ereği bakımından yeterli, ama benim ereğim bakımından yetersiz bulunan bütün iktisadî açıklamaları yeniden ele alıp geliştirdim. Son olarak, Morgan'ın açıkça anılmadığı her yerde, bütün vargılardan benim sorumlu bulunduğum, kendiliğinden anlaşılacaktır.

[1844] [Friedrich ENGELS]

DÖRDÜNCÜ BASKININ ÖNSÖZÜ

BU kitabın bundan önceki bütün baskıları, hemen hemen altı aydan beri tükenmişti ve yayımcı, daha da uzun bir zamandan beri, benden yeni bir baskı hazırlamamı istiyordu. Daha ivedi işler, şimdiye kadar beni bundan alıkoymuştu. İlk baskının yayımlanmasından bu yana yedi yıl geçti; bu süre içinde ailenin ilkel biçimleri üzerindeki bilgilerde önemli gelişmeler oldu. Bundan ötürü, bazı düzeltme ve tamamlamalar yapmak için elimi çabuk tutmam gerekiyor; zaten eldeki metnin kararlaştırılmış bulunan baskısı da, belirli bir süre için, bu kitapta başka değişiklikler yapılmasını önleyecek.

Bu yüzden, bütün metni büyük bir özenle gözden geçirerek bir sürü katma yaptım; umarım ki, bu katmalarla, bilimin bugünkü durumu, gerektiği gibi hesaba katılmış olacak. Ayrıca, bu önsözde de, aile tarihinin, Bachofen'den Morgan'a kadar izlemiş bulunduğu gelişme üzerine kısa ve toplu bir özet vereceğim; ve bu işi, özellikle, şovenizme boyanmış İngiliz tarih-öncesi okulu; bir yandan

Morgan'ın elde ettiği sonuçları hiç sıkılmadan kendine malederken, bir yandan da ilkel tarihi incelemede, onun bulgularıyla gerçekleşmiş bulunan devrimden hiç sözetmemekte direnmeye devam ettiği için yapacağım. Başka ülkelerde de, bu İngiliz örneği, bazan sıkı sıkıya izleniyor.

Yapıtım çeşitli yabancı dillere çevrildi: önce İtalyancaya: *L'Origine della famiglia, della proprieta privata e dello stato,* versione riveduta dall'autore, di Pasquale Martignetti, Benevento 1885. Sonra Romenceye: *Origina familei, proprietatei private si a statului,* traducere de Joan Nadejde, Jassy'nin *Contemporanul* dergisinde, Eylül 1885-Mayıs 1886 arasında. Daha sonra da Danimarka diline: *Familjens, Privatejendommens og Statent Oprindelse,* Dansk, af Forfatteren gennemgaaet Udgave besoerget af Gerson Trier, Koebenhavn, 1888. Bu Almanca baskıya dayanarak Henri Ravé tarafından yapılan bir Fransızca çeviri de basılmaktadır.

*

1860 yıllarına kadar, bir aile tarihi sorunu sözkonusu olamazdı. Bu alanda, tarih bilimi, henüz tamamen Musa'nın beş kitabının (*Pentateuque*) etkisi altındaydı. Bu kitaplarda, öbür kaynaklarda olduğundan çok daha ayrıntılı bir biçimde anlatılan ataerkil aile biçimi, yalnızca en eski aile biçimi olarak kabul edilmekle kalmıyor, ayrıca —çok-karılılık (*polygamie*) bir yana bırakılırsa— günümüzün burjuva ailesiyle özdeş sayılıyor, bir tutuluyordu. Öyle ki, aile hiçbir tarihsel evrim geçirmemiş sayılıyor, yalnızca, ilkel zamanlarda, bütün kurallardan bağışık bir cinsel ilişkiler döneminin varolabileceği kabul ediliyordu. Daha doğrusu, tek-eşli-evlilik (*monogamie*) dışında, Doğudaki çok-karılı-evlilik (*polygamie*) ile Tibet'teki çok-kocalı-evlilik (*polyandrie*) biçimleri biliniyordu; ne var ki, bu üç biçim, tarihsel bir ardışıklık düzeni içinde sıralanmıyor ve aralarında hiçbir ilişki olmaksızın birbiri yanında bulunuyorlardı. Yaşadığımız dönemdeki bazı yabanıllar arasında olduğu gibi, tarihin eski çağlarında yaşayan bazı halklar arasında da, soyağacının babaya göre değil, anaya göre hesaplandığı, başka bir deyişle, yalnızca kadın bakımından soyun meşru kabul edilmiş bulunduğu; günümüzde yaşamakta olan birçok halklar arasında, henüz yakından incelenmemiş hayli geniş bazı gruplar içinde evlili-

ğin yasaklanmış olduğu ve bu töreye dünyanın her yanında rastlandığı gibi olgular kuşkusuz biliniyordu ve bu konularda durmadan yeni yeni örnekler toplanıyordu. Ama bu olgulardan bir sonuç çıkarılamıyordu; hatta E.B. Tylor'ın *Researches into the Early History of Mankind,* vb., vb. (1865) adlı kitabında, bu tür olgular, bazı yabanıllar arasında yürürlükte bulunan, yanmakta olan oduna bir demir aletle dokunma yasağı, ya da aynı türden boşinanların yanısıra, "garip âdetler" başlığı altında yer almaktadır.

Aile tarihi [üzeindeki gerçek bilimsel araştırmalar, —ç.] Bachofen'in *Analık Hukuku* adlı kitabının yayımlanmasıyla, 1861'de başlar. Yazar, burada şunları önerir: 1° İnsanlık, önce, Bachofen'in kötü bir raslantı sonucu hetairizm (*hétaïrisme*)* terimiyle belirttiği, bütün kuralları dışı yoksun cinsel ilişkiler içinde yaşamıştır; 2° Bu tür ilişkiler, babalığı belirsiz duruma getirdiğinden, soy-zinciri ancak kadın soyu bakımından —analık hukukuna göre— hesaplanabilir ki, antikçağda yaşamış bütün halklar içinde, başlangıçta bu durum ortaya çıkmıştır; 3° Bunun sonucu, kadınlar, ana olarak, genç kuşağın belirli ataları olarak, öylesine bir saygı ve saygınlığa sahip bulunuyorlardı ki, bu, Bachofen'in anlayışına göre, tam bir kadın egemenliğine (*gynécocratie*) kadar gidiyordu; 4° Kadının yalnızca bir tek erkeğe ait bulunduğu karı-koca evliliğine (*mariage conjugal*) geçiş, eski bir dinsel buyruğun ya cezasının çekileceği, ya da kendini belli bir süre başkalarına vererek, kadın tarafından hoşgörülmesinin satınalınacağı bir çiğnenmesi (bir başka deyişle, gerçekte, öbür erkeklerin aynı kadın üzerindeki geleneksel hukukunun çiğnenmesi) anlamına geliyordu.

Bachofen bu iddiaların kanıtlarını, çok büyük çabalarla toplamış olduğu antikçağ klasik yazınının sayısız parçaları içinde buluyor. Ona göre, "hetairizm"den tek-eşli-evliliğe ve analık hukukundan babalık hukukuna geçiş, özellikle Yunanlılarda, dinsel fikirlerin evrimiyle; yeni anlayışı temsil eden yeni tanrıların, geleneksel topluluk içinde, eski anlayışı temsil eden eski tanrılar yanında ortaya çıkıp tutunması ve bunları giderek geri plana atmalarıyla gerçekleşmiştir. Demek ki, Bachofen'e göre, erkekle kadının karşılıklı toplumsal durumundaki tarihsel değişmeler, insanların gerçek yaşam koşullarındaki gelişmenin değil, bu yaşam koşullarının

* Engels'in 41. sayfadaki notuna bakınız. —*Ed.*

aynı insanların beyinlerindeki dinsel yansımasının ürünüdür. Bunun sonucu, Bachofen, Aiskhylos'un *Oresteia*'sını, [Yunan —ç.] kahramanlık döneminde, batmakta olan analık hukuku ile doğmakta olan utkun babalık hukuku arasındaki savaşın dramatik bir anlatımı olarak gösterir. Klytaimnenstra, Truva savaşından dönen kocası Agamemnon'u, sevgilisi Aigisthos'a duyduğu sevgi yüzünden öldürür; ama Klytaimnestra'nın Agamemnon'dan olan oğlu Orestes, öz anasını öldürerek babasının öcünü alır. Bu yüzden, anakatilliğini suçların en ağırı ve en bağışlanmazı sayan analık hukukunun koruyucu perileri Erinyalar tarafından izlenir. Ama, indirdiği vahiyle, Orestes'e bu cinayeti işleten Apollon ve yargıç olarak başvurulan Athena —burada yeni düzeni, babalık hukuku düzenini temsil eden iki tanrı— onu korurlar; Athena, tarafları dinler. Bütün tartışma, Orestes'le Erinyaları karşı karşıya getiren oturumda kısaca özetlenir. Orestes, Klytaimnestra'nın ikili bir cinayet işlediğini öne sürer: kadın, *kendi öz* kocasını, ve aynı zamanda oğlunun öz babasını öldürmüştür. Öyleyse Erinyalar neden çok daha suçlu olan Klytaimnestra'yı değil de, onu izlerler [Erinyalar'ın —ç.] yanıtı inandırıcıdır:

"Çünkü kadın, öldürdüğü adama *kan bağıyla bağlı* değildi."

Kendisine kan bağıyla bağlı bulunulmayan bir adamın öldürülmesinin günahı, hatta öldüren onun karısı bile olsa, ödenebilir; bu iş, Erinyaları ilgilendirmez. Erinyalar'ın görevi, kandaşlar arasındaki cinayetleri izlemektir ve analık hukukuna göre de en ağır ve en bağışlanmaz cinayet, bir ananın öldürülmesidir. O zaman, Apollon, Orestes'i savunur; Athena Areopagos'un —Atinalı yargıçların— oyuna başvurur; nedir ki, aklanma ve suçlanma için verilen oylar eşit sayıdadır; bunun üzerine, Athena başkan niteliğiyle, oyunu Orestes'ten yana kullanır ve Orestes aklanır. Böylece, babalık hukuku, analık hukuku üzerinde utku kazanmış olur; Erinyalar'ın da deyimiyle, "genç kuşak tanrıları", Erinyalar'ı yenerler ve sonunda Erinyalar yeni düzen içinde yeni bir görev almanın gerekli olduğu kanısına varırlar.

Oresteia'nın bu yeni, ama tamamen doğru yorumu, bütün kitabın en güzel ve en iyi parçalarından biridir; ama aynı zamanda, Bachofen'in Erinyalara, Apollon'a ve Athena'ya, sağlığında Aiskhylos'un inanmış olduğu kadar inandığını da kanıtlamaktadır. Gerçekten, Bachofen, Yunan kahramanlık döneminde, bu tanrıların

babalık hukuku yararına analık hukukunu devirme mucizesini gösterdiklerine inanır. Dini, böylesine, evrensel tarihin belirleyici öğesi olarak kabul eden bir anlayışın, sonunda saf bir gizemciliğe (*mysticisme*) varması gerektiği açıktır. Bundan ötürü, Bachofen'in o koca kitabını baştanbaşa yutmak, güç ve çoğunlukla pek de yararlı olmayan bir iştir. Ama, bu onun yenilikçi değerini asla küçültmez. Bütün kurallardan bağışık cinsel ilişkilerin yürürlükte bulunduğu, bilinmeyen bir ilkel durum biçimindeki çürük formülü; Yunanlılarla Asyalılar arasında, karı-koca evliliğinden önce, yalnızca bir erkeğin birçok kadınla cinsel ilişkilerde bulunmasıyla kalmayıp, ayrıca bir kadının birçok erkekle cinsel ilişkilerde bulunduğu ve bunun törelere karşı olmadığı bir durumun gerçekten yaşandığını, klasik ilkçağ yazınında bol sayıda varolan belirtilerin tanıklığına dayanan kanıtlarla, ilk olarak Bachofen değiştirmiştir. Ayrıca, Bachofen, kadının, kendini öbür erkeklere geçici olarak vererek, tek kocayla evlenme hakkını satmalması gerektiği biçiminde, bu törenin izlerini bırakmadan asla kaybolmadığını; bunun sonucu, soyağacının başlangıçta yalnızca kadın tarafından, bir anadan öbürüne hesaplanabileceği ve bu durumun, babalığın belirlendiği ya da hiç olmazsa genellikle kabul edildiği karı-koca evliliği döneminde de uzun süre devam ettiğini; çocukların tek belirli atalarının analar olduğu bu ilkel durumun analara ve aynı zamanda genel olarak kadınlara, o zamandan beri hiç görülmeyen yüksek bir toplumsal önem sağladığını da tanıtlamıştır. Gerçi Bachofen bu önermeleri o kadar açık bir biçimde dile getirmemiştir — gizemci anlayış onu bundan alıkoyuyordu. Ama o bütün bunları tanıtladı; bu, 1861 yılında, tam bir devrim demektir.

Bachofen'in büyük kitabı Almanca yazılmıştı: yani o zaman, bugünkü ailenin tarih-öncesi ile en az ilgilenen ulusun diliyle. Bu yüzden bilinmez kaldı. Aynı alandaki ilk ardıl (halefi), Bachofen'den sözedildiğini hiç duymadan, 1865'te ortaya çıktı.

Bu ardıl, J.F. Mac Lennan, öncelinin (selefinin) tam karşıtıydı. Dâhi mistik yerine, burada, kuru, duygusuz bir hukukçu karşısında bulunuyoruz; taşkın ozansı imgeleme yetisinin yerini, bu kez, davasını savunan avukatın usa yatkın kombinezonları alır. Mac Lennan, birçok yabanıl, barbar ve hatta eski ve yeni zamanların uygar halkları arasında, nişanlı erkeğin, yalnız başına ya da arkadaşlarıyla birlikte, gelecekteki eşini, ailesinden yapmacık bir zorbalıkla

kaçırması gereken bir evlilik biçimi bulur. Töreye göre, bir aşiretin (tribünün) erkekleri, dışardan, başka aşiretlerden aldıkları kadınları, gerçekten zorla kaçırıyorlardı. Bu, "kaçırma yoluyla evlenme" nasıl doğdu? Erkekler, kendi öz aşiretleri içinde yeterli sayıda kadın bulabildikleri sürece, buna hiçbir neden yoktu. Ne var ki, gelişmemiş halklar arasında, içinde evlenmenin yasaklandığı bazı kümelerin (grupların) varlığına sık sık rastlıyoruz (ki bu kümeler, 1865 yıllarında henüz çoğunlukla aşiretlerle karıştırılıyorlardı); öyle ki, başka topluluklarda, töre, belirli bir grup içindeki erkekleri aynı grup içindeki kadınlarla evlenmeye zorunlu tuttuğu halde, bunlarda erkekler karılarını, kadınlar da kocalarını dışardan bulmak zorundaydılar. Mac Lennan, eşlerini dışardan bulmak zorunda olanları *"exogame"* (*"dış-evlenme"*), içerden bulmak zorunda olanları *"endogame"* (*"iç-evlenme"*), olarak niteliyor ve uzunboylu düşünmeden, dış-evlenen ve iç-evlenen aşiretler arasında katı bir karşıtlık kuruyordu. Sonra da, dışardan-evlenme (*exogamie*) üzerine yaptığı kendi öz araştırmaları, çoğunlukla, hatta tamamen değilse birçok durumda, bu karşıtlığın yalnızca kendi imgeleminde varolduğu olgusunu ortaya koymalarına karşın, Mac Lennan, bütün teorisini, bu karşıtlık temeli üzerine kurar. Bu teoriye göre, dış-evlenen aşiretlerde yaşayan erkekler, karılarını ancak başka aşiretlerden alabilirler; ama yabanıllık durumunda, aşiretler arasında sürekli savaş hali bulunduğundan, bu iş, ancak kaçırma yoluyla yapılabilirdi.

Mac Lennan gene sorar: Nerden çıkıyor bu dış-evlenme töresi? Ona göre bunun kandaşlık ve mahremler-arası-zina (fücur, *inceste*) kavramıyla hiçbir ilgisi yoktur; çünkü bu tür anlayışlar çok daha sonraları gelişmiştir. Nedir ki, dışardan-evlenme, kız çocuklarını doğar doğmaz öldürmek biçiminde, yabanıllar arasında çok yaygın bir töreden pekâlâ çıkabilirdi. Bu töre dolayısıyla, her aşiret içinde bir erkek çokluğu ortaya çıkardı ve bunun kaçınılmaz sonucu, birçok erkeğin aynı kadına sahip olması, çok-kocalılık olurdu. Ve bu durum sonucu, bir çocuğun anasının kim olduğu bilinir ama, babasının kim olduğu bilinemezdi: atalığın erkeğe göre değil, yalnızca kadına göre hesaplanması — analık hukuku buradan doğar. Aşiret içinde —çok-kocalılık ile hafiflemiş ama ortadan kalkmamış— kadın kıtlığının bir ikinci sonucu, başka aşiretlerden zorla ve sistemli olarak kız kaçırılmasıdır.

"Dışardan-evlenme ile çok-kocalı-evlilik (*polyandrie*) bir tek

ve aynı kaynaktan —iki cins arasındaki sayı dengesizliği— geldiklerine göre, *bütün exogame ırklarda, ilkin çok-kocalılığın varlığını kabul etmemiz gerekir.* ...Ve bu yüzden, dışardan-evlenen ırklar arasında, yalnızca ana tarafındaki kan bağlarını kabul eden akrabalık sisteminin ilk akrabalık sistemi olduğuna, sözgötürmez bir şey olarak bakmak zorundayız." (Mac Lennan, *Studies in Ancient History,* 1886, *Primitive Marriage,* s. 124).

Mac Lennan'm başarısı, dışardan-evlenme olarak adlandırdığı şeyin genel yaygınlığım ve büyük önemini göstermiş olmasıdır. Ama dış-evlenen toplulukların varlığı olgusunu onun *keşfetmediği* kesindir ve üstelik bu işi pek de iyi anlamamıştır. Birçok gözlemcinin eski ve dağınık öykülerini bir yana bırakalım —Mac Lennan'ın kaynakları özellikle bunlardır—, Lathan (*Descriptive Ethnology,* 1859), Hindistan'da yaşayan Magarlar'da bu kurumu büyük bir titizlik ve doğrulukla anlatmış ve bunun çok yaygın bir şey olduğunu ve dünyanın dört bucağında buna rastlanılabileceğini söylemişti, — bizzat Mac Lennan tarafından sözü edilen parça. Daha sonra göreceğimiz gibi, Mac Lennan'm kötü avukat anlayışı, bu nokta üzerinde, Bachofen'in mistik imgeleminin analık hukuku alanında yaptığından çok daha büyük bir karışıklığa yol açtığı halde, bizim Morgan, daha 1847 yıllarında, *İrokualar Üzerine Mektuplar*'ında (*American Review*'da yayınlanmışlardır) ve 1851'de *The League of the Iroquis*'te, bu ilkel toplulukta dış-evlenmeyi göstermiş ve çok doğru bir biçimde anlatmıştır. Daha sonra kendisinin de kabul etmiş bulunduğu gibi, Bachofen'in bu noktada öncel olmasına karşın, analık hukukuna göre belirlenen soy-zinciri düzenini ilkel düzen olarak kabul etmiş bulunması da, Mac Lennan'm bir başka başarısıdır. Ama burada da, durum açık değil; Mac Lennan hep "yalnızca kadın-soyuna göre akrabalık"tan (*kinship through females only*) sözediyor. Önceki bir aşama için doğru olan bu deyimi, Mac Lennan, soyun ve ardıllık hukukunun (*droit de succession*) henüz tamamen kadm soy-zincirine göre hesaba katıldığı, ama erkek tarafından akrabalığın da aynı biçimde tanınıp deyimlendiği sonraki aşamalar için de sık sık kullanmaktadır. İşte bu, yarattığı değişmez bir hukuk terimini, bu terimi zamanla uygulanamaz bir duruma getiren değişik koşullara uygulamakta devam eden dar hukukçu anlayışının ta kendisidir.

Bütün gerçeğe benzer görünüşe karşın, Mac Lennan'ın teori-

si, kendi öz yaratıcısına da, anlaşılan pek sağlam kurulmuş gibi görünmez. Hiç değilse, şu olgu karşısında şaşırır: "[Yalancıktan] kız kaçırma şeklinin, kendini *erkek* akrabalığın [yani erkek soy-zincirine göre belirlenen soyun] egemen olduğu halklar arasında daha belirgin ve daha açık bir biçimde göstermesi dikkate değer." (s. 140).

Ayrıca şöyle yazar:

"Tuhaf olanı şu ki, bildiğimiz kadarıyla, dış-evlenme ve en eski akrabalık biçiminin birarada bulunduğu yerlerde, çocukların öldürülmesi asla sistemli bir biçimde uygulanmamıştır."

Bunlar, Mac Lennan'ın olayları açıklama biçimiyle taban tabana çatışan iki olgudur ve Mac Lennan, bunlara karşı, daha da karışık yeni varsayımlar ileri sürmekten başka bir şey yapamaz.

Buna karşın, Mac Lennan'ın teorisi İngiltere'de büyük başarı kazandı ve hayli gürültü kopardı. Mac Lennan, bu ülkede, genellikle aile tarihinin kurucusu ve bu alanda en büyük yetke olarak kabul edildi. Çok sayıda bireysel ayrıklama ve değişiklikler saptanmış bulunmasına karşın, dış-evlenen ve iç-evlenen aşiretler arasında kurduğu karşıtlık, egemen olan anlayışın başlıca temeli olarak kaldı ve atlara takılan gözlükler gibi, araştırma alanının tamamen kavranmasını engelleyerek, bütün gelişmeleri olanaksız kıldı. İngiltere ve İngiltere dışında daha birçok ülkede, Mac Lennan'ın değerinin olduğundan çok fazla gösterilmesine karşı belirtmek gerekir ki, onun tam bir yanlış anlamaya dayanan dış-evlenen ve iç-evlenen "aşiret"ler arasındaki karşıtlığı, araştırmalarının sağladığı yararlardan daha çok zararlara neden olmuştur.

Bu sırada, gitgide onun yalınkat teorisinin çerçevesine sığmayan birçok olgunun ortaya çıktığı görüldü. Mac Lennan'a göre, yalnızca üç evlilik biçimi vardır: çok-karılılık (*polygamie*), çok-kocalılık (*polyandrie*) ve karı-koca evliliği (*mariage conjugal*). Ama konu üzerinde dikkatle durulunca, gelişmemiş halklar arasında, bir dizi erkeğin, bir dizi kadına ortaklaşa sahip olmaları şeklindeki evlilik biçimlerinin varlığıyla ilgili birçok kanıtlar bulundu ve Lubbock (*The Origin of Civilisation, 1870*) bu grup halinde evliliği (*Communal Marriage*) tarihsel bir olgu olarak kabul etti.

Az zaman sonra, 1871'de, Morgan, yeni ve birçok bakımdan kesin belgelerle ortaya çıktı. Onun kanısına göre, aslında yürürlükteki evlilik sisteminden çıkan akrabalık derecesiyle kesin çelişki durumunda bulunmasına karşın, İrokualara özgü akrabalık sistemi,

Birleşik Devletler'deki bütün yerli halk için ortak, öyleyse bütün bir kıtaya yaygın bir sistemdi. Morgan, bizzat hazırladığı tablolar ve soru kâğıtları aracıyla, Federal Amerikan Hükümetinin, öbür halklarla ilgili akrabalık sistemleri üzerine de bilgiler toplamasını sağladı. Ve alman yanıtlara göre, bulduğu şey şunlar oldu: 1° Amerika'nın yerli halkları arasındaki akrabalık sistemi, aynı şekilde Asya'da, ve hafifçe değişik bir biçimde, Afrika ve Avustralya'daki birçok ilkel halklar arasında da yürürlükteydi; 2° Bu sistem, Havai ve birçok öbür Avustralya adalarında ortadan kalkmakta bulunan bir grup halinde evlilik biçimiyle yetkin bir biçimde açıklanabiliyordu; 3° Ama aynı adalarda, bu evlilik biçiminin yanısıra, ancak şimdi yürürlükten kalkmış daha ilkel bir grup evliliği biçimiyle açıklanabilecek bir başka akrabalık sistemi de varlığını sürdürüyordu. Morgan, *Systems of Consanguinity and Affinity* ["Kandaşlık ve Akrabalık Sistemleri"] (1871) içinde, toplanan bilgileri ve bunlardan çıkardığı sonuçları yayımladı ve böylece, tartışmayı çok daha geniş bir alana aktardı. Kendilerine uygun düşen aile biçimlerini bulmak için akrabalık sistemlerinden hareket ederek, yeni bir araştırma yolu açtı ve insanlığın tarih-öncesi üzerine çok daha geniş bir geriye-bakış görüşü sağladı. Eğer bu yöntem kendini kabul ettirseydi, Mac Lennan'm o çıtıpıtı kurgusu toz olurdu.

Mac Lennan, *İlkel Evlilik* (*Studies in Ancient History,* 1876) kitabının yeni baskısında teorisini savunuyordu. Kendisi yalnızca varsayımlara dayanarak ve tamamen yapay bir biçimde bir aile tarihi düzenlediği halde, Lubbock ve Morgan'dan, yalnızca ağızlarından çıkan her sözün kanıtlarını istemekle kalmaz, ayrıca yalnızca bir İskoç mahkemesi tarafından kabul edilebilecek şekilde geçerliği sözgötürmez kanıtlar da ister. Ve aynı Mac Lennan, Cermenlerdeki dayı ile yeğen arasındaki sıkı ilişkiden (Tacitus, *Germania,* 20), Sezar'ın anlattığı, Bretonların onluk ya da onikilik gruplar halinde karılarına ortaklaşa sahip olmaları olgusundan ve eski yazarların barbarlar arasındaki kadın ortaklığı üzerine bütün öbür öykülerinden, kılı kıpırdamadan, bütün bu halklarda çok-kocalılığın yaygın olduğu sonucunu çıkarır. İnsan, kendini, bir davayı kendi gönlünce göstermek için canının istediği gibi konuşan, ama savunma avukatından, her sözü için hukuksal bakımdan kesin kanıtlar isteyen bir savcı karşısında sanır.

Mac Lennan, grup halindeki evliliğin tamamen uydurma bir

şey olduğunu öne sürer ve bunu yaparak, Bachofen'in de uzağında, hayli gerilerde kalır. Morgan'ın akrabalık sistemlerine gelince, ona göre burada yalnızca basit toplumsal nezaket gerekleri sözkonusudur; bunun da kanıtı, Amerika yerlilerinin, hatta bir yabancıya, bir beyaza bile söz yöneltirken, kardeş ya da baba sözcüklerini kullanmalarıdır. Bu, katolik papaz ve rahibelerine hitap ederken kullanıldıkları; keşişlerin, dindar kadınların, hatta masonlar ve İngiliz meslek birlikleri [sendikaları —ç.] üyelerinin, cakalı oturumlarında birbirlerine karşı kullanıldıkları için, baba, ana, birader, hemşire gibi adlandırmaların, anlamsız söz yöneltme biçimlerinden başka bir şey olmadıklarını ileri sürmeye benzer. Kısaca, Mac Lennan'ın savunması, içler acısı bir güçsüzlükteydi.

Nedir ki, Mac Lennan'ın henüz yenilmemiş bulunduğu bir konu vardı. Bütün sisteminin üzerine kurulmuş bulunduğu dış-evlenen ve iç-evlenen "aşiret"ler arasındaki karşıtlık yalnızca sarsılmamış olmakla kalmıyor, ayrıca herkes tarafından bütün aile tarihinin ekseni olarak kabul ediliyordu. Mac Lennan'ın bu karşıtlığı açıklama girişiminin yetersiz kaldığı ve kendi ortaya koyduğu olguların bunun tersini gösterdiği düşünülüyordu. Ama çelişkinin kendisi, yani biri karılarını aşiretin içinden alırken, öbürü için bunu yapmak mutlak biçimde yasaklanmış bulunan, karşılıklı olarak birbirini dıştalayan, birbirinden bağımsız ve özerk iki tür aşiretin varlığı tartışılmaz bir dogmaydı. Örneğin, Giraud-Teulon'un *Origines de la famille* ["Ailenin Kökeni"] (1874) ve hatta Lubbock'un *Origin of Civilisation* ["Uygarlığın Kökeni"] (dördüncü baskı, 1882) adlı yapıtlarına bakılırsa, bunun böyle olduğu görülür.

Morgan'ın, benim bu irdelememe temel olan büyük yapıtı, *Ancient Society* ["Eski Toplum"] (1877), işte bu konuyu ele alıyor. Morgan 1871'de henüz yalnızca önsezisine belli-belirsiz sahip olduğu şeyi, bu yapıtta tam bir bilinçle geliştirmiştir. Dış-evlenme ve iç-evlenme asla karşıt şeyler değildir; şimdiye kadar hiçbir yerde dış-evlenen "aşiret"lerin varlığı tanıtlanmamıştır. Nedir ki, henüz grup halinde evliliğin egemen olduğu çağlarda —büyük bir olasılıkla, bir zamanlar, bu, her yerde egemendi— aşiret, ana tarafından kandaş belirli sayıda gruplara, genslere bölünüyordu; bu gruplardan herbirinin içinde evlenme sıkı sıkıya yasaklanmıştı; öyle ki, bir gensin erkekleri, karılarını pekâlâ aşiretin içinden alabilirlerdi ve her zaman da öyle yapıyorlardı; ama kendi gensinin dışından almak zo-

rundaydılar. Öyleyse, gensin sıkı sıkıya dış-evlenen olması, genslerin bütününü kapsayan aşiretin sıkı sıkıya iç-evlenen olmasına engel değildi. Böylece, Mac Lennan'ın saçmalıklarından son kalan şey de çöküyordu.

Ama Morgan bununla da yetimnedi. Amerikan yerlilerinin gensi, incelemekte olduğu alanda, yeni bir ilerleme yapmasını sağladı. Analık hukukuna göre örgütlenmiş bulunan bu gens içinde, daha sonra, antikçağ dünyasında yaşayan uygar halklar arasında bulduğumuz şekildeki gensin, babalık hukukuna göre örgütlenen gensin çıkmış olduğu ilkel biçimi bulguladı. Bütün tarihçiler için o zamana kadar bir bilmece olarak kalmış bulunan Yunan ve Roma gensi, Amerika yerlilerinin gensi sayesinde açıklanma olanağım buluyor ve aynı zamanda, bütün tarih-öncesi, yeni bir temel kazanıyordu.

Darvinci evrim teorisinin biyoloji bakımından, marksist artıdeğer teorisinin ekonomi politik bakımından önemi neyse, analık hukukuna göre örgütlenmiş bulunan, ve uygar halkların yaşadığı şekilde babalık hukukuna göre örgütlenen genslerin önceki aşamasını oluşturan ilkel gens içinde yapılmış olan bu bulgunun, ilkel tarih için taşıdığı önem de odur. Bu bulgu, Morgan'ın, o gün için elde bulunan belgelerin izin verdiği ölçüde, ilk kez, hiç değilse klasik evrim aşamalarının *grosso modo** ve geçici olarak saptanmış bulunduğu bir aile tarihi taslağı hazırlamasını sağladı. Bunun, tarih-öncesi-bilimi bakımından yeni bir çağın başlangıcı olduğu apaçık bir şeydir. Analık hukukuna göre örgütlenmiş bulunan gens, çevresinde bütün bu bilimin döndüğü eksen haline geldi; bunun bulgulanmasından sonra, araştırmaların ne yönde ve hangi amaca doğru yöneltileceği ve elde edilen sonuçların nasıl sınıflandırılacağı biliniyor. Bundan ötürü, Morgan'ın kitabından sonra bu alanda gerçekleşen ilerlemeler, Morgan'ın kitabından önce gerçekleşenlerden çok daha hızlı olmuştur.

Artık Morgan'ın bulguları bütün tarih-öncesi-bilimcileri tarafından kabul edilmiştir, hatta İngiltere'de bile; ya da daha doğrusu, tarih-öncesi-bilimcileri, bu bulguları kendilerine maletmişlerdir. Kafalardaki bu devrimi borçlu olduğumuz kimse Morgan'dır; ama hemen hiçbiri, bunu açıkça itiraf etmez. İngiltere'de, olanaklı olduğu ölçüde, Morgan'ın kitabının sözü edilmez; kitabın yazarına

* Anaçizgileriyle. —ç.

gelince, ondan da, alçakgönüllülük gösterip, *eski* araştırmalarını överek kurtulurlar. Açıklamasındaki ayrıntılar hararetle didiklenir, ama gerçekten önemli bulguları üzerinde inatla susarlar. *Ancient Society*'nin özgün baskısı tükenmiştir; Amerika'da bu tür bir kitap, hiçbir zaman kârlı pazarlar bulamaz; İngiltere'de, kitap sistemli bir biçimde yok edilmişe benzer; ve çığır açan bu kitaptan, şimdi satışta bulunan tek baskı... Almanca çevirisidir.

Özellikle ünlü tarih-öncesi-bilimcilerimizin yazılarında salt nezaket eseri bu kitaptan yapılmış aktarmalar ve başka arkadaşça yardımlaşma kanıtları karınca gibi kaynadığından, bir susku-komplosu sayılmaması çok güç olan bu sakıntı nerden geliyor? Acaba Morgan Amerikalı oduğu için, ve İngiliz tarih-öncesi-bilimcilerine, belge toplamakta gösterdikleri bütün övülesi çabalarına karşın, bu belgeleri düzenlemek ve sınıflandırmakta, iki dâhi yabancının, Bachofen ve Morgan'ın genel görüşlerine, düşüncelerine uymak çok ağır geldiği için mi? Hadi Alman neyse; ama Amerikalı? Amerikalı karşısında her İngiliz, yurtsever olur; bunun güldürücü örneklerini Birleşik Devletler'deyken çok gördüm. Ama buna şu eklenebilir ki, Mac Lennan, İngiliz tarih-öncesi-bilim okulunun, deyim yerindeyse, kurucusu ve resmen kabul edilmiş önderiydi; onun, çok-kocalılık ve kız kaçırma yoluyla evlenmeden geçerek, çocuk öldürme ve analık hukukuna göre örgütlenmiş aileye varan gülünç tarihsel düşüncelerinden en büyük saygıyla sözetmek de bir tür, tarih-öncesi kibarlığıydı. Birbirini kesinlikle dıştalayan dış-evlenen ve iç-evlenen "aşiret"lerin varlığından en küçük bir kuşku, büyük bir sapıklık sayılıyordu; sonuç olarak, bütün bu kutsal tanınmış dogmaların külünü havaya savurarak, Morgan, bir tür günah işlemiş oluyordu. Üstüne üstlük, Morgan bu dogmaları öylesine kanıtlarla yok ediyordu ki, bu kanıtların bir kez açıklanması, inandırıcı olmalarına yetiyordu. O zamana kadar, dış-evlenme ve iç-evlenme arasında, elleri böğründe sendeleyip duran Mac Lennan hayranları: "Nasıl oldu da, bunu bu kadar zamandan beri kendimiz bulamayacak kadar aptal olabildik!" diye haykırarak kafalarını dövmüş olmalıdır.

Sanki resmî okulu şaşırtmak için, onu soğukça uzakta tutarak başka türlü davranmak yeterli bir suç değilmiş gibi, Morgan, ayrıca uygarlığı, bugün içinde yaşadığımız toplumun temel biçimi olan meta üreten toplumu, Fourier'yi ansıtan bir şekilde eleştirerek, üstelik eleştirmekle kalmayıp, ancak Karl Marx'ın kullanabileceği te-

rimlerle bu toplumun gelecekteki dönüşümünden de söz ederek, ölçüyü kaçırdı. Öyleyse, eğer Mac Lennan, öfkeli bir şekilde, onun yüzüne karşı "tarihsel yöntemin kendisi için tamamen antipatik" olduğunu söylemiş ve eğer profesör Bay Giraud-Teulon da, Cenevre'de, 1884'te, bu kanıya katılmışsa, bunu haketmiştir. Nedir ki, bu aynı Bay Giraud-Teulon, 1874'te (*Origines de la famille*), hâlâ Mac Lennan'ın dış-evlenen labirentleri içinde, elleri böğründe, yalpalayıp duruyordu da, onu oradan Morgan çekip çıkarmak zorunda kalmıştı!

Burada, tarih-öncesi-biliminin Morgan'a borçlu olduğu öbür ilerlemeler üzerinde durmak gereğini duymuyorum; incelememde, bu konu üzerine gerekli bilgiler bulunacaktır. Morgan'ın büyük yapıtının yayımlanmasından bu yana geçen ondört yıl, ilkel insan topluluklarını tarihi üzerine sahip olduğumuz belgeleri son derece zenginleştirdi. İnsan-bilimcilere, gezginlere ve profesyonel tarih-öncesi-bilimcilerine, bazan yeni olgular, bazan da yeni görüşler getirerek, karşılaştırmalı hukuk uzmanları da katıldılar. Böylece Morgan'ın ayrıntılarla ilgili birçok varsayımı sarsıldı, hatta geçerliliğini yitirdi. Ama hiçbir yerde, yeni belgeler, onun başlıca büyük görüşlerini yeni görüşlerle değiştirmek sonucunu vermedi. Tarih-öncesi içinde Morgan'ın kurmuş olduğu düzen, anaçizgileriyle, bugün de geçerlidir. Evet, denebilir ki, bu büyük ilerlemenin yapıcısı gizlendiği ölçüde, yapıtı, genel bir onay kazanacaktır.*

FRİEDRİCH ENGELS

Londra, 16 Haziran 1891

* 1888 Eylülünde New-York'tan dönerken, Lewis Morgan'ı tanımış olan, Rochester çevresinden seçilmiş eski bir Kongre üyesiyle karşılaştım. Ne yazık ki, Morgan hakkında bana pek bir şey anlatamadı. Söylediğine göre, Morgan, Rochester'de, yalnızca irdelemeleriyle uğraşan sade bir kimse olarak yaşamıştı. Albay olan kardeşi, Washington'da, Ulusal Savunma Bakanlığı'nda çalışıyordu. Morgan, kardeşinin aracılığıyla, hükümetin araştırmalarıyla ilgilenmesini ve yapıtlarından çoğunun devlet eliyle yayımlanmasını sağlamıştı. Sözünü ettiğim kişi de, Kongre üyesi olduğu sıralarda, bu işe çeşitli yardımlarda bulunmuştu. [**Engels'in notu.**]

BİR

TARİH-ÖNCESİ UYGARLIK AŞAMALARI

İNSANLIĞIN tarih-öncesi dönemini, bilinçli bir biçimde belirli bir düzene koyma işine ilk girişen Morgan olmuştur; ve çok sayıda yeni belge herhangi bir değişikliği zorunlu kılana kadar, onun olguları sınıflandırma biçimi, kuşkusuz yürürlükte kalacaktır.

Onu, başlıca üç dönemden, yani yabanıllık, barbarlık ve uygarlıktan, yalnızca ilk iki dönem ile üçüncü döneme geçişin ilgilendirdiği açıktır. İlk iki dönemden herbirini yaşam araçlarının üretiminde gerçekleştirilen gelişmelere göre, aşağı, orta ve yukarı aşamalara ayırır; "çünkü", der, "doğa üzerinde insan tarafından erişilmiş bulunan üstünlük ve egemenlik derecesi bakımından, yaşam araçlarının üretimindeki ustalık kesin bir önem taşır. Bütün varlıklar arasında, yalnızca insan, gereksinmelerini karşılamak için gereksindiği şeylerin üretimine, hemen hemen mutlak bir biçimde egemen olabilmiştir. İnsanlığın gelişmesindeki bütün büyük dönemler, tamamen denebilecek bir biçimde, beslenme kaynaklarındaki

genişleme dönemleriyle düşümdeştirler."

Aile de insanlıkla birlikte gelişir; ama dönemlere ayrılmak bakımından, o kadar çarpıcı özellikler göstermez.

I. YABANILLIK

1. *Aşağı aşama.* — Sıcak ve ılıman ormanlarda, henüz ilkel barınaklarda, hiç olmazsa kısmen ağaçlar üzerinde (büyük yırtıcı hayvanlara karşı korunabilmiş olmasını yalnız bu açıklar) yaşayan insan türünün çocukluğu. Kabuklu ya da kabuksuz yemişlerle ve köklerle beslenirlerdi. Bu dönemin başlıca sonucu, heceli (*articulé*) bir dilin ortaya çıkışıdır. Tarihsel dönem boyunca bilinen bütün halklardan hiçbiri, bu ilkel durum içinde yaşamıyorlardı. Binlerce yıl sürmüş olmasına karşın, bu durumu dolaysız tanıklarla gösteremiyoruz. Ama, bir kez insanın hayvandan geldiği kabul edilince, bu geçiş döneminin kabulü de kaçınılmaz olur.

2. *Orta aşama.* — Balık tüketimi (midye ve suda yaşayan kabuklu-kabuksuz bütün hayvanlar dahil) ve ateşin kullanılmasıyla başlar. Bu ikisi birarada bulunur, çünkü balık tüketimi, ancak ateşin kullanılmasıyla tamamen mümkün olmuştur. Bu yeni besin sayesinde, insanlar, iklim ve yer sınırlarına bağlı kalmaktan kurtuldular; ırmak boylarını ve deniz kıyılarını izleyerek, daha yabanıl durumdayken bile, dünyanın büyük bir bölümü üzerine yayılabildiler. Paleolitik adıyla tanınan taş devri birinci döneminin bütününe, ya da bu dönemin büyük bir bölümüne ait kabaca yontulmuş ve cilâsız taştan aletlerin bütün kıtalar üzerine yayılmış bulunması, bu göçlere tanıklık eder. Yeni bölgelere yerleşme, sürekli olarak uyanık bulunan bulgu ve türetim içgüdüsü ve sürtmeyle ateş elde etmenin öğrenilmesi, sıcak küller ya da toprakta kazılmış fırınlar içinde pişirilmiş nişastalı kök ve yumrular gibi, mızrak ve topuz cinsinden ilk silahların bulunmasıyla zaman zaman yardımcı bir besin haline gelen av hayvanları gibi, yeni geçim araçlarının elde edilmesini sağladı. Ama, kitaplarda yazdığı gibi avcılıktan başka hiçbir şey yapmayan, yani *yalnızca* avla yaşayan halklar hiç varolmamışlardır; çünkü av ürünü, tamamen rastlantıya bağlı bir şeydir. Beslenme kaynaklarındaki sürekli darlık ve güvensizlik sonucu, yamyamlık, bundan böyle uzun zaman sürmek üzere, bu aşamada ortaya çıkmış olsa gerektir. Günümüzde, Avustralyalılarla

Polinezyalıların çoğu, henüz yabanıllığın bu orta aşamasında bulunmaktadırlar.

3. *Yukarı aşama.* — Ok ve yayın türetimiyle başlar; bunlar sayesinde av eti olağan bir besin, av da, olağan uğraşı dallarından biri durumuna gelmiştir. Yay, kiriş ve ok, daha şimdiden, bulunması uzun, yinelenmiş deneyimleri ve çok keskinleşmiş zihin yeteneklerini, öyleyse birçok başka türetimlerin de bilinmesini gerektiren çok karmaşık bir alet oluştururlar. Ok ve yay kullanan ama henüz çömlekçiliği bilmeyen (Morgan'a göre, barbarlık durumuna geçiş çömlekçilikle başlar) halkları incelersek, gerçekte bazı ilk köysel kuruluşların, yaşam araçları üretiminde belirli bir ustalaşmanın, tahtadan kap ve avadanlıkların, bitkisel liflerden elle (tezgâhsız) yapılan dokumacılığın, kabuk ya da sazdan örme sepetçiliğin, cilâlı taştan yapılma aletlerin (neolitik) varlığını buluruz. Çoğu zaman, taş, balta ve ateş, bir ağaç gövdesini oyarak kayık yapılmasında; bazı bölgelerde de, kalas ve tahta levhalar, konut yapımında, daha bu dönemde kullanılmışlardır. Bütün bu gelişmeleri, örneğin ok ve yayı iyi bilen, ama çömlekçiliği bilmeyen Kuzey-Batı Amerika yerlileri (*Indiens*) arasında görüyoruz. Barbarlık çağı için demir kılıç ve uygarlık için ateşli silah neyse, yabanıllık için de ok ve yay odur: her işi çözümleyen silah.

II. BARBARLIK

1. *Aşağı aşama.* — Çömlekçiliğin sahneye çıkışıyla başlar. Çömlekçilik, birçok tanıtlanmış durumda ve anlaşıldığına göre her yerde, örme ya da tahtadan kapları ateşe dayanıklı duruma getirmek için kille kaplama pratiğinden doğmuştur. Zamanla, bu pratik, kilin, içinde şeklini aldığı kap bulunmadan da kullanılabileceğinin bulunmasını sağlamıştır.

Buraya kadar, gelişmenin gidişini, genel bir biçimde, belirli bir dönem için, bulundukları bölgeleri hiç hesaba katmadan, bütün halklarda geçerli olarak düşünebiliyorduk. Ama barbarlığın ortaya çıkışıyla, iki büyük kıtadan herbirinin özel doğal niteliklerinin hesaba katılması gereken bir aşamaya erişmiş bulunuyoruz. Barbarlık döneminin belirleyici etkeni, hayvanların evcilleştirilmesi ve yetiştirilmesi ile bitki ekimidir. Ama, eski dünya denilen Doğu kıtası, evcilleştirilmeye yatkın hemen bütün hayvanlara, ve biri hariç,

ekime özgü her türlü tahıla sahipti; Batı kıtası, Amerika ise, evcilleştirilmeye yatkın memeli olarak (o da yalnız Güneyin bir kısmında) yalnızca lamaya ve ekilebilir tahıllardan da yalnızca birine, ama en iyisine, mısıra sahipti. Bu farklı doğal koşullar sonucu bundan böyle, her iki yarıküre halkları, kendilerine özgü bir gidiş izlemişler ve iki gidişten herbirinin, özgül aşamalar içindeki belirtileri birbirinden ayrı olmuştur.

2. *Orta aşama.* — Doğuda evcil hayvanlar yetiştirilmesi, Batıda sulama aracıyla yenecek bitkilerin ekimi ve yapılarda kerpiç ve taş kullanılmasıyla başlar.

Batıdan [Amerika'dan, —ç.] başlıyoruz; çünkü Avrupalıların fethine kadar, bu aşama hiçbir yerde aşılmamıştı.

Barbarlığın aşağı aşamasında bulunan Amerika yerlileri arasında (Missisipi'nin doğusunda bulunan bütün kızılderililer bunlar içindeydi), daha ilk bulgulandıkları zamanlarda, ufak ölçüde bir mısır ekimi ve belki de kabak, kavun ve öbür bahçe bitkileri yetiştiriciliği yapılmaktaydı; besin maddelerinin en büyük kısmı böyle sağlanıyordu. Bu yerliler, kazık bölmelerle çevrili köyler içinde, tahtadan evlerde barınıyorlardı. Kuzey-Batıdaki ve özellikle Kolombiya vadisindeki aşiretler, henüz yabanıl dönemin yukarı aşamasında bulunuyorlar ve ne çömlekçiliği, ne de herhangi bir bitki ekimi biliyorlardı. Buna karşılık, Yeni-Meksika'nın *Pueblos*'lu[3] denilen yerlileri, Meksikalılar, Orta Amerika halkları ve Perulular, Amerika'nın fethi çağında barbarlığın orta aşamasında bulunuyorlardı. Bunlar, kerpiç ya da taştan yapılma kale gibi yerlerde barınıyor, kanallarla sulanan bahçelerde, durum ve iklime göre değişen ve başlıca beslenme kaynağını sağlayan mısır ve başka besi bitkileri ekiyorlar; hatta bazı hayvanları da evcilleştirmiş bulunuyorlardı; örneğin, Meksikalılar, hindi ve öbür kümes hayvanlarını; Perulular, lamayı evcilleştirmişlerdi. Üstelik, madenleri kullanmayı da öğrenmişlerdi; ama demir işlemesini bilmiyorlar ve bu yüzden, taştan yapılmış silah ve aletlerden hiçbir zaman vazgeçemiyorlardı. Sonra da, İspanyolların fethi, gelecekteki bütün bağımsız gelişmeleri yoketti.

Doğuda barbarlığın orta aşaması, bitki ekimi bu dönemin çok ilerlemiş bir çağına kadar bilinmeden kalmış gibi görünürken, süt ve et vermeye yatkın hayvanların evcilleştirilmesiyle başlamıştır. Davar evcilleştirilip yetiştirilmesi ve hayli geniş sürülerin oluşturulma-

sı, Aryenlerin ve Semitlerin, öbür barbarlar yığınından ayrılması sonucunu vermişe benzer. Hayvan adları, Avrupa ve Asya Aryenleri arasında aynı kalmıştır; ama bitki adları, hemen hiç de böyle değildir.

Sürülerin meydana gelmesi, uygun bölgelerde Semitleri Dicle ve Fıratın; Aryenleri ise, Hindistan, Amuderya (*Oxus*), Sirderya (*Iaxarte*), Don ve Dinyeper'in çayırlık ovalarında çobanlık yaşamına götürme sonucu verdi. Hayvanların evcilleştirilmesi işi, herhalde, önce bu otlak alanlar yöresinde başlamıştır. Böylece, çoban halkların sonraki kuşakları, yabanıl atalar, hatta barbarlığın aşağı aşamasındaki insanlar için hemen hemen barınılmaz durumda olduğundan, insanlığın beşiği olmaktan çok uzak bulunan bölgelerde yetişmiş olsalar gerektir. Tersine, bu orta aşama barbarları, çobanlık yaşamına alıştıktan sonra, ırmak boylarının çayırlık ovalarını kendi istekleriyle bırakarak, atalarının yurdu ormanlık bölgelere dönmeyi akıllarına bile getiremezlerdi. Hatta Kuzeye ve Batıya doğru itildikleri zaman, Semitler ve Aryenler için, tahıl ekimiyle hayvanlarını besleme olanakları sağlanmadan önce, özellikle kışı geçirmek bakımından uygun bulunmayan Batı Asya ve Avrupa'nın ormanlık bölgelerinde yerleşmek, olanaksız olmuştur. Bu bölgelerde ekimin, önce hayvan sürülerinin ot gereksinmesini karşılamak için doğmuş ve ancak sonradan insanların beslenmesi bakımından önem kazanmış bulunması olasılıktan da öte bir şeydir.

Aryen ve Semit ırkların üstün gelişmesini, belki de, bu ırkların beslenmesinde et ve sütün bolluğuna ve özellikle bu bolluğun çocukların gelişmesi üzerindeki olumlu etkilerine bağlamak gerekir. Gerçekten, hemen hemen tamamen bitkisel bir beslenmeyle yaşayan Yeni-Meksika'nın *Peublos*'lu yerlileri, daha çok et ve balık yiyerek yaşayan barbarlığın aşağı aşamasındaki yerlilerden daha küçük bir beyne sahiptirler. Ama herhalde, bu aşama boyunca, yamyamlık yavaş yavaş ortadan kalkar ve ancak dinsel bir eylem, ya da hemen hemen aynı anlamda büyücülük şeklinde sürüp gider.

3. *Yukarı aşama.* — Demir madenin eritilmesi ve dökümüyle başlar ve abecenin türetimi ve bunun yazıda kullanılmasıyla, barbarlıktan uygarlığa geçilir. Önce de belirttiğimiz gibi, yalnız Doğu yarıküresinde bağımsız bir gelişme gösteren bu aşama, üretimdeki ilerleme bakımından, bütün önceki aşamaların toplundan daha zengindir. Kahramanlık çağının Yunanlıları, Roma'nın kurulmasından

az önceki İtalyan aşiretleri, Tacitus'un* Cermenleri, [Vikingler çağının Normanları] bu aşamada bulunuyorlardı.

Her şeyden önce, büyük ölçüde tarla ekimini, *tarımı* olanaklı kılan hayvanlar tarafından çekilen demirden sabam, ilk olarak, bu dönemde görürüz. Bunun sonucu, yaşam araçlarında, çağın koşulları bakımından sınırsız bir artış görülür. Demirden balta ve demirden bel olmaksızın, geniş ölçüde gerçekleşmesi olanaksız bir dönüşüm, ormanların açılarak tarla ve çayır haline dönüştürülmesi de, gene sabanın türetimine bağlıdır. Ama bütün bunların sonucu, nüfusun hızla artışı ve küçük bir alan üzerinde yoğunlaşması oldu. Tarımın olanaklı olmasından önce, örneğin yarım milyon insanın bir tek merkezî yönetim altında toplanabilmesi için, zorunlu olarak, tamamen istisnaî koşulların birarada bulunması gerekirdi; büyük bir olasılıkla, bu durum hiç gerçekleşmemiştir.

Barbarlığın yukarı aşamasının doruğu, kendini bize Homeros'un şiirinde, özellikle *İlyada*'da gösteriyor. Gelişmiş demir aletler, körük, kol-değirmeni, çömlekçi tornası, zeytinyağı ve şarap yapımı; madenlerin ustalıklı bir biçimde işlenmesi, yük ve savaş arabaları, kalas ve tahtalarla gemi yapımı, sanat olarak mimarlığın başlangıcı, kuleli ve mazgallı duvarlarla çevrilmiş kentler, Homeros'un destanı ve bütün mitoloji — işte Yunanlıların barbarlıktan uygarlığa geçirdikleri bellibaşlı miras budur. Bununla, Homeros çağı Yunanlılarının, daha yüksek bir dereceye geçmeye hazırlandıkları bu kültür aşamasının başlarında bulunan Cermenler üzerine Sezar ve hatta Tacitus'un anlattıklarını karşılaştırırsak, barbarlığın yukarı aşamasının, üretimde ne zengin bir gelişmeyi kapsadığını görürüz.

Burada, Morgan'a dayanarak kabataslak çizdiğim, insanlığın yabanıllık ve barbarlık durumundan uygarlık başlangıçlarına kadar gidişini gösteren tablo, yeni çizgiler bakımından oldukça zengindir ve özellikle, doğrudan üretimden yararlanılarak hazırlandığı için, hiç sözgötürmez. Ama gene de, uzak ülkelerde yapacağımız gezi sonucu gözler önüne serilecek freskle karşılaştırılırsa, bu tablonun donuk ve yoksul kaldığı görülecektir. Barbarlıktan uygarlığa geçişi ve barbarlıkla uygarlık arasındaki çarpıcı karşıtlığı iyice aydınlatmak, ancak bu gezinin sonunda mümkün olacaktır. Şim-

* *Birinci baskıda*: Sezar'ın (ya da daha doğrusu, Tacitus'un) —*Ed.*

dilik Morgan'ın düzenlediği sınıflamayı aşağıdaki gibi genelleştirebiliriz: *Yabanıllık*: Doğa ürünlerinden, onları hiç değiştirmeden yararlanmanın ağır bastığı dönem. İnsan eliyle yapılan üretim, her şeyden önce bu yararlanmayı kolaylaştıran aletlerin üretimidir. *Barbarlık*: Hayvan yetiştirme, tarım ve insanın faaliyeti sayesinde doğğal ürünlerin üretimini artırmayı sağlayan yöntemlerin öğrenilmesi dönemi. *Uygarlık*: İnsanın doğal ürünleri hammadde olarak kullanmayı öğrendiği dönem; asıl anlamda sanayi ve ustalık dönemi.

İKİ

AİLE

YAŞAMININ büyük bir bölümünü, bugün de New-York eyaleti içinde yaşayan İrokualar arasında geçirmiş ve onların aşiretlerinden biri (Senekalar aşireti) tarafından kardeş edinilmiş bulunan Morgan, bu yerliler arasında, onların gerçek aile ilişkileriyle çelişik durumda olan bir akrabalık sisteminin yürürlükte olduğunu buldu. Bunlar arasında, Morgan'ın "iki-başlı-aile" (*Paarungsfamilie*) terimiyle adlandırdığı, taraflardan her ikisince de kolayca bozulabilen bir karı-koca evliliği hüküm sürüyordu. Öyleyse, böylesine bir çiftin çocukları belirli olur ve herkesçe bilinirdi; baba, ana, oğul, kız, erkek kardeş ve kız kardeş denmesi gereken kimseler üzerinde kuşku duyulamazdı. Ama, bu terimlerin kullanılışı, bu gerçeğe hiç de uymuyordu. İrokualı erkek, yalnız kendi çocuklarına değil, erkek kardeşlerinin çocuklarına da oğlum ya da kızım der; kendi çocukları gibi, erkek kardeşinin çocukları da, onu baba diye çağırırlar. Buna karşılık, kız kardeşlerinin çocuklarına "yeğen" der; onlar da kendisini dayı diye çağırırlar. Buna karşılık, İrokualı kadın, yalnız

kendi çocuklarına değil, kız kardeşlerinin çocuklarına da oğlum ya da kızım der; bunlar da onu anne diye çağırırlar. Buna karşılık, o da erkek kardeşlerinin çocuklarına "yeğen" der ve onlar tarafından hala diye çağrılır. Aynı biçimde, anaları kardeş olan çocuklar gibi; babaları kardeş olan çocuklar da, birbirlerine "kardeş", "ağabey" ya da "abla" derler. Buna karşılık, bir kadınla onun erkek kardeşinin çocukları, birbirlerini karşılıklı olarak "kuzen" ya da "kuzin" diye çağırırlar. Ve bunlar yalnızca anlamdan yoksun adlar olmamakla kalmayan, kandaş akrabalığın yakınlık ve uzaklığım, eşitlik ve eşitsizliğini gösteren ve bir tek birey için yüzlerce farklı akrabalık ilişkisini dile getirmeye yetenekli yetkin bir akrabalık sistemine temel hizmeti gören deyimlerdir. Dahası var: bu sistem, yalnızca bütün Amerika yerlileri arasında tamamen yürürlükte olmakla kalmaz (şimdiye kadar bu konuda hiçbir ayrıklama bulunmadı), ayrıca, Hint yerli halkı arasında, Dekkan'ın Dravidi ve Hindistan'ın Gora aşiretleri içinde de hemen hemen hiç değişmeden, hüküm sürer. Bugün bile Güney Hindistan'daki Tamularla New-York eyaletinde yaşayan İrokualı Senekalar arasında, çeşitli akrabalık ilişkisini göstermek için kullanılan iki yüzden çok sözcük, birbirine uymaktadır. Ve bütün Amerika yerlileri arasında olduğu gibi, bu Hint aşiretlerinde de, yürürlükteki aile biçiminden çıkan akrabalık ilişkileri, akrabalık sistemiyle çelişik durumdadır. Bunu nasıl açıklamalı? Akrabalık, bütün yabanıl ve barbar halkların toplumsal rejimleri içinde büyük bir rol oynadığı için, böylesine yaygın bulunan bu sistemin önemini öyle birkaç tümceyle geçiştirmek olanaklı değildir. Bir sistem ki, Amerika'nın her yanında hüküm sürer; bir sistem ki, Asya'da tümüyle farklı bir ırkın halkları arasında da yaygındır ve bütün Afrika ve Avustralya'da, azçok değişik biçimlerine bol bol raslanır; [böyle bir sistemin], örneğin Mac Lennan'ın yapmaya çalıştığı gibi, birkaç sözle geçiştirilmesi değil, tarihsel bakımdan açıklanması gerekir. Baba, oğul, kardeş gibi adlandırmalar, basit onursal sanlar değil, kendileriyle birlikte çok belirli, çok ciddi karşılıklı ödevler getiren sanlardır; öyle ki, bu karşılıklı ödevlerin bütünü, bu halklardaki toplumsal örgütlenmenin özlü bir bölümünü oluşturur. İşte bu sistemin çözümü bulunmuştur. Bu yüzyılın [19. yüzyıl —ç.] ilk yarısında, Sandviç (Havai) adalarında, tıpkı Amerikan yerlilerindeki eski akrabalık sisteminin gerektirdiği biçimde, içinde analar ve babalar, erkek ve kız kardeşler, oğullar ve kız-

lar, dayılar ve halalar, erkek ve kız yeğenler bulunan bir aile biçimi vardır. Ama, tuhaf olanı şu ki, Havai'de yürürlükte bulunan akrabalık sistemi de, gerçekte varolan aile biçimiyle uyuşmuyordu. Bu ülkede, aslında, erkek ve kız kardeşlerin bütün çocukları, ayrıklamasız, birbirlerinin erkek ve kız kardeşleri oluyorlar ve yalnız anaları ve analarının kız kardeşleri, ya da babaları ve babalarının erkek kardeşlerinin değil, ana-babalarının, ayrıklamasız, bütün erkek ve kız kardeşlerinin de ortak çocukları sayılıyorlardı. Demek ki, Amerikan akrabalık sistemi, eğer artık Amerika'da varolmayan, ama hâlâ Havai'de gerçek olarak bulduğumuz ailenin daha eski bir biçiminin varlığım gerektiriyorsa; Havai'deki akrabalık sistemi de, öbür yandan, bizi bugün hiçbir yerde varlığını görmediğimiz, ama kendisi olmadan buna uygun düşen akrabalık sistemi de ortaya çıkamayacağına göre, zorunlu olarak varolmuş olması *gereken* daha da eski bir aile biçimine götürüyor.

"Aile hareketli öğedir, diyor Morgan, asla duraklama halinde değildir; toplum aşağı bir dereceden daha yüksek bir dereceye geliştiği ölçüde, aile de aşağı bir biçimden daha yukarı bir biçime geçer. Buna karşılık, akrabalık sistemleri hareketsizdir; ailenin zaman boyunca sağladığı gelişmeleri, akrabalık sistemleri ancak uzun aralıklarla sağlarlar ve ancak aile köklü bir dönüşüm gösterdiği zaman akrabalık sistemleri de köklü bir dönüşüme uğrarlar."

Marx, buna şunu ekler: "Ve genel olarak, siyasal, hukuksal, dinsel ve felsefî sistemler için de durum aynıdır."* Aile yaşamaya devam ettikçe, akrabalık sistemi katılaşır; akrabalık sistemi alışkanlık gücüyle değişmelere karşı direndikçe, aile onu aşar. *Cuvier,* Paris yakınlarında bulunmuş bir hayvan iskeletinin kese kemiklerinden, nasıl kesinlikle bunun bir kanguruya ait olduğu ve o zaman oralarda bulunmayan bu hayvanın vaktiyle orada yaşamış bulunduğu sonucunu çıkarabilmişse, biz de, aynı kesinlikle, tarihin bize ulaştırdığı bir akrabalık sisteminden, bu sisteme uyan, ama bugün ortadan kalkmış bulunan bir aile biçiminin varlığı sonucunu çıkarabiliriz.

Sözünü etmiş bulunduğumuz akrabalık sistemleri ve aile biçimleri, bugün hüküm süren akrabalık sistemleri ve aile biçimlerinden, her çocuğun birçok ana ve babası olması bakımından ayrılırlar. Havaili ailenin kendisine uygun düştüğü Amerikan akrabalık sistemi

* *Arşiv* s. 21 —*Ed.*

içinde iki kardeş, aynı çocuğun anası ve babası olamaz; ama havai akrabalık sistemi, tersine, içinde bu durumun kural olduğu bir ailenin varlığını öngerektirir. Bugüne kadar genellikle yalnız kendilerinin geçerli oldukları kabul edilmiş aile biçimleriyle doğrudan çelişik durumda olan bir dizi aile biçiminin varlığı karşısında bulunuyoruz. Geleneksel anlayış, yalnız tek-eşli-evlilikle (*monogamie*), onun yanısıra, bir de, bir erkeğin birkaç kadınla evlenmesi, pek sıkışırsa, bir kadının birkaç erkekle evlenmesini tanır; ve pratik yaşamın, resmî toplum tarafından zorla kabul ettirilmek istenen engelleri sessiz sedasız, ama teklifsiz tekellüfsüz aşmasını da, darkafalı ahlâkiyatçılar gibi, görmezden gelir. Buna karşılık, ilkel tarihin incelenmesi bize, erkeklerin çok-karılılık halinde yaşarken, karılarının da aynı zamanda çok-kocalılık halinde yaşadıkları ve bu nedenle, ortak çocukların da herkesin çocuğu olarak kabul edildiği durumların varlığını gösterir, ki tek-eşli-evlilik biçimine varılmadan önce, bu durumlar birçok değişikliklere uğramışlardır. Bu değişiklikler, başlangıçta çok geniş bulunan ortaklaşa evlilik ilişkisi çemberinin giderek daralması ve sonunda, bugün ağır basan karı-koca-evliliği durumuna dönüşmesi biçiminde olmuştur.

Aile tarihini bu şekilde kuran Morgan, meslektaşlarının çoğuyla uzlaşma durumunda, bir aşiret içinde cinsel ilişkilerin, her kadının her erkeğe, her erkeğin de her kadına ait olacak ölçüde, tamamen özgür bulunduğu bir ilkel duruma kadar çıkar. [Geçen yüzyıldan beri, bu ilkel durum sözkonusu edilmişti; ama yalnızca genel terimlerle. İlk olarak Bachofen bunu ciddiye aldı —onun değerli yanlarından biri de budur— ve bu durumun izlerini tarihsel ve dinsel gelenekler içinde aradı. Bugün biliyoruz ki, onun bulduğu izler, bizi, engel tanımayan cinsel ilişkilerin yürürlükte olduğu bir toplumsal aşamaya değil, çok daha sonraki bir biçime, grup halinde evlenme biçimine götürür. Öbür ilkel toplumsal aşamaya gelince, onun gerçekten yaşanmış olduğunu varsayarsak, o kadar eski bir çağa aittir ki, onun eski varlığının *dolaysız* kanıtlarını, toplumsal taşıllar, geri kalmış yabanıllar arasında bile bulmayı ummuyoruz. Bachofen'in değeri, bu sorunu, araştırmasının birinci planına koymuş olmasındadır.]*

* Bachofen, bu ilkel durumu *"hétairisme"* terimiyle adlandırılarak, bulmuş olduğu, daha doğrusu kestirmiş olduğu şeyi ne kadar az anlamış bulunduğunu ortaya koyar. Bu sözcüğü tü-

Şu son zamanlarda, insanlığın cinsel yaşantısındaki bu ilk aşamanın yadsınması modası çıktı. İnsanlık bu "utanç"tan esirgenmek isteniyor. Bu yüzden, herhangi bir dolaysız kanıt yokluğu üzerinde ayak diretiyor; öte yandan, usulen, hayvanlar dünyası örneğine başvuruluyor. Letourneau'nun (*Evolution du mariage et de la famille*, 1888) hayvanlar dünyasından toplamış olduğu bir sürü olgudan çıkardığı sonuca göre, her türlü kuraldan yoksun cinsel ilişkiler, burada da, aşağı bir dereceye aittir. Ama bütün bu olgulardan benim çıkarabileceğim tek sonuç, bunların insan ve onun ilkel varlık koşulları bakımından kesin olarak hiçbir şeyi tanıtlamadıklarıdır. Omurgalı hayvanlardaki uzun süre birarada yaşama olgusu, fizyolojik nedenlerle, örneğin kuşlarda, dişi kuşun kuluçka süresince korunması gereksinmesiyle pekâlâ açıklanır. Kuşlarda görüldüğü biçimde en bağlı tek-eşlilik örnekleri, insanlar bakımından hiçbir şey göstermez; çünkü insanlar kuşlardan gelmemiştir. Eğer sıkı bir tek-eşlilik iffetin doruğu ise, elliden ikiyüze kadar değişen halkalarının herbirinde eksiksiz bir erkek ve dişi cinsel organa sahip bulunan ve bütün yaşamını, bu parçaların herbiri içinde, kendi kendisiyle çiftleşmekle geçiren münzevi solucana madalya vermek gerekir. Ama memeli hayvanlara bakacak olursak, onlarda cinsel yaşamın bütün biçimlerini buluruz: kalabalık halinde karmakarışık cinsel ilişkiler; grup halinde evliliğe, çok-karılılığa, tek-eşli-evliliğe benzer biçimler; eksik olan yalnızca çok-kocalılıktır, çünkü bir kadının birçok erkekle yaşaması yalnızca insana özgüdür. Hatta bizim en yakın atalarımız, dört-elli-hayvanlar (*quadrumanes*) bile, erkek-dişi ilişkilerinde mümkün olan bütün çeşitleri gösterirler. Eğer sınırı daha dar çizer ve yalnızca dört çeşit insan-biçimli *"anthoropomorphe"* maymuna bakarsak, Saussure, Giraud-Teulon'da bunların tek-eşli olduklarını iddia ettiği halde, Letourneau yalnızca bunların bazan tek-eşli, bazan da çok-eşli olduklarını söyleyebiliyor. Westermarck'ın, insan-biçimli maymunlardaki tek-eşlilik üzerine ile-

rettikleri zaman, *hétaïrisme*, Yunanlılar için bekâr ya da karı-koca evliliği halinde yaşayan erkeklerin, evli olmayan kadınlarla ilişkisini belirtiyordu; bu terim, hep, adı geçen ilişkinin, kendi dışında kurulduğu belirli bir evlilik biçimini, ve hiç değilse bir olanak şeklinde, daha şimdiden, fuhuşu içerir. Sözcük zaten hiçbir zaman başka bir anlamda kullanılmamıştır ve Morgan'la birlikte ben de bu anlamda kullanıyorum. Bachofen'in son derece önemli bulguları, erkekler ile kadınlar arasındaki tarihsel ilişkilerin kaynağını onların gerçek varlık koşullarında değil, insanlığın çeşitli çağlardaki dinsel düşüncelerinde sandığı için, her yerde gerçeklerden uzaklaşacak kadar bozulmuşlardır. **[Engels'in notu.]**

ri sürdüğü son savlar (*The History of Human Marriage*, Londra 1891), kanıttan yoksundur. Kısaca, bu konudaki bilgiler, naçizane Letourneau'ya şu itirafı yaptıracak durumda bulunuyor: "Zaten, memeli hayvanlarda, zihinsel gelişme derecesi ile cinsel ilişkiler biçimi arasında kesin hiçbir ilişki yoktur."

Espinas daha da ileri gider:

"Hayvanlar arasında görebildiğimiz toplumsal kümelerin en yükseği, ilkel topluluktur (*peuplade*). İlkel topluluk, ailelerden meydana gelmişe benzer; ama daha başlangıçta, aile ve ilkel topluluk birbirine uzlaşmaz karşıttır: birbirine ters orantılı olarak gelişirler."* (*Des sociétés animales,* 1877.)

Buraya kadar söylenenlerin daha şimdiden göstermiş bulunduğu gibi, insan-biçimli maymunların aile ya da başka topluluklar biçimindeki kümeleri üzerine, söz yerindeyse, kesin hiçbir şey bilmiyoruz; bu konu üzerinde sahip olduğumuz veriler, birbirinin taban tabana tersini gösteriyor. Bunda da şaşılacak birşey yok. Yabanılık durumundaki insan aşiretleri üzerine sahip olduğumuz bilgilerin bile ne kadar çelişik, ne kadar inceleme ve eleştirikal burundan geçmesi gereken şeyler oldukları bilinmektedir; kaldı ki, maymun topluluklarının gözlemlenmesi, insan topluluk arından daha da güçtür. Öyleyse, daha geniş bilgi sahibi olana kadar, bu çok kuşkulu verilerden çıkarılmış her sonuçtan sakınmak gerekir.

Buna karşılık, Espinas'dan az önce aktardığımız tümce, bize en iyi dayanak noktasını sağlar. Üstün hayvanlarda, sürü (*horde*) ve aile, birbirinin tamamlayıcısı değil, birbirinin karşıtıdır. Espinas, kızgınlık döneminde erkek hayvanlardaki kıskançlığın, sürü içindeki bütün ortaklık ilişkilerini, geçici olarak, nasıl gevşettiği ya da bozduğunu çok güzel gösterir.

"Ender ayrıksamalar dışında, ailenin sıkı bir birlik durumunda bulunduğu yerde, ilkel toplulukların (*peuplades*)** meydana geldiğini görmüyoruz. Tersine nerede karmakarışık cinsel ilişkiler (*promiscuité*) ya da çok-karılılık hüküm sürerse, orada, adeta doğal bir biçimde, ilkel topluluklar kurulur. ...Sürünün doğması için,

* Adı geçen yapıt, s. 303-304. "İlkel topluluk" (*peuplade*) sözcüğünün kullanılışı konusunda, bir sonraki dipnota bakınız. —*Ed.*

** Engels, bu parçadan kendi yaptığı çeviride, "ilkel topluluk" (*peuplade*) terimini "sürü" (*horde*) olarak çevirmiştir; sürü terimi, espinas'ın kullandığı ilkel topluluk teriminden daha doğrudur. —*Ed.*

söz yerindeyse, evcil ilişkilerin gevşemiş ve bireyin kendi başına buyruk duruma gelmiş olması gerekir. Kuşlarda, örgütlenmiş ilkel topluluklar, bu nedenle, çok ender görülür. ...Buna karşılık, memeli hayvanlar arasında, azbuçuk örgütlenmiş topluluklar görürüz; çünkü bu sınıf içinde birey, aile tarafından silinip süpürülmesine izin vermez. ...Öyleyse, ilkel sürünün kolektif bilinci, doğuşunu, en büyük düşmanına, ailenin kolektif bilincine borçlu olmamak gerekir. Şunu söylemekten çekinmeyelim: eğer aileden üstün bir toplum kurulmuşsa, bu ancak derinden derine sarsılıp bozulmuş aileleri kendine katarak olabilmiştir. Ama bunun dışında, kurulan toplum, sonradan kendi içindeki çok daha uygun koşulların barınağında, ailelerin yeniden kurulmasını sağlamıştır." (Espinas, *loc. cit.*, Giraud-Teulon tarafından anılmıştır: *Origines du mariage et de la famille,* 1884, s. 519-520.).

Burada, insan toplumları için bazı sonuçlara varmak bakımından, hayvan topluluklarının belirli bir değer taşıdıkları görülmektedir; ama yalnızca olumsuz bir değer. Bildiğimiz kadarıyla, yüksek dereceli omurgalı hayvan, yalnızca iki aile biçimi tanıyor: çokkarılılık ve tek-eşlilik; bu aile biçimlerinin ikisi de, yalnızca *bir tek* ergin erkeğe, *bir tek* kocaya izin verir. Erkeğin, aile için hem bağ ve hem de sınır olan kıskançlığı, hayvan ailesini, sürüye karşıt duruma getirir. Erkeklerin kıskançlığı yüzünden, [hayvanlar için — ç.] toplum durumuna gelebilmenin en yüksek biçimi olan sürü, ya olanaksız duruma gelir, ya dağılır; ya da, en azından, gelişmesi yavaşlar. Yalnızca bu, hayvan ailesiyle ilkel insan toplumunun birbiriyle bağdaşmaz iki şey olduğunu; emek ile hayvanlıktan kurtulan ilkel insanların, ya aile nedir bilmediklerini, ya da en azından hayvanlar arasında varolmayan bir aile biçimi kurduklarını göstermeye yeter. Oluş halindeki insan gibi güçsüz bir hayvan, az sayıda, hatta en yüksek toplumsallık (*sociabilité*) biçimi —Westermarck'ın, avcıların tanıklığına dayanarak, goril ve şempanzelere malettiği — bireysel birlik olan inziva durumunda bile yaşamaya, belki devam edebilirdi. Ne var ki, hayvanlıktan çıkmak, doğanın sunduğu en büyük ilerlemeyi gerçekleştirmek için bir başka öğe: bireyin savunma yeteneğindeki yetersizliği, sürünün birleşmiş gücü ve ortak eylemiyle değiştirmek gerekliydi. Bugün insan-biçimli maymunların yaşamakta olduğu biçimdeki koşullardan insanlığa geçiş, anlaşılmaz bir şey olurdu; bu maymunlar, daha çok, kerte kerte yokolmaya doğru gi-

den ve herhalde sonları gelmiş bulunan, normal tipten sapma, yanhsımlar olarak görünüyorlar. Yalnızca bu, onların aile biçimleriyle ilkel insanın aile biçimleri arasında herhangi bir benzerlik kurulmasını kabul etmemek için yeter. Ama, içinde hayvandan insana değişimin tamamlanabileceği bu daha geniş ve sürekli kümelerin meydana gelebilmesi için ilk koşul, ergin erkekler arasındaki karşılıklı hoşgörü ve her türlü kıskançlıktan kurtulmaktı. Gerçekten de, bugün bile şurada burada irdeleyebildiğimiz ve tarihte varlığını kesenkes tanıma zorunda kaldığımız en eski, en ilkel aile biçimi olarak ne buluyoruz? Grup halinde evlilik; yani bir küme erkekle bir küme kadının birbirlerine karşılıklı olarak sahip bulunduğu ve kıskançlığa çok az yer bırakan evlilik biçimi. Ayrıca, gelişmenin daha sonraki bir aşamasında, bütün kıskançlık duygularına meydan okuyan ve bundan ötürü hayvanlar arasındaki hiç görülmeyen bir şeyi, ayrıksın çok-kocalılık biçimini buluyoruz. Ama bildiğimiz grup halinde evlenme biçimleri öylesine anlaşılmaz durumlar gösteriyorlar ki, bunlar, bize, cinsel ilişkilerin daha eski ve daha yalın biçimlerini, ve böylece, en sonunda hayvanlıktan insanlığa geçişe uygun düşen, bütün kurallardan yoksun cinsel ilişki dönemini düşünmeye zorluyorlar; insanlar, hayvanlar arasındaki cinsel ilişki biçimlerini tamamen aşarak insanlığa geçmişlerdir.

"Bütün kurallardan yoksun cinsel ilişki" sözünün anlamı nedir? Bununla, günümüzde ya da daha önceki bir dönemde yürürlükte bulunan sınırlayıcı yasakların, bir zamanlar hiç varolmadıkları anlatılmak isteniyor. Daha önce kıskançlık engelinin sözkonusu olmadığını görmüştük. Gerçek olan bir şey varsa, o da kıskançlığın, görece, sonradan gelişmiş bir duygu olduğudur. Mahremler-arasızina (fücur-*inceste*) kavramı için de durum aynıdır. İlkel çağda iki kardeş karı-koca olabilirdi; kaldı ki, günümüzde bile, birçok halk topluluklarında, ana-baba ile çocuklar arasındaki cinsel ilişkilere izin vardır. Bancroft, Bering boğazındaki Kaviatlar, Alaska'daki Kadiaklar ve İngiliz Kuzey-Amerikası'nın merkezindeki Timnehler arasında bu durumun varlığına tanıklık eder (*The Native Races of the Pacific Coast of North America*, 1875, c. 1); Letourneau, aynı olgu için, Chippeways yerlileri, Şili Kukuları, Karaibliler ve Çin-Hindi'ndeki Karenler arasından örnekler verir; eski Yunan ve Romalıların, Partlar, Persler (İranlılar), İskitler, Hunlar vb. üzerine anlattıkları da ayrı. Mahremler-arası-zinanın türetiminden önce

(çünkü bu *düpedüz* bir türetimdir, hem de çok değerli bir türetim), ana-babayla çocuklar arasındaki cinsel ilişki, ayrı kuşaklara ait bulunan öbür kimseler arasıdaki cinsel ilişkiden daha iğrendirici bir şey olamazdı; oysa, ayrı kuşaklardan kimseler arasındaki evlenme, günümüzde, hatta en bağnaz ülkelerde derin bir tiksinti uyandırmıyor; altmış yaşından büyük ihtiyar "kızlar" bile, yeteri kadar zenginseler, otuz yaşlarında gençlerle evleniyorlar. Ama, bildiğimiz en eski aile biçimlerinden, bu biçimlere bağlı mahremler-arası-zina kavramlarını çıkarırsak —bizim mahremler-arası-zina kavramlarımızdan tamamen farklı ve çoğunlukla onlara taban tabana karşıt mahremler-arası-zina kavramları— ancak "bütün kurallardan yoksun" olarak adlandırılabilecek bir cinsel ilişki biçimine varırız. "Bütün kurallardan yoksun"; çünkü, sonraları töre tarafından zorlanan sınırlandırmalar, o zaman yoktu. Ama bundan, günlük pratik bakımından zorunlu olarak içinden çıkılmaz bir karışıklık sonucu çıkmaz. Geçici bireysel birlikler hiç de görülmez değildir: bu tür birlikler, hatta grup halinde evlilik içinde bile çoğunluğu oluşturur. Bu ilkel durumun en son yadsıyıcısı Westermarck, her ne kadar, erkekle kadının, yavrunun doğumuna kadar içinde birlikte yaşadıkları her durumu evlilik adıyla nitelendiriyorsa da, bu tür evliliğin, kuralların yokluğuyla, başka bir deyişle, cinsel ilişki üzerine töre tarafından konmuş engellerin yokluğuyla çelişmeksizin, bütün kurallardan yoksun cinsel ilişkiler döneminde de pekâlâ varolabileceğini söylemek doğru olur. Westermarck, şu görüşten hareket ediyor: "Kuralların yokluğu, bireysel eğilimler üzerindeki baskının yokluğu demektir"; öyle ki, "fuhuş, bu durumun en doğal ilişki biçimidir". Bana öyle gelir ki, bütün bu işlere ahlâk zabıtası gözüyle baktıkça, ilkel koşulları anlamak olanaksız bir şey olarak kalır. Grup halinde evlilik dolayısıyla, bu konu üzerinde yeniden duracağız.

Morgan'a göre, bu [bütün kurallardan yoksun ilkel cinsel ilişki durumu]*, anlaşıldığına göre daha erkenden şu değişmelere uğramıştır:

1. *Kandaş aile.* — Ailenin ilk [aşaması].** Bu aşamada, karı-koca grupları, kuşaklara göre ayrılmışlardır: ailenin sınırları için-

* *Birinci baskıda köşeli ayraç içindeki parça yerinde, şu vardı*: Bu ilkel durumun keşfi, Bachofen'in ilk büyük başarısıdır. Bu ilkel durum, anlaşıldığına göre daha erkenden, şunları vermek için değişiyor: —*Ed.*

** *Birinci baskıda*: toplumun [ilk —ç.] örgütlenme biçimi ve [ailenin —ç.] biçimi —*Ed.*

de, bütün büyük-babalarla büyük-anneler, kendileri arasında karı-kocadırlar; onların çocukları, yani analarla babalar için de durum aynıdır; bunların çocukları da, kendi aralarında, üçüncü bir ortak eşler çemberi ve bu çocukların çocukları, yani birinci kuşağın torun çocukları, dördüncü çemberi meydana getireceklerdir. Demek ki, bu aile biçimi içinde, yalnızca yukarı kuşakla aşağı kuşak arasında, ana-babalarla çocuklar arasında, (bizim deyimimizle) evlilik hak ve ödevleri sözkonusu edilemez [bunlar birbirleriyle evlenemezler. —ç.]. Birinci, ikinci ve öbür derecelerdeki erkek ve kız kardeşlerle kuzen ve kuzinlerin hepsi, kendi aralarında erkek ve kız kardeştir; ve *işte tam bu yüzden de,* hepsi birbirinin karı ve kocasıdır. Bu dönemde, erkek ve kız kardeş bağıntısı, tamamen doğal bir biçimde, kendi aralarında cinsel ilişki kurulması sonucunu verir.* Bu tür bir ailenin tipik biçimi, bir tek çiftten gelme dölden türer; bu döl içindeki her farklı kuşak bireyleri, kendi aralarında kardeş ve bu nedenden ötürü de, karı-kocadırlar.

Kandaş aile ortadan kalktı. Tarihin sözünü ettiği en yabanıl halklar bile, bize kandaş aile üzerine hiçbir kesin örnek veremez. Ama kandaş ailenin varolmuş olması *gerekir*: Bugün bütün Polinezya'da hâlâ yürürlükte bulunan Havai akrabalık sistemi, bizi, bunu kabul etmeye zorlar; çünkü bu akrabalık sistemi, ancak kandaş

* 1882 yılının başlarında yazdığı bir mektupta Marx, Wagner'in ilkel çağları tamamen değiştiren *Nibelungen*'in metni konusundaki düşüncelerini çok sert sözlerle dile getirir. "İnsanın kız kardeşini karısı gibi kucaklaması hiç duyulmuş mudur?" Aralarındaki aşk entrikalarını, tamamen modern bir biçimde, bir zina çeşnisi katarak daha da dokunaklı bir hale getiren bu Wagnerci sefahat tanrılarına, Marx şu yanıtı verir: "İlkel çağlarda, kız kardeş *karı idi* ve bu durum *ahlâka uygun idi.*" [Dördüncü baskıya not: — Wagner hayranı Fransız dostlarımdan biri, bu *notla* oydaş *değil*; ve daha Wagner'in dayandığı eski *Edda*[4] içinde, *Oegisdrecka*'da, Loki'nin Freia'yı: "Tanrıların önünde kendi öz ağabeyini kucakladın" diye kınamasına dikkat edilmesini istiyor. Demek ki, daha bu dönemde, kardeşler arasında evlilik yasaklanmış bulunuyordu. *Oegisdrecka*, eski mitoslara olan inancın tamamen yıkıldığı bir dönemin ifadesidir; Lucien [Samsatlı Lukianos —ç.] tarzında, tanrılara karşı düpedüz bir yergidir. Eğer bir Mefistofeles rolü oynayan Loki, bu yapıtta Freia'ya böylesine bir kınamada bulunuyorsa, bu daha çok Wagner'e karşı bir kanıt olur. Birkaç dize sonra, Niördhr'e hitap eden Loki, şöyle diyor: "Sen kız kardeşinle birliktè, (böyle) bir oğul getirdin dünyaya" (*vidh systur thinni gaztuslikan mog*), Niördhr, bir Az[5] değil, bir *Van*'dır (*Vane*); ve *Ynglinga Sagog*'da, kardeşler arasında evlenmenin, Vanaland'da[6] töre olduğu söylenir. Azlar ülkesinde durum böyle değildi. Bu durum, Vanların Azlardan daha eski tanrılar olduklarını gösterir. Herhalde, Niördhr, Azlar'm arasında, onlara eşit durumda yaşadı ve *Oegisdrecka*, daha çok tanrılar üzerindeki Norveç efsanelerinin oluşması çağının, kardeşler arasındaki evlenmenin, hiç değilse tanrılar arasında henüz hiçbir tiksinti uyandırmadığım gösteren bir kanıttır. Eğer Wagner özürlü görülmek isteniyorsa, belki *Edda*'ya değil, *Tanrı ve Bayader* baladında, kadının dinsel teslimiyetini modern fuhuşa çok yaklaştırma yanılgısını işleyen Goethe'ye başvurmak, daha doğru olur.] [**Engels'in notu.**]

aile biçimi içinde ortaya çıkabilecek kandaş akrabalık derecelerini dile getirir. Aynı biçimde, ailenin zorunlu önaşama olarak bu biçime dayanması gereken daha sonraki bütün gelişmesi de bizi kandaş ailenin varlığını kabul etme zorunda bırakır.

2. *Ortaklaşa* (*punaluenne*) *aile.* — Örgütlenmenin ilk adımı, ana-babayla çocuklar arasındaki karşılıklı cinsel ilişkinin yasaklanması olduysa,ikinci adımı da, kardeşler arasındaki cinsel ilişkinin yasaklanması olmuştur. İlgililerin büyük bir yaş eşitliği içinde bulunmaları nedeniyle, bu ilerleme, birinciden son derece daha önemli, ama çok daha da güç idi. Büyük bir olasılıkla, önce karındaş (*uterin,* yani ana tarafından) kardeşler arasındaki cinsel ilişkilerin yasaklanmasıyla başlayan bu ilerleme, yavaş yavaş gerçekleşti. Önceleri tek tek durumlara bağlı olan bu yasak, zamanla kural haline geldi (yüzyılımızda [19. yüzyıl —ç.] Havai'de bu kuralın ayrıklamaları hâlâ görülüyordu) ve sonunda, hatta yan-hısım (*collateral*) kardeşler arasındaki, yani bizim terminolojimize göre, erkek ve kız kardeşlerin çocuk, torun ve torun-çocukları arasındaki evlenme de yasaklandı. Morgan'a göre, bu gelişme "doğal seçme (*selection naturelle*) ilkesinin nasıl işlediğini gösteren parlak bir örnek" oluşturur. Bu ilerlemeyle, içinde kandaşlar arasındaki evlenmelerin sınırlanmış bulunduğu aşiretler, kardeşler arasındaki evliliğin kural ve yasa kaldığı aşiretlerden, sözgötürmez bir biçimde, daha hızlı ve daha tam bir biçimde gelişmişlerdir. Ve bu ilerlemeden doğrudan doğruya çıkan ve ilk ereğini çok aşan bir kurum, dünyadaki barbar halkların —eğer hepsinde değilse— çoğunda toplumsal rejimin temelini oluşturan gens, bu ilerlemenin ne kadar olağanüstü bir sonuç verdiğini tanıtlar; Roma'da olduğu gibi Yunan'da da, gensten doğrudan doğruya uygarlığa geçeriz.

Her ilkel aile, en geç birkaç kuşak sonra, bölünmek zorundaydı. Barbarlığın orta aşamasından öncesine kadar, ayrıklamasız olarak hüküm sürmüş bulunan ilkel ev ekonomisi, komünist ekonomi, koşullara göre değişen, ama her yerde iyice belirlenen en yüksek bir aile topluluğu büyüklüğünü gerektiriyordu. Aynı ananın çocukları arasında cinsel ilişkinin doğru olmadığı fikrinin ortaya çıkışı, eski ev topluluklarının bölünüp yeni toplulukların kuruluşu üzerinde etkili olmuş olsa gerektir (ki, zaten, bu yeni topluluklar ile aile grupları arasında zorunlu bir özdeşlik yoktur). Bu yeni topluluklardan bazılarının çekirdeği bir ya da birkaç dizi kız kardeş, bazılarının çe-

kirdeği de, onların ana tarafından (*uterin*) erkek kardeşleri oldu. İşte Morgan'ın *ortaklaşa* (*punaluenne*) dediği aile biçimi, kandaş aileden, böyle, ya da buna benzer bir biçimde çıkmıştır. Havai töresine göre, karındaş ya da daha uzak, belli bir sayıdaki kız kardeş (yani birinci, ikinci, ya da başka bir dereceden kuzinler), ama kendi öz erkek kardeşleri dışında, ortak kocalarının ortak karıları idiler; bu adamlar; artık birbirlerini kardeş olarak değil, —zaten mutlaka kardeş olmaları da gerekmezdi—, *Punalua* olarak, yani can yoldaşı ve deyim yerindeyse, ortak diye çağırırlardı. Aynı biçimde, karındaş ya da daha uzak bir dizi erkek kardeş, kendi öz kız kardeşleri *olmayan* belli bir sayıdaki kadına ortak evlilik biçiminde sahip oluyorlar, ve bu kadınlar da kendi aralarında *Punalua* olarak çağrılıyorlardı. Daha sonra bir dizi değişmeye uğrayan, ve başlıca özelliği, belirli bir aile çerçevesi içinde, erkekler ile kadınların karşılıklı ortaklığı olan, ama karşıt cinsten eşlerin, önce karındaş, sonra daha uzak kardeşlerinin dıştalanmış bulundukları bir aile kuruluşunun klasik biçimi işte budur.

Bu aile biçimi, bize Amerikan sisteminin dile getirdiği akrabalık derecelerini tam bir doğrulukla gösteriyor. Annemin kızkardeşlerinin çocukları, hep annemin çocukları kalıyor; aynı şekilde, babamın erkek kardeşlerinin çocukları da, babamın çocuklarıdır; ama, annemin erkek kardeşlerinin çocukları, annemin yeğenleri olurlar (*neveux ve niéces*); babamın kız kardeşlerinin çocukları da, babamın yeğenleridirler: ve annemin ve babamın yeğenleri de, benim kuzen ve kuzinlerim olurlar. Aslında, annemizin kız kardeşlerinin kocaları, daima annemin kocaları ve babamın erkek kardeşlerinin karıları da babamın karıları iken —daima fiilen değilse de, hukuken— kardeşler arasında cinsel ilişkinin toplum tarafından şiddetle reddedilmesi, o zamana kadar kardeş sayılan erkek ve kız kardeşlerin çocuklarını ikiye ayırdı: birileri, önce olduğu gibi sonra da, aralarında gene (daha uzaklaşmış) erkek ve kız kardeş olarak kalırlar; ama bir yandan erkek kardeşin, öbür yandan da kız kardeşin çocukları, artık kendi aralarında erkek ve kız kardeş *olamazlar;* artık ortak ana-babaları —ne yalnız baba, ne yalnız ana, ne de ikisi birden— yok demektir ve bu yüzden, daha önceki aile rejiminde bir anlamsızlık olabileceği halde, yeğenler kategorisi ile kuzen ve kuzinler kategorisi, ilk kez, zorunlu duruma gelir. Karı-koca evliliği üzerine kurulmuş bütün aile biçimleri içinde tamamen

saçma gibi görünen Amerikan akrabalık sistemi, gerekçesini ortaklaşa ailede bulur ve bu aile biçimiyle en küçük ayrıntılarına varıncaya kadar ussal bir biçimde açıklanabilir. En azından bu akrabalık sisteminin yayılmış bulunduğu ölçüde, ortaklaşa, ya da ona benzer herhangi bir aile biçiminin de var olmuş olması gerekir.

Eğer dinibütün misyonerler, tıpkı vaktiyle Amerika'da, İspanyol keşişlerinin yaptığı gibi, hıristiyan ahlâkına aykırı bulunan bu durumlarda yalnızca "tiksinti uyandırıcı"* bir şey görmeselerdi, Havai'de gerçek varlığı tanıtlanmış olan bu aile biçimini, büyük bir olasılıkla bütün Polinezya'da görebilecektik. O zamanlar barbarlığın orta aşamalarında bulunan Bretonlar üzerine konuşan Sezar, bize "onların kendi aralarında, ve çoğunlukla erkek kardeşler ve babalarla oğullar arasında, on ya da oniki kadına ortaklaşa sahip olduklarını" anlatır. Bu durumun en yetkin açıklaması [grup halinde evlenme]dir.** Barbar analar, ortaklaşa kadın alabilecek yaşta, on ya da oniki oğula birden sahip değildiler; ama ortaklaşa aileye uygun düşen Amerikan akrabalık sistemi birçok erkek kardeş sağlar, çünkü bir erkeğin yakın ve uzak bütün kuzenleri, onun erkek kardeşidir. "Babalarla oğullar"a gelince, belki burada Sezar'ın yanlış bir yorumu sözkonusudur; bununla birlikte, bu sistem içinde, babayla oğul, ya da anayla kızın aynı evli grup içinde bulunabilmeleri kesin olarak kural-dışı değildir; ama babayla kızın, ya da anayla oğulun aynı evli grup içinde bulunması olanaksızdır. Aynı şekilde, bu [grup halinde evlilik biçimi, ya da benzer bir biçim,]*** yabanıl ve barbar halklardaki kadın ortaklığı üzerine Herodotos ve öbür eski yazarların anlattıklarını çok kolay açıklar. Watson ve Kaye'in (*The People of India*) Ganj'ın kuzeyindeki Aud'da yaşayan Tikurlar hakkında anlattıkları şeyler için de durum aynıdır:

"Onlar, aralarında hemen hemen hiçbir ayrım olmaksızın, bü-

* Bachofen'in "sefahatla döllenme" adını verdiği ve bulgulamış olduğunu sandığı engelsiz cinsel ilişki izleri, artık kuşkuya hiç yer kalmadığı gibi, grup halinde evlenmeye[a] bağlıdır. "Eğer Bachofen bu ortaklaşa (*punaluenne*) evlenmeleri "kuralsız" buluyorsa, o çağda yaşayan biri de, bizim baba ya da ana tarafından yakın ya da uzak kuzenler arasındaki evlenmelerimizi zina gibi görürdü; bu işte, kandaş kardeşler arasında yapılmış bir evlenme bulurdu" (Marx).[b] **[Engels'in notu.]**

a *Birinci baskıda*: ortaklaşa aileye. —*Ed.*

b *Arşiv*, s. 187. —*Ed.*

** *Birinci baskıda*: ortaklaşa aile. —*Ed.*

*** *Birinci baskıda*: aile biçimi. —*Ed.*

yük ortak topluluklar halinde birlikte yaşarlar (yani cinsel ilişkilerde bulunurlar); eğer aralarından ikisi evli olarak kabul edilirse, aralarındaki ilişki yalnızca sözde kalan bir ilişkidir."

Çoğu durumlarda, gens kurumu, doğrudan ortaklaşa aileden çıkmışa benzer. Gerçi Avustralya sınıf sistemi[7] de bu kurum için bir hareket noktası sağlar; Avustralyalılar gensler halinde yaşarlar; henüz ortaklaşa aileye değil, [grup halinde evliliğin çok ilkel bir biçimine,]* sahiptirler.

Grup halinde ailenin bütün biçimleri içinde, bir çocuğun babasının kim olduğu kesinlikle bilinemez, ama anasının kim olduğu kuşkuya hiç yer kalmayacak bir biçimde bilinebilir. Bir ana, her ne kadar ailenin *bütün* çocuklarını kendi çocukları olarak çağırır ve onlara karşı analık görevleriyle yükümlü bulunursa da, gene de kendi öz çocuklarını öbürleri arasından ayırdeder. Öyleyse, grup halinde evlilik varoldukça, soyağacının yalnızca ana tarafından gösterilebileceği açıktır; demek ki, bu durumda, yalnızca *kadın-soy-zinciri* tanınmaktadır. Gerçekten, bütün yabanıl ve barbarlığın aşağı aşamasında bulunan halklardaki durum budur ve bunu ilk bulgulamış olmak da, Bachofen'in ikinci büyük meziyetidir. Kadın-soy-zincirinin ve ondan çıkan miras ilişkilerinin bu tekelci tanınışını, Bachofen "analık hukuku" terimiyle belirtiyor; kısa olduğu için ben de bu deyimi kullanıyorum; ama bu, uygun bir terim değildir, çünkü toplumun bu aşamasında, sözcüğün hukuksal anlamında "hukuk" henüz sözkonusu edilemez.

Şimdi, ortaklaşa aile içindeki iki tipik gruptan birini, çocukları ve ana tarafından karındaş ya da daha uzak erkek kardeşleri (varsayımımıza göre, kocaları *olmayan* erkek kardeşleri) ile birlikte, bir ana-baba-bir (*soeurs germaines*) ya da daha uzak kız kardeşler (yani birinci, ikinci ve öbür derecelerdeki ana-baba-bir kız kardeşlerin kız çocukları) grubunu alalım. Böylece, daha sonra bir gensin üyeleri olarak görünen kimseler çevresini, bu kurumun ilkel biçimi içinde elde etmiş bulunuruz. Bu çevre içindeki kadınların hepsi için ortak bir ana-ata vardır ve bu soy-zinciri nedeniyle, bu zincire bağlı bütün kadınlar, kuşaktan kuşağa, birbiriyle kardeştirler. Ama bu kız kardeşlerin kocaları, artık onların erkek kardeşleri olamazlar; de-

* *Birinci baskıda*: ama örgütlenmeleri, hesaba katılamayacak kadar çok dağınık kalan bir aile biçimine. —*Ed.*

mek ki, aynı ana-atadan gelmezler ve daha sonra gens olacak kandaş gruba dahil değillerdir; ama yalnız ana tarafından soy-zinciri, kesinlikle bilinen tek şey olduğu için, egemen olduğuna göre, bu kadınların çocukları, bu gruba dahildirler. Ana tarafından en uzak yan-hısımlar dahil, bütün erkek ve kız kardeşler arasında cinsel ilişki yasaklandıktan sonra, adı geçen grup, gerçekten gens, yani kendi aralarında evlenme hakkından yoksun ve kadın tarafından kandaş bulunan kimselerden kurulmuş sabit bir çevre haline dönüştü ve bundan böyle, bu çevre, toplumsal olduğu kadar dinsel, öbür ortak kurumlarla gitgide sağlamlaşarak aynı aşiretin öbür genslerinden farklılaştı. Bu konu üzerinde, ilerde daha uzun duracağız. Ama, eğer gensin, ortaklaşa aileye dayanarak, yalnız zorunlu bir biçimde değil, ayrıca tamamen doğal bir biçimde de geliştiğini kabul ediyorsak, *gentilice* (gense ait) kurumların varlığı sözgötürmez durumda bulunan bütün halklarda, yani hemen bütün barbar ve uygar halklarda, daha önce bu aile biçiminin varolması gerektiğini de kesin bir şey olarak kabul etmek [durumunda kalacağız].*

[Morgan kitabını yazarken, grup halindeki evlilik üzerine bilgilerimiz henüz çok sınırlıydı. Sınıflar halinde örgütlenmiş Avustralyalılardaki grup halindeki evlilikler üzerine ufak-tefek bazı ayrıntılar biliniyordu, öte yandan, Morgan, 1871'den sonra, Havai'deki ortaklaşa aile üzerine elde ettiği bilgileri yayımlamıştı. Ortaklaşa aile, bir yandan, Morgan için bütün araştırmalarının dayandığı Amerika yerlileri arasındaki yürürlükte bulunan akrabalık sisteminin yetkin açıklamasını sağlıyor, öbür yandan, analık hukuklu gensin kendisinden çıkartılabileceği en uygun hareket noktasını oluşturuyor ve son olarak da, Avustralya'daki sınıflardan çok daha yüksek bir gelişme aşamasını temsil ediyordu. Öyleyse, Morgan'ın, ortaklaşa aileyi zorunlu bir biçimde iki-başh (*apparié*) evlilikten önce gelen gelişme aşaması olarak yorumlaması ve buna, eski çağlarda genel bir yaygınlık tanıması anlaşılabilir bir şeydir. O zamandan beri, grup halinde evlenmenin birçok başka biçimleri üzerine bilgi sahibi olduk ve şimdi, bu konuda, Morgan'ın yanılmış bulunduğunu biliyoruz. Bununla birlikte, Morgan, incelediği ortaklaşa ailede, kendisine dayanılarak daha yüksek bir biçime geçişin kolayca açıklanabileceği grup halinde evlenmenin en yüksek biçimi-

* *Birinci baskıda*: zorundayız. —*Ed.*

ne, klasik biçimine raslamak mutluluğuna erişmiştir.

Grup halinde, evlilik üzerine bilgilerimizdeki en özlü zenginleşmeyi, bu aile biçimini kendi klasik toprağında, Avustralya'da yıllarca irdelemiş bulunan İngiliz misyoneri Lorimer Fison'a borçluyuz. Lorimer Fison, en düşük gelişme derecesini, Güney Avustralya'da, Mount Gambier'deki Avustralya zencileri arasında buldu. Orada, bütün aşiret, iki büyük sınıfa,[8] Krokiler'le Kumitler'e bölünmüş bulunuyordu. Bu sınıflardan herbirinin içinde, cinsel ilişki, sıkı sıkıya yasaklanmıştır; buna karşılık, sınıflardan birindeki her erkek, öbür sınıftaki her kadının doğuştan kocası ve her kadın da, öbür sınıftaki her erkeğin doğuştan karısıdır. Burada birbiriyle evli bulunanlar bireyler değil, gruplardır: iki sınıf birbiriyle evlenmiştir. burada iki dış-evlenen sınıf ayrımından çıkan kısıtlama dışında, yaş farkı ya da özel kandaşlık gibi herhangi bir kısıtlamanın varolmayışına dikkati çekmek isteriz. Bir Kroki erkeği, her Kumit kadını üzerinde kocalık hakkına sahiptir; ama kendi öz kızı, aynı zamanda bir Kumit kadınının da kızı olarak, analık hukukuna göre Kumit sayıldığından, bütün Kroki erkeklerinin, öyleyse kendi özbabasının da, doğuştan karısıdır. Hiç değilse, bildiğimiz kadarıyla, sınıflar halindeki örgütlenme, bu duruma hiçbir engel çıkarmaz. Öyleyse, bu örgütlenme, ya kandaşlar arasındaki birleşmeleri sınırlamaya yönelen belirsiz eğilime karşın ana-babayla çocuklar arasındaki cinsel ilişkide henüz hiçbir özel kötülük görülmeyen bir çağda ortaya çıkmıştır — bu durumda, sınıflar sisteminin, bütün yasaklardan yoksun cinsel ilişki durumundan doğrudan çıkmış olması gerekir; ya da tersine, sınıflar oluştuğu sırada, ana-babayla çocuklar arasındaki cinsel ilişki, töre tarafından *daha önce* yasaklanmıştır — bu durumda da, sınıflar sistemi, kandaş aileye bağlanır ve ondan kurtulmak için atılan ilk adımı oluşturur. Son varsayım çok daha olasıdır. Benim bildiğim, Avustralya'da ana-baba ile çocuklar arasındaki evlilik ilişkileri üzerine hiçbir örnek yoktur ve üstelik dış-evlenmenin daha sonraki biçimi, yani içinde analık hukukunun geçerli bulunduğu gens, kuruluşu sırasında, bu ilişkilerin zaten yasaklanmış olmasını gerektirir.

Güney Avustralya'daki Mount Gambier'nin dışında, *iki* sınıf sistemi, ayrıca daha doğudaki Darling ırmağı yöresinde ve kuzeydoğuda, Queensland'de de görülüyor; demek ki iyice yayılmıştır. Bu sistem, yalnızca erkek ve kız kardeşler arasındaki evliliklerle,

ana tarafından erkek kardeşlerin çocukları ve ana tarafından kız kardeşlerin çocukları arasındaki evlilikleri yasaklar, çünkü bunlar hep aynı sınıfa dahildirler; buna karşılık, bir kız kardeşle onun erkek kardeşinin çocukları, kendi aralarında evlenebilirler. Güney Yeni-Galler'de, Darling ırmağı Kamilaroyları arasında, kandaşlar arasındaki birleşmeleri engellemek yolunda atılmış yeni bir adım daha saptarız; başlangıçtaki iki sınıf burada dörde bölünmüştür ve bu dört sınıftan herbiri, bütün halinde, öbür sınıflardan belirli biriyle evlidir. İlk iki sınıf, birbiriyle doğuştan karı-kocadır; ananın birinci ya da ikinci sınıfa ait olmasına göre, çocuklar da üçüncü ya da dördüncü sınıfa geçerler; bu son iki sınıfın aynı şekilde birbiriyle evli bulunan çocukları da, yeniden birinci ya da ikinci sınıfa ait olurlar. Öyle ki, her zaman bütün bir kuşak birinci ve ikinci sınıfa, sonraki kuşak üçüncü ve dördüncü sınıfa aittir; ve daha sonra gelen kuşak da, yeniden birinci ve ikinci sınıfa ait olur. Bu durum sonucu, (ana tarafından) kız ve erkek kardeşlerin çocukları birbirinin karı ve kocası olamazlar, ama torunları pekâlâ olabilirler. Hayli karışık bulunan bu rejim, sonradan analık hukukuna göre örgütlenmiş genslerin işe karışmasıyla büsbütün karışık bir durum kazanır; ama şimdiden bu konuya giremeyiz. Kandaşlar arası evliliği yasaklamaya götüren, ama bunun açık bilincinden yoksun eğilimin, kendini tamamen içgüdüsel denemeler halinde, sürekli olarak nasıl belli ettiği görülüyor.

Avustralya'da henüz bir sınıf halinde evlilik durumunda bulunan grup halinde evlilik, yani çoğunlukla kıtanın bütün yüzüne yayılmış bir erkekler sınıfıyla, aynı derecede yayılmış bir kadınlar sınıfının blok halinde evlilik birliği olan grup halinde evlilik, yakından bakınca, genelevlerde olup bitenlere alışkın darkafalı burjuva imgeleme yetisinin tasarladığı kadar tiksinç bir şey olarak görünmüyor. Tersine, yalnızca onun varlığını akla getirebilmek için uzun yıllar gerekmiştir ve kısa bir süreden beri de, onun varlığı yeniden yadsınmaktadır. Üstünkörü bir gözlemci, onda [grup halinde evlilikte, —*ç.*] gevşek bir karı-koca evliliğinden ve bazı yerlerde denk geldikçe kaçamak yapılması usulden olan bir çok-karılılıktan başka bir şey görmez. Ortalama Avrupalı'nın pratiğine çok alışık bulunduğu bu evlilik koşulları içindeki düzenleyici yasayı bulgulamak için, Fison ve Howitt'in yapmış oldukları gibi, bu işi yıllarca

incelemek gerekir. O yasaya göre, doğduğu ülkeden binlerce kilometre uzakta, çoğunlukla bir konaktan öbürüne, bir aşiretten öbürüne geçen yabancı Avustralyalı zenci, dillerini anlamadığı insanlar arasında, hiçbir direnç ve kötülükle karşılaşmaksızın, isteklerini yerine getiren kadınlar bulur, o yasaya göre, birçok karısı olan adam, bunlardan birini, geceyi geçirmesi için, konuğuna bırakır. İşte Avrupalı'nın ahlâksızlık ve yasasızlık gördüğü bu noktada, aslında sıkı bir yasa egemendir. Kadınlar, yabancının evlilik sınıfına aittirler ve bu nedenle onun doğuştan-karısıdırlar; onları birbirine bağlayan bu ahlâk yasası, karşılıklı olarak birbirine ait bulunan iki evlilik sınıfı dışındaki bütün ilişkileri, yüzkarası tehdidi altında, yasaklar. Hatta kadın kaçırmanın çoğunlukta ve usulden olduğu birçok yerlerde bile, sınıflar yasası büyük bir dikkatle gözetilir.

Zaten, daha kadın kaçırma usulünde, karı-koca evliliğine geçişin bir belirtisi, hiç değilse iki-başlı-evlilik (*mariage apparié*) biçimi altında kendini göstermektedir: dostlarının yardımıyla, genç adam, zorla ya da kandırarak genç kızı kaçırınca, dostlarının hepsi sırayla kıza sahip olurlar; ama sonunda kız, kendisini kaçıran genç adamın karısı olarak kabul olunur. Tersine: eğer kaçırılan kadın kocasının evinden kaçar ve başka bir adam tarafından elde edilirse, bu adamın karısı olur ve ilk kocası, kadın üzerindeki haklarını kaybeder. Demek ki, genel olarak varlığını sürdüren grup halinde evliliğin yanında, hatta içinde, tekelcilik ilişkileri, azçok uzun bir zaman süren eşlikler kurulur, ve grup halinde evliliğin yanında çokkarılılık kendini gösterir; nedir ki, grup halinde evlilik, artık burada da [Avustralya'da —ç.] ortadan kalkma yolundadır ve şimdi sorun, Avrupa'nın etkisi altında, önce neyin, grup halinde evliliğin mi, yoksa grup halindeki evlilerin, yani Avustralya zencilerinin mi sahneden kaybolacağını bilme sorunudur.

Avustralya'da hüküm sürdüğü biçimiyle, sınıflar halindeki evlilik, her halde, grup halinde evliliğin çok aşağı ve ilkel bir biçimidir; oysa, ortaklaşa aile, bildiğimiz kadarıyla, bunun en yüksek gelişme derecesidir. Birincisi, göçebe yabanılların toplumsal durumuna uygun düşen biçime benziyor; ikincisi, göreli yerleşik komünist toplulukların (*communautés communistes*) kurulmuş olmasını gerektiriyor ve geçişsiz, [yani iki aşamayı birbirine bağlamaksızın —ç.] hemen bir üst gelişme aşamasına götürüyor. İkisi arasında, kuşkusuz, daha birçok ara basamaklar bulacağız. Bu daha yeni açıl-

mış ve şimdiye kadar çok az ilerlemiş bir araştırma alanıdır.]

3. *İki-başlı-aile* (*la famille appariée*). — Bir erkekle bir kadını, azçok uzun bir zaman için birbirine bağlayan belirli bir evlenme biçimi, grup halinde evlenme rejimi zamanında, ya da daha eskiden de vardı; erkek, birçok kadın arasında, bir baş kadına sahipti (henüz bir gözdeden sözedilemez) ve onun için, öbürleri arasında esas kocaydı. Bu durum [grup halinde evlilik]te* bazan bütün kurallardan yoksun bir kadın ortaklığı, bazan kayıtsız şartsız bir fuhuş gören misyonerlerin yanılgılarına hayli geniş katkıda bulundu. Ama gens geliştikçe ve aralarında evlenmenin bundan böyle olanaksız duruma geldiği "erkek kardeşler" ve "kız kardeşler" sınıfları kalabalıklaştıkça, bu töresel birliklerin gitgide güç kazanmış olmaları gerekir. Gensin kandaşlar arasındaki evlenmenin yasaklanması biçimindeki tepkisi daha da öteye gitti. Böylece, İrokualar ve barbarlığın aşağı aşamasında bulunan öbür Amerika yerlilerinin çoğunda, kendi sistemlerine göre akraba sayılanların *hepsi* arasında evlenmenin yasak olduğunu görüyoruz; ve onların sistemlerine göre birbirinden farklı yüzlerce çeşit akrabalık biçimi vardır. Evlenme yasaklarındaki bu artan karmaşıklık içinde, grup halinde evlenmeler gitgide olanaksız bir duruma geldi; grup halinde evlenmeler yerine *iki-başlı-aile* geçti. Bu aşamada, bir erkek bir kadınla yaşar, ama gene de çok-karılılık ve uygun fırsatlarda kaçamak yapmak hakkına sahiptir. Ama iktisadî nitelikteki nedenlerden ötürü, çokkarılılığa ender rastlanır; bununla birlikte, çoğunlukla, ortaklaşa yaşam boyunca kadından çok sıkı bir bağlılık istenir ve eşini aldatan kadın şiddetle cezalandırılır. Ama evlilik bağı, iki tarafça da kolaylıkla çözülebilir ve çocuklar, geçmişte olduğu gibi, yalnızca anaya ait olurlar.

Kandaşları gitgide evlilik bağının dışında tutmadaki doğal seçme (*sélection naturelle*) etkili olmakta devam eder. Morgan'ın dediğine göre:

"Kandaş olmayan gensler arasındaki evlenmelerden, beden bakımından olduğu kadar, kafa bakımından da daha sağlam bir soy çıkar; gelişmekte olan iki aşiret birleşince, yeni kafatasları ve yeni beyinler, iki aşiretin de yeteneklerine sahip olana kadar, doğal bir biçimde gelişirler."

* *Birinci baskıda*: ortaklaşa aile. —*Ed.*

Böylece, gens biçiminde (*gentilice*) örgütlenmiş bulunan aşiretler, geri kalmış aşiretlere üstün gelecek, ya da onları kendilerine benzeteceklerdi.

Demek ki, ailenin ilkel tarih içindeki gelişmesi, başlangıçta bütün aşireti kapsayan ve içinde iki cins arasındaki evlilik ortaklığının hüküm sürdüğü çerçevenin durmadan daralmasına dayanır. Önce en yakın, sonra giderek uzaklaşan, ve hatta evlilikle edinilmiş akrabalıkların gitgide karı-koca ilişkisinin dışında bırakılmasıyla, grup halinde evlenmenin her türlüsü pratik bakımdan olanaksız duruma gelir ve sonunda, daha da gevşek bağlarla geçici olarak birleşmiş bir tek çiftten başka bir şey kalmaz; bu, bozulması durumunda, her türlü evliliğin son bulacağı moleküldür. Bütün bu söylenenlerle, daha şimdiden, sözcüğün bugünkü anlamında bireysel cinsel aşk ile, karı-koca evliliğinin kurulması arasında, ne kadar az bir ilişki bulunduğu ortaya çıkar. Bu durum, ilk karı-koca evliliğinin kurulması aşamasında bulunan bütün halkların pratik yaşantılarıyla daha da güçlü bir biçimde tanıtlanmıştır. Ailenin daha önceki biçimlerinde, erkekler hiçbir zaman kadın sıkıntısı çekmedikleri, tersine, istediklerinden de çok kadına sahip oldukları halde, ilk karı-koca evliliğinin kurulması aşamasında, kadınlar az bulunan ve aranan bir şey haline gelmişlerdir. Bundan ötürü, ikibaşlı-evlenme aşamasından itibaren, kadınların kaçırılma ve satın alınmaları başlar — bunlar çok yaygın *belirtilerdir* (*symptômes*), ama yalnızca çok daha derin bir değişmenin belirtileri. Nedir ki, aslında kadın elde etmenin basit yöntemlerinden başka bir şey olmayan bu belirtilerden, İskoçyalı ukalâ Mac Lennan, özel aile sınıfları yapıntısını yaratmış bulunuyor: "kaçırma yoluyla evlilik" ve "satın alma yoluyla evlilik". Öbür yandan Amerika yerlileri ve (aynı gelişme derecesindeki) öbür aşiretlerde, evlilik akdi, çoğunlukla kendilerine hiçbir şey danışılmayan ilgili erkekle, ilgili kızın işi değil, analarının işidir. Çoğunlukla, birbirini hiç tanımayan iki kişi, bu şekilde nişanlanırlar ve yapılmış pazarlıktan, ancak evlenme zamanı yaklaşınca haberdar olurlar. Düğünden önce, erkek, nişanlısının (*gentilice*) akrabalarına (yani babasına ve babasının akrabalarına değil, ana tarafından akrabalarına), kendisine verilen genç kızın satın alma fiyatı olarak kabul edilen armağanlar verir. Evlilik, eşlerden herbirinin isteğiyle bozulabilir: ama birçok aşirette, örneğin İrokualarda, zamanla bu ayrılmalara karşı bir kamuo-

yu oluşmuştur; anlaşmazlık durumunda, iki tarafın da kendi gensinden olan akrabaları aracılık ederler; ancak bu aracılığın başarısızlığa uğraması durumunda ayrılma gerçekleşir. Ayrılmada çocuklar kadına kalır ve ayrılmadan sonra eşlerden herbiri yeniden evlenmede özgürdür.

Özel bir ev ekonomisini zorunlu, ya da yalnızca istenir kılmak için aslında çok güçsüz ve çok kararsız olan iki-başlı-aile, daha önceki zamanlardan devralınmış komünist ev ekonomisini asla ortadan kaldırmaz. Ama komünist ev ekonomisi, tıpkı gerçek babanın kesinlikle bilinmesi olanaksız olduğundan yalnızca ananın tanınmış olmasının kadınlara, yani analara çok yüksek bir değer kazandırmasında olduğu gibi, ev içinde kadınların ağır basması anlamına gelir. Kadının, toplum yaşamının başlangıcında, erkeğin kölesi olduğu yolundaki fikir, bize aydınlıklar yüzyılından* kalan en saçma fikirlerden biridir. Bütün yabanıllarla, aşağı ve orta aşamadaki, hatta kısmen yukarı aşamadaki bütün barbarlar arasında, kadın, yalnızca özgür değildir, ayrıca çok değer verilen bir duruma da sahiptir. Bu durumun, henüz iki-başlı-evlilik aşamasında nasıl olduğunu, Senekalı İrokualar arasında uzun yıllar boyunca misyonerlik yapan Arthur Wright bize anlatabilir:

"Kadınların henüz *uzun evlerde* (birçok aileden kurulu komünist ev ekonomileri) oturdukları çağdaki ailelerine gelince, ...bu evlerde daima bir klan (bir gens) egemendi, öyle ki [bu klana dahil olan —ç.] kadınlar, kocalarını başka klanlardan (*gentes*) alırlardı. ...Genellikle, evi kadınlar yönetirdi; erzak ortaklaşaydı; ama ortak gereksinmeleri karşılamak için kendi payına düşeni getirmekte çok tembel ya da çok beceriksiz davranan zavallı koca ya da zavallı aşığın hali dumandı. Çocuklarının sayısı, ya da ev içindeki kişisel mülkiyeti ne olursa olsun, her an bohçasını yapıp defolup gitme emrini almayı bekleyebilirdi. Ve bu emri alınca, ona karşı direnmeye girişmesi de boşunaydı; artık evde barınamazdı; ona, kendi klanına (gensine) dönmek, ya da çoğunlukla olduğu gibi, bir başka klan içinde yeni bir evlilik aramaktan başka yapacak bir şey kalmıyordu. Kadınlar, başka her yerde oldukları gibi klanlar (*gentes*) içinde de büyük güç idiler. Gerektiğinde, bir başkanı görevinden alarak, onu yalın bir savaşçı sınıfına indirmekte duraksama göstermezlerdi."

* 18. yüzyıl. —ç.

Erkekler farklı genslere bölünürlerken, kadınların, eğer hepsinin değilse, çoğunun bir tek ve aynı gense ait bulunduğu komünist ev ekonomisi, ilkel çağlarda evrensel bir yaygınlığa sahip bu kadın egemenliğinin somut temelidir ve bunu bulgulamış olmak da, Bachofen'in üçüncü başarısını oluşturur. Ayrıca, gezgin ve misyonerlerin, yabanıllar ve barbarlar arasında kadınlara düşen aşırı çalışma üzerine anlattıklarının, bu söylenenlerle asla çatışmadığını ekliyorum. İki cins arasındaki işbölümü, kadının toplum içindeki konumunu belirlemiş olanlardan bambaşka nedenlerle belirlenmiştir. Kadınların, bize göre uygun görünenden çok daha fazla çalışmak zorunda bulunduğu halklarda, kadınlara çoğunlukla, bizim Avrupalı kadınlara gösterdiğimizden çok daha fazla gerçek saygı gösterilir. Uygarlığın, yalancı saygılarla çevrilmiş ve bütün gerçek çalışmaya yabancı "sayın bayan"ının (hanfendisinin) toplumsal konumu, ağır işlerde çalışan, halkı içinde gerçek bir sayın bayan (*dame, lady, frowa, Frau; domina*) sayılan ve zaten, niteliği gereği, öyle de olan barbar kadının toplumsal konumundan çok daha aşağıdır.

Günümüzde, Amerika'da, iki-başlı-evliliğin, grup halinde evlilik yerine tamamen geçip geçmediğini bilmeye gelince, bunu, ancak, henüz yabanıllık durumunun yukarı aşamasında bulunan Amerika'nın kuzey-batı ve özellikle güneyindeki halklar üzerinde yapılacak derinlemesine araştırmalar kararlaştırabilir. [Amerika'nın güneyindeki halklar üzerine öylesine cinsel başıbozukluk örnekleri anlatılıyor ki, eski grup halindeki evliliğin tamamen ortadan kalkmış olduğuna pek de inanılamaz.] Herhalde, grup halinde evliliğin bütün izleri henüz silinmemiştir. Hiç olmazsa, kırk Kuzey Amerika aşiretinde, kız kardeşlerin büyüğüyle evlenen adamın, bütün küçük kız kardeşleri, gerekli yaşa gelince, karı olarak alma hakkı vardır: bütün kız kardeşler dizisi için erkekler ortaklığının kalıntısı. Ve Bancroft, Kaliforniya yarımadasında bütün bağlardan yoksun cinsel ilişkide bulunmak için birçok "aşiret"in toplanarak bazı törenler yaptıklarını anlatır (yabanıllık durumunun yukarı aşaması). Bunlar, kuşkusuz, bu törenlerde, bir gense ait kadınların öbür gensin bütün erkeklerine; ve bir gense ait erkeklerin de öbür gensin bütün kadınlarına ortaklaşa sahip oldukları zamanların belirsiz anısını saklayan genslerdir.* [Bu töre, Avustralya'da hâlâ hüküm sü-

* *Birinci baskıda bundan sonra şu parça geliyordu*: Antikçağ dünyasında, Fenikeli genç

rer. Bazı halklarda, eskilerin, başkanlar ve büyücü rahiplerin, kadın ortaklığından kendi hesaplarına yararlandıkları ve kadınlardan çoğunu kendi tekellerine aldıkları olur; ama buna karşılık, bazı bayramlar ve büyük halk toplantıları süresince, eski ortaklığı gerçekten diriltmeye ve karılarını genç erkeklerle oynaşmaya bırakma zorundadırlar. Westermarck (s. 28-29) eski cinsel ilişki özgürlüğünün kısa bir süre için yürürlüğe konduğu bu devirli cinsel eğlenceler üzerine, Hindistan'daki Hoslar, Santallar, Pancalar ve Kotarlardan, bazı Afrikalı halklardan vb. birçok örnek veriyor. İşin garibi, Westermarck'ın bundan çıkardığı sonuç, burada grup halinde evlilik kalıntılarının değil —ki o, grup halinde evliliği yadsır—, ama ilkel insanla öbür hayvanlarda ortak bir nitelik alan kızgınlık dönemi kalıntılarının sözkonusu olduğudur.

Şimdi, Bachofen'in dördüncü büyük bulgulamasına, grup halinde evlilikten iki-başlı-evliliğe geçişi gösteren geniş ölçüde yaygın bir biçimin bulgulanmasına geliyoruz. Bachofen, bunu, eski tanrı buyruklarını çiğnemenin kefareti olarak gösteriyor: Kadının iffet hakkını satın almasını sağlayan kefaret, aslında onun kendini erkeklerin eski ortaklığından kurtarıp *yalnızca bir erkeğe* vermesini sağlayan kefaretin mistik anlatımından başka bir şey değildir. Bu kefaret, sınırlı bir fuhuştan ibaretti: Babilli kadınlar, yılda bir kez, Militta tapınağında, kendilerini vermek zorundaydılar; Küçük Asya'nın öbür halkları, kızlarını, evlenebilmelerinden önce, canlarının istedikleriyle yıllar boyu özgür aşk hayatı yaşamak üzere Anaitis tapınağına gönderiyorlardı; dinsel görünüşlerle bezenmiş benzeri töreler, Akdeniz'le Ganj arasındaki hemen bütün Asyalı halklarda görülür. Bachofen'in göstermiş olduğu gibi, kurtuluşu sağlayan günah ödeyici sungu, zaman boyunca gitgide hafiflemiştir:

"Her yıl yenilenen sungu [kendini vermek —ç.], yerini bir tek sunguya bırakır; yaşlı kadınların *hétaïrisme*'i yerine, genç kızların *hétaïrisme*'i ve bunun evlilik süresince uygulanması yerine, evlilikten önce uygulanması geçer; kendini fark gözetmeksizin herkese vermenin yerini, belirli kişilere verme alır." (*Analık Hukuku*, s. xix)

Öbür halklarda dinsel kamuflaj hiç görülmez; bazılarında —

kızların Astaroth şenliklerinde, kendilerini tapınakta vermeleri olgusu gibi benzeri kalıntılar yeteri kadar bilinir: Hatta, Alman neo-romantiklerinin aklamaya çalışmalarına karşın elle tutulur bir varlığa sahip olmuş bulunan ortaçağ ilk gece hakkı, kuşkusuz Kelt gensi (klanı) tarafından aktarılmış bir ortaklaşa aile ögesidir. —*Ed.*

antikçağda Trakyalılar, Keltler, vb. ...günümüzde de Hindistan'daki birçok yerli halklarda, Malezyalılarda, Okyanusya'daki ada halkları ve birçok Amerika yerlilerinde— genç kızlar, evlenene kadar, en büyük cinsel özgürlükten yararlanırlar. Özellikle, Güney Amerika'nın hemen her yanındaki durum, ülke içine biraz giren herkesin görebileceği gibi, budur. Agassiz (*A Journey in Brazil,* Boston and New-York, 1868, s. 266), yerli kökten gelen zengin bir ailenin kızıyla tanışır ve kızın annesiyle konuşurken, subay olarak Paraguay'a karşı savaşa katılmış bulunan kocasından kızın babası olarak sözeder; ama kızın anası gülümseyerek şöyle der: *Naô tempai, he filha da fortuna;* onun babası yok, raslantı çocuğudur o.

"Yerli ya da melez kadınlar, evlilik-dışı çocuklarından, en küçük bir utanıp sıkılma duygusuna kapılmadan, hep bu türlü sözederler; ve bu durum olağanüstü bir şey olmaktan çok uzaktır, ancak bunun tersi bir istisna olabilir. Çocuklar ... çoğunlukla yalnız analarını tanırlar, çünkü çocuğun bütün derdi ve bütün sorumluluğu anaya düşer; babaları hakkında bir şey bilmezler; kadın, kendinin ya da çocuklarının, baba üzerinde herhangi bir hakları bulunduğunu aklından bile geçirmez."

Burada uygar kişiye garip gibi görünen şey, aslında analık hukukuna göre ve grup halinde evlilik içinde bir kuraldan başka bir şey değildir.

Daha başka halklarda, nişanlı erkeğin dost ve akrabaları, ya da düğün davetlileri, düğün sırasında, nişanlı kız üzerindeki geleneksel haklarından yararlanırlar ve damadın sırası en sonra gelir; antikçağda Baléar adalarında ve Afrikalı Ojiller'de durum böyleydi; günümüzde de, Habeşistan Barealar'mda durum gene böyledir. Bazan da, aşiret ya da gensin başkanı, önderi, şamanı, rahibi, prensi, ya da sanı ne olursa olsun resmî bir kişi, topluluğu temsil eder, ve nişanlı kız üzerinde ilk gece hakkından yararlanır. Bu durumu aklamak yolundaki bütün neo-romantik girişimlere karşın, bu *jus primae noctis,** grup halinde evliliğin kalıntısı olarak günümüzde de, Alaska'da yaşayanların çoğu arasında (Bancroft, *Native Races,* I, s. 81), Meksika'nın kuzeyindeki Tahular'da (*ibid.*, s. 584) ve öbür halklar içinde varlığını hâlâ sürdürmektedir. İlk gece hakkı, bütün ortaçağ boyunca, hiç değilse Kelt asıllı ülkelerde, örneğin doğru-

* İlk gece hakkı. —ç.

dan doğruya grup halinde evlilikten çıkmış bulunduğu Aragon'da hep vardı. Kastilya'da köylü hiçbir zaman toprakbent (*serf*) olmadığı halde, Aragon'da Katolik Fernando'nun 1486 fermanına kadar toprakbentliklerin (*servages*) en utanç vericisi hüküm sürdü. Bu belgede şöyle bir parça var:

"Kararlaştırır ve bildiririz ki, yukarda adı geçen beyler (*senyors, barons*) ... bundan böyle, bir köylünün evlendiği kadınla ilk geceyi geçiremezler; kendisine uyruk olunmanın (*suzeraineté*) belirtisi olarak, düğün gecesi, kadın yattıktan sonra, kadının ya da yatağın üstünden aşamazlar; sözkonusu beyler, bundan böyle, paralı ya da parasız, köylülerin isteklerine aykırı olarak, onların kız ya da oğullarını kullanamazlar." (Sugenheim tarafından özgün Katalan [lehçesinde —ç.] metninden alınmıştır. *Le Servage,* Petersburg 1861, s. 35.)

Bachofen, *"hétairisme"* ya da "sefihçe çiftleşme" adını verdiği şeyden karı-koca evliliğine geçişin tamamen kadınların eseri olduğunu kesinlikle ileri sürdüğü zaman, bir kez daha, sözgötürmez biçimde haklıdır. İktisadî yaşam koşullarının, eski komünizmi yıkarak geliştiği ve nüfus yoğunluğunun da arttığı ölçüde, geleneksel cinsel ilişkiler ilkel saflıklarını yitiriyor, ve iffet hakkını, bir tek adamla geçici ya da sürekli evlenme hakkını bir kurtuluş gibi görmeye başlayan kadınlara, gitgide alçaltıcı ve ezici olarak görünüyorlardı. Bu ilerleme kaynağını erkeklerden alamazdı; çünkü erkeklerin, günümüze kadar, edimli grup halinde evlenme tatlarından vazgeçmek, hiçbir zaman akıllarına bile gelmemiştir. Ancak kadınların iki-başlı-evliliğe geçişe meydan vermelerinden sonradır ki, erkekler sıkı tek-eşliliğe girebildiler — ama gerçekte, bu tek-eşlilik, yalnızca kadınlar içindir.]

İki-başlı-aile, yabanıllık ile barbarlığın sınırlarında, çoğunlukla yabanıllığın yukarı aşamasında, bazı bazı da barbarlığın yalnızca aşağı aşamasında kuruldu. İki-başlı-aile, barbarlık için belirleyici aile biçimidir; tıpkı grup halinde evliliğin yabanıllık, ve tek-eşliliğin de uygarlık için olduğu gibi. Bunun, kesin tek-eşliliğe kadar gelişmesine devam edebilmesi için, buraya kadar etkisini görmüş bulunduğumuz nedenlerden başka nedenler gerekmiştir. İki-başlı-aile içinde, topluluk daha o zamandan son birliğine, iki atomlu molekülüne indirgenmiş bulunuyordu: bir erkek ve bir kadın. Doğal seçme, evliliklerdeki ortaklıkları durmadan evlilik dışına atma

yolundaki yapıtını tamamlamıştı; artık ona bu yönde yapacak hiçbir şey kalmamıştı. Öyleyse, eğer yeni devindirici güçler, *toplumsal* güçler işe karışmasaydı, iki-başlı-aileden yeni bir aile biçimi çıkması için hiçbir neden yoktu. Ama bu yeni devindirici güçler işe karıştı.

Şimdi Amerika'yı, iki-başlı-ailenin klasik toprağını bırakıyoruz. Bu ülkede, daha yüksek bir aile biçiminin gelişmiş olduğunu, bulgulanma ve fetihten önce, ülkenin herhangi bir yerinde tekeşliliğin varlığını gösteren hiçbir belirti yoktur. Ama Eski Dünyada durum bambaşkaydı.

Burada, hayvanların evcilleştirilmesi ve sürüler yetiştirilmesi, o zamana kadar görülmemiş bir zenginlik kaynağını geliştirmiş ve yepyeni toplumsal ilişkiler yaratmıştı. Barbarlığın aşağı aşamasına kadar, durağan servet hemen yalnızca ev, giysiler, kaba mücevherler ve sandal, silah, en ilkel ev avadanlıkları gibi, yiyecek elde edilmesi ve hazırlanması için zorunlu aletlerden ibaretti. Yiyeceğe gelince, onun her gün yeniden kazanılması gerekiyordu. Bundan böyle, çoban halklar gelişiyorlardı: Aryenler, Pencap ve Ganj vadisinde ve Amuderya ile Sirderya'nın daha da iyi suladığı bozkırlarda; Semitler, Dicle ve Fırat boylarında; at, deve, eşek, sığır, koyun, keçi ve domuz sürüleriyle, durmadan çoğalmak ve et ve süt gibi besinleri bol bol sağlamak için, yalnızca gözkulak olmak ve en kaba özeni göstermekten başka bir şey istemeyen bir zenginliğe sahiptiler. Daha önce yiyecek elde etmekte kullanılan bütün araçlar geri plana geçti; avcılık, bir zorunluluk olmaktan çıkarak bir lüks haline geldi.

Peki, bu yeni servet kime aitti? Başlangıçta, hiç kuşkusuz gense. Ama sürüler üzerindeki özel mülkiyet, erkenden gelişmiş olmalıydı. Musa'nın Birinci Kitabı denilen kitabın yazarınca, İbrahim Peygamberin, kendi öz hakkı gereği mi [bir aile topluluğu başkanı olarak], yoksa bir gensin gerçekten soydan geçme başkanı niteliğiyle mi, sürülerinin sahibi olarak kabul edildiğini söylemek güçtür. Ama, İbrahim Peygamberi, modern anlamda bir mülk sahibi (mâlik) olarak düşünmememiz gerektiği de apaçıktır. Bunun kadar açık olan bir şey de, kendisi hakkında belgelere sahip bulunduğumuz tarih eşiğinde, daha o zamandan, sürülerin her tarafta [aile başkanlarının özel mülkiyetinde]* olduklarıdır; — tıpkı barbar

* *Birinci baskıda*: bazı aile başkanlarının özel mülkiyetinde. —*Ed.*

zanaatının ürünleri: madenî avadanlık ve lüks maddeler gibi, tıpkı insan sürüsü: köleler gibi.

Çünkü kölelik de, bu andan itibaren türetilmişti. Aşağı aşamada bulunan barbar için, kölenin bir değeri yoktu. Bundan ötürü Amerikan yerlileri, yendikleri düşmanlarına karşı, yukarı bir aşamada bulunan barbarların yaptıklarından bambaşka bir biçimde davranıyorlardı. Erkekler ya öldürülüyor, ya da yenenlerin aşiretine kardeş olarak kabul ediliyorlardı; kadınlarla da, ya evleniliyor ya da onlar da, yaşayan çocuklarıyla birlikte, yenen aşirete kabul ediliyorlardı. Bu aşamada, insan emek-gücü, henüz kendi bakım masraflarını kayda değer bir şekilde aşan bir artı (fazla) sağlamaz. Ama hayvancılık, madenlerin işlenmesi, dokumacılık ve sonunda tarımın başlamasıyla durum adamakıllı değişti. Eskiden elde edilmeleri o kadar kolay olan kadınlar, bir değişim-değeri kazanmışlar ve satın alınır olmuşlardı; emek-gücü için de, özellikle sürüler kesinlikle [aile]* mülkiyeti haline geldiği andan itibaren, aynı şey oldu. Aile, hayvan sürüsü kadar hızla çoğalmıyordu. Sürülere gözkulak olmak için daha çok insana gereksinme vardı; bu iş için üstelik tıpkı hayvan sürüsü gibi çoğaltılabilen düşman savaş tutsakları kullanılabilirdi.

Bir kez ailelerin özel mülkiyetine geçip, orada hızla arttıktan sonra, bu türlü servetler, iki-başlı-evlilik ve analık hukuklu gens üzerine kurulu topluma büyük bir darbe vurdu. İki-başlı-evlilik, aile içine yeni bir öğe sokmuştu. Sahici annenin yanında, sahici, delilli-ispatlı ve büyük bir olasılıkla günümüzün birçok "babalar"ından çok daha gerçek babaya da yer veriyordu. Bu çağın ailesi içinde yürürlükte bulunan işbölümüne göre, erkeğe yiyeceğin ve bu iş için zorunlu çalışma aletlerinin sağlanması düşüyordu; bunun sonucu, erkek, bu çalışma aletlerinin sahibiydi; ayrılma halinde kadına ev eşyaları kalırken, erkek, bu aletleri birlikte götürüyordu. Demek ki, bu toplumda yürürlükte bulunan töreye göre, erkek aynı zamanda yeni beslenme kaynağının, hayvan sürüsünün, daha sonra da yeni çalışma aracının, kölelerin sahibiydi. Ama gene bu toplumdaki töreye göre, çocukları onun mirasçısı olamazlardı. Bu konuda durum şöyleydi:

Analık hukukuna göre, yani soy-zinciri yalnızca kadın tarafın-

* *Birinci baskıda*: özel. —*Ed.*

dan hesaplandığı sürece, ve gensteki ilkel miras töresine göre, *gentilice* akrabalar, başlangıçta yakın *gentilice*'lerinin mirasçısı oluyorlardı. Servetin, gens içinde kalması gerekiyordu. Miras yoluyla geçen nesnelerin düşük değerde olmaları dolayısıyla, ola ki, pratikte, bu miras hep en yakın *gentilice* akrabalara, yani ana tarafından [kandaşlar]a* geçerdi. Ama, ölen erkeğin çocukları onun gensine değil, analarının gensine ait idiler; bu çocuklar, [başlangıçta],** analarının öbür [kandaşlar]ıyla*** birlikte, ve daha sonra, belki birinci dereceden, analarının mirasçısı olurlardı; ama babalarının mirasçısı olamazlardı, çünkü onun gensine ait değillerdi ve herkesin serveti, kendi gensinde kalmak gerekirdi. Demek ki, sürülerin sahibi ölünce, sürüler önce onun erkek ve kız kardeşleriyle, kız kardeşlerinin çocuklarına, ya da anasının kız kardeşlerinin çocuk ve torunlarına geçerdi. Ama kendi öz çocukları mirasçı olamazlardı.

Servetlerin artışı, bir yandan aile içinde erkeğe kadından daha önemli bir yer kazandırıyor, bir yandan da, bu durumu, geleneksel miras düzenini çocuklar yararına değiştirmek için kullanma eğilimini ortaya çıkarıyordu. Ama soy-zincirinin analık hukukuna göre hesaplanması yürürlükte kaldıkça, bu olanaklı değildi. Öyleyse, önce değiştirilmesi gereken şey buydu; ve öyle de oldu. Bu iş, bugün sanılabileceği kadar güç olmadı. Çünkü bu devrim —insanlığın tanımış olduğu en köklü devrimlerden biri— bir gensin yaşamakta olan üyelerinden bir tekinin bile durumunda herhangi bir değişiklik yapmak gereğini duymadı. Gensin bütün üyeleri, önceleri ne durumda iseler, gene öyle kalabildiler. Yalnızca, gelecekte, erkek üyelerin çocuklarının gens içinde kalacaklarını, kadın üyelerin çocuklarının ise buradan çıkarılarak babalarının gensine geçeceklerini kararlaştırmak, bu iş için yeterliydi. Böylece, kadın tarafından hesaplanan soy-zinciri ve analık miras hukuku kaldırılmış, erkek tarafından hesaplanan soy-zinciri ve babalık miras hukuku kurulmuştu. Uygar halklarda bu devrimin hangi çağda ve nasıl gerçekleşmiş olduğunu bilmiyoruz. Bu iş, tamamen tarih-öncesi dönemine ilişkindir. Gerçekleşmiş bulunan *olgunun kendisine gelince,* özellikle, Bachofen tarafından toplanmış birçok analık hukuku kalın-

* *Birinci baskıda*: *agnats* (başkalarıyla töresel akrabalık ilişkileriyle birleşmiş kişiler). —*Ed.*
** *Birinci baskıda*: önce. —*Ed.*
*** *Birinci baskıda*: *agnats*. —*Ed.*

tısı, bunu gereğinden çok kanıtlamaktadır;* yakın zamanlarda ya da günümüzde, bir servet artışı ve yaşama biçiminde bir değişiklik (ormanlardan çayırlara göç) etkisiyle olduğu kadar uygarlığın ve misyonerlerin tinsel etkisiyle de bu devrimi tamamlayan birçok aşirete bakarak, bu işin ne kadar kolay olduğunu görüyoruz. Missouri'deki sekiz aşiretten altısında, erkek tarafından hesaplanan bir soy-zinciri ve bir miras düzeni, öbür ikisinde de, hâlâ kadın tarafından hesaplanan bir soy-zinciri ve miras düzeni vardır. Shawneler, Miamieler ve Delawarelar'da, babalarının mirasçısı olabilmeleri için, çocuklara, babalarının gensine ilişkin bir ad vererek onları baba gensine geçirme töresi yerleşmiştir.

"İnsanı, adlarını değiştirerek, nesneleri değiştirmeye götüren ezelî kurnazlık! Ve, dolaysız bir çıkarla dürtülünce, gelenek içinde kalarak geleneği yıkmak için bulunan dolambaçlı yol!"** (Marx.)

Bu durumdan, içinden çıkılmaz bir karışıklık doğdu ve buna, ancak babalık hukukuna geçmekle, kısmen çare bulundu. "Kısacası, bu, en doğal geçiş görünüyor."*** (Marx.) [Bu geçişin, Eski Dünyanın uygar halklarındaki oluş biçimi üzerine karşılaştırmalı hukuk uzmanlarının bize söyleyebildikleri şeyler için —aslında, bunlar varsayımlardan ibarettir— bakınız: M.Kovalevski, *Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété,* Stockholm 1890.]

Analık hukukunun yıkılışı, *kadın cinsin büyük tarihsel yenilgisi* oldu. Evde bile, yönetimi elde tutan erkek oldu; kadın aşağılandı, köleleşti ve erkeğin keyif ve çocuk doğurma aleti haline geldi. Kadının özellikle Yunanlıların kahramanlık çağında, sonra da klasik çağda görülen bu aşağılanmış durumu, giderek süslenip püslendi, aldatıcı görünüşlere sokuldu, bazan yumuşak biçimler altında saklandı; ama hiçbir zaman ortadan kaldırılmadı.

Erkeklerin tekelci egemenliği kurulduktan sonra, bunun ilk etkisi, o zamanlar ortaya çıkan ataerkil ailenin aracı biçimi içinde kendini gösterdi. Bu aile biçimini en başta belirleyen şey, az sonra üzerinde duracağımız çok-karılılık değil, ama "özgür ya da değil, belirli sayıdaki kimselerin, aile başkanının kabaca otoritesi altında

* *Birinci baskıda:* ve. —*Ed.*
** *Arşiv,* s. 111. —*Ed.*
*** *Arşiv,* s. 112. —*Ed.*

bir aile kurarak örgütlenmesidir. Semitik biçim içersinde, bu aile reisi çok-karılı olarak yaşar; kölelerin bir karısı ve çocukları vardır ve bütün örgütlenmenin amacı, sınırları belli bir alan üzerinde, sürülerin korunmasıdır." Asıl önemli olan, kölelerin [aileye —ç.] katışması ve bâbaca otoritedir; bu yüzden de bu aile biçiminin en yetkin örneği, Roma ailesidir. Başlangıçta, *familia* sözcüğü, günümüzdeki darkafalı burjuvaların duygusallık ve karı-koca cilvelerinden yapılma aile anlayışını dile getirmez; Romalılarda, her şeyden önce hatta karı-koca ile bunların çocukları için değil, yalnızca köleler için kullanılır. *Famulus* "evcil köle" anlamına gelir ve *familia*, bir tek adama ait bulunan kölelerin bütünü demektir. Daha Gaius zamanında, *familia, "id est patrimonium"* (yani miras payı) vasiyetle bırakılıyordu. Deyim, Romalılar tarafından, içinde, başkanın, kadın, çocuklar ve belirli sayıda köleyi babalık otoritesi altında tuttuğu ve hepsi üzerinde yaşatmak ya da öldürmek hakkına sahip bulunduğu yeni bir toplumsal örgütü belirtmek için türetildi.

"Demek ki, sözcük, tarımın ve törel köleliğin başlaması ve Aryen İtalyalılarla Yunanlıların ayrılmasından sonra kurulan Latin aşiretlerindeki katı aile sisteminden daha eski değildir."

Marx ekler:

"Daha başlangıçta tarımsal hizmetlerle ilgili olduğuna göre, modern aile, tohum halinde, yalnızca köleliği (*servitus*) değil, toprakbentliği (*servage*) de kapsar. Sonraları toplum ve devleti içinde geniş ölçüde gelişen bütün çelişkiler, *minyatür halinde, modern ailenin içinde vardır."**

Bu aile biçimi, iki-başlı-aileden tek-eşliliğe geçişin belirtisidir. Kadının bağlılığını, yani çocukların babalığını sağlama bağlamak için, kadın, erkeğin insafına bırakılmıştır: adam kadını öldürürse, hakkını kullanmaktan başka bir şey yapmış olmaz.

[Ataerkil aile ile birlikte, yazılı tarih alanına giriyoruz; işte ancak bu alanda karşılaştırmalı hukuk bilimi bize büyük bir yardımda bulunabilir. Ve gerçekten, bu bilim, burada, bize, esaslı bir ilerleme getirmiştir. Günümüzde Sırplar ve Bulgarlarda ("Dostça" sözcüğüyle çevrilebilecek) *zádruga* ya da *bratstvo* ("Kardeşlik") adı altında, ve Doğulu halklarda da değişik bir biçim altında hâlâ gördüğümüz ataerkil ev topluluğunun, grup halinde evlilikten çıkmış

* *Arşiv*, s. 31. —*Ed.*

bulunan analık hukuku ile, modern dünyanın karı-koca ailesi arasındaki geçiş aşamasını oluşturmasının kanıtını Maksim Kovalevski'ye borçlu bulunuyoruz (*Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété*, Stockholm 1890, s.60-100). Bu, hiç değilse antikçağ dünyasının uygar halkları için, Aryenler ve Semitler için tanıtlanmış gibi görünür.

Bu tür bir aile topluluğunun henüz yaşamakta bulunan en güzel örneği, Güney Slavlarının *zádruga*'sıdır. *Zádruga*, aynı babadan gelen ve karılarıyla birlikte aynı çiftlikte oturan çeşitli kuşakları kapsar; bunlar tarlalarını birlikte eker, ortaklaşa beslenir, ortaklaşa giyinirler ve ürün fazlalarına da ortaklaşa sahip olurlar. Topluluk, evi dışarıya karşı temsil eden evin efendisinin (*domacin*) yüksek yönetimi altında bulunur; evin efendisi, düşük değerdeki nesneleri satma hakkına sahiptir; para işlerine o bakar ve günlük işlerin sorumluluğunu o taşır. Seçimle atanır; ama topluluğun en yaşlı kişisi olması zorunlu değildir. Topluluktaki kadınlarla onların yaptığı işler genellikle *domacin*'in karısı olan evin hanımefendisinin (*domacica*) yönetimi altında bulunur. Genç kızlar için koca seçiminde, evin hanımının da, hatta çoğunlukla ağır basan, oy hakkı vardır. Ama bütün işlerde asıl yetki aile meclisinde, kadın-erkek bütün erginlerden toplanmış olan kuruldadır. Evin efendisi bu kurula hesap verir; kesin kararları bu kurul alır, bütün topluluk üyeleri üzerindeki yargılama yetkisini gene bu kurul kullanır, özellikle toprak vb. gibi belirli bir önemdeki alım-satımları bu kurul kararlaştırır.

Rusya'da da bu büyük aile birliklerinin ortadan kalkmamış bulunduğu, bundan on yıl kadar önce saptanmıştır. Günümüzde, bu aile topluluklarının, Rus halk töresinde, *obscina* ya da köy cemaatlerinden (*communaute villageoise*) daha az köklü olmadığı, genellikle kabul ediliyor. Bu aile birlikleri, en eski Rus mecellesinde (yasalar dergisi), Yaroslav *Pravda*'sında, Dalmaçya yasalarında taşıdığı adla (*vervj*), ve bunun gibi Polonya ve Çek tarih kaynaklarında da yer alır.

Heusler'e göre (*Institutions de droit germanique*), Almanlarda da, iktisadî birim, başlangıçta, modern anlamda karı-koca ailesi değil, birçok kuşak ya da birçok karı-koca ailesinden kurulu ve üstelik çoğunlukla köleleri de kapsayan "ev birliği"dir (*"association domestique"*). Roma ailesi de bu tipe bağlıdır ve bu yüzden, babanın mutlak egemenliği ve ailenin öbür üyelerinin baba karşı-

sında hiçbir hakka sahip olmamaları, bir zamandan beri şiddetli tartışma konusu olmuştur. Aynı tür aile birlikleri, herhalde İrlanda Keltlerinde de mevcuttu; Fransa'da, bu birlikler, Devrime kadar, Nivernais'de, *parçonneries* adı altında varlıklarını sürdürürler, bugün de, Franche-Comté'de, henüz tamamen ortadan kalkmamışlardır. Louhans (Saônett-Loire) bölgesinde, çatıya kadar yükselen ortak merkezî salonu bulunan büyük köy evleri görülür; salonu, çepeçevre, altı ya da sekiz basamakla çıkılan yatak odaları çevirir. Bu evlerde, aynı ailenin çeşitli kuşakları otururlar.*

Hindistan'da, toprağı ortaklaşa eken ev toplulukları, daha, Büyük İskender zamanında, Nearkhos tarafından sözkonusu edilmişti: bu topluluklar, günümüzde de, aynı bölgede, Pencap'ta ve ülkenin bütün kuzey-batısında varlıklarını sürdürüyorlar. Kovalevski, bu ev topluluğunun Kafkasya'daki varlığını bizzat gösterebilmiştir. Cezayir'de, bu topluluk, Kabileler arasında varlığını sürdürmektedir. Bunun Amerika'da da bir zamanlar varolmuş olması gerekir. Zurita'nın anlattığı eski Meksika'da yaşayan *calpullis*'lerde,[9] bu aile türünün varlığı iddia olunur; buna karşılık Cunow, (*Ausland*, 1890, n° 42-44) fetih çağında, Peru'da, ekili toprakların devirli paylaşılması, buna göre bireysel ekimi ile birlikte, bir çeşit mark kuruluşunun (ve garip olanı, orada mark'a *marka* deniyordu) varolduğunu oldukça açık bir biçimde tanıtlamıştır.[10]

Herhalde toprağa ortaklaşa sahip olan ve toprakta ortaklaşa tarım yapan ataerkil ev topluluğu, şimdi önce olduğundan çok başka bir önem kazanır. Bunun, uygar halklarda ve antikçağ dünyasının birçok öbür halklarında, analık hukuklu aileyle karı-koca ailesi arasında oynadığı büyük geçiş rolünden artık kuşku duyamayız. Biraz ilerde, Kovalevski'nin bu konuda çıkardığı başka bir sonuçtan sözedeceğiz ki, buna göre, ataerkil ev topluluğu, aynı zamanda, içinden bireysel tarım ve topraklarla meraların önce belirli zaman aralıklarıyla, sonra kesinlikle bölüşüldüğü köy cemaati ya da markın çıkmış bulunduğu geçiş aşamasını oluşturuyordu.

Bu ev toplulukları içinde aile yaşamına gelince, hiç değilse Rusya'da evlek başkanlarının, topluluktaki kadınlara, özellikle gelinlerine karşı durumlarını kötüye kullanarak, çoğunlukla bunlardan bir harem kurduğu yolunda bir üne sahip bulunduklarına dikkat

* *Birinci baskıda:* bu parça başka bir kısımda bulunuyordu. —*Ed.*

etmek yerinde olur; bu nokta üzerinde Rus halk türküleri yeteri kadar uzdillidir.]

Analık hukukunun yıkılmasıyla hızla gelişmiş olan tek-eşliliğe geçmeden önce, çok-karılılık ve çok-kocalılık üzerine birkaç söz daha [etmek gerekiyor —ç.]. Bu iki evlilik biçimi, bunlar kendilerini bir ülkede aynı zamanda birlikte göstermedikçe, istisnasız, söz yerindeyse, tarihin lüks ürünlerinden başka bir şey olamaz; ki, bilindiği gibi, çok-kocalılık ile çok-karılılığın, bir ülkede, aynı zamanda yanyana varoldukları görülmemiştir. Öyleyse, çok-karılılıktan yoksun kalan erkekler, çok-kocalılık tarafından köşede bırakılan kadınların yanında kendilerini avunduramadıklarına ve toplumsal kuruluşlar ne olursa olsun, şimdiye kadar erkeklerle kadınların sayısı duyulur ölçüde birbirine eşit bulunduğuna göre, bu evlenme biçimlerinden biri ya da öbürünün yaygınlaşması olanaksız demektir.

Gerçekte, bir erkeğin çok-karılı olması açıkça köleliğin ürünüydü ve birkaç istisnaî durumla sınırlanıyordu. Semitik ataerkil aile içinde, yalnızca aile reisi ve en çok oğullarından birkaçı, çok-karılı durumunda yaşarlar; öbürlerinin tek kadınla yetinmeleri gerekir. Günümüzde de, bütün Doğuda durum böyledir; çok-karılılık, zenginlerin ve büyüklerin bir ayrıcalığıdır ve başlıca kaynağı köle satın alınmasıdır; halk kitlesi tek-eşlilik halinde yaşar. Hindistan ve Tibet'teki çok-kocalılık da bundan daha az istisnaî bir durum değildir; kökeni henüz derinliğine incelenmemiş bulunan grup halinde evliliğe* bağlanır. Çok-kocalılık, pratikte, müslümanlarm kıskanç harem örgütünden çok daha hoşgörülü gibi görünür. Hindistan'daki Nairler'de üç, dört ya da daha çok erkek, bir kadına ortaklaşa sahip olabilirler; ama bunun dışında, bu erkeklerden herbiri, başka üç ya da daha fazla erkekle birlikte, bir ikinci, hatta bir üçüncü, bir dördüncü, vb. kadına da sahip olabilir. Mac Lennan'm, üyelerine aynı zamanda birçok kulübe dahil olmayı sağlayan ve bizzat kendisi tarafından anlatılan bu evlenme kulüplerinde yeni bir *kulüp halinde evlenme* sınıfı bulgulamamış olması doğrusu bir mucizedir. [Zaten bu evlenme kulübü pratiği, asla gerçek bir çok-kocalılık değildir; tam tersine, Giraud-Teulon'un göstermiş olduğu gibi, grup halinde evliliğin bir özel biçimidir; erkekler çok-karılı, kadınlar çok-kocalı halinde yaşarlar.]

* *Birinci baskıda*: ortaklaşa aileye. —*Ed.*

4. *Tek-eşli-aile (La famille monogamique).* — Daha önce gösterilmiş olduğu gibi, tek-eşli-aile, barbarlığın orta ve yukarı aşamaları arasındaki sınırı oluşturan çağda, iki-başlı-aileden doğar; kesin yengisi, başlangıç durumundaki uygarlığın belirtilerinden biridir. Babaları kesinlikle bilinen çocuklar yetiştirmek amacıyla, bu aile, erkek egemenliği üzerine kurulmuştur; babalığın kesinlikle bilinmesi gerekliydi, çünkü bu çocuklar, dolaysız mirasçılar olarak, bir gün babalarının servetine sahip olacaklardır. Tek-eşli-aile, iki-başlı-evlilikten, artık taraflardan ikisinin de istedikleri zaman çözemeyecekleri evlilik bağının daha sağlamlaşmasıyla ayrılır. Genel kural olarak, şimdi yalnız erkek bu bağı çözer ve karısını boşayabilir. Sadakatsizlik hakkı, ayrıca, hiç değilse töre tarafından, şimdiye kadar erkeğin tekelinde bırakılmıştır (*Code Napoléon,* bu ayrıcalığı açıkça erkeğe veriyor, yeter ki, düşüp kalktığı kadını karısının evine getirmesin); ve bu hak, toplumsal gelişme yükseldiği ölçüde, hep daha çok kullanılır; ama kadın eski cinsel pratiği anımsar da onu yeni baştan yaşamak isterse, bütün önceki dönemlerde olduğundan daha zorlu bir biçimde cezalandırılır.

Yeni aile biçimini, bütün sertliği içinde, ilkin Yunanlılarda görürüz. Marx'ın yazmış olduğu gibi, mitolojideki tanrıçaların rolü, kadınların daha özgür, daha saygıdeğer bir duruma sahip bulundukları daha eski bir çağı betimler; ama kahramanlık çağında kadını [*erkeğin üstünlüğü ve kölelerin rekabeti dolayısıyla iyice aşağılanmış olarak görüyoruz. Daha iyisi, *Odisseia*'da Telemakhos'un anasını nasıl azarladığı ve nasıl susturduğu okunsun. Homeros'ta, ele geçirilen kadınlar, yenenlerin cinsel keyfine teslim edilirler; herkesin bir sırası vardır, şefler hiyerarşik sıralarına göre, en güzellerini seçerler; bütün *İlyada*'nın, bu köle kadınlardan biri konusunda, Akhilleus ile Agamemnon arasındaki bir çekişme etrafında döndü-

* *Birinci baskıda, köşeli parantez içinde bulunan bütün parça, şu birkaç satırda ifade edilmişti*: ... çocukların gerçek babalığını sağlama bağlamak için, bir yarı-mahpusluktan başka bir şey olmayan bir inziva içinde görüyoruz. Erkek, tersine, savaşta tutsak edilen ve çadırında kendine eşlik eden kadınlarla yaşamın tadını çıkarır. Durum, klasik çağda da [kadın bakımından —ç.] daha iyiye gitmedi. Becker'in *Chaicles*'inde Yunanlıların karılarına nasıl davrandıkları ayrıntılarıyla okunabilir. Gerçekten bir yere kapatılmış değilse, en azından dünyadan elini eteğini çekmiş bir halde kadınlar kocalarının baş hizmetçisi durumuna gelmiş ve başlıca düşüp kalktıkları kimseler, öbür kadın hizmetçiler olmuştur. Genç kızlar düpedüz eve kapatılmışlardı, kadınlar ancak kölelerin eşliğinde dışarı çıkabilirlerdi. Eğer erkek konuk gelirse, kadın bölümüne çekilirdi. Buna karşın... —*Ed.*

ğü bilinir. Homeros'un azbuçuk önemli her kahramanı için, bu kahramanın çadırını ve yatağını paylaştığı bir tutsak kadından sözedilir. Galip erkek, bu genç kızları dönüşte ülkesine ve karısının yaşadığı eve götürür. Aiskhylos'ta Agamemnon Kassandra'yı böyle götürür; bu köle kadınlardan doğan erkek çocuklar, baba mirasından küçük bir pay alırlar ve özgür insanlar olarak kabul edilirler; böylece, Telamon'un töre-dışı oğlu Teukros, babasının adını taşımak hakkına sahiptir. Yasal karı bütün bunlara katlanmak ama iffetini sıkı sıkya koruyup, kocaya bağlılıkta kusur etmemek zorundadır. Kahramanlık çağındaki Yunan kadınının, uygarlık çağındakinden daha çok saygı gördüğü doğrudur; ama sonunda, erkek için, kendi meşru mirasçılarının anası, evin en büyük kadın yöneticisi ve içlerinden istediklerini istediği gibi kullanabileceği ve kullandığı kadın kölelerin gözeticisi olmaktan başka bir şey değildir. Tek-eşli-evliliğin yamsıra köleliğin varlığı, ruhları ve vücutlarıyla [efendi —ç.] *erkeğe ait* genç ve güzel köle kadınların bulunması; işte daha başlangıçta tek-eşliliğe kendi özgül niteliğini veren şey budur; erkek için değil, *yalnızca kadın için* tek-eşli olmak. Tek-eşlilik, bu niteliği, günümüzde de hâlâ koruyor.

Daha sonraki çağın Yunanlıları için Dorlarla İyonlar arasında bir ayrım yapmak gerekir. Klasik örneğini Isparta'nın oluşturduğu birinciler, birçok bakımdan, bizzat Homeros'un betimlediğinden daha ilkel bir nitelik taşıyan evlilik ilişkilerine sahiptirler. Isparta'da, Isparta devlet anlayışına göre değiştirilmiş ve henüz grup halinde evliliğin birçok bulanık anısını taşıyan iki-başlı-evlilik hüküm sürer. Çocuksuz evlilikler bozulur; Kral Anaksandrides (MÖ 650'ye doğru), kısır karısının yanısıra ikinci bir kadın aldı ve iki evli oldu; aynı çağda karılarının ikisi de kısır çıkan Kral Ariston, üçüncü bir kadını aldı; ama buna karşılık, öncekilerden birini boşadı. Öbür yandan, birkaç erkek kardeş bir kadına ortaklaşa sahip olabiliyorlardı, arkadaşının karısından hoşlanan biri, onunla bu kadını paylaşabiliyordu; karısını (Bismarck'a yaraşır bir deyimle) güçlü bir "damızlık"ın yararlanmasına hazır bulundurmak, hatta bu damızlık yurttaş sayılmasa bile, uygun karşılanıyordu. Plutharkos'un, içinde, Ispartalı bir kadının, kendisine öneride bulunan âşığını kocasına gönderdiğini okuduğumuz bir parçası, (Schömann'a göre) törelerde daha da büyük bir özgürlüğün hüküm sürmekte olduğunu gösterir. Bundan ötürü, gerçek bir kandırma, kocasının haberi

olmadan kadının ona sadakatsizlik göstermesi, görülmemiş bir şeydi. Öbür yandan, evcil kölelik, Isparta'da hiç değilse en iyi çağında, bilinmiyordu; demirbaş köleler, beylik yerlerde, ayrı olarak oturuyorlardı; öyleyse, Ispartalılar için,[11] onların karılarını almak eğilimi (*tentation*) çok önemsizdi. Bütün bu koşulların zorunlu sonucu olarak, Ispartalı kadınlar, öbür Yunan kadınlarından çok daha saygıdeğer bir duruma sahip bulunuyorlardı. Eski Yunanlıların kendilerinden saygı ile sözedip, söyleşilerini kaydetmek zahmetine katlandıkları kadınlar, yalnızca İspartalı kadınlarla, Atina'nın seçkin hafifmeşrep kadınlarıdır (*hétaïres*).

Atina'nın, kendilerini tipik bir örnek olarak temsil ettiği İyonlar'da ise durum bambaşkadır. Genç kızlar, yalnızca eğirme, dokuma ve dikiş, olsa olsa biraz da okuyup yazma öğrenirlerdi. Deyim yerindeyse, dört duvar arasına kapatılmışlardı ve ancak öbür kadınlarla düşüp kalkarlardı. Harem dairesi (*le gynécée*) üst katta ve arkaya bakan, evden ayrı bir kısımdı; erkekler, özellikle yabancılar, oraya kolayca giremezdi; erkek konuklar gelince, kadınlar oraya çekilirlerdi. Yanlarında bir köle kadın (cariye) bulunmadıkça kadınlar sokağa çıkmazlardı; evde, sıkı bir gözetim altında yaşarlardı; Aristophanes, âşıkları korkutmaya yarayan molos'lardan, iri kıyım bekçi köpeklerinden sözeder; ve hiç değilse Asya kentlerinde, kadınları gözetmek için harem ağaları kullanılırdı, ki bunlar daha Herodotos zamanında Sakız adasında ticarî ereklerle iğdiş edilir ve Wachsmuth'a göre, yalnızca Barbarlar tarafından satın alınmazlardı. Euripides'te, kadınlar *oikourema,* "ev eşyası" (sözcük nötr'dür [yani erkek ya da dişi değildir —ç.]) olarak nitelendirilmiştir; ve çocuk doğurmak işi bir yana, kadın, Atinalı erkek için, baş hizmetçiden başka bir şey değildi. Erkek, atletlere özgü beden hareketleri yapar, genel siyaset tartışmalarına katılırdı; kadın bunların dışında tutulurdu. Üstelik, çoğunlukla erkeğin emrinde köle kadınlar bulunurdu, ve Atina'nın en parlak çağında, her şeyden önce devlet tarafından kolaylaştırılan çok yaygın bir fuhuş vardı. İşte, bu fuhuş temeli üzerindedir ki, Isparta kadınlarının karakter bakımından egemen oldukları antikçağ kadın dünyasının genel düzeyine, zekâ ve sanatsal beğeninin eğitimiyle, o kadar yüksekten egemen olan Yunan kadınlarına özgü nitelikler gelişmiştir. Ama, kadın olmak için, önce hafifmeşrepliğin (*hétaïrisme*) gerekmesi, Atina ailesinin ocağına incir diker.

Bu Atina ailesi, zaman boyunca, yalnız öbür İyonların değil, gitgide artan ölçüde kıtadaki ve kolonilerdeki bütün Yunanlıların, ev ilişkilerinde kendilerine örnek aldıkları bir tip oldu. Hapisliğe ve gözetime karşın], Yunan kadınları, gene de, kocalarını aldatma fırsatını çoğunlukla buluyorlardı. Karılarına karşı sevgi göstermekten utanan kocalar, hafifmeşrep kadınlarla her türlü âşıkdaşlık macerasıyla günlerini gün ediyorlardı; nedir ki, kadınların alçalmasının öcü, erkeklerin de alçalmasıyla alınmış oldu; erkekler, iğrenç oğlancılık pratiğine düşecek ve Ganymedes mitosuyla tanrılarını onurdan düşürerek, bizzat kendi onurlarını da yitirecek kadar alçaldılar.

İlkçağın en uygar ve en geniş gelişmiş halkı içinde inceleyebildiğimiz kadarıyla, tek-eşliliğin başlangıcı böyle oldu. Tek-eşlilik, hiçbir şekilde,bireysel cinsel aşkın meyvesi olmadı; evlilikler, geçmişte olduğu gibi, gene büyükler tarafından kararlaştırıldıklarına göre, tek-eşlilikle bireysel cinsel aşkın hiçbir ilişkisi yoktu. Bu, doğal koşullar üzerine değil, iktisadî koşullar [yani, özel mülkiyetin, ilkel ve kendiliğinden ortaklaşa mülkiyet üzerindeki yengisi] üzerine kurulmuş ilk aile biçimi oldu. Aile içinde erkeğin egemenliği ve yalnızca ondan olabilecek ve babanın serveti kendilerine kalacak çocukların doğması, —karı-koca evliliğinin (*mariage conjugal*), Yunanlılar tarafından içtenlikle açıklanmamış gerçek erekleri işte bunlardı. Bununla birlikte, bu evlilik onlar için bir yük, tanrılara, devlete ve atalarına karşı, yerine getirmeleri gereken bir görevdi. [Atina'da, yasa, yalnızca evliliği zorunlu hale getirmekle kalmıyor, ayrıca, koca tarafından, evlilik görevleri adını verdiği şeyin de, asgari ölçüde yerine getirilmesini zorunlu kılıyordu.]

Öyleyse, karı-koca evliliği, tarihe asla erkekle kadının karşılıklı uzlaşması olarak girmez ve hele en yüksek evlenme biçimi olarak asla kabul edilemez. Tersine: bir cinsin öbürü tarafından uyruk altına alınması olarak bütün tarih-öncesinin o zamana kadar bilmediği, iki cins arasındaki bir çatışmanın açığa vurulması olarak ortaya çıkar. 1846'da, Marx ve benim tarafımdan meydana getirilmiş, yayımlanmamış eski bir elyazmasında[12] şu satırları buluyorum: "İlk işbölümü, erkekle kadın arasında, döl verme bakımından yapılan işbölümüdür." Ve şimdi ekleyebilirim: Tarihte kendini gösteren ilk sınıf çatışması, erkekle kadın arasındaki uzlaşmaz karşıtlığın karı-koca evliliği içindeki gelişmesiyle; ve ilk sınıf baskısı da dişi cinsin erkek cins tarafından baskı altına alınmasıyla dü-

şümdeştir. Karı-koca evliliği, büyük bir tarihsel ilerlemedir; ama aynı zamanda, kölelik ve özel mülkiyetin yanısıra, günümüze kadar uzanan ve bazılarının gönenç ve gelişmesi, bazılarının da acı ve gerilemesiyle elde edildiğine göre, o her ilerlemenin aynı zamanda görece bir gerileme olduğu çağı açar. Karı-koca evliliği, uygarlaşmış toplumun hücre-biçimidir; biz, bu biçim üzerinde, doludizgin gelişen uzlaşmaz karşıtlık ve çelişkilerin içyüzünü inceleyebiliriz.

iki-başlı-evliliğin yengisiyle olsun, hatta karı-koca evliliğinin yengisiyle olsun, cinsel ilişkilerdeki eski görece özgürlük asla ortadan kalkmadı. "Pünalüen (ortaklaşa) grupların yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla en dar sınırlarına çekilmiş bulunan eski evlilik sistemi, gelişmekte bulunan aileye hâlâ bir ortam hizmeti görüyordu ve uygarlığın başlangıç çağına kadar ona bağlı kaldı. Sonunda, bu eski evlilik sistemi, aile üzerine çöken karanlık bir bölge gibi, insanlığa uygarlık dönemi içine kadar yapışıp kalan *hétaïrisme*'in yeni biçimi içinde kayboldu."

Morgan, *hétaïrisme* adı altında, erkeklerin, *karı-koca evliliği dışında,* evli olmayan kadınlarla evlilik-dışı ilişkilerini anlar; bu ilişkiler, bilindiği gibi, bütün uygarlık dönemi süresince çok değişik biçimler altında varlıklarını sürdürerek, gitgide açık fuhuş biçimine dönerler. Bu [*hétaïrisme,* doğrudan doğruya grup halinde evlenmeden, kadınların, iffet haklarını elde etmek için, kendilerini vermesinden gelir. Para için kendini vermek, önce bir dinsel eylem oldu; bu iş, Aşk tanrıçasının tapınağında yapılıyor ve para, başlangıçta tapınak hazinesine gidiyordu. Ermenistan'daki Anaitis, Korent'teki Afrodit tapınaklarının köleleri, tıpkı Hindistan tapınaklarına bağlı ve bayader adı verilen (bu sözcük Portekiz dilindeki *bailadeira*'nın, "dansöz"ün bozulmuş bir biçimidir) kutsal dansözler gibi, ilk fahişeler oldular. Başlangıçta bütün kadınlar için bir görev olan bu kendini verme, sonraları bütün öbür kadınlar yerine, yalnızca rahibeler tarafından uygulanır oldu. Başka halklarda, *hétaïrisme,* kızlara evlilikten önce tanınan cinsel özgürlükten çıkar; — öyleyse, bize başka bir yoldan ulaşmış bulunan *hétaïrisme,* bu durumda da, grup halinde evliliğin ilk kalıntısıdır. Maddi mallardaki eşitsizliğin ortaya çıkmasından sonra, yani barbarlığın yukarı aşamasından itibaren, köle emeğinin yanısıra, ücretlilik de kendiliğinden ortaya çıktı; ve aynı zamanda, bununla zorunlu bir biçimde bağlı olarak, köle kadının kendini verme zorunluluğunun

yanısıra, özgür kadınların profesyonel fuhşu da görüldü. Böylece, grup halinde evliliğin uygarlığa bıraktığı miras, iki yanlıdır; tıpkı uygarlığın yarattığı her şeyin iki yanlı, ikircil, iki yanı kesen, çelişik olması gibi: burada tek-eşlilik, şurada, en aşırı biçimi fuhuş dahil, *hétaïrisme*. Bu] *hétaïrisme*, tıpkı herhangi bir başka toplumsal kurum gibi, toplumsal bir kurumdur; eski cinsel özgürlüğü korumaya yarar —ama erkekler yararına. Gerçekte yalnızca hoşgörüyle karşılanmakla kalmaz, özellikle yönetici sınıflar tarafından, güle oynaya uygulanır; ama sözle suçlanır. Bununla birlikte, aslında *hétaïrisme*'in kınanması erkekler için değil, yalnızca kadınlar içindir; böylece, erkeğin kadın üzerindeki kayıtsız şartsız üstünlüğünü, toplumun temel yasası olarak bir kez daha açıklamak için, kadınlar toplum dışına sürülüp atılır.

[Ama bundan, bizzat tek-eşlilik içinde, ikinci bir çatışkı (*antinomie*) doğar. *Hétaïrisme* sayesinde yaşamın tadını çıkaran kocanın yanısıra, yüzüstü bırakılmış karı vardır.] Ve* çatışkının iki teriminden yalnızca biri varolamaz [ancak ikisi birden varolabilir —ç.]; tıpkı, yarısı yendikten sonra, elde bütün bir elmanın kalamayacağı gibi. Bununla birlikte, kadınlar tarafından gözleri açılıncaya kadar, erkekler, elmanın yarısını yedikten sonra da, onun bütününe sahip olacakları kanısındaydılar gibi görünür. Karı-koca evliliğiyle birlikte, ortaya, o zamana kadar bilinmeyen sürekli iki toplumsal tip çıkar: kadının ödevine bağlı âşığı ve aldatılmış koca. Erkekler, kadınlar üzerinde zafer kazanmışlardı; ama mağluplar galipleri [boynuzla —ç.] taçlandırma işini, mertçe üzerlerine aldılar. Karı-koca evliliği ve *hétaïrisme*'in yanısıra, eşaldatma, kaçınılmaz bir toplumsal kurum haline geldi, — yasaklanmış, şiddetle cezalandırılan, ama yok edilmesi olanaksız bir toplumsal kurum. Babalığın gerçekliği, geçmişte olduğu gibi, gene meşru bir kanıya dayanır kaldı; ve çözümlenmez çelişkiyi çözümlemek için, *Code Napoléon* şöyle buyurdu: "Madde 213.— Evlilik sırasında gebe kalınan çocuğun babası, kocadır." Üçbin yıllık karı-koca evliliğinin vardığı yüce sonuç, işte budur.

Öyleyse, karı-koca ailesinde, — tarihsel kökeninin iznini koruduğu ve erkek ile kadın arasındaki çatışmayı, erkeğin salt egemenliği aracıyla kendini gösterdiği biçimde açıkça ortaya çıkardığı

* *Birinci baskıda*: Ama. —*Ed.*

durumlarda, — sınıflara bölünmüş toplumun, uygarlığın başlarından beri, çözebilme, ya da üstesinden gelebilme başarısını gösteremeden içinde devinip durduğu karşıtlık ve çelişkilerin [aile çapına —ç.] indirgenmiş bir imgesine sahip bulunuyoruz. Anlaşılması kolaydır ki, burada yalnızca, evlilik yaşamının, bütün bu kurumun başlangıçtan gelen nitelik düzenine gerçekten uyduğu, ama bu düzen içinde, kadının erkek egemenliğine karşı başkaldırdığı o karı-koca evliliği durumlarından sözediyorum. Aslında bütün evliliklerin böyle olmadığını da, hiç kimse, devletler arasında olduğu kadar, evde de üstünlüğünü sağlamakta yeteneksiz kalan ve bunun sonucu, elde tutmaya lâyık olmadığı egemenliği karısına kaptıran darkafalı Alman burjuvasından daha iyi bilemez. Ama buna karşılık, o kendisinin, çoğunlukla başından çok daha can sıkıcı serüvenler geçen talihsiz Fransız yoldaşından daha üstün olduğuna iyice inanır.

Zaten karı-koca ailesi, her yerde ve her zaman, Yunanlılardaki gibi, klasik ve kesin şekline bürünmemiştir. Dünyanın gelecekteki fatihleri olarak, Yunanlılara göre daha az ince de olsa, daha geniş görüşlere sahip bulunan Romalılarda, kadın daha özgürdü ve daha büyük bir saygı görüyordu. Romalı erkek, evlilik sadakatinin, karısı üzerinde sahip olduğu ölüm-dirim hakkıyla, yeteri kadar sağlama bağlandığına inanıyordu. Zaten, kadın da, tıpkı kocası gibi, evliliğe istediği zaman son verebilirdi. Ama karı-koca evliliğinin gelişmesindeki en büyük ilerleme, elle tutulur biçimde, Almanların tarihe girişiyle meydana geldi; bu da, kuşkusuz yokluk içinde bulunmaları nedeniyle, o çağda, tek-eşliliğin onlarda iki-başlı-evlilikten henüz tamamen kurtulmamış olmasındandır. Bu sonucu, Tacitus tarafından anılmış bulunan üç durumdan çıkartıyoruz: Önce, evliliğin kutsal sayılmış olmasına karşın —"Alman erkekleri bir tek kadınla yetinirler: kadınlar iffetlerini kuşanmış olarak yaşarlar"—, büyükler ve aşiret başkanları için, çok-karılılık gene de yürürlükteydi: içlerinde iki-başlı-evliliğin varolduğu, amerikalılardaki duruma benzer bir durum. İkinci olarak, analık hukukundan babalık hukukuna geçiş, henüz pek yeni olmalıydı; çünkü ananın erkek kardeşi —analık hukukuna göre en yakın *gentilice* erkek akraba— babadan daha yakın bir akraba olarak sayılıyordu; ki bu durum aynı zamanda Marx'ın, çoğunlukla söylediği gibi, içlerinde kendi öz ilkel zamanlarımızı anlamayı sağlayan anahtarı bul-

muş olduğu Amerikan yerlilerinin görüşüne de uyuyordu. Ve üçüncü olarak, Almanlar arasında kadınlar büyük saygı görüyorlardı ve hatta kamu işleri üzerinde bile etkili oluyorlardı, ki bu tek-eşliliğe özgü erkek üstünlüğü ile çelişki halindedir. [Hemen bütün bu noktalar üzerinde, Almanlar, görmüş olduğumuz gibi, aralarında iki-başlı-evliliğin de büsbütün yitip gitmemiş olduğu Ispartalılarla uygunluk halinde bulunuyorlar.] Bu bakımdan da, Almanlarla, dünyaya yepyeni bir öğe giriyordu. Halkların birbiriyle karışması sonucu, zamanla Roma dünyasının yıkıntıları üzerinde kurulan yeni tek-eşlilik, erkek üstünlüğünü daha yumuşak biçimlere büründürdü ve kadınlara, hiç değilse görünüşte, klasik antikçağda asla görmedikleri çok daha saygın ve çok daha özgür bir yer verdi. Böylece, ilk kez olarak, tek-eşlilikten itibaren —duruma göre, tek-eşlilikte, tek-eşliliğin yanısıra, ya da tek-eşliliğe karşı,— üzerinde tek-eşliliğe borçlu bulunduğumuz en büyük meşru ilerlemenin: o zamana kadar dünyada bilinmeyen, iki cins arasındaki modern bireysel aşkın gelişebileceği temel, doğmuş oluyordu.

Ama bu ilerleme, aslında Cermenlerin hâlâ iki-başlı-aile rejiminde yaşamaları, ve kadının kendi öz aile rejimleri içindeki durumunu, elden geldiğince, tek-eşlilikte de korumaları sonucuydu; yoksa Cermen törelerinin, iki-başlı-evliliğin, tek-eşliliğe özgü, zorlu çelişkiler içinde devinmediği yalınç olgusuna indirgenen o hayranlığa değer ve efsanemsi temizliği sonucu değildi. Tam tersine: özellikle güney-doğuya doğru yaptıkları göçlerde, Karadeniz kıyılarına kadar uzanan steplerdeki göçebeler arasında Cermenlerin ahlâkı adamakıllı bozulmuştu; bu halklardan, binicilikteki becerilerinin yanısıra, Ammianus'un Taifallar ve Prokopios'un Herüller konusundaki kesinlikle tanıklık etmiş oldukları gibi, onların doğaya aykırı kusurlarını da almışlardı.

Ama her ne kadar, bilinen bütün aile biçimleri arasında, yalnızca tek-eşlilik, içinde modern cinsel aşkın gelişebildiği aile biçimi olduysa da, bu asla modern cinsel aşkın, eşlerin karşılıklı aşkı biçimiyle, yalnızca, hatta başlıca tek-eşlilik içinde geliştiği anlamına gelmez. Durmuş-oturmuş ve erkek egemenliği altındaki karı-koca evliliği, özlüğü gereği, bunun böyle olmasına aykırıydı. Bütün tarihsel bakımdan etkin sınıflarda, yani bütün yönetici sınıflarda, evlenme akdi, iki-başlı-aileden beri, ne idi ise o kaldı: büyüklerin düzene koyduğu bir uzlaşma işi. Cinsel aşk tarihsel bakımdan ilk

kez olarak bir tutku, (hiç değilse yönetici sınıftan) tüm insanlara özgü bir tutku ve cinsel içgüdünün en yüksek biçimi —ona özgül niteliğini kazandıran da budur— olarak ortaya çıktığı zaman, bu ilkbiçim, yani ortaçağın şövalye aşkı, hiç de bir karı-koca aşkı değildir. Tersine. Klâsik biçimiyle, ozanlarının göklere çıkardığı Provence'lilerde, bu aşkın gemisi yelkenlerini eşaldatmaya doğru şişirir. Provençale aşk şiirinin çiçeği *alba*'dır (aubade'lar),[13] Almanlar buna *Tagelieder* derler. Bu şiirler, görülmeden kaçabilmesi için, tan yerinin ilk ışıkları belirir belirmez kendisini çağıracak erketeci dışarda ortalığı gözetlerken, şövalyenin, sevgilisiyle —bir başkasının karısı— nasıl yattığını, ateşli renklerle anlatır; şiirin en yüksek noktasını da, ayrılık sahnesi oluşturur. Kuzey Fransızları, ve hatta namuslu Almanlar bile, bu şiir türünü, kendisine uygun düşen şövalye aşkı özentileriyle birlikte benimsediler; ve bizim Wolfram von Eschenbach, bu dikenli konuda, onun üç uzun kahramanlık şiirinden yeğ tuttuğum, üç nefis *Tagelieder* bıraktı.

Günümüzde, bir burjuva evlenmesi iki biçimde yapılır. Katolik ülkelerde, eskiden olduğu gibi, burjuva delikanlısına gerekli kadını bulanlar, onun büyükleridir; ve bunun doğal sonucu, tek-eşliliğin kapsadığı çelişkilerin en tam bir şekilde gelişmesidir: erkek tarafında, dört başı mamur *hétaïrisme;* kadın tarafında, dört başı mamur eşaldatma. Eğer katolik kilisesi boşanmayı yasaklamışsa, bunun tek nedeni, hiç kuşkusuz, ölüme olduğu kadar, eşaldatmaya da bir çarenin bulunmadığını kabul etmiş olmasıdır. Buna karşılık, protestan ülkelerde, burjuva oğlunun, kendi sınıfının kadınları arasından, azçok özgürlükle seçme hakkına sahip bulunması kuraldandır; öyle ki, evliliğin temelinde bir dereceye kadar aşk bulunabilir, ve protestan ikiyüzlülüğüne uygun düştüğünden, evliliğin temelinde her zaman aşkın bulunduğu varsayılır. Burada, erkeğin *hétaïrisme*'i daha gevşek, kadının eşaldatması daha seyrek bir hal alır. Ne var ki, her türlü evlilik içinde, insanlar evlenmeden önce ne iseler, gene o kaldıklarından, ve protestan ülkelerdeki burjuvalar da çoğunlukla darkafalı olduklarından, bu protestan tek-eşlilik, en iyi durumların ortalamasında, evlilik birliğine, aile mutluluğu adı takılan ağır bir cansıkıntısından başka bir şey getirmez. Bu iki evlilik yönteminin en iyi aynası romandır: katolik biçimi için Fransız romanı; protestan biçimi için Alman* romanı. Bu iki roman-

* *Birinci baskıda*: ve İsveç. —*Ed.*

dan herbirinde, "erkek kendine uygun düşeni bulacak": Alman romanında, delikanlı, genç kızı; Fransız romanında, koca, boynuzları. Bu ikisinden hangisinin en kötü payı aldığını söylemek de, her zaman kolay değildir. Bu yüzden, Alman romanındaki cansıkıntısı, Fransız burjuvasında, Fransız romanındaki *"immoralité"*nin (ahlâksızlığın) darkafalı Almanda uyandırdığına eşit bir tiksinti uyandırır. Ama şu son zamanlarda, "Berlin bir dünya başkenti haline geldiğinden" bu yana, Alman romanı da, orada çoktan beri iyice tanınmakta olan *hétaïrisme* ve eşaldatma bakımından, utangaçlığı bırakarak, takviye almaya başlamış bulunuyor.

Ama her iki durumda da, evlilik, eşlerin sınıf durumu üzerine kurulmuştur; bu bakımdan her zaman kendi dışlarında kararlaştırılan bir evlilik demektir. [Gene her iki durumda da, durumun gereklerine göre yapılan bu evlilik, çoğunlukla en pis fuhuş haline dönüşür — bazan her iki tarafın, ama daha çok kadının fuhşu haline; eğer kadın alelâde orospudan ayrılıyorsa, bunun tek nedeni, vücudunu, bir ücreti gibi, parça başına kiralamayıp, bir köle gibi, bir seferde tamamen satmasıdır. Fourier'nin sözü, durumun gereklerine göre yapılmış bütün evlenmelere uygun düşer:

"Nasıl dilbiliminde, iki olumsuz sözcükten bir olumlama çıkarsa, tıpkı onun gibi, evlilik ahlâkında da, iki fuhuştan bir iffet çıkar."]

Cinsel aşk, ancak ezilen sınıflar içinde, yani günümüzde, proletarya içinde, kadınla kurulan ilişkilerin gerçek kuralı olabilir ve ancak proletarya içinde durum böyledir; bu ilişkiler toplum tarafından ister onaylansın, ister onaylanmasm. Ama burada, klasik tek-eşliliğin bütün temelleri yıkılmıştır. Proletaryada, tek-eşlilik ve erkek üstünlüğünün, kendisinin korunması ve miraşçılara geçmesi için kurulmuş olduğu hiçbir mülkiyet bulunmaz; öyleyse, bu sınıfta, erkek üstünlüğünü yararlı hale getirmek için hiçbir uyarıcı yoktur. Üstelik, hatta bunu sağlamak için gerekli araçlar bile eksiktir; bu üstünlüğü koruyan burjuva hukuku, yalnızca mülk sahipleri ve onların proleterlerle olan ilişkileri için mevcuttur; tuzluya oturur; öyleyse, para yokluğundan, işçinin karısı karşısındaki durumunda hiçbir geçerliliğe sahip değildir. İşçinin, karısı karşısındaki durumunda, koşullara göre, bambaşka kişisel ve toplumsal ilişkiler hüküm sürer. Ve üstelik, büyük sanayi, kadını evden koparark emek pazarına ve fabrikaya gönderdiği, ve onu çoğunlukla ailenin deste-

ği durumuna getirdiğinden beri, proleterin evinde, erkek üstünlüğünün son kalıntısı da temelini yitirmiş oldu — belki, tek-eşlilikle birlikte töreye girmiş bulunan, kadınlara karşı bir kabalık artığı hariç. Böylece, Tanrının dünyevî ve uhrevî tüm kayrasına karşın ve hatta eşler arasında en tutkulu aşk ve en kesin bağlılık da olsa, proleter ailesi, artık terimin gerçek anlamında tek-eşli biçiminde bir aile değildir. Bundan ötürü tek-eşliliğin ayrılmaz yoldaşları: *hétaïrisme* ve eşaldatma, proleter aile içinde ancak ve her zaman çok silik bir rol oynar; kadın, boşanma hakkını gerçekte yeniden elde etmiştir; eğer birbirine dayanamaz bir duruma gelinirse, ayrılmak yeğ tutulur. Sözün kısası, proletarya evliliği, sözcüğün etimolojik (kaynağa değgin) anlamında tek-eşli biçimindedir, ama tarihsel anlamında, asla tek-eşli biçiminde değildir.

[Hukukçularımıza göre, yasalardaki ilerleme, kadınların bütün yakınma nedenlerini, gitgide artan bir ölçüde, ortadan kaldırıyor. Modern uygarlığın yasama sistemleri, ilk olarak, evliliğin geçerli olabilmesi için, eşlerin özgürce onadıkları bir sözleşme olması gerektiğini, ikinci olarak da, evlilik süresince, eşlerin birbirine karşı aynı hak ve görevlere sahip olmaları gerektiğini kabul etmektedirler. Eğer bu iki koşul, mantıksal bir biçimde gerçekleşmiş olaydı, kadınlar bütün istediklerine sahip olabilirlerdi.

Özgül bir şekilde hukuksal bir nitelik taşıyan bu kanıtlama, cumhuriyetçi burjuvanın proleter hakkını reddetmek ve onun ağzını kapamak için kullandığı kanıtlamanın ta kendisidir. İş sözleşmesi de taraflar arasında özgürce yapılmış sayılır. Ama bu özgürlük, taraflar arasındaki eşitliğin, yasa tarafından *kâğıt üzerinde* kurulmasına dayanır. Sınıf durumları arasındaki ayrılığın taraflardan birine verdiği güç, bu güçlü tarafın öbürü üzerindeki baskısı —iki tarafın gerçek iktisadî durumu—, bütün bunlar yasayı hiç ilgilendirmez ve iş sözleşmesi süresi boyunca, biri ya da öbürü açıkça vazgeçmedikçe, iki taraf da aynı haklardan yararlanıyor sayılır. Ama iktisadî koşullar, işçiyi, sözümona hak eşitliğinin hatta son kırıntılarından da vazgeçmeye zorlarmış, bu,yasanın umurunda değildir.

Evlenmeye gelince, eşler, kurallara uygun olarak, nikâh tutanağını serbestçe imzalar imzalamaz, yasa, hatta en liberali bile, tamamen yerine getirilmiş olur. Gerçek yaşamın oynandığı hukuk kulislerinin ardında olup bitenler ve bu özgür onamanın ne biçimde sağlandığı, yasayı da, hukukçuları da, hiç kaygılandırmaz. Bu-

nunla birlikte, karşılaştırmalı hukuka şöyle bir gözatmak, hukukçulara, bu onama özgürlüğünün ne değer taşıdığını gösterebilirdi. Ana-baba servetinden zorunlu bir parçanın çocuklara yasa tarafından sağlandığı, öyleyse çocukların mirastan yoksun bırakılamadığı ülkelerde —Almanya'da, Fransız hukukunun yürürlükte bulunduğu ülkelerde, vb. ...— çocuklar, evlenebilmek için, anababalarının onamasını elde etmek zorundadırlar. Evlenebilmek için ana-baba onamasının yasal bir koşul olmadığı İngiliz hukukuna bağlı ülkelerde ise, ana-babaların tam bir vasiyet özgürlüğü vardır ve çocuklarını, istedikleri gibi mirastan yoksun bırakabilirler. Ama buna karşın, daha doğrusu bu yüzden, açıktır ki, miras kalacak bir şeyleri bulunan sınıflar içinde, evlenme özgürlüğü, İngiltere ve Amerika'da, Fransa ve Almanya'da olduğundan kıl kadar fazla değildir.

Evlilik içinde, erkekle kadının hukuksal eşitliğinde de durum bundan daha iyi değildir. Kadın-erkek arasında, daha önceki toplumsal durumlardan bize miras kalmış bulunan eşitsizlik, hiçbir zaman, kadının iktisadî baskı altında oluşunun nedeni değil, sonucudur. Çocuklarıyla birlikte birçok evli çifti kapsayan eski komünist ev ekonomisinde, kadınlara bırakılan ev yönetimi, tıpkı erkekler tarafından yiyecek sağlanması gibi, toplumsal zorunluluk taşıyan bir kamu işiydi. Ataerkil aile, ve ondan da çok tek-eşli olan bireysel aileyle birlikte, her şey değişti. Ev yönetimi, kamusal niteliğini yitirdi. Bu iş artık toplumu ilgilendirmiyor: bir *özel hizmet* haline geldi; toplumsal üretime katılmaktan uzaklaştırılan kadın, bir başhizmetçi oldu. Toplumsal üretim yolunu —ama yalnız proleter kadına— yeniden açan, günümüzün büyük sanayiidir; ama bu yol, öylesine koşullar içinde açılmıştır ki, kadın, eğer ailenin özel hizmetiyle ilgili görevlerini yerine getirmek isterse, toplumsal üretimin dışında kalır ve bir şey kazanamaz; buna karşılık, eğer toplumsal üretime katılmak ve kendi hesabına kazanmak isterse, ailesel görevlerini yerine getirmekten uzak kalır. Kadın için bütün çalışım kollarında, fabrikadaki gibi, doktorluk ve hukukçulukta da, durum budur. Modern karı-koca ailesi, açık ya da gizli, kadının evsel köleliliği üzerine kurulmuştur; ve modern toplum, salt karı-koca ailelerinden —moleküller gibi— meydana gelen bir kütledir. Günümüzde, erkek, çoğunlukla, hiç değilse varlıklı sınıflarda, ailenin dayanağı olmak ve onu beslemek zorundadır; bu durum, ona hiçbir hukuksal ayrıcalıkla desteklenmeyi gereksinmeyen, egemen

bir otorite kazandırır. Aile içinde, erkek, burjuvadır; kadın, proletarya rolünü oynar. Ama sanayi dünyasında proletaryayı ezen iktisadi baskının özgül niteliği, kendini bütün sertliğiyle, ancak kapitalist sınıfın bütün yasal ayrıcalıkları kaldırıldıktan ve iki sınıf arasında tam bir hukuksal eşitlik kurulduktan sonra gösterir; demokratik cumhuriyet, iki sınıf arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı yoketmez; tersine, bunlar arasındaki savaşımın, üzerinde yapılacağı alanı ilk hazırlayan odur. Aynı biçimde, erkeğin kadın üzerindeki egemenliğinin özel niteliği, bu iki cins arasında gerçek bir toplumsal eşitlik kurma zorunluluğu ve bunun yolu, bütün bunlar, kendilerini ancak, erkekle kadın tamamen eşit hukuksal haklara sahip oldukları zaman apaçık göstereceklerdir. O zaman görülecektir ki, kadının kurtuluşunun ilk koşulu, bütün kadın cinsinin yeniden toplumsal üretime dönmesidir ve bu koşul, karı-koca ailesinin, toplumun iktisadî birimi olarak ortadan kaldırılmasını gerektirir.

*

Demek ki, kaba çizgilerle, insanlığın gelişmesindeki bellibaşlı üç aşamaya uygun düşen, bellibaşlı üç evlilik biçimi var. Yabanıllığa, grup halinde evlilik; barbarlığa, iki-başlı-evlilik; uygarlığa [da —ç.], eşaldatma ve fuhuşla tamamlanan tek-eşlilik [karşılık düşüyor —ç.]. Barbarlığın yukarı aşamasında, iki-başlı-evlilikle tek-eşlilik arasında, köle kadınların erkeklere uyrukluğu ve çok-karılılık sıkışıverir.

Bütün açıklamamızın göstermiş olduğu gibi, bu kronolojik ardarda geliş içinde kendini gösteren ilerlemenin bağlı bulunduğu özellik, kadınlar giderek grup halinde evliliğin cinsel özgürlüğünden yoksunlaştırıldıkları halde, erkeklerin bu özgürlüğü yitirmemeleridir. Gerçekte, grup halinde evlilik, günümüze kadar, varlığını erkekler için fiilen sürdürmüştür. Kadın için bir suç olan ve ağır yasal ve toplumsal sonuçlar getiren şey, erkek için yüz ağartıcı bir şey, ya da, en kötü durumda, zevkle taşınan hafif bir ahlâkî leke olarak kabul edilir. Ama geleneksel *hétairisme*, çağımızda, kapitalist üretim tarafından değiştirilip, kendini bu üretim biçimine uydurdukça, gitgide daha açık olarak fuhuş haline dönüşür ve gitgide daha ahlâk bozucu bir duruma gelir. Bu durum kadınlardan da çok, asıl erkekler için ahlâk bozucudur. Fuhuş, kadınlar içinde, yalnızca ken-

dini buna kaptıran mutsuzları alçaltır; ve bunların sayısı, genellikle sanıldığından çok daha küçüktür. Buna karşılık, o, bütün erkek dünyasının niteliğini değerden düşürmekte, alçaltmaktadır. Böylece, özellikle uzun süren on nişanlılık durumundan dokuzu, evlilikte sadakatsizlik için gerçek bir hazırlık okuludur.

Şimdi, tamamlayıcısının, yani fuhşun olduğu kadar, tek-eşliliğin de güncel iktisadî temellerini kökten değiştirecek bir toplumsal devrime gidiyoruz. Tek-eşlilik, önemli servetlerin bir elde —bir erkek elinde— toplanmasından, ve bu servetlerin, başka hiç kimseye değil, bu adamın çocuklarına kalması isteğinden doğdu. Bunun için, erkeğin değil, kadının tek-eşliliği gerekliydi; öyle ki, kadının bu tek-eşliliği erkeğin açık ya da saklı çok-karılılığına hiç de engel olmuyordu. Ama eli kulağında bulunan toplumsal devrim, vasiyetle bırakılabilecek en önemli sürekli servetlerin: üretim araçlarının hiç olmazsa büyük bölümünü toplumsal mülkiyete dönüştürerek, bütün bu çoluk-çocuk kaygılarını en aza indirecektir. İktisadî nedenlerden doğmuş bulunan tek-eşlilik, bu nedenler ortadan kalkınca yokolacak mı?

Buna, hiç de haksız olmayarak, şu yanıt verilebilir: Yokolması bir yana, tek-eşlilik, asıl bu andan sonra tam anlamıyla gerçekleşecektir. Gerçekten, üretim araçlarının toplumsal mülkiyete dönüşümüyle birlikte, ücretli emek de, proletarya da ortadan kalkacaktır; öyleyse, aynı zamanda, belirli bir sayıda kadın için (bu sayı istatistiklerden hesaplanabilir), para karşılığı kendini satma zorunluluğu da ortadan kalkacak demektir. Fuhuş ortadan kalkınca, tek-eşlilik tehlikeye düşmek bir yana, sonunda bir gerçek haline gelir, —hatta erkekler için bile.

Öyleyse erkeklerin durumu, herhalde, adamakıllı değişmiş olacaktır. Ama kadınların, *bütün* kadınların durumu da, büyük bir değişikliğe uğrayacaktır. Üretim araçları toplumsal mülkiyete geçtikten sonra, karı-koca ailesi, toplumun iktisadî birimi olmaktan çıkar. Özel ev ekonomisi, toplumsal bir sanayi haline dönüşür. Çocukların bakım ve eğitimi bir kamu işi olur; toplum, meşru ya da gayrimeşru, bütün çocukların bakımını üzerine alır. Kendini sevdiği erkeğe kayıtsız-şartsız vermekten bir genç kızı alıkoyan — ahlâkî olduğu kadar da iktisadî — başlıca toplumsal neden, "sonra ne olacak?" kaygısı da, aynı biçimde, ortadan kalkar. Bu,cinsel ilişkilerde yavaş yavaş daha büyük bir özgürlüğün yerleşmesi ve aynı

zamanda, bakire kızların onuru ve bakire olmayanların onursuzluğu konusunda uzlaşmazlıktan daha uzak bir kamuoyunun oluşması için, yeterli bir neden değil midir? Son olarak modern dünyada, tek-eşlilik ile fuhşun birbirine karşıt şeyler, ama birbirinden ayrılmaz karşıt şeyler, aynı toplumsal durumun iki kutbu olduklarını görmedik mi? Fuhuş, kendisiyle birlikte tek-eşliliği de uçuruma sürüklemeksizin, ortadan kalkabilir mi?

Burada yeni bir öğe işe karışır, tek-eşlilik meydana çıktığı çağda, hiç değilse tohum halinde varolan bir öğe: bireysel cinsel aşk.

Bireysel cinsel aşk, ortaçağdan önce sözkonusu edilemezdi. Söylemek gereksizdir ki, kişisel güzellik, içtenlik, benzer beğeniler vb., ayrı cinsten kimseler arasında daima cinsel ilişkiler isteği uyandırmış ve hiç kimse, ilişkilerin en içtenine giriştiği kimsenin, şu ya da bu olması konusunda kayıtsız kalmamıştır. Ama bununla, bizim bildiğimiz biçimiyle cinsel aşk arasında dağlar var. Bütün antikçağda, evlilikler büyüklerce kararlaştırılır ve ilgililer de buna sessiz-sedasız uyarlar. Antikçağ dünyasının tanımış olduğu karı-koca aşkıysa, öznel bir eğilim değil, nesnel bir ödevdir; evliliğin nedeni değil müttefikidir. Deyimin modern anlamıyla âşıkhane ilişkiler, antikçağda, ancak resmî toplum dışında kurulurlar. Theokritos ve Moskhos'un aşk sevinçlerini ve aşk acılarını şarkılaştırdıkları çobanlar, Longus'un Daphnis ve Khloe'si, hep, özgür yurttaşın yaşama ortamı olan devlette hiçbir yeri bulunmayan kölelerdir. Ama, kölelerin dışında, aşk maceralarına, yalnızca batış halindeki antikçağ dünyasının bir bozuluş ürünü olarak rastlarız ve bu aşk maceraları da Atina'da, Atina'nın batışı öngününde; Roma'da, imparatorlar zamanında, resmî toplum dışında yaşayan kadınlarla: *hétaire*'lerle, yani yabancı ya da kölelikten kurtulmuş (azatlı) kadınlarla yaşanır. Özgür kadın ve erkek yurttaş arasında gerçekten bir aşk macerasına raslanırsa, bu hep eşaldatma zevki için yaşanan bir şeydi. Ve antikçağdaki klasik aşk şairi ihtiyar Anakreon, bizim bugün anladığımız biçimdeki cinsel aşkı öylesine umursamıyordu ki, sevilen nesnenin cinsiyeti bile onun için çok az önem taşıyordu.

Bizim anladığımız biçimdeki cinsel aşk, basit cinsel istekten, Yunanlıların *Eros*'undan adamakıllı ayrılır. Bir yandan, cinsel aşk, sevilen kimsenin de sevmesini gerektirir; bir bakıma, cinsel aşkta kadın erkeğe eşittir; oysa antik *Eros*'ta, kadının düşüncesi hiç so-

rulmazdı. Öte yandan, cinsel aşkın, sevişenlere, birbirine sahip olamama ve birbirinden ayrılmayı, ağır yıkımların en büyüğü değilse, büyük bir yıkım gibi gösteren bir yeğinlik ve bir süresi vardır; birbirine sahip olabilmek için, sevişenler her şeyi yapar, hatta ölüme kadar giderler, ki bu durum antikçağda, ancak eşaldatma durumunda görülürdü. Son olarak, cinsel ilişkinin değerlendirilmesinde yeni bir ahlâk kuralı uygulanır; yalnızca bu ilişkinin evlilik içi mi, evlilik dışı mı olduğuna bakılmaz; ayrıca şu da aranır: Bu ilişki aşka, karşılıklı aşka dayanıyor mu? Feodal ya da burjuva yaşayışında, bütün öbür ahlâk kurallarına ne kadar kulak asılırsa, bu yeni kurala da o kadar kulak asılacağı meydandadır — herkes bildiğini yapar. Ama bu yeni ahlâk kuralı, öbürlerinden daha kötü bir davranış da görmez. Bu da, tıpkı öbürleri gibi... teoride, kâğıt üstünde kabul edilir. Ve şimdilik bu yeni ahlâk kuralının bütün görüp göreceği de budur.

Antikçağın, cinsel aşka doğru yaptığı atılışlarda durmuş bulunduğu nokta, ortaçağın hareket noktasıdır: eşaldatma. *Tagelieder*'leri (*aubade*'ları) icat eden şövalye aşkını daha önce anlatmıştık. Evliliği bozmak isteyen bu aşkla, evliliği kurması gereken aşk arasında, aşılacak uzun bir yol var; ve şövalyelik bu yolu asla tamamen aşamadı. Hatta uçarı Latinlerden erdemli Almanlara da geçsek, *Nibelungen*ler şiirinde görürüz ki, Siegfried'in kendisine aşık olduğu kadar gizlice Siegfried'e aşık olan Kriemhild bile, Gunther, onu, adını söylemediği bir şövalyeye vaadettiğini haber verince, yalnızca şöyle der: "Bana sormanıza hiç gerek yok; siz ne emrederseniz, daima öyle olmak isterim; bana koca olarak verdiğiniz kim ise, Senyör, benim de nişanlanmak istediğim odur." Her şeyden sonra aşkının da hesaba katılabilmesi, Kriemhild'in aklına bile gelmez. Birbirlerini hiç görmeden, Gunther, Brunhild'le, Etzel, Kriemhild'le evlenmek ister; *Gutrun*'da da böyle: İrlandalı Sigebant, Norveçli Ute ile; Hetel von Hegelingen, İrlandalı Hilde ile evlenmek ister; sonunda Siegfried von Morland, Hartmut von Ormanien ve Herwig von Zélande, Gutrun ile evlenmek isterler. Ve yalnızca bu son durumda, kadın, tamamen kendi isteğiyle, üçüncü talip için karar verir. Genel olarak, genç prensin nişanlısı, eğer hayattaysalar, prensin büyükleri tarafından, prensin büyükleri hayatta değilse, bu konuda büyük bir söz sahibi olan büyük feodallerin onayıyla, prens tarafından seçilir. Zaten bu iş, başka türlü olamazdı. Tıpkı prens

için olduğu gibi, şövalye ya da baron için de, evlenme siyasal bir iştir, yeni ittifaklarla gücünü artırmak için bir olanaktır; bu konuda bireyin yeğlemelerine göre değil, *evin* çıkarına göre karar vermek gerekir. Bu koşullar içinde, evlenme kararlaştırılırken, son sözü nasıl olur da aşk söyleyebilir?

Ortaçağ kentlerindeki korporasyonlar (loncalar) burjuvası için de durum başka türlü değildi. Korporasyon burjuvasını koruyan ayrıcalıklar, korporasyonların sınırlayıcı tüzükleri, onu, bazan öbür korporasyonlardan, bazan kendi meslektaşlarından, bazan da kalfa ve çıraklarından yasal olarak ayıran yapay sınırlar, kendine uygun bir karı arayabileceği çevreyi adamakıllı daraltıyordu. Ve bu karmakarışık sistem içinde, ona hangi kadının en uygun düştüğünü asla bireysel yeğlemeler değil, aile çıkarı kararlaştırıyordu.

Demek ki, büyük bir çoğunlukla, evlenme ortaçağın sonuna kadar, başlangıçtan beri ne idiyse öyle kaldı: asla ilgililerce sonuçlandırılmayan bir iş. Başlangıçta, dünyaya evli gelinirdi — karşı cinsten bütün bir grupla evli. Grup halinde evliliğin daha sonraki biçimlerinde de, benzer koşullar, herhalde vardı; ama grup gitgide daralıyordu. İki-başlı-ailede kural, çocuklarının evlenmelerini, annelerin kendi aralarında konuşup kararlaştırmalarıdır; burada da, genç çiftin gens ve aşiret içindeki durumunu sağlamlaştıracak yeni akrabalık ilişkileri üzerindeki düşünceler, kesin bir biçimde işe karışıyorlar. Ve özel mülkiyetin kolektif mülkiyete üstünlüğü ve mirasın soydan geçmesi dolayısıyla babalık hukuku ve tek-eşliliğin egemenliği başlayınca, evlilik de her zamandan çok iktisadî düşüncelere bağlı bir duruma geldi. Satın alma yoluyla evliliğin *biçimi* ortadan kalkar, ama kendisi durmadan artan bir ölçüde uygulanır; öyle ki, yalnızca kadın değil, erkek de kendi fiyatına gider — kişisel niteliklerine göre değil, servetine göre [belirlenen fiyatına —*ç.*]. Evlenmenin her şeyin üstündeki nedeni, ilgililerin birbirine karşı duydukları karşılıklı aşk olmalıydı; ama bu, egemen sınıfların yaşayışında hiç görülmemiş bir şey olarak kalmış, olsa olsa yalnızca romanlarda, ya da — hiç hesaba katılmayan ezilmiş sınıflar içinde görülmüştür.

Coğrafi bulgulamalardan sonra, dünya ticareti ve manüfaktür imalâtıyla dünyaya egemen olmak için hazırlandığı zaman, kapitalist üretimin bulduğu durum buydu. Bu evlilik biçiminin, kapitalist üretime çok uygun düştüğüne inanılabilirdi; gerçekten de öyle ol-

du. Ama —evrensel tarihin hilesine akıl ermez— bu evlenme biçiminde öldürücü bir yara açmak zorunda kalan da kapitalist üretim oldu. Her şeyi metaya dönüştürerek, kapitalist üretim, geçmişe ait bütün geleneksel ilişkileri paramparça etti: soydan geçme törelerin, tarihsel hukukun yerine, alım-satımı, "özgür" sözleşmeyi koydu; işte bu noktada, İngiliz hukukçusu H.S.Maine, önceki çağlara göre bizim bütün ilerlememizin, *from status to contract*'a, yani soydan soya aktarılan koşullardan, özgürce onanan koşullara geçmemizden ibaret olduğunu söyleyerek, büyük bir bulgulamada bulunduğuna inanıyordu; oysa bu, aslında doğru olduğu ölçüde, daha önce *Komünist Manifesto*'da dile getirilmişti.

Ama bir sözleşme yapmak için, kişiliklerine, eylemlerine ve mallarına özgürce sahip olabilen kimselerin, eşit bir şekilde karşılaşmaları gerekir. İşte, bu "özgür" ve "eşit" bireyleri yaratmak, kapitalist üretimin bellibaşlı eserlerinden biri oldu. Bu iş, önceleri, yarı-bilinçli yarı-bilinçsiz ve dinsel görünüşler altında gerçekleştirildiyse de, lüterci ve kalvenci Reformdan sonra, insanın ancak tam bir özgürlük içinde yaptığı işlerden tamamen sorumlu bulunduğu ve insanı ahlâk-dışı bir eyleme zorlayan bütün baskılara karşı koymanın, ahlâkî bir görev olduğu ilkesi yerleşmiştir. Ama bu ilke, evlenme akdinde o zamana kadar yürürlükte bulunan pratikle nasıl uzlaştırılabilirdi? Burjuva anlayışına göre, evlilik bir sözleşmeydi, hukuksal bir işti; ve hatta, iki insanın bedenini ve ruhunu yaşam boyunca birbirine bağladığına göre, bütün hukuksal işlerin en önemlisiydi. Evet artık bu hukuksal iş, biçim bakımından özgürce sonuçlandırılıyordu: İlgililer "evet" demedikçe, bu iş tamamlanamazdı. Ama bu "evet"in nasıl sağlandığı ve evliliğin gerçek yapıcılarının neler olduğu da çok iyi biliniyordu. Bununla birlikte, eğer bütün öbür sözleşmeler için gerçek karar özgürlüğü isteniyorduysa, neden bu sözleşme için istenmesindi? Bir çift meydana getirecek olan iki genç kişi, kendilerine, kendi beden ve organlarına, özgürce sahip olmak hakkından yoksun muydular? Cinsel aşk, şövalyelik tarafından moda haline getirilmemiş miydi, ve eşaldatıcı şövalye aşkı karşısında, karı-koca aşkı, cinsel aşkın gerçek burjuva biçimi değil miydi? Ama eğer, karı-kocanın görevi birbirini sevmekse, aynı biçimde âşıkların görevi de birbiriyle evlenmek ve başka hiç kimseyle evlenmemek değil midir? Birbirini sevenlerin hakkı, ana-baba hakkından, akrabalık ya da herhangi öbür geleneksel evlilik aracısı ya

da simsarı hakkından üstün değil miydi? Kutsal kitapları kendi başına yorumlama özgürlüğü, kiliseye ve dine elini kolunu sallaya salaya girdikten sonra, genç kuşağın bedeni, ruhu, serveti, mutluluğu ve mutsuzluğu üzerinde egemen olmak isteyen eski kuşağın çekilmez kendini beğenmişliği karşısında nasıl durulabilirdi?

Bu sorular, toplumun bütün eski ilişkilerini gevşeten ve bütün geleneksel kavramları sarsan bir çağda, zorunlu olarak ortaya çıkmak durumundaydılar. Birdenbire, dünya, eskisinden hemen hemen on kez daha büyük bir duruma gelmişti; bir yarıkürenin dörtte-biri yerine, şimdi Batı Avrupalıların gözleri önünde, öbür yedi çeyreğine de sahip olmak istedikleri bütün bir dünya küresi uzanıyordu. Ülkeleri ayıran eski dar engellerle birlikte, ortaçağ düşüncesinin bin yıllık, günü geçmiş engelleri de yıkılıyordu. İnsanın gözü ve kafası önünde, sonsuz derecede geniş bir ufuk açılıyordu. Hindistan'ın zenginlikleri, Meksika ve Potosi'nin altın ve gümüş madenleri tarafından çekilen genç adam için, namusluluk ününün, kuşaktan kuşağa geçen onurlu lonca ayrıcalığının ne önemi olabilirdi? Bu çağ, burjuvazinin gezici şövalyelik çağı oldu. Onun da romantizmi ve âşıkane cezbeleri vardı; ama burjuva bir temel üzerinde, ve son tahlilde, gene burjuva ereklerle.

Ve işte böylece, yükselmekte olan burjuvazi, özellikle kurulu düzenin her yerden çok sarsılmış bulunduğu protestan ülkelerin yükselmekte olan burjuvazisi, evlenme konusunda da, sözleşme yapanlar arasındaki özgürlüğü giderek kabul etti ve bunu, yukarda anlatılan biçimde, uyguladı. Evlenme, gene sınıf evlenmesi olarak kaldı; ama, ilgililere, kendi sınıfları içinde, belirli bir seçme özgürlüğü tanındı. Ve karşılıklı bir cinsel aşka ve çiftlerin gerçekten özgürce bir anlaşmasına dayanmayan bütün evliliklerin ahlâksızca bir şey olduğu, kâğıt üzerinde, şiirlerde olduğu gibi ahlâk teorisinde de, sarsılmaz bir kural haline geldi. Uzun sözün kısası, aşk evliliği [bir —ç.] insan hakkı [olarak —ç.] ilân edildi; ve yalnızca *droit de l'homme*[14] olarak değil, ayrıca istisnaî bir biçimde, *droit de la femme*[14] olarak.

Ama bu insan hakkı, bir noktada, bütün öbür sözümona İnsan Haklarından ayrılıyordu. Bu İnsan Hakları, pratikte, egemen sınıfa, burjuvaziye özgü bir hak olarak kalıyor, ezilen sınıf, proletarya için hiç de sözkonusu olmuyorken, tarihin hilesi, burada kendini bir kez daha gösteriyor. Egemen sınıf, bilinen iktisadî etkilerin

egemenliği altındadır; bunun sonucu, ezilen sınıf içinde bu gerçekten özgür evlilikler, görmüş bulunduğumuz gibi, kural olduğu halde, egemen sınıf içinde istisnaî bir durum gösterir.

Demek ki evlilik akdinde özgürlüğün tam ve genel bir biçimde gerçekleşmesi için, kapitalist üretim ile bu üretimin kurduğu mülkiyet koşullarının ortadan kaldırılmasının, bugün bile eşlerin seçimi üzerinde o kadar büyük bir etkisi bulunan bütün ikincil iktisadî düşünceleri bir yana attırması gerekir. O zaman, karşılıklı aşktan başka hiçbir neden kalmayacaktır.

Ama, cinsel aşk, özü gereği tekelci olduğundan, —bu tekelciliğin, günümüzde, yalnızca kadında tamamen gerçekleşmesine karşın—, cinsel aşk üzerine kurulu evlilik de, özü gereği, karı-koca evliliğidir. Bachofen'in, grup halinde evlilikten karı-koca evliliğine doğru gerçekleşen ilerlemeyi, özünde kadınların eseri olarak kabul etmekte ne kadar haklı olduğunu görmüştük; yalnızca, iki-başlı-evliliğin tek-eşlilik yararına bırakılması, erkeklerin hesabına kaydedilmelidir. Ve tarihte, bunun etkisi, özellikle kadınların durumunu daha da kötüleştirmek ve erkeklerin sadakatsizliğini kolaylaştırmak olmuştur. Şimdi, erkeğin bu âdet hükmündeki sadakatsizliğine, kadınların (kendi varlıkları ve daha da çok çocuklarının geleceği kaygısıyla) katlanma nedeni olan iktisadî koşullar ortadan kaldırılsın, böylece kadının elde edeceği eşitlik, daha önceki bütün deneylere göre, erkeklerin, kadınların çok-kocalı olacaklarından daha çok tek-eşli olmaları sonucunu verecektir.

Ama tek-eşliliğin kesinlikle yitirecek olduğu şey, doğuşunu borçlu bulunduğu mülkiyet koşullarından kendisine geçen belirleyici niteliklerin tümüdür; ve bu nitelikler, bir yandan erkeğin üstünlüğü, bir yandan da, evliliğin bozulmazlığıdır. Evlilik içinde erkeğin üstünlüğü, onun iktisadî üstünlüğünün yalın bir sonucudur ve bununla birlikte kaybolacaktır. Evliliğin bozulmazlığı ise, kısmen tek-eşliliğin içinde kurulduğu iktisadî durumun, kısmen de, bu iktisadî durumla tek-eşlilik arasındaki bağlantının henüz açıkça anlaşılmayarak dinsel bir reformasyona uğradığı bir çağ geleneğinin sonucudur. Bu bozulmazlık, bugün bir yönünden yaralanmış bulunuyor. Eğer yalnızca aşk üzerine kurulu evlilik ahlâkî ise, yalnızca aşkın devam ettiği evlilik ahlâkî demektir. Ama bireysel cinsel aşk nöbetinin süresi, kişiden kişiye çok değişir; özellikle erkeklerde; ve aşkın tamamen tükenmesi, ya da yeni bir aşk tutkusuyla yi-

tirilmesi, boşanmayı, toplum için olduğu gibi, iki taraf için de iyi bir iş haline getirir. Yalnızca, insanların, bir boşanma davasının yararsız çamurları içinde çabalamasından sakınılacaktır.

Öyleyse, süpürülmesi yakın görünen kapitalist üretimden sonra, cinsel ilişkilerin düzenlenme biçimi üzerine bugünden düşünülebilecek şey, özellikle olumsuz bir nitelik taşır, ve öz bakımından, ortadan kalkacak olanla yetinir. Ama bu işe hangi yeni öğeler katılacak? Bu, yeni bir kuşak yetişince belli olacak: yaşamlarında, bir kadını asla parayla ya da başka bir toplumsal güç aracıyla satın almamış olacak yeni bir erkekler kuşağı; kendini gerçek aşktan başka hiçbir nedenle bir erkeğe vermeyecek, ya da bunun iktisadî sonuçlarından korkarak kendini sevdiği kimseye vermekten vazgeçmeyecek olan yeni bir kadınlar kuşağı. İşte bu insanlar dünyaya geldiği zaman, bugün onların nasıl davranmaları gerektiği üzerine düşünülen şeylere hiç kulak asmayacaklar; kendi pratiklerini ve herkesin davranışını yargılayacakları kamuoyunu kendileri yaratacaklardır — bir nokta, işte bu kadar.]

Şimdi gene, bir hayli uzaklaşmış bulunduğumuz Morgan'a dönelim. Uygarlık dönemi boyunca gelişen toplumsal kurumların tarihsel irdelenmesi, onun kitabının çerçevesini aşar. Bu yüzden, bu dönem boyunca tek-eşliliğin geleceği üzerinde pek az durur. Nedir ki, o da, bu ereğe erişilmiş olduğuna inanmamakla birlikte, tek-eşli ailenin gelişimi içinde, iki cins arasındaki tam bir hak eşitliğine doğru bir ilerleme görür. Ama, der ki:

"Eğer ailenin ardarda dört biçimden geçmiş ve şimdi bir beşinci biçime bürünmüş olduğu olgusu kabul edilirse, ortaya bu [son —ç.] biçimin, gelecek için sürekli olup olamayacağını bilmek sorunu çıkar. Buna verilmesi olanaklı tek yanıt, tıpkı şimdiye kadar olduğu gibi, toplum geliştikçe, aile biçiminin de gelişmek, toplum değiştiği ölçüde, aile biçiminin de değişmek zorunda bulunduğudur. Aile biçimi, toplumsal sistemin ürünüdür ve onun kültür durumunu yansıtacaktır. Tek-eşli aile uygarlığın başlangıcından bu yana, hele modern zamanlarda çok belirli bir iyileşme gösterdiğine göre, en azından, onun, iki cins arasındaki eşitliğe ulaşılana kadar, yeni olgunlaşmalara yetenekli olduğu düşünülebilir. Eğer uzak bir gelecekte, tek-eşli aile, toplumun gereksinmelerini karşılayamaz bir duruma gelirse, onun yerini alacak olan ailenin nasıl bir öz taşıyacağını şimdiden söylemek olanaksızdır."

ÜÇ
İROKUA GENSİ

ŞİMDİ, Morgan'ın, en azından, akrabalık sistemlerinden hareket ederek ailenin ilkel biçimlerini bulması kadar önemli bir başka bulgulamasına geliyoruz. Morgan, Amerikan yerlilerinin bir aşireti içinde, hayvan adlarıyla belirlenen kandaş grupların, öz bakımından, Yunanlıların *genea,* Romalıların *gentes*'iyle aynı şey olduklarını; greko-romen biçimin daha sonraki türev biçim olduğu halde, Amerikan biçimin asıl (*originelle*) biçim olduğunu; gens, kabile (*phratrie*) ve aşiret (*tribü*) biçimindeki bütün ilkel zamanlar Yunan ve Roma toplumsal örgütlenmesinin, Amerikan yerlilerinin toplumsal örgütlenmesi içinde tam bir paralelliğe sahip olduğunu; gensin (şimdiye kadar elimizde bulunan kaynaklara göre), uygarlığa girene, hatta daha da sonrasına kadar, bütün barbarlarda ortak bir kurum bulunduğunu tanıtlamış bulunuyor. Ve bu tanıt, en eski Yunan ve Roma tarihinin, en güç bölümlerini aydınlığa çıkarmış, ve *devletin* kurulmasından önce, ilkel zamanlardaki toplumsal rejimin temel çizgilerine kuşku duyulmaz açıklamalar getirmiştir. Öğ-

renildikten sonra o kadar yalın görünmesine karşın, Morgan, bunu ancak yakın zamanlarda buldu, 1871'de yayımlanmış bulunan bir önceki yapıtında açıklanması, o zamandan beri [bir zaman için], genellikle kendilerine güvenle dolu İngiliz tarih-öncesi-bilimcilerinin sesini-soluğunu kesen gizemleri henüz meydana çıkaramamıştı.

Morgan'ın, bu kandaşlar grubunu adlandırmak için genel bir biçimde kullandığı Latince gens sözcüğü, tıpkı buna karşılık düşen Yunanca *genos* sözcüğü gibi, gan (kurala göre, k'nın Aryen *g* yerine geçtiği Almancada, *kan*) olarak Aryen kökünden gelir ki, [gan ya da kan —ç.] meydana getirmek, doğurmak demektir. Gens, *genos*, Sanskritçede *canas*, Got dilinde (yukarda geçen kural uyarınca) *kuni*, Norveç ve Anglo-Sakson dillerinde *kyn*, İngilizcede *kin*, eski Almancada *künne*, hep, soy-sop demektir. Ama Latincede gens, Yunancada *genos* [sözcükleri —ç.] özel olarak, ortak bir dölden (burada aşiretin ortak bir atasından) gelmekle övünen ve bazı toplumsal ve dinsel kurumlar tarafından özel bir topluluk halinde birleştirilmiş, ama kökeni ve içyüzü şimdiye kadar bütün tarihçilerimiz için karanlıkta kalmış kandaş gruplar için kullanılıyorlardı.

Daha önce, ortaklaşa (*punaluenne*) aile dolayısıyla, ilkel biçimi içinde, bir gensin bilemişinin ne olduğunu görmüştük. Gens, ortaklaşa aile tarafından ve bu ailede zorunlu olarak egemen bulunan fikirlere göre, kimliği iyice belirlenen aynı nineden [dişi ata —ç.], yani gensin kurucusundan geldikleri kabul edilen kimselerden bileşir. Bu aile biçimi içinde babalık durumu belirsiz olduğundan, yalnızca dişi soy-zinciri hesaba katılır. Erkekler, kendi kız kardeşleriyle değil, yalnızca bir başka soydan kadınlarla evlenmek hakkına sahip oldukları için, bu yabancı kadınlardan doğan çocuklar, analık hukuku gereğince, gensin dışında kalacaklardır. Bunun sonucu, yalnızca her kuşaktaki *kızlardan* gelen çocuklar grup içinde kalacaklar; erkeklerden gelen çocuklarsa, analarının genslerine geçeceklerdir. Şimdi, bu kandaş grup, aynı aşiret içinde, benzer gruplar karşısında özel bir grup olarak kurulur kurulmaz ne olacak?

Bu ilkel gensin klasik biçimi olarak, Morgan, irokualardaki, ve özellikle [İrokuaların —ç.] Senekalar aşiretindeki gensi ele alıyor. Bu aşiret içinde, hayvan adları taşıyan sekiz gens var: 1. Kurt; 2. Ayı; 3. Kaplumbağa; 4. Kunduz; 5. Geyik; 6. Çulluk; 7. Balıkçıl; 8. Şahin. Her gens içinde, şu töreler hüküm sürer:

1° Her gens, kendi *saşem* (barış zamanında şef) ve şefini (as-

keri komutan) seçer. Saşem'in gens içinden seçilmiş olması gerekirdi ve buradaki görevleri soydan geçmeydi (*héréditaire*); şu anlamda ki, görevin boşalması halinde, hemen yeni bir saşem seçilmeliydi; askerî komutan, gensin dışından da seçilebilirdi ve bir zaman için hiç olmasa da olurdu. Bir önceki saşemin oğlu asla saşem seçilmezdi; çünkü, irokualarda analık hukuku hüküm sürdüğünden, oğul bir başka gense aitti; ama saşemin erkek kardeşi ya da kız kardeşinin oğlu seçilebilirdi ve çoğunlukla da bunlar seçiliyordu. Kadın-erkek, herkes, bu seçime katılıyorlardı. Ama seçimin öbür yedi gens tarafından onaylanmış olması gerekirdi; seçilen, işte ancak o zaman bütün İrokualar Fedarasyonunun ortak konseyi tarafından törenle başkanlık makamına oturtulurdu. Bu olgunun bütün önemini, ilerde göreceğiz. Saşem'in gens içindeki gücü ataerkil bir nitelikte, tamamen tinsel bir nitelikteydi; hiçbir zorlama aracına sahip değildi. Saşem, ayrıca, ve görevi gereği, Senekalar Aşiret Konseyinin ve bütün İrokualar Federal Konseyinin üyesiydi. Askerî şefin [komutanın —ç.] yalnızca savaş seferlerinde sözü geçerdi.

2° Gens, istediği zaman, saşemi ve askerî şefi görevinden alır. Bu iş de, erkeklerle kadınların bütünü tarafından kararlaştırılır. Görevden alınan büyükler, artık öbür insanlar gibi, basit savaşçılar haline gelirler. Bundan başka, aşiret konseyi, hatta gensin isteğine karşıt olarak, aynı biçimde, saşemleri görevinden alabilir.

3° Hiçbir üye, gens içinden evlenme hakkına sahip değildir. Gensin temel kuralı, onu bileşik tutan bağ, budur; bu kural, kapsadığı bireyleri bir gens haline getiren tek olgu olan çok olumlu kandaş akrabalığın olumsuz ifadesidir. Bu basit olgunun bulgulanmasıyla, Morgan, ilk olarak, gensin içyüzünü ortaya koymuştur. Gensin o zamana kadar ne derece az anlaşılmış olduğunu, içlerinde *gentilice* düzeni oluşturan, çeşitli grupların, anlaşılıp ayırdedilmeksizin, aşiret, *klan, tuhm,* vb. adları ile birbirine karıştırıldıkları, ve zaman zaman bu topluluklardan şunun ya da bunun içinde evlenmenin sözümona yasak olduğu savının ileri sürüldüğü yabanıllar ve barbarlar üzerindeki eski anlatılar açıkça gösterir. Mac Lennan'ın, işleri bir hükümdar buyruğuyla düzene koymak için bir başka Napoléon gibi işe karıştığı içinden çıkılmaz karışıklık işte böyle yaratılmış oldu: [ona göre —ç.] bütün aşiretler, içinde evliliğin yasak olduğu (*exogames*) aşiretlerle, yasak olmadığı (*endogames*) aşiretler biçiminde, ikiye ayrılırlar. Ve bu işi böylece onarılmaz bir bi-

çimde çıkınaza soktuktan sonra, Mac Lennan bu iki saçma sınıftan hangisinin, dış-evlenen olanın mı yoksa iç-evlenen olanın mı daha eski olduğunu bulmak için derin çalışmalara koyulabilmiştir. Kandaş akrabalık üzerine kurulu gensin bulgulanması ve bundan, gens üyelerinin birbiriyle evlenmelerinin olanaksız olduğu sonucunun çıkması, bu deliliğe bir son vermiştir. — İrokuaları incelediğimiz aşamada, gens içinde evlenme yasağının sıkı sıkıya korunduğunu söylemek gereksizdir.

4° Ölülerin malı, öbür gens üyelerinin malı oluyordu; bu mal, gens içinde kalmalıydı. Bir İrokuanm bırakabileceği şey çok önemsiz olduğundan, miras en yakın *gentilice* akrabalar arasında paylaşılıyordu: eğer ölen erkekse, ana tarafından erkek ve kız kardeşleri ile, anasının erkek kardeşleri arasında; eğer ölen kadınsa, erkek kardeşleri hariç, çocukları ve kız kardeşleri arasında. Aynı nedenle, karıyla koca birbirinin mirasçısı olamazlardı; tıpkı çocukların, babalarının mirasçısı olamayacakları gibi.

5° Gens üyeleri karşılıklı yardım ve korumayla, özellikle, yabancılar tarafından yapılan bir sataşmanın öcünü birlikte almakla yükümlüydüler. Her birey, kişisel güvenliği bakımından gense güvenirdi, ve gens tarafından da korunurdu; ona saldıran, bütün gense saldırıyor demekti. İşte, İrokualar tarafından kayıtsız-şartsız kabul edilmiş olan kan davası (*vendetta*) ödevi, gens içindeki bu kan bağları sonucuydu. Eğer, yabancı biri, gens üyelerinden birini öldürürse, ölenin bütün gensi bu cinayetin öcünü almakla yükümlüydü. Önce bir uzlaşma kapısı aranırdı; katilin gensi toplanır ve öldürülenin gens konseyine, çoğunlukla üzüntülerini bildirip değerli armağanlar sunarak, işi düzeltme önerilerinde bulunurdu. Eğer bunlar kabul olunursa, sorun kalmazdı. Böyle olmazsa, saldırıya uğrayan gens, katili izleyip öldürmekle yükümlü bir ya da birkaç öç-alıcı tayin ediyordu. Bunlar, görevlerini yaptığı zaman, öldürülen adamın [katilin —ç.] gensinin yakınmaya hiçbir hakkı yoktu; sorun bitiyordu.

6° Gensin belirli adları ya da ad dizileri vardır ki, bütün aşiret içinde bu adları kullanma hakkı yalnızca ona aittir; öyle ki, her kişinin adı aynı zamanda onun hangi gense ait olduğunu gösterir. Gense ait bir ad, gense ait hakları içerir.

7° Gens, yabancıları üyeliğe kabul edebilir, ve bundan ötürü, onları bütün aşiretin malı yapabilir. Öldürülmeyen savaş tutsakları, böylece, bir gensin üyeliğine kabul edilmekle, Senekalar aşireti-

nin üyesi durumuna geliyor ve bunun sonucu, gens ve aşiretin bütün haklarına sahip oluyorlardı. Üyeliğe kabul, yabancıyı erkek ya da kız kardeş olarak kabul eden erkek, ya da evlât olarak kabul eden kadın bazı gens üyelerinin önerisi ile oluyordu; kabulün onaylanması için gens içinde gösterişli bir kabul töreni yapılması zorunluydu. Çoğunlukla, yalıtık kalmış, sayısı olağanüstü azalmış gensler, böylece, bir başka gensin üyelerini, bu gensin izniyle, yığın halinde üyeliğe kabul ederek güçleniyorlardı. İrokualarda gens içindeki gösterişli kabul töreni, aşiret konseyinin genel oturumu biçiminde yapılıyor, bu da, kabul törenini, gerçek bir dinsel ayin durumuna getiriyordu.

8° Amerikan yerlilerinin gensleri içinde özgül dinsel ayinlerin varlığını kanıtlamak güçtür; ama yerlilerin, dinsel ayinleri, azçok genslere bağlanır. İrokualardaki yıllık altı dinsel bayramda, her gensin saşem ve askeri şefleri, görevleri nedeniyle, "iman koruyucuları" arasında sayılırlar ve dinsel görevleri vardır.

9° Gens genel bir mezarlığa sahiptir. Bu şimdi yokolmuştur. New-York eyaletindeki İrokualar, beyazlar arasında gömülmüşlerdir; ama eskiden vardı. İrokuaların yakın akrabası Tuskaroralar gibi, öbür yerlilerde hâlâ vardır: hıristiyan oldukları halde, Tuskaroraların mezarlığında her gens için belirli bir dizi vardır; öyle ki, burada anneyle çocuklar aynı dizi içinde gömülürler, baba ayrı gömülür. İrokualarda da, ölünün gömülmesine bütün gens katılır, mezarla, cenaze söyleviyle, vb. ilgilenir.

10° Gensin bir konseyi, kadın-erkek, herkesin oy hakkına sahip bulunduğu, bütün ergin gens üyelerinden kurulu demokratik bir meclisi vardır. Saşemleri ve askeri şefleri bu konsey seçer, bu konsey görevden alırdı; öbür "iman koruyucuları" için de durum aynıydı. Bir gens üyesinin öldürülmesi dolayısıyla, kefaret bağışı (*wergeld*, kan helâli) ya da davasını konsey kararlaştırır, yabancıları gens üyeliğine o kabul ederdi. Sözün kısası, konsey, gens içinde en yüce güçtü.

Amerikan yerlilerindeki tipik bir gensin ayırıcı nitelikleri işte bunlardır.

"Bütün üyeleri, karşılıklı özgürlüklerini korumakla yükümlü kişisel haklarda eşit, özgür insanlardır, — ne saşemler, ne de askeri şefler herhangi bir üstünlük savında bulunabilirler; hepsi birden, kan bağlarıyla birleşmiş, kardeşçe bir topluluk oluştururlar. Hiç-

bir zaman formüle edilmiş olmamakla birlikte, özgürlük, eşitlik, kardeşlik gensin temel ilkeleriydi; gens ise, bütün bir toplumsal sistem birimi, örgütlenmiş Amerikan yerlileri toplumunun temeliydi. Bu durum, Amerikan yerlilerinde herkesçe görülen gemlenmez bağımsızlık ruhunu ve kişisel davranıştaki ağırbaşlılığı açıklar."

Amerika'nın bulgulanması çağında, bütün Kuzey Amerika yerlileri, analık hukukuna göre [kurulmuş —ç.] gensler halinde örgütlenmişlerdi. Yalnızca, Dakota'dakiler gibi birkaç aşirette, gensler yokolmuş. Ojibvalar'la Omahalar'daki öbür birkaç aşiret içinde de gensler babalık hukukuna göre örgütlenmişlerdi.

Beş ya da altıdan çok gens kapsayan birçok aşiretin içinde, bu genslerden üç, dört ya da daha çoğunun özel bir grup halinde toplandıklarını görüyoruz ki, Morgan, yerli adı olduğu gibi çevirerek, buna, Yunanca karşılığına göre, *fratri* (kardeşlik, kabile) adını veriyor. Böylece, Senekalar'da iki kabile var: birincisi dört (1'den 4'e kadar), ikincisi dört (5'den 8'e kadar) gensi kapsıyor. Daha ileri götürülmüş bir irdeleme, bu kabilelerin her zaman ilkel gensleri, aşiretin başlangıcındaki ilk bölünmeleri temsil ettiğini gösterir; çünkü gens içinde evlenmek yasak olduğuna göre, her aşiretin, özerk bir biçimde varlığım sürdürebilmek için zorunlu olarak, en azından iki gensi içinde barındırması gerekliydi. Aşiret büyüdükçe, her gens yeniden iki ya da daha çok parçaya bölünüyor ve bütün bu parçaları (kız-gensleri) kapsayan ilk gens, varlığını kabile olarak sürdürürken, her parça özel bir gens olarak ortaya çıkıyordu. Senekalarda ve öbür yerlilerin çoğunda, kabilelerden birindeki bütün gensler, kendi aralarında kızkardeş-genslerdir. Oysa öbür kabilenin gensleri, onların kuzin-gensleri olurlar — görmüş olduğumuz gibi, bu terimlerin, Amerikan akrabalık sistemi içinde, çok gerçek ve çok belirli bir anlamı vardır. Başlangıçta hiçbir Seneka, kendi kabilesi içinde evlenme hakkına sahip değildi; ama bu töre, çok uzun bir zamandan beri yürürlükten kalktı ve gense özgü kaldı. Senekalardaki geleneğe göre, Ayı ve Geyik, öbürlerinin kendisinden çıktıkları ilk iki genstir. Bu yeni örgütlenme kökleştikten sonra, onu gereksinmelere göre değiştiriyorlardı; bir kabilenin gensleri güçsüzleşecek olsa, denkleştirmek için, bazan öbür kabilelerin gensleri, tüm olarak, onların yerine geçiriliyordu. Bu yüzden, çeşitli aşiretlerde, kabileler içinde çeşitli biçimlerde gruplandırılmış aynı adı taşıyan gensler buluyoruz.

İrokualarda kabilenin görevleri, kısmen toplumsal, kısmen dinseldir.

1° Kabileler, birbirleriyle top oynarlar; her kabile en iyi oyuncularını çıkarır, öbürleri oyunu seyreder; her kabilenin ayrı bir yeri vardır ve seyirciler, kendi aralarında, kendi oyuncularının yengisi üzerine bahse girerler.

2° Aşiret konseyinde, her kabilenin saşem ve askerî şefleri birlikte otururlar, iki grup karşı karşıya gelir, ve her konuşucu her kabilenin temsilcilerine, özel bir organ olarak söz yöneltir.

3° Aşiret içinde bir cinayet işlendiği ve ölenle öldürenin aynı kabileye ait olmadığı bir durumda, saldırıya uğrayan gens, çoğunlukla kendi kızkardeş-genslerine başvururdu; bunlar, bir kabile konseyi toplar ve işi çözmek bakımından aynı biçimde bir konsey toplaması için bir ortak topluluk olarak öbür kabileye başvururlardı. Burada da kabile, gene ilkel gens olarak görünür ve tek başına ve daha güçsüz bulunan gensten, kendi kızından daha büyük bir başarı olanağına sahip bulunurdu.

4° Önemli kişilerin ölümü durumunda, ölenin kabilesi yas tutarken, karşı kabile, gömme ve cenaze töreninin düzenlenmesini üzerine alırdı. Bir saşem ölür ölmez, karşı kabile, İrokualar Federal Konseyi'ne, görevin boşaldığını haber verirdi.

5° Kabile Konseyi, bir saşemin seçimi sırasında işe karışır. [Seçimin —ç.] kızkardeş-gensler tarafından onaylanması doğal bir şey olarak düşünülüyordu; ama öbür kabilenin gensleri buna karşı çıkabilirlerdi. Bu durumda, karşı çıkan kabilenin konseyi toplanırdı; muhalefette direnirse, seçim sonuçsuz kalırdı.

6° Eskiden, İrokuaların Beyazlar tarafından *medecine-lodges* olarak adlandırılan özel dinsel gizemleri vardı. Senekalarda bu gizemler, dine yeni girecekler için töreye uygun olarak düzenlenen bir giriş ayiniyle, iki dinsel dernek tarafından ululanırdı, her iki kabileden birine, bu derneklerden biri bağlıydı.

7° Eğer, fetih çağında Tlakskala'nın[15] dört mahallesinde oturan dört *linages* (soy) dört kabile idiyse —ki, bu hemen hemen kesindir—, bu durum, tıpkı Yunanlılarda ve Cermenlerdeki benzer öbür topluluklarda olduğu gibi, kabilelerin aynı zamanda askerî birlikler olduklarını da gösterir; bu dört *linages*'dan herbiri, kendi üniforması kendi bayrağı ve kendi şeflerinin komutası altında, özel bir birlik olarak savaşa giderdi.

Tıpkı birkaç gensin bir kabile oluşturması gibi, klasik biçimi içinde, birkaç kabile de bir aşiret oluşturuyordu, bazı durumlarda, adamakıllı güçten düşmüş aşiretlerde, aracı halka, kabile görülmez. Öyleyse, Amerika'da yerli bir aşireti belirleyen nedir?

1° Kendine özgü bir toprak ve özel bir ad. Her aşiret, asıl oturduğu yer dışında, avcılık ve balıkçılık için önemli bir toprağa da sahipti. Bu toprağın ötesinde, en yakın aşiretin toprağına kadar giden yansız (*neutre*) geniş bir alan uzanıyordu ki, bu alan, akraba dilleri konuşan aşiretler arasında daha dar, başka başka dilleri konuşan aşiretler arasında daha genişti. Bu yansız alan, Cermenlerde *Grenzwald* (sınır-orman), Sezar'ın Süevlerinin ülkeleri çevresinde yarattıkları çöl, Danimarkalılarla Almanlar arasında *îsarnholt*, (Danimarka dilinde, *jarnved, limes danicus*), Cermenlerle Slavlar arasında *Sachsenwald* ve *branibor*'dur (Slavcada; koruyucu orman, Brandenburg adı buradan gelir). Böylece, pek de belirli olmayan bir biçime sınırlandırılmış bu toprak, aşiretin ortak ülkesiydi; bu, komşu aşiretlerce de böyle bilinir ve ülkenin sahibi bulunan aşiret tarafından bütün saldırılara karşı savunulurdu. Sınırların belirsizliği, çoğu zaman ancak nüfus önemli bir şekilde artarsa pratikte cansıkıcı bir durum alıyordu. — Aşiret adları, çoğunlukla isteye isteye seçilmiş olmaktan çok, rastlantı sonucu alınmış gibi görünür; zamanla, bir aşiretin komşu aşiretler tarafından, kendisi için kullanıldığından başka bir adla adlandırıldığı sık sık görülmüştür; tıpkı Almanların, tarihte taşıdıkları ilk kolektif adı, Cermenler adını, Keltlerden almış oldukları gibi.

2° Yalnız o aşirete özgü bir *lehçe* (*dialecte*). Gerçekte, aşiret ve lehçe düşümdeştir [yani aym zamanda oluşan iki şeydir —ç.]; Amerika'da, bölünmeler sonucu yeni aşiret ve yeni lehçelerin oluşması, daha yakın zamanlara kadar görülüyordu ve kuşkusuz, bu oluş henüz tamamen durmamıştır. Güçten düşmüş iki aşiret kaynaştığı zaman, istisnaî bir biçimde, aynı aşiret içinde birbirine çok yakın iki lehçenin konuşulduğu olur. Amerikan aşiretlerinin ortalama nüfusu, 2.000 üyenin altında kalır; bununla birlikte, Birleşik Devletler'de, aynı lehçeyi konuşan yerlilerin en kalabalığı Şerukilerin sayısı 26.000'dir.

3° Gensler tarafından seçilmiş saşem ve askerî şeflere gösterişli bir biçimde yetkilerini verme hakkı.

4° Saşem ve askerî şefleri hatta kendi genslerinin isteğine karşı, görevden alma hakkı. Saşem ve askerî şeflerin aşiret konseyi üyesi olmaları, aşiretin onlar üzerindeki bu haklarını kendiliğinden açıklar. Bir aşiretler federasyonu kurulduğu ve bütün aşiretlerin bir federal konseyde temsil edildiği her yerde, yukarda adı geçen haklar, bu federal konseye geçiyordu.

5° Ortak dinsel düşüncelerde (mitoloji) ve dinsel ayinlerde bir pay. "Kendi barbar tarzlarında, yerliler dindar bir halktı." Mitolojileri, henüz eleştirici bir inceleme konusu olmamıştır; dinsel düşüncelerinin cisimleşmelerini insan biçiminde tasarlıyorlardı —her türlü ruh—, ama, bu yerlilerin o zaman bulundukları barbarlığın aşağı aşamasında, henüz put (*idole*) denilen plastik simgeler bilinmiyordu. Bu, doğanın, ve çoktanrıcılığa doğru evrimlenen öğelerin egemen olduğu bir dindir. Bu çeşitli aşiretlerin özellikle dans ve oyunlar halinde iyice belirlenmiş bazı ayin biçimleriyle [kutlanan —ç.] düzenli bayramları vardı; dans, bütün dinsel törenlerin temel öğesiydi; her aşiret kendi bayramlarını ayrıca kutlardı.

6° Genel işler için bir aşiret konseyi. Bu konsey çeşitli genslerin her zaman görevden alınabilmeleri olanaklı olduğuna göre, gerçek temsilcileri durumunda bulunan bütün saşem ve askerî şeflerinden kuruluydu; oturumlarını, sözalma ve düşüncesini duyurma hakkına sahip olan öbür aşiret üyeleriyle çevrili olarak, açıkça yapardı; karar konseyindi. Kural olarak, oturumda hazır bulunan bütün erkekler, istedikleri zaman konuşurlardı; kadınlar da görüşlerini istedikleri bir erkek konuşmacı aracılığıyla açıklatabilirlerdi. İrokualarda, bazı kararlar için Cermenlerin mark topluluklarında da olduğu gibi, kesin kararın oybirliğiyle alınması gerekirdi. Aşiret konseyine, özellikle, yabancı aşiretlerle olan ilişkileri bir düzene koyma işi düşerdi; elçiler kabul eder, elçiler gönderirdi; savaş açar, barış yapardı. Savaş çıkarsa, genel olarak gönüllüler savaşırdı. Aslında, aralarında kesin bir barış antlaşması yapılmamışsa, her aşiret bütün öbür aşiretlerle savaş durumunda kabul edilirdi. Çoğunlukla, bu türden düşmanlara karşı düzenlenen savaş seferleri, ünlü savaşçılar tarafından bireysel olarak düzenlenirdi; bunlar bir savaş dansına başlarlardı; bu dansa katılanlar, böylece sefere katıldıklarını belirtmiş olurlardı. Müfreze (*colonne*) hemen kurulur ve yürüyüşe geçerdi. Aynı şekilde, saldırıya uğrayan aşiret topraklarının savunması, çoğu zaman, gönüllülerin askere alınmasıyla sağlanırdı. Bu

müfrezelerin gidiş ve gelişleri, daima halk şenliklerine neden olurdu. Bu tür savaş seferleri için aşiret konseyinin izni zorunlu değildi ve bunun için konseyden ne izin istenir, ne de alınırdı. Bu, Tacitus'un anlatmış bulunduğu biçimde silahlı Cermen bilelikleri (*suites armées*) tarafından yapılan özel seferlere tamamen benzer; şu ayrımla ki, Cermenlerde bilelikler (*suites, °maiyetler*) daha sürekli bir niteliğe sahiptir, barış zamanlarında örgütlenmiş ve savaş durumunda çevresinde öbür gönüllülerin toplandığı sağlam bir çekirdek oluştururlar. Bu savaşçı müfrezeler ender durumlarda kalabalık olurlardı; yerlilerin en önemli savaş seferleri, hatta uzun aralıklı olanları bile, çok küçük askerî güçlerle yapılırlardı. Bu birliklerden birkaçı, büyük bir girişim için biraraya geldikleri zaman, herbiri yalnızca kendi şefinin sözünü dinlerdi; sefer planının birliği, iyi-kötü, bu şeflerden kurulu bir konsey tarafından sağlanırdı. Ammianus Marcellinus'da anlatılmış olduğu gibi, Almanlar, 4.yüzyılda, Yukarı-Ren üzerinde, işte bu biçimde savaşıyorlardı.

7° Bazı aşiretlerde, bir büyük şef buluyoruz, ama bunların yetkileri çok azdır. Büyük şef, çabuk davranılması gereken durumlarda, konsey toplanıp kesin karar alabilene kadar, geçici önlemler alması gereken saşemlerden biridir. Bu, gelişmenin hemen başlangıç aşamasında, bir görevliyi yürütme gücüyle donatmak için başvurulan bir girişimdir ki, gelişmenin gidişi içinde, hemen hep kısır kalmıştır; daha sonra göreceğimiz gibi, bu görevli, eğer her zaman değilse, çoğu durumda büyük askerî şeften [başkomutandan —ç.] çıkacaktır.

Amerika yerlilerinin büyük çoğunluğu, aşiret biçiminde toplanmanın ötesine geçemedi. Bu yerlilerin, nüfusu küçük, biri öbüründen geniş sınır bölgeleriyle ayrılmış, sürekli savaşlarla güçten düşmüş aşiretleri, az sayıda insanla geniş bir toprağı tutuyorlardı. Şurada burada geçici bir tehlike karşısında, evlenmeler dolayısıyla akrabalaşmış aşiretler arasında birlikler kuruluyor ve bu birlikler, tehlikenin dağılmasıyla birlikte, dağılıyorlardı. Ama, bazı bölgelerde, oldum olası akraba bulunan aşiretler, dağıldıktan sonra, sürekli federasyonlar biçiminde yeniden biraraya gelerek, ulusların[16] meydana gelmesine doğru ilk adımı atıyorlardı. Birleşik Devletler'de, bu tür bir federasyonun en gelişmiş biçimini, İrokualarda buluyoruz. İrokualar, büyük bir olasılıkla Dakotalar büyük ailesinin bir dalını oluşturmakta bulundukları Missisipi'nin batısındaki toprak-

larını bırakarak, uzun dolaşmalardan sonra, bugünkü New-York eyaleti içine yerleştiler ve beş aşirete ayrıldılar: Senekalar, Kayugalar, Onondagalar, Oneidalar ve Mohavklar. Balık, av eti ve ilkel bir bahçıvanlıkla yaşıyor, hemen her zaman kazık bölmelerle çevrilmiş köylerde barınıyorlardı. Nüfusları hiçbir zaman 20.000'i geçmeyerek, beş aşiret içinde belirli bir sayıda gensler halinde, aym dilin birbirine çok yakın lehçelerini konuşuyorlar, beş aşiret arasında paylaşılmış aynı toprak parçası üzerinde yaşıyorlardı. Bu toprak, yeni fethedilmiş olduğundan, yenmiş aşiretlerin, ezilmiş halka karşı kendiliğinden yaratılmış birliği, doğal olarak varlığını sürdürüyordu; bu birlik, en gecinden 15. yüzyılın başına doğru, bir "sonsuz konfederasyon" kurana kadar, gelişti; bu konfederasyon da, yeni güçlerinin bilincine varârak, hemen saldırıcı bir nitelik kazandı. Gücünün en yüksek noktasına vardığı zaman, 1675'e doğru, oturanlarını kısmen kovup, kısmen haraca bağladığı çevredeki geniş toprakları fethetmiş bulunuyordu. İrokualar konfederasyonu, yerlilerin, barbarlığın aşağı aşamasını aşmamış durumda bulundukları zaman (öyleyse, Meksika, Yeni-Meksika, ve Peru yerlileri hariç), erişmiş bulundukları en ileri toplumsal örgütlenmeyi gösterir. Konfederasyonun temel kuralları nelerdi, şimdi onu görelim:

1° Eşitlik ve aşiretin bütün içişlerinde tam bir bağımsızlık temeli üzerinde, beş kandaş aşiretin sonsuz konfederasyonu. Bu kandaşlık, konfederasyonun gerçek temelini oluşturuyordu. Beş aşiretin üçü, ana-aşiretler adını taşıyordu, ve tıpkı kız-aşiretler adını taşıyan öbür iki aşiret gibi, bunlar da kendi aralarında kız kardeşti. Üç gens —en eskiler— hâlâ yaşıyor ve beş aşiret içinde de temsil ediliyorlardı; üç başka gens, üç aşiret içinde temsil ediliyorlardı; bu genslerden her birindeki üyeler, beş aşiretin bütünü içinde, birbirinin kardeşiydi. Basit lehçe değişiklikleri bulunan ortak dil, ortak kökenin kanıtı ve belirtisiydi.

2° Konfederasyon organı, sınıf ve saygınlık bakımından hepsi de birbirine eşit elli saşemden kurulu bir federal konseydi; konfederasyonun bütün işlerini, tam yetkiyle bu konsey kararlaştırırdı.

3° Konfederasyonun kuruluşu sırasında bu elli saşem, salt konfederasyon erekleri bakımından yaratılmış yeni görevlerin sahipleri olarak, aşiret ve gensler arasında dağıtılmışlardı. Bunlar, görevin her yeni açılışında, ilgili gensler tarafından yeniden seçilirler ve gene onlar tarafından görevden alınabilirlerdi; ama onlara görev ve

yetki vermek hakkı, federal konseye aitti.

4° Bu federal saşemler, aynı zamanda kendi aşiretlerinde de saşemdiler ve aşiret konseyinde yerleri ve oyları vardı.

5° Federal konseyin bütün kararlarının oybirliğiyle alınması gerekirdi.

6° Oy, aşiret tarafından verilirdi; öyle ki, geçerli bir karar alınabilmesi için, her aşiret ve her aşiret içinde bütün konsey üyelerinin, onaylarını bildirmeleri gerekirdi.

7° Beş aşiret konseyinden herbiri, federal konseyi toplanmaya çağırabilirdi, ama federal konsey kendi kendini toplanmaya çağıramazdı.

8° Oturumlar, toplanmış bulunan halkın önünde yapılırdı; her İrokualı erkek, oturumlarda söz alabilirdi; karar, yalnızca konseye aitti.

9° Konfederasyonun başına kimse konmamıştı; konfederasyonu yürütme gücüne sahip başkanı yoktu.

10° Buna karşılık konfederasyonun aynı yetkilere ve aynı güce sahip iki yüksek savaş şefi vardı. (Ispartalılarda iki "kral", Roma'da iki konsül.)

İşte, İrokuaların dörtyüz yıldan çok bir zamandan beri içinde yaşadıkları ve hâlâ yaşamakta bulundukları kamu düzeni budur. Bunu, Morgan'a dayanarak ayrıntılı bir biçimde anlattım; çünkü burada, henüz *devlet* nedir bilmeyen bir toplumun örgütlenmesini irdeleme olanağına sahip bulunuyoruz. Devlet, kendisini oluşturan yurttaşlar topluluğundan ayrı, özel bir kamu gücünün varlığını gerektirir; ve Cermen mark'ının yapılışını, bu yapı daha sonra devletin ana temelini sağlamaya aday olduğu halde, doğru bir içgüdüyle, devletten öz bakımından ayrı, özü gereği salt toplumsal bir kuruluş olarak kabul eden Maurer, sonuç olarak, bütün yazılarında, ilkel mark, köy, derebeylik toprakları (*seigneuries*) ve kent kuruluşlarından yola çıkarak ve onların yamsıra, kamu gücünün yavaş yavaş nasıl oluştuğunu irdeler. Aynı kökten gelen bir halkın, geniş bir kıta üzerine yavaş yavaş nasıl yayıldığını; aşiretlerin, bölünerek, nasıl halklar, değişmez aşiret grupları haline geldiklerini; dillerin bunlar arasında, yalnızca anlaşılmaz bir hale gelene kadar değil, aslında aralarındaki ilkel birliğin hemen hemen bütün izleri silinecek ölçüde nasıl değiştiklerini; ayrıca, aşiretler arasında, çeşitli genslerin nasıl birçok parçalara ayrıldığını, ana-genslerin, kabile olarak nasıl sü-

rüp gittiklerini ve bu en eski gens adlarının, birbirinden çok uzak ve uzun süreden beri ayrılmış bulunan aşiretler içinde nasıl süregeldiklerini —yerli aşiretlerin çoğunda, Kürt ve Ayı, hâlâ *gentilice adlardır*—, Kuzey Amerikan yerlileri arasında görürüz. Ve yukarda anlatılan yapı genel olarak bütün bu aşiretlere uygun düşer— yalnızca şu ayrımla ki, bu aşiretlerden çoğu, akraba aşiretler arasındaki konfederasyona kadar gelişmemiştir.

Ama, bir kez gens toplumsal birim olarak ortaya çıkınca, bütün gensler, kabileler ve aşiret yapısının, ne derecede bu birimden itibaren hemen hemen kaçınılmaz bir zorunlulukla geliştiğini de görürüz — kaçınılmaz, çünkü bu doğal bir gelişmedir. Bu gruplardan her üçü de, herbiri bir bütün oluşturan ve kendi işlerini kendi gören, ama gene de herbiri öbürünü tamamlayan farklı derecelerde kandaşlık gruplarıdır. Ve onlara düşen işlerin çerçevesi, aşağı aşamaya ait bulunan barbarın bütün kamu işlerini kapsamına alır. Öyleyse, halk içinde toplumsal birim olarak gensi bulduğumuz her yerde, aynı zamanda, anlatmış bulunduğumuza benzer bir aşiret örgütünü arayabiliriz; ve Yunanlılarla Romalılarda olduğu gibi, yeterli kaynaklara sahip bulunduğumuz zaman, yalnızca bu örgütü bulmakla kalmayacak, ayrıca şuna da inanacağız ki, kaynaklara sahip bulunmadığımız yerde, Amerikan toplumsal yapılaşmasıyla karşılaştırma, kuşkuları ve en güç açmazları çözmede bize yardımcı olur.

Ve bütün saflığı ve yalınlığıyla, bu *gentilice* örgütlenme, ne hayranlığa değer bir yapılaşmadır! Askersiz, jandarmasız, polissiz, soylular sınıfı yok, ne kral, ne hükümet, ne vali, ne yargıç, hapissiz, davasız, her şey düzenli bir biçimde gider. Bütün kavgalar, bütün çekişmeler, ilgili kimselerin topluluğu, [yani —ç.] gens ya da aşiret, ya da kendi aralarında çeşitli gensler tarafından bir sonuca bağlanır, — aslında bizim ölüm cezamızın, uygarlığın bütün üstünlük ve bütün sakıncalarıyla, uygarca biçiminden başka bir şey olmadığı kan davası (*vendetta*) tehdidi, yalnızca son ve ender uygulanan bir çare olarak işe karışır. Kamusal işlerin günümüzdekilerden çok daha büyük sayıda olmalarına karşın —ev ekonomisi, bir dizi aile içinde ortaklaşa ve komünist [bir nitelikte —ç.]'dir; toprak, aşiretin mülkiyetindedir: yalnızca küçük bahçeler, geçici olarak evleklere bırakılmıştır— gene de bizim geniş ve karmaşık yönetim aygıtımıza hiçbir gereksinme duyulmamıştır. Her şeyi ilgililer ka-

rarlaştırır ve çoğu durumda, yüzlerce yıllık bir töre, her şeyi önceden düzenler. Yoksul ve gereksinenler bulunamaz — komünist ev ekonomisi ve gens, yaşlılar, hastalar, savaş sakatları karşısındaki görevlerini bilir. Herkes eşit ve özgürdür, — kadınlar dahil. Henüz genel olarak yabancı aşiretlerin köleleştirilmesi için olduğu gibi, köleler için de yer yoktur. İrokualar, 1651'e doğru Erieleri, "tarafsız ulus"u yendikleri zaman, onlara eşit haklarla konfederasyona girmeleri önerisinde bulundular; ancak yenilenler bu öneriyi kabul etmedikleri zamandır ki, topraklarından kovuldular. Ve böylesine bir toplum, ne [yaman —ç.] erkekler, ne [yaman —ç.] kadınlar yetiştirir; buna, bozulmamış yerlileri tanımış bulunan bütün Beyazlar, bu barbarların kişisel onur, doğruluk, karakter gücü ve yiğitliği için duydukları hayranlıkla tanıklık ederler.

Bu yiğitliğe gelince, bunun en yeni örneklerini Afrika'da gördük. Birkaç yıl önce Zulular, birkaç ay önce de Nubiyenler — *gentilice* kurumların henüz ölmemiş bulunduğu iki aşiret—, hiçbir Avrupa ordusunun yapamayacağı şeyi yaptılar.[17] Ateşli silahlardan yoksun, yalnızca kargı ve mızraklarla, —meydan savaşında dünya birincisi olarak tanınan— Britanya piyadesinin çabuk atışlı tüfeklerinin kurşun yağmuru altında, silahların arasındaki büyük farka karşın ve askerî hizmet nedir, talim nasıl yapılır bilmedikleri halde, İngiliz süngülerinin ucuna kadar ilerlediler ve onları birkaç kere sarstılar, hatta püskürttüler. Nelere katlanıp neler yapabileceklerine, bir Kafr'ın, yirmidört saatte, bir attan daha çok yolalabildiğinden yakınarak, bizzat İngilizler tanıklık ediyorlar; bir İngiliz ressamı, [bu adamlarda —ç.] en küçük kasın bile kabarık, bir kamçı kayışı gibi sert ve gergin olduğunu söylüyor.

İşte, çeşitli sınıflar halinde bölünme olmadan önce, insanların ve insan toplumunun durumu buydu. Eğer onların durumunu, günümüzdeki uygar insanlardan büyük bir çoğunluğun durumuyla karşılaştırırsak, bugünün proleter ya da küçük köylüsüyle, gensin eski özgür üyesi arasındaki farkın büyük olduğunu görürüz.

Bu, işin, bir yanı. Ama unutmayalım ki, bu örgütlenme yıkılmaya adaydı. Aşiretten öteye geçmedi; daha sonra görüleceği, ve daha önce, İrokualar tarafından yapılan uyruklaştırma girişimlerinde görülmüş olduğu gibi, aşiretler konfederasyonu, bunlardaki gerilemenin başlangıcını oluşturur. Aşiretin dışında olan şey, hukukun da dışındaydı. Kesin bir barış antlaşması olmadığı yerde, iki

aşiret arasında savaş hüküm sürerdi; savaş, insanları öbür hayvanlardan ayırdeden bir yırtıcılıkla yürütülürdü; ama zamanla, yarar sağladığı için, bu yırtıcılık hafifletildi. Amerika'da görmüş olduğumuz gibi, en yüksek gelişme noktasına varmış *gentilice* kuruluşta, tamamen başlangıç durumunda (*embryonnaire*) bir üretim, ve bunun sonucu, geniş bir toprak üzerinde son derece seyrek bir nüfus bulunuyordu; bu kuruluş içinde, insan, önünde yabancı olarak dikilen ve anlayamadığı dış dünyaya, çocuksu dinsel tasarımlarında yansıyan, hemen hemen tam bir kulluk durumundaydı. Aşiret, insan için bir sınır olarak kalıyordu: yabancı karşısında olduğu kadar, kendisine karşı da: aşiret, gens ve kurumları, kutsal ve dokunulmazdı; bireyin duygu, düşünce ve eylemlerini tamamen egemenlikleri altında bulunduran, doğa tarafından verilmiş üstün bir güç oluşturuyorlardı. Bu çağın insanları bize ne kadar gösterişli görünüyorlarsa, birbirlerine karşı o kadar alçakgönüllü idiler; Marx'ın dediği gibi, henüz ilkel topluluğa göbekbağı ile bağlıydılar. Bu ilkel topluluğun gücünün kırılması gerekiyordu — ve kırıldı. Ama, bu ilkel topluluğun gücü, bize daha ilk anda bir alçalma, eski *gentilice* toplumun yürek temizliği ve ahlâk yüksekliğinden bir ilk (*originelle*) düşüş olarak görünen etkiler tarafından kırıldı. Yeni uygar toplumu, sınıflı toplumu başlatan şeyler, —açgözlülük, zevk düşkünlüğü, cimrilik, ortak mülkiyetin bencil yağması gibi— en aşağılık çıkarlardır; eski sınıfsız toplumu kemiren ve yıkılmasını sağlayan şeyler, —hırsızlık, zor, kalleşlik, ihanet gibi— en utandırıcı araçlardır. Ve bizzat, yeni toplum, varlığının ikibinbeşyüz yıllık süresince, küçük bir azınlığın, büyük bir sömürülenler ve ezilenler çoğunluğu zararına gelişmesinden başka hiçbir şey olmadı ve bugün, her zamandan da çok, böyledir.

DÖRT

YUNAN GENSİ

TARİH-ÖNCESİ zamanlardan beri, Yunanlılar, Pelajlar ve öbür soydaş halklar gibi, tıpkı Amerikalılardaki organik diziye göre örgütlenmişlerdi: gens, kabile, aşiret, aşiretler konfederasyonu. Doryenlerde olduğu gibi, bazan kabile olmayabilirdi; aşiretler konfederasyonu henüz zorunlu olarak ve her yandan kurulmamıştı; ama gens hep temel birimdi. Yunanlılar tarihe girdikleri çağda uygarlığın eşiğindedirler; onlarla daha önce sözkonusu edilen Amerikan aşiretleri arasındaki iki büyük gelişme dönemi bulunur; bu dönemler, kahramanlık çağı Yunanlıların İrokualara göre sahip oldukları ilerlemeyi gösterirler. Bu yüzden, Yunan gensi İrokualardaki eski *(archaique)* gense hiç benzemez; [grup halinde evliliğin]* izi iyiden iyiye silinmeye başlar. Analık hukuku, yerini babalık hukukuna bırakmıştır; bundan ötürü, doğuş durumundaki özel mülkiyet, *gentilice* örgütlenme içinde ilk gediği açmış bulunur. Bunu, tamamen

* *Birinci baskıda*: ortaklaşa ailenin. —*Ed.*

doğal bir biçimde, ikinci bir gedik izler: Babalık hukukunun yürürlüğe girmesiyle, zengin bir mirasçı kızın serveti, evlenme yoluyla kocasına geçeceğinden, yani bir başka gense gideceğinden, bütün gentilice hukukun temeli yıkılmış demekti; bu durumda, servetin gens içinde kalması için, genç kızın gens içinden evlenmesine yalnızca izin verilmekle kalınmadı; hatta bu iş, bir *zorunluluk* haline getirildi.

Grote'a göre (*Histoire de la Grèce*), Atina gensi, bağını özellikle şu kurumlar aracılığıyla koruyordu:

1° Ortak dinsel törenler ve yalnızca, sözde gensin atası olan ve bu nitelikte özel bir adla adlandırılan, belirli bir tanrıya tapma hakkı.

2° Ortak bir sinlik yeri (kabristan) (Demosthenes'in *Eubouli-dès*'ine bakınız.)[18]

3° Karşılıklı miras hakkı.

4° Karşılıklı yardımlaşma, saldırılara karşı koruma ve yardım yükümü.

5° Bazı durumlarda, özellikle yetim ve mirasçı kızlar sözkonusu olduğu zaman, gens içinde evlenme hak ve görevi.

6° Hiç değilse bazı durumlarda, bir *arkhon* (yönetici) ve bir de özel sandık ile birlikte ortak bir mülkiyet sahipliği.

Ayrıca, kabile halindeki birlikler, pek sıkı olmasa da, birçok gensi kendi aralarında bağlıyordu; ama burada da, özellikle bazı dinsel pratiklerde ortaklık ve bir kabile üyesinin öldürülmesi halinde, izleme hakkı [gibi —ç.], aynı nitelikte karşılıklı haklar ve ödevler buluyoruz. Öbür yandan, bir aşiretin bütün kabileleri, soylular *(eupatrides)* arasından seçilmiş bir *phylobazileus*'un (aşiret şefinin) başkanlığında belirli zamanlarda kutsal şenlikler yaparlardı.

İşte Grote'un anlattığı şey. Ve Marx ekler: "Ne var ki Yunan gensi arkasında, yabanıl gens, örneğin İrokua gensi kendini açıkça gösteriyor."* İrdelememizi biraz ileri götürür götürmez, yabanıl gensin varlığı daha da açık bir durum alır.

Çünkü, Yunan gensinde, şu kurumlar da vardı:

7° Babalık hukukuna göre soy-zinciri.

8° Mirasçı kızların sözkonusu olduğu durumlar dışında gens içinde evlenmenin yasaklanması. Bu ayrıklama ve ona verilen zorunlu nitelik, eski kuralın yürürlükte kaldığını gösterir.

* *Arşiv*, s. 134. —*Ed.*

Bu, aynı zamanda, kadının dahil olduğu kabile içinde genellikle geçerli bulunan ilkeden, yani kadının evlenmekle kocasının gensine ait dinsel ayinleri kabul etmek üzere, kendi gensinin dinsel ayinlerinden vazgeçmesinden de anlaşılır. Buna ve Dikaiarkhos'un ünlü bir parçasına göre, gens dışından evlenmek kuraldı; ve Becker, *Chariklès*'inde, kimsenin kendi gensi içinde evlenme hakkına sahip olmadığını varsaymaya kadar gider.

9° Gense [üye olarak—ç.] kabul etme hakkı; bu hak, kamusal formalitelerle ve yalnızca istisnai olarak, aileye kabul biçiminde kullanılırdı.

10° Şefleri seçme ve görevden alma hakkı. Biliyoruz ki, her gensin kendi *arkhon*'u vardı; ama bu görevin belirli aileler içinde soydan geçme olduğu konusunda hiçbir yerde özel bir belirti yok. Barbarlığın sonuna kadar, zenginler ile yoksulların, gens içinde, tamamen eşit haklara sahip bulundukları bir durum ile kesenkes bağdaşmaz bir şey olan [sıkı bir] miras, hiçbir zaman varolmamışa benzer.

Yalnızca Grote değil, ayrıca Niebuhr, Momınsen ve şimdiye kadar klasik antikçağla uğraşan bütün öbür tarihçiler, gens karşısında tökezlemişlerdir. Belirleyici özelliklerinden büyük bir kısmını çok doğru bir biçimde saptamış olmalarına karşın, bu tarihçiler, genste daima bir *aileler grubu* gördüler; ve böyle yapmakla, gensin özünü ve kökenini anlamayı, kendileri için olanaksız bir duruma getirdiler. Koca ve karı zorunlu olarak farklı iki gense ait bulunduklarına göre *gentilice* örgütlenme içinde, aile hiçbir zaman organik bir birim olmadı ve olamazdı da. Gens tamamen kabile, kabile de aşiret içinde ve ona ait bulunuyordu: aile ise, yarı yarıya kocanın, yarı yarıya da karının gensine aitti. Devlet de, kamu hukuku alanında aileyi tanımaz; aile, günümüze kadar, yalnızca özel hukukta varolmuştur. Ve buna karşın, bütün tarih yazma biçimimiz şimdiye kadar, özellikle 18. yüzyılda dokunulmaz bir duruma gelmiş bulunan şu saçma ilkeye dayanır ki, uygarlıktan az daha eski olan tek-eşli-karı-koca ailesi, çevresinde toplum ve devletin yavaş yavaş ete-kemiğe büründüğü bir çekirdektir.

"Bay Grote'un dikkatini şuna çekmek gerekir ki, *diye ekler Marx,* her ne kadar Yunanlılar kendi genslerini mitolojiden çıkarmışlarsa da, bu gensler tanrıları ve yarı-tanrılarıyla birlikte, kendi yaratmış bulundukları mitolojiden daha eskidirler."*

* *Arşiv*, s. 136. —*Ed.*

Grote, Morgan tarafından yeğlenerek anılır, çünkü o, saygın ve ayrıca her türlü kuşkunun üstünde bir tanıktır. O, ayrıca, her Atina gensinin kendi sözde-atasından gelen bir takma ada sahip olduğunu; Solon'dan önce genel kural olarak ve ondan sonra da vasiyetin yokluğu halinde, ölenin *gentile*'lerinin, onun servetine mirasçı olduklarını; cinayet halinde, önce ölenin akrabalarının, sonra *gentile*'lerinin, en sonra da kabile üyelerinin, mahkeme önünde katili izleme hak ve görevine sahip bulunduklarını da anlatır: "En eski Atina yasaları üzerine bildiğimiz her şey, gensler ve kabileler biçimindeki bölünme üzerine kuruludur.".

Genslerin ortak ilkel atalarından gelmesi işi, "ukalâ darkafalılar" (deyim Marx'ındır) için epey sıkıntıya yolaçtı. Bu gelişi, tamamen mitoslara degin bir şey (*mythique*) olarak kabul ettikten sonra, bir gensin, önce aralarında hiçbir akrabalık bulunmayan, yanyana yaşayan ailelerden doğmuş olmasını kesenkes açıklayamazlar; ama gene de, genslerin varlığını açıklamak için de olsa, bu yiğitliği yapmaları gerekir. O zaman, bir laf kalabalığına başvurmaktan başka yapacak şeyleri kalmaz; şu kesinleme dışına çıkmaksızın, döner döner bina okurlar: soyağacı bir masaldır, doğru; ama gens de bir gerçekliktir; ve sonunda, Grote'da, şu satırlar okunur (Marx'm araya kattığı gözlemlerle):

"Bu soyağacından ender olarak sözedildiğini duyuyoruz, çünkü ancak özellikle gösterişli bazı durumlarda açıkça sözü ediliyor. Ama, tıpkı en anlı-şanlı olanları gibi, en gösterişsiz genslerin de kendi ortak dinsel pratikleri [garip şey, Bay Grote!], doğaüstü bir ataları ve ortak bir soyağaçları vardı [işte *en gösterişsiz* genslerde şaşırtıcı olan da budur, Bay Grote!]. Bütün gensler için, ana plan ve *ideal temel* [ideal değil, sayın bay, *kösnül (şehvani)*, Almanca *fleischlich!*] aynıydı.*

Marx, Morgan'ın verdiği yanıtı şöyle özetler:

"İlkel biçimdeki gense uygun düşen kandaşlık sistemi —ve tıpkı bütün öbür ölümlüler gibi, o zaman Yunanlılar da bu sistem içinde yaşıyorlardı— genslerin bütün üyelerinin kendi aralarındaki akrabalık derecelerinin bilincini koruyordu. Kendileri için büyük bir önem taşıyan bu olguyu, onlar çocukluklarından beri, pratikle öğ-

* *Arşiv*, s. 138. —*Ed.*

reniyorlardı.* Tek-eşli aileyle birlikte, bu unutuldu. *Gentilice* adı, bir soyağacı yarattı ki, bunun yanında karı-koca ailesinin adı anlamsız göründü. İşte bu ad, bundan böyle bu adı taşıyanların ortak bir kökene sahip olduklarını göstermeliydi, ama gensin soyağacı o kadar uzaklara gidiyordu ki, gens üyeleri, en yakın tarihteki ortak atalar konusundaki birkaç durum dışında, artık karşılıklı gerçek akrabalıklarını kanıtlayamıyorlardı. Adın kendisi, ortak kökenin bir kanıtıydı ve yabancıların üyeliğe kabul durumları dışında, kesin bir kanıttı. Buna karşı, gensi sırf düşsel ve saymaca bir yaratık haline dönüştürmüş bulunan Grote ve Niebuhr'un yaptıkları gibi, gens üyeleri arasındaki bütün akrabalığı tamamen yadsımak, tam "ideal" bilginlere, yani odalarından hiç çıkmayan allâmelere lâyık bir iştir. Soyların zincirlenmesi, özellikle tek-eşliliğin ortaya çıkışından sonra, çok gerilere gittiği ve geçmiş gerçeklik mitolojik kuruntular içinde yansıdığı için, aslan darkafalılar bundan hep düşsel soyağacının gerçek gensleri yarattığı sonucunu çıkardılar ve hep bu sonucu çıkarıyorlar!**

Amerikalılardaki gibi, kabile birçok kız-genslere bölünmüş bir ana-gens idi, bu kız-gensleri birleştiriyor ve çoğunlukla da hepsini ortak bir atadan getiriyordu. Böylece, Grote'a göre, "Hekate kabilesinin bütün çağdaş üyeleri, onüçüncü göbekte, ata olarak bir tek ve aynı tanrıya sahiptiler"; öyleyse, bu kabilenin bütün gensleri, tam anlamıyla kızkardeş-gensler idiler. Kabile, Homeros'ta, Nestor'un Agamemnon'a şu öğüdü verdiği o ünlü parçada, askerî bir birlik olarak da görünür: "Adamları aşiretler ve kabileler bakımından düzenle; kabile kabileye yardım etsin, aşiret aşireti desteklesin." — Bunu bir yana bırakalım, kabile, bir kabile üyesinin kurbanı olduğu cinayetin öcünü almak hak ve görevine sahiptir; demek ki, eski zamanlarda, kan davasıyla yükümlüydü. Ayrıca, ortak şenlik ve tapınakları vardır; zaten, bütün Yunan mitolojisinin, eski Aryenlerden alınan doğaya tapmaya dayanarak oluşması, her şeyden önce gensler ve kabilelerin varlığını gerektirir ve onlar içinde oluşmuştur. Bundan başka, kabilenin bir şefi (*fratriarkos*) ve Fustel de Coulanges'a göre, kararnameleri yasa gücünde olan toplantıları (meclisleri), bir yargılama ve bir yönetim kurulu vardır. Daha sonra gensin varlığını bilmeyen devlet, bazı kamu göçevlerinin yapıl-

* *Birinci baskıda*, bu tümce parantez içindedir. —*Ed.*

** *Arşiv*, s. 138-139. —*Ed.*

masını kabileye bırakıyordu.

Aşiret, birçok akraba kabileden bileşir. Attika'da, her biri üç kabileden bileşik dört aşiret vardı, bu kabilelerin herbirinde de otuz gens bulunuyordu. Gruplarda böylesine bir sınırlama, tamamen kendiliğinden kurulmuş bir düzen içinde bilinçli ve yöntemli bir müdahaleyi öngerektirir. Bu müdahale nasıl, nerede ve niçin oldu? Yunan tarihi bu konuda hiçbir şey söylemez ve Yunanlılar, ancak kahramanlık çağlarına kadar giden geçmişlerinin anısını saklamışlardır.

Nispeten küçük bir toprak üzerinde toplanmış Yunanlılarda, lehçe farkları, geniş Amerikan ormanlarında olduğundan daha az gelişmişti; ama burada da, yalnızca aynı anadili konuşan aşiretleri, daha büyük bir bütün biçiminde toplamış ve küçük Attika içine kadar, daha sonra ortak yazı dili olarak egemen lehçe durumuna gelmiş özel bir lehçe görürüz.

Homeros'un şiirlerinde, Yunan aşiretleri, çoğunlukla küçük halklar biçiminde toplanmışlardır; bununla beraber, bu topluluklar içinde, gensler kabileler ve aşiretler henüz özerkliklerini koruyorlardı. Bu halklar, artık surlarla pekiştirilmiş kentlerde oturuyorlardı; nüfus, sürülerin genişlemesi, tarımın yayılması ve küçük el zanaatlarının başlamasıyla, artıyordu; aynı zamanda servet farkları ve onunla birlikte, eski ilkel demokrasi içinde aristokratik öğe de büyüyordu. Çeşitli küçük halklar, en iyi topraklara sahip olmak için ve kuşkusuz ganimet ereğiyle de, ardı arası kesilmez savaşlar yapıyorlardı; işte bu andan itibaren, savaş tutsakları köleliği kabul edilmiş bir kurum haline gelmişti.

Bu aşiret ve bu küçük halkların o zamanki örgütlenmesi şöyleydi:

1° Konsey (*boulê*) sürekli otorite idi; başlangıçta kuşkusuz, *gentes* başkanlarından bileşen konsey, daha sonra, sayıları artınca, bunlar arasından seçilmiş bir topluluktan bileşiyordu; bu durum, aristokratik öğenin gelişme ve güçlenme olanağını sağladı; böylece, Dionysios, kahramanlar çağında, konseyin aristokratlardan (*kratistoi*) bileştiğini anlatır. Önemli işlerde, kesin kararı konsey alıyordu; böylece Aiskhylos'ta, veri olan durumda büyük bir önem taşıyan, *Eteokles*'e cenaze töreni yapma, ama *Polynike*'nin cesedini köpeklere yem olarak yedirme kararını, Thebai Konseyi alır. Devletin kuruluşuyla, bu konsey, daha sonra Senato oldu.

2° Halk meclisi (*agora*). İrokualarda, erkek-kadm, halkın kon-

sey toplantısını çevrelediğini, sırayla söz aldığını ve bu biçimde konsey kararları üzerinde etkili olduğunu gördük. Homeros çağı Yunanlılarında bu "çevre" (eski Almancanın hukuksal bir deyimiyle, *Umstand*), ilkel zamanlar Cermenlerinde de aynı biçimde olduğu gibi, gerçek bir halk meclisi durumuna gelene kadar gelişmişti. Bu meclis, önemli işlerde karar almak için, konsey tarafından toplanmaya çağrılırdı; burada herkes söz alabilirdi. Karar, el kaldırarak (*Aiskhylos, Yalvarıcı Kızlar*), ya da alkışlarla alınırdı. Schöman (*Antiquités grecques*), son duruşmada bu meclis egemendi der, çünkü:

"Yapılması halkın işbirliğini gerektiren bir iş sözkonusu olunca, Homeros bize, halkı bunu istemeden yapmaya zorlayabilecek hiçbir araç göstermiyor."

Gerçekten, aşiret üyesi her ergin erkeğin savaşçı olduğu bu devirde, henüz halktan ayrı ve ona karşıt olabilecek bir kamu gücü varolamazdı. İlkel demokrasi henüz en parlak çağmdaydı; bu, *bazileus*'un olduğu kadar, konseyin de gücünü ve durumunu düşünmek için, bir hareket noktası olmalıdır.

3° Askerî şef (*bazileus*). Marx'ın bu konuda dikkati çektiği şey, şu:

"Çoğunlukla, doğuştan, prenslerin uşağı olan Avrupalı bilginler, *bazileus*'tan, sözcüğün modern anlamında bir hükümdarı anlarlar. *Yankee cumhuriyetçisi Morgan*, bu yoruma karşı çıkar. Sesi dokunaklı Gladstone ile onun "*Juventus Mundi*"si konusunda, çok alaycı, ama çok doğru olarak şöyle der: 'Mr. Gladstone, kahramanlık çağındaki Yunan şeflerini, birer kral ve birer prens olarak gösteriyor bize, üstelik, onları birer centilmen yapıyor; ama bizzat itiraf etmelidir ki, görünüşe göre, tümü bakımından, çok kesin olmamakla birlikte, yeteri kadar belirli büyük-kardeş-hakkı töresi ya da yasası karşısında bulunuyoruz.' "*

Kuşkusuz, Mr. Gladstone'a böyle çok kesin olmamakla birlikte, yeteri kadar belirli kayıtlar eşliğindeki bir büyük-kardeş-hakkının varlığıyla yokluğu bir gibi görünecek. İrokualarda ve öbür Amerika yerlilerinde, başlıca görevlerin mirasla devri konusunda durumun ne olduğunu görmüş bulunuyoruz. Bütün görevler, çoğu gens içinde, seçime bağlıydı; öyleyse bu ölçü çerçevesinde, gens için-

* *Arşiv*, s. 143. —*Ed.*

de soydan geçmeydi. Görevin boşalması durumunda, özellikle, seçilmemesi için bir neden bulunmadığı zaman, yavaş yavaş en yakın *gentilice* akrabanın (erkek kardeş ya da kız kardeşin oğlu) atanmasına başlandı. Demek ki, babalık hukukunun egemenliği altında, eğer *bazileus'*luk görevi, Yunanlılarda genellikle babadan oğula, ya da oğullardan birine geçiyordu ise, bu, yalnızca oğulların, seçim yoluyla babalarının yerine geçme olasılığına sahip olduklarını gösterir; yoksa, babalarının yerine halk tarafından seçilmeden geçme hakkına sahip olduklarını göstermez. Burada görebileceğimiz tek şey, İrokualar ve Yunanlılarda, genslerin içinde ayrı soylu ailelerin, ayrıca Yunanlılarda, geleceğin soydan geçme şefler soyunun ilk tohumlarıdır. Öyleyse, Yunanlılarda, tıpkı Roma kralı (*rex,* için de olduğu gibi, *bazileus'*un ya halk tarafından seçilme, ya da, hiç değilse, halkın resmi organları —konsey ya da *agora*— tarafından onaylanma durumunda bulunmuş olması kuvvetle olasıdır.

*İlyada'*da, savaşçıların şefi Agamemnon, Yunanlıların üstün kralı [bütün Yunanlıların kralı—ç.] olarak değil, kuşatılmış bir kent önündeki konfedere bir ordunun başkomutanı olarak görünür. Ve Yunanlılar arasında anlaşmazlık başgösterince, Odysseus gerekli olanın başkomutanlık olduğunu söyler: "Komutan çokluğu bir şeye yaramaz: bir tek şef komut versin." vb... (ve krallık asasından söz eden ünlü dize, sonradan eklenmiş bir katmadır):

"Odysseus burada hükümet biçimi üzerine bir konferans vermez; savaşta başkomutanlığı elde tutan kimseye uyulmasını ister. Truva önünde yalnızca ordu olarak görünen Yunanlılar için, işler *agora'*da hayli demokratik bir biçimde olup bitiyordu. Akhilleus, "armağanlar"dan, yani ganimetin paylaşılmasından sözederken, paylaştırma görevini ne Agamemnon'a ne de bir başka *bazileus'*a verir; bu işle "Akhaios oğulları"nı, yani halkı görevlendirir. "Zeus tarafından dünyaya getirilmiş", "Zeus tarafından beslenmiş" gibi yüklemler (nitelikler) hiçbir şey göstermez, çünkü *her* gens bir tanrıdan, ve aşiret şefinin gensi, "daha güçlü" bir tanrıdan gelir —burada Zeus'tan geliyor—. Hatta, örneğin domuz çobanı *Eumenes* gibi, kişisel özgürlükten yoksun kimseler bile "tanrısal"dırlar *(dioi* ve *theioi);* ve bu *Odisseia*'da, yani *İlyada'*da çok daha sonraki bir çağda, böyledir; ve aynı *Odisseia*'da, kahraman adı, hâlâ, kör ozan Demodokos'un adıyla birlikte olduğu gibi, haberci Mylios'un adıyla birlikte anılır. Uzun sözün kısası, Yunan yazarlarının kon-

sey ve halk meclisi eşliğindeki *homérique* sözde-krallık (çünkü bunun ayırıcı belirtisi, ordular komutanlığıdır) için kullandıkları *'basileia* sözcüğü, yalnızca — askerî demokrasi anlamına gelir.'" (Marx.)

Askerî görevlerinden başka, *bazileus*'un dinsel ve adlî görevleri de vardı; bu son görevler, hiçbir zaman sıkı sıkıya belirlenmemişlerdi, ama askerî görevlere gelince, *bazileus* bunları, aşiret ya da aşiretler konfederasyonunun yüksek temsilcisi olarak yerine getiriyordu. Sivil yönetime değgin görevler asla sözkonusu değildir; ama gene de, öyle görünür ki, bazileus, görevi gereği, konsey üyesidir. Öyleyse, etimolojik bakımdan, *bazileus*'u *König* (kral) olarak çevirmek tamamen doğrudur; çünkü *König, Kuni* ya da *Künne*'den gelir ve "bir gensin şefi" anlamını taşır. Ama König sözcüğünün bugünkü anlamı, *bazileus* sözcüğünün eski Yunancadaki anlamına hiç uymaz. Thukydides, eski *bazileia*'yı, kesinlikle *"patrike"*, yani *"gentes"*ten gelme olarak nitelendirir ve bunun saptanmış, öyleyse sınırlı görevlere sahip olduğunu söyler. Ve Aristoteles, kahramanlık çağındaki *bazileia*'nın özgür insanlar üzerinde kullanılan bir komutanlık ve *bazileus*'un da, askerî şef, yargıç ve baş rahip olduğunu bildirir. Öyleyse, *bazileus*, sözcüğün daha sonraki anlamında, yönetme gücüne sahip değildir."**

Demek ki, kahramanlık zamanlarındaki Yunan kuruluşu içinde eski *gentilice* örgütlenmeyi henüz dirim ve güç dolu, ama aynı zamanda yıkılışının başlangıcında görürüz: Babalık hukuku, servetin çocuklara geçişiyle, aile içinde servet birikimini kolaylaştırır ve aileyi gens karşısında bir güç durumuna getirir; servetler arasındaki fark, soyluluk ve soydan geçme bir krallığın ilk izlerini yaratarak, kuruluş üzerinde etkili olur; önceleri savaş tutsaklarıyla sınırlanan kölelik, daha o zamandan aşiret üyelerinin, hatta kendi öz gens üyelerinin köleleştirilmesi yolunu açar; aşiretten aşirete eski savaş, bu çağdan itibaren, sürü hayvanları, köleler, hazineler ka-

* Arşiv, s. 143-145. —*Ed.*

** Tıpkı Yunan *bazileus*'u gibi, Aztek askeri şefini de, modern bir prens gibi gördüler. İspanyolların, önce küçümseme ve abartma, sonra da düpedüz yalanla dolu öykülerini, Morgan ilk olarak tarihsel eleştiriden geçirdi; gösterdi ki, Meksikalılar, barbarlığın orta aşamasında, ama Yeni-Meksika *Pueblos*'larındaki yerlilerden daha ileri bir aşamada bulunuyorlardı ve bozulmuş anlatılardan çıkarabildiği kadarıyla, kuruluşları şöyleydi; bir bölüm başka aşiretleri kendisine haraç vermek için zorlayan ve federal bir konseyle federal bir askeri şef tarafından yönetilen üç aşiretten kurulu bir konfederasyon; İspanyollar, federal askeri şefi "imparator" olarak gördüler. **[Engels'in notu.]**

zanmak için, karada ve denizde sistemli bir yağmacılık biçiminde, yani normal kazanç kaynağı biçiminde yozlaşır; sözün kısası, zenginlik, en yüksek iyilik olarak övülür ve değerlendirilir; ve zenginliklerin zora dayanarak çalınmasını haklı göstermek için eski *gentilice* kurallar çiğnenir. Artık bir tek şey eksikti: yalnızca özel kişiler tarafından az zamandan beri edinilmiş bulunan zenginlikleri, *gentilice* düzenin komünist geleneklerine karşı koruyan ve yalnızca eskiden o kadar horgörülen özel mülkiyeti kutsallaştıran ve bu kutsal şeyi bütün insan topluluğunun en yüce ereği olarak bildiren bir kurum değil, ayrıca mülkiyet edinmenin, başka bir deyişle, zenginliklerdeki durmadan daha hızlı bir büyümenin ardarda gelişmiş yeni biçimleri üzerine, genel olarak toplum tarafından yasaya uygunluk mührünü de basan bir kurum; yalnızca toplumda başlamış bulunan sınıflar halindeki bölünmeyi değil, ayrıca mülk sahibi sınıfın hiçbir şeye sahip olmayan sınıfı sömürme hakkını ve onun üzerindeki egemenliğini de sürdürüp götüren bir kurum. Ve bu kurum çıkageldi. *Devlet* icat oldu.

BEŞ

ATİNA DEVLETİNİN OLUŞUMU

KENDİ gensleri, kendi kabile ve aşiretleri içinde, kendini bizzat kendi koruyan gerçek *"silahlı halk"* yerine, devlet otoriteleri hizmetinde, öyleyse halka karşı kullanılabilmesi olanakları silahlı bir "kamu gücü" geçerken, *gentilice* örgüt organlarının ya dönüşmüş, ya da yeni organların ortaya çıkması yüzünden geri plana sürülmüş olmaları, ve sonunda da yerlerini tamamen gerçek devlet otoritelerine bırakmaları olgusundan ötürü devletin nasıl geliştiğini, en eski Atina'da, hiç değilse eski Atina'nın birinci evresinde izleyebiliriz. Biçim yönündeki değişiklikler, Morgan tarafından özsel olarak betimlenmiş bulunuyor; bu değişiklikleri meydana getirmiş olan iktisadî içeriğe gelince, bunları büyük ölçüde benim eklemem gerekiyor.

Kahramanlık çağında, Attika'daki dört Atina aşireti, henüz ayrı topraklar üzerinde yerleşmiş bulunuyorlardı; hatta bu aşiretleri bileştiren oniki kabile bile, öyle görünüyor ki, Kekrops'un oniki kenti içinde birbirinden ayrı yerlerde yaşıyorlardı. Örgütlenme, kahramanlık çağı örgütlenmesiydi: halk meclisi, halk konseyi, *bazileus*. Ya-

zılı tarih başladığı zaman, topraklar çoktan paylaşılmış ve özel mülkiyete geçilmiş bulunuyordu, ki bu durum, barbarlığın yukarı aşamasının sonuna doğru göreli gelişmiş meta üretimi ve buna karşılık düşen meta ticaretine uygundur. Tahıldan başka, şarap ve zeytinyağı üretiliyordu; Ege'deki deniz ticareti, gitgide Fenikelilerin elinden çıkıyor ve büyük ölçüde Attikalıların eline geçiyordu. Toprak alım-satımı, tarım ve el zanaatları, ticaret ve denizcilik arasında artan işbölümü dolayısıyla, genslerin, kabilelerin ve aşiretlerin üyeleri, kısa zamanda birbirleriyle karışmak zorunda kaldılar; kabile ve aşiret çevresi, yurttaş oldukları halde, gene de bu topluluklara ait olmayan, yani kendi oturdukları yerde yabancı bulunan kimseleri de kabul etti. Çünkü dingin dönemlerde, her kabile ve her aşiret, Atina'daki *bazileus* ya da halk konseyine başvurmadan, kendi işlerini kendileri yönetiyorlardı. Ama, kabile ya da aşiret üyesi olmadan bunların toprakları üzerinde yaşayan herkes, elbette bu yönetime katılamıyordu.

Gentilice örgüt organlarının düzenli işleyişi, bu durumdan ötürü öylesine aksadı ki, kahramanlık zamanlarından itibaren, buna çare bulmak gerekti. Theseus'a maledilen anayasa meydana getirildi. Değişiklik, özellikle, Atina'da bir merkezi yönetim kurulmuş olmasından, yani o zamana kadar aşiretler tarafından özerkli bir biçimde yönetilen işlerden bir bölümünün kamu işleri olarak ilânı ve Atina'da toplanan ortak konseye devredilmesi olgusundan ibaretti. Bunu yapmakla, Atinalılar, Amerika'daki hiçbir yerli halkın atamadığı adımı atıyorlardı: yanyana yaşayan aşiretlerin basit bir konfederasyonu yerine onların bir tek halk biçiminde kaynaşması gerçekleşti. Böylece, ulusal bir Atina hukuku, aşiret ve genslerin yasal töreleri üstünde bulunan bir genel hukuk doğdu; Atina yurttaşı, hatta yabancısı olduğu bir aşiret toprakları üzerinde bile, belirli haklar ve yeni bir hukuksal korunma kazandı. Ama, aynı zamanda, *gentilice* örgütlenmenin yıkılmasına doğru ilk adım da atılmış oldu; çünkü bu bütün Attika'daki aşirete yabancı ve tamamen Atina *gentilice* örgütlenmesinin dışında bulunan ve dışında kalan yurttaşların, gelecekteki kabulüne doğru atılmış ilk adımdı. Theseus'a maledilen bir ikinci kurum, bütün halkı gens, *kabile* ya da aşiretlerine bakmadan, üç sınıf, yani *eupatrides*'ler ya da soylular, *geomoroi*'ler ya da çiftçiler ve *demiurgos*'lar ya da küçük zanaatçılar halinde bölmesi, ve kamu görevleri hakkının yalnızca

soylulara verilmesi oldu. Kamu görevleri hakkının yalnızca soylulara verilmesi dışında, halkın bu üç sınıf biçimindeki bölünüşü, aslında etkisiz kaldı; [çünkü bu bölünüş, sınıflar arasında başka hiçbir hukuk farkı yaratmıyordu].* Ama bu, önemli bir şeydir; çünkü gürültüsüzce gelişen yeni toplumsal unsurları ortaya çıkarır. Bu kurum, *gentilice* görevleri bazı ailelere bırakmak töresinin, artık bu aileler bakımından, bu işler üzerinde başkalarınca pek de yadırganmayan bir hak haline dönüştüğünü; öbür yandan, zenginlik nedeniyle güçlü bulunan bu ailelerin, kendi gensleri dışında ayrıcalıklı bir ayrı sınıf biçiminde gruplaşmaya başladıklarını ve henüz doğmuş bulunan devletin de, bu ayrılık ve üstünlük savını onaylamış olduğunu gösterir. Bu kurum, ayrıca, çiftçilerle küçük zanaatçılar arasındaki işbölümünün, toplumsal önem bakımından ilk sıranın kime ait olacağı tartışmasını yapabilmek için, gensler ve aşiretler bakımından varolan eski sınıflamaya göre, artık hayli belirgin bir hale gelmiş bulunduğunu gösterir. Son olarak, kurum, *gentilice* toplumla devlet arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı da açığa vurur, devleti meydana getirmek bakımından ilk girişim, gensleri, onlardan herbirinin üyelerini, ayrıcalıklılar ve ayrıcalıksızlar biçiminde ve ayrıcalıksızları da, birbirine karşı iki emekçi sınıf biçiminde bölerek, parçalamaya dayanır.

Atina'nın [bundan sonra],** Solon'a kadar süren siyasal tarihi ancak eksik olarak biliniyor. *Bazileus* görevi yürürlükten kalktı, soylular arasından seçilmiş *arkhon*'lar devletin başına geçtiler. Soylular egemenliği, MÖ 600 yılına doğru, dayanılmaz duruma gelecek kadar arttı. Ve herkesin özgürlüğünü baskı altına almanın başlıca aracı da ...para ve tefecilikti. Soyluların başlıca merkezi Atina ve Atina çevresiydi; deniz ticareti ve aynı zamanda fırsat düştükçe hâlâ yapılmakta olan korsanlık, burada onları zenginleştiriyor ve malî serveti onların elinde topluyordu. Para ekonomisi, gelişerek, doğal ekonomi üzerine dayalı tarımsal toplulukların geleneksel varlık biçimi içine, eritici bir asit gibi, işte buradan girdi. *Gentilice* örgütlenme, para ekonomisiyle bağdaşamaz; Attika'daki küçük köylülerin yıkımı, onları çevreleyen ve koruyan eski *gentilice* bağların çözülmesiyle aynı zamana düştü. Alacak ve ipotek (çünkü Atinalı-

* *Birinci baskıda*: çünkü öbür iki sınıfa özel haklar tanınmıyordu. —*Ed.*

** *Birinci baskıda*: bu kuruluşun yürürlüğe girmesinden itibaren. —*Ed.*

lar artık ipoteği bile türetmişlerdi) ne gens dinliyordu, ne de kabile. Ve eski *gentilice* örgütlenme, ne para biliyordu, ne avans, ne de borç. Bu yüzden, soyluların durmadan daha gelişen ve daha da yayılan malî egemenliği, alacaklıyı borçluya karşı korumak, para sahibi tarafından küçük köylünün sömürülmesini onaylamak için yeni bir de töre hazırladı. Attika'daki bütün tarlalar, üzerinde bu mülkün, şu kadar para için, falanca kişiye rehin edilmiş olduğu yazılı ipotek taşlarıyla dolmuştu. Bu tür işaret taşımayan tarlalar ise, çoğunlukla ipotek ya da faizin ödenmemesi nedeniyle satılmış ve tefeci soyluların mülkiyetine geçmiş bulunuyordu; köylü, eğer eski tarlasında yarıcı olarak kalmasına ve emeğinin ürününün altıda-beşini yeni efendisine kesenek olarak verirken, bunun altıda-biriyle yaşamasına izin verilmişse, kendini mutlu saymalıydı. Dahası da var; eğer tarlanın satış bedeli, borcu ödemeye yetmez, ya da bu borç bir güvenceyle sağlama bağlanmamış bulunuyorsa, borçlu alacaklıya borcunu ödemek için, çocuklarını köle olarak yabancılara satmak zorundaydı. Çocukların, babaları tarafından satılışı — babalık hukuku ve tek-eşliliğin ilk meyvesi işte bu oldu! Ve vampir hâlâ kana doymamışsa, borçlunun kendisini köle olarak satabilirdi. İşte Atina halkı içinde tatlı uygarlık güneşinin doğuşu böyle oldu.

Daha önceleri, halkın varlık koşulları henüz *gentilice* örgütlenmeye uygun düşerken, böylesine bir kargaşa olanaksızdı; ama işte, nasıl olduğu bilinmeden, her şey allak-bullak olmuştu. Şimdi bir an için bizim İrokualara dönelim. Meydana gelmesi için çalışmadıkları ve kesenkes kendi isteklerine karşı, bundan böyle Atinalılara kabul ettirilmiş bulunan durum, onlarda anlaşılması olanaklı olmayan bir şeydir. Orada, yaşam için gerekli şeylerin yıldan yıla hep aynı kalan üretim biçimi, hiçbir zaman böyle dışardan zorlanmış gibi görünen çatışmalara yolaçmaz; zengin ile yoksul sömüren ile sömürülen arasındaki uzlaşmaz-karşıtlığı meydana çıkaramazdı. İrokualar, doğaya egemen olmaktan henüz çok uzaktılar, ama kendileri için veri olan doğal sınırlar içinde, kendi üretimlerine egemen bulunuyorlardı. Küçük bahçelerinde bazan verimin düşük olması, göl ve ırmaklarında balık bakımından, ormanlarında av bakımından kaynakların tükenişi bir yana bırakılırsa, yaşamak için kendilerine gerekli şeyleri sağlama biçimlerinin kendilerine ne getirebileceğini biliyorlardı. Bunun zorunlu olarak getirmesi gereken şey, kıt ya da bol, geçim gereçleriydi; ama asla getiremeceği şey,

isteyerek olmayan toplumsal kargaşalıklardı: *gentiliçe* bağların kopması, gens ve aşiret üyelerinin, birbiriyle çarpışan karşıt sınıflar biçiminde bölünmesi. Üretim, en dar sınırlar içinde deviniyordu; ama ... üreticiler kendi ürünlerinin sahibiydiler. Barbarlardaki üretimin büyük üstünlüğü buradaydı; bu, uygarlığın başlamasıyla yok oldu; gelecek kuşakların görevi, bunu yeniden fethetmek olacak; ama, bugün insan tarafından doğa üzerinde kazanılan güçlü egemenlik ve artık olanaklı bulunan özgürce ortaklaşma temeli üzerinde.

Bu durum, Yunanlılarda başka türlüydü. Sürüler ve lüks maddeler üzerinde özel mülkiyetteki gelişmeler, insanlar arasında değişimler yapılması ve ürünlerin *meta* durumuna dönüşmesi sonucunu verdi. İşte ortaya çıkacak olan bütün kargaşanın tohumu, bu durum içinde yatar. Üreticiler, ürünlerini artık doğrudan doğruya kendileri tüketmeyip de, bunu değişim yoluyla elden çıkardıkları andan itibaren, ürünlerinin denetimini yitirdiler. Artık, ürünlerin başına ne geldiğini bilmiyorlardı ve ürünün, bir gün, üreticiye karşı, onu sömürmek ve ezmek için kullanılması olanaklı bir duruma geldi. Bu yüzden, eğer bireyler arasındaki değişimi ortadan kaldırmazsa, hiçbir toplum, uzun dönemde, ne kendi öz ürününün sahibi (efendisi) kalabilir, ne de kendi üretim sürecinin toplumsal etkileri üzerindeki denetimini koruyabilir.

Ama Atinalılar, bir kez bireyler arasında değişim doğduktan ve ürünler meta haline dönüştükten sonra, ürünün üretici üzerindeki egemenliğini ne kadar çabuk kurduğunu öğreneceklerdi. Meta üretimi ile birlikte, herkes toprağı kendi hesabına ekmeye başladı ve az sonra da, bireysel toprak mülkiyeti ortaya çıktı. Bunlarla birlikte, bütün öbür metalarla değişimi olanaklı evrensel meta, para da çıkageldi; ama insanlar, parayı tüketirlerken, yeni bir güç daha yarattıklarını, önünde bütün toplumun eğilmesi gereken tek evrensel gücü yarattıklarını düşünmüyorlardı. Ve kendi yaratıcılarının haberi ve isteği olmaksızın, birdenbire fışkırmış bu yeni güç, gençliğin bütün hoyratlığı içinde, egemenliğini Atinalılara duyurdu.

Buna karşı ne yapılabilirdi? Eski *gentilice* örgütlenme, yalnızca paranın görkemli yürüyüşü önünde güçsüzlüğünü göstermekle kalmamış, ayrıca kendi çerçevesi içinde, para, alacaklı, borçlu, borcun zorla ödenmesi gibi şeylere en küçük bir yer bulmakta da yetersiz kalmıştı. Ama gene de yeni toplumsal güç pekâlâ ortadaydı ve dindarca istekler, eski iyi zamanlara dönüş özlemi, artık dün-

yadan parayı ve tefeciliği kovamıyorlardı. Üstelik, *gentilice* örgütlenmede, bu kadar önemli olmayan bir sürü başka gedikler de açılmıştı.

Bu sırada, kendi gensi dışındaki mülkleri satma hakkına sahip bulunan bir Atinalı, henüz oturduğu evi satamıyorduysa da, gens üyeleri ve kabile üyelerinin bütün Attika toprakları üzerinde, özellikle bizzat Atina kenti içinde birbirine karışık bir biçimde yaşama durumları, kuşaktan kuşağa artıyordu. Çeşitli üretim kolları, tarım, küçük zanaatlar, ve küçük zanaatlarda birçok bölümler, ticaret, denizcilik, vb. arasındaki işbölümü, sanayi ve ulaştırmadaki ilerlemelerle birlikte gitgide gelişmiş bulunuyordu; nüfus, şimdi, yaptığı işlere göre, herbiri, gens ya da kabile içinde kendileri için yer bulunmayan bir dizi yeni ortak çıkarlara sahip, oldukça durağan gruplar biçiminde bölünüyor ve bu ortak çıkarlar, yeni görevleri zorunlu kılıyordu. Kölelerin sayısı büyük ölçüde artmıştı ve bu çağdan itibaren, özgür Atinalılar sayısını çok aşacaktı; başlangıçta, *gentilice* örgütlenme, kölelik nedir bilmiyordu; bundan ötürü, bu özgür olmayan insan yığınını sustalı maymun gibi tutmanın yollarını da bilmiyordu. Son olarak, ticaret, para kazanmak çok kolay olduğu için oraya yerleşen bir sürü yabancıyı Atina'ya çekmişti ki, bunlar, eski örgütlenmeye göre, korunma ve haktan her zaman yoksun bulundukları için, geleneksel hoşgörüye karşın, halk içinde yabancı ve tedirgin edici bir öğe olarak kalıyorlardı.

Kısacası bu, *gentilice* örgütlenmenin sonu oldu. Toplum günden güne bu çerçeveyi aşıyordu; *gentilice* örgütlenme, gözleri önünde doğmuş olan bozuklukların en kötülerini bile, ne önleyebiliyor, ne de ortadan kaldırabiliyordu. Ama bu arada, devlet sessiz sedasız gelişiyordu. Önce kentle köy, sonra kent sanayiinin çeşitli kolları arasındaki işbölümü tarafından yaratılmış yeni gruplar, kendi çıkarlarını gözetmekle yükümlü yeni organlar yaratmışlardı; yeni yeni görevler çıkmıştı. Ve sonra, genç devletin, kendine özgü bir güce gereksinmesi vardı ki, bu güç, denizci Atinalılarda, her şeyden önce, küçük deniz savaşlarını ve ticaret gemilerinin korunmasını gözeten bir deniz gücünden başka bir şey olamazdı. Pek iyi bilinmeyen, ama Solon'dan önceki bir dönemde her aşireti, oniki bölgeye ayıran *naukraria*'lar kurulmuştu; her *naukraria*, bir savaş gemisi yapmak, bunun silah, donatım ve tayfasını sağlamak zorundaydı ve ayrıca, iki de atlı veriyordu. Bu kurum, *gentilice* örgütlenmeye iki

yönden zararlı oluyordu. Çünkü, önce, artık silahlı halkın bütünüyle bir olmayan bir kamu gücü yaratıyordu; sonra da, halkı ilk kez olarak kamusal ereklerle, ama akrabalık gruplarına göre değil, *birlikte oturdukları yerlere* göre, bölüyordu.

Gentilice örgütlenme yardımına gelemediğine göre, sömürülen halka, doğmakta bulunan devletten başka [sarılacak —ç.] bir şey kalmıyordu. Ve devlet, Solon anayasasıyla, aynı zamanda kendini eski örgütlenme zararına daha da güçlendirerek, halkın imdadına yetişti. Solon (MÖ 594'te, reformunun gerçekleşme biçimi burada bizi pek ilgilendirmez), siyasal devrimler diye adlandırılan diziyi, önce mülkiyete bir darbe indirerek başlattı. Şimdiye kadar, bütün devrimler, belirli bir mülkiyet türünün, bir başka mülkiyet türüne karşı korunması için yapılmışlardır. Birine dokunmadan, öbürünü koruyamaz. Fransız Devriminde, burjuva mülkiyeti kurtarmak için feodal mülkiyet kurban edilmişti; Solon Devriminde, borçluların mülkiyeti yararına, masrafları ödemek zorunda kalan, alacaklıların mülkiyeti oldu. Borçlar düpedüz silindi. Ayrıntılarını tam olarak bilmiyoruz; ama Solon, şiirlerinde, borçlanmış tarlalardaki ipotek taşlarını kaldırtmış ve borçlanmış bulundukları için yabancı ülkelere köle olarak satılmış ya da oralara kaçıp sığınmış kimselerin, yurtlarına dönüşünü sağlamış olmakla övünür. Bu, ancak mülkiyete açık bir saldırıyla mümkün olabilirdi. Ve gerçekte, siyasal denilen bütün devrimler, birincisinden sonuncusuna kadar, mülkiyetin ... ama *belirli türden* bir mülkiyetin korunması için yapılmış, ve ... gene *bir başka türden* mülkiyetin zoralımı, başka bir deyişle, çalınmasıyla tamamlanmıştır. Bu o kadar doğrudur ki, özel mülkiyet, ikibinbeşyüz yıldan beri, ancak mülkiyete saldırarak varlığını sürdürebilmiştir.

Ama o zaman, özgür Atinalıların, böylesine bir köleleşmeye dönüşlerini engellemek sorunu ortaya çıkıyordu. Bu iş, her şeyden önce, örneğin borçlunun kişiliği üzerinde güvenceye bağlanan ödünç sözleşmesinin yasaklanması gibi genel önlemlerle yapıldı. Ayrıca, soyluların, köylü topraklarına karşı duydukları açlığı hiç olmazsa biraz sınırlandırmak için, bir kimsenin en çok ne kadar toprağa sahip olabileceği saptandı. Sonra düzende değişiklikler oldu. Bu değişikliklerin bizim için en önemlileri şunlardır:

Konsey, her aşiretten yüz olmak üzere, dörtyüz üyeye çıkarıldı. Öyleyse burada, aşiret, hâlâ temel kalıyordu. Ama, kendisi ara-

cılığıyla eski örgütlenmenin yeni devlet gövdesine sokulduğu tek yön bu oldu. Çünkü Solon, öte yandan yurttaşları topraklarına ve topraklarının gelirine göre, dört sınıf biçiminde böldü; 500, 300 ve 150 *medimnos* tahıl (1 medimnos = 41 litre dolaylarında), ilk üç sınıf için en az verimdi; daha az toprağı olan, ya da hiç olmayan herhangi bir kimse, dördüncü sınıfa düşüyordu. Bütün resmi görevler ancak üç yukarı sınıfın üyeleri tarafından tutulabiliyordu, ve en yüksek görevler yalnızca birinci sınıfın üyeleri tarafından doldurulmuştu; dördüncü sınıfın, yalnızca halk meclisinde söz alma ve oy verme hakkı vardı; ama bütün görevlilerin seçilmiş oldukları ve hesap vermek zorunda oldukları yer burasıydı, bütün yasalar burada yapılıyordu ve dördüncü sınıf da burada çoğunluğu oluşturuyordu. Aristokratik ayrıcalıklar, servet ayrıcalıkları biçimi altında kısmen yeniden tanınmış oldular, ama asıl güç halkta kaldı. Ayrıca, dört sınıf, yeni bir askerî örgütlenmenin temelini oluşturdular. Süvari, ilk iki sınıftan çıkıyordu; üçüncü sınıf askerlik görevini ağır piyadede yapmak zorundaydı; dördüncü sınıf, zırhsız hafif piyade ya da donanmada hizmet ediyor, ve o zaman kuşkusuz bir para da alıyordu.

Öyleyse burada düzene yepyeni bir öğe giriyordu: özel mülkiyet. Devletin yurttaşlarının hakları ve görevleri, toprak mülklerinin büyüklüğüne göre ölçüldü ve mülk sahibi sınıfların etkisi arttığı ölçüde, eski kandaşlık toplulukları geri plana geçti; *gentilice* örgütlenme yeni bir yenilgiye uğramıştı.

Bununla birlikte, siyasal hakların servete göre belirlenmesi, kendileri olmadan devletin varolamayacağı kurumlardan biri değildi. Bu kurum, devletlerin anayasal (*constitutionnelle*) tarihi içinde büyük bir rol oynamış olmasına karşın, devletlerden birçoğunun, hem de en gelişmiş olanlarının, bu kuruma gereksinme duymamış oldukları da bir gerçektir. Hatta Atina'da bile, bu kurum ancak geçici bir rol oynadı; Aristeides'ten başlayarak, bütün görevler her yurttaşa açık hale geldi.

Bundan sonraki seksen yıl boyunca, Atina toplumu, yavaş yavaş sonraki yüzyıllar süresince gelişmekte devam ettiği yönü aldı. Toprak mülkiyetinin aşırı yoğunlaşmasına olduğu gibi, Solon'dan önceki toprak tefeciliğinin azgınlığına da bir son verildi. Kölelerin çalışması sayesinde gitgide daha geniş bir ölçüde uygulanan ticaret, esnaflık ve küçük zanaatlar, egemen çalışım kolları durumuna

geldiler. Uygarlık ilerliyordu. Başlardaki, kendi hemşerilerinin hoyratça sömürülmesi yerine, özellikle köleler ve Atinalı olmayan müşteriler sömürüldü. Taşınır servet, parasal zenginlik, köle ve gemi sahipliği biçimindeki zenginlik durmadan artıyordu; ama bunlar, artık ilkel ve gelişmemiş zamanlardaki gibi, mülk (*biensfonds*) elde etmenin basit bir aracı olmaktan çıkmışlar, kendi başlarına bir erek durumuna gelmişlerdi. Böylece, zengin sanayici ve tüccarların yeni sınıfı içinde, eski aristokratik gücün görkemli bir rakibi büyümüştü; ama, öbür yandan, eski *gentilice* örgütlenmeden arta kalanlar da son dayanaklarını yitirmişlerdi. [Üyeleri şimdi bütün Attika içinde dağılmış ve tamamen birbirine karışmış bulunan gensler, kabileler ve aşiretler, bundan ötürü, siyasal topluluklar (*corps politiques*) meydana getirmek için tamamen elverişsiz bir duruma gelmişlerdi];* bir dolu Atinalı yurttaş hiçbir gense ait değildi, bunlar, kentte yaşama hakları kabul edilmiş, ama eski kandaş topluluklardan birine kabul edilmemiş bulunan göçmenlerdi; bunların yanısıra sayıları durmadan artan yabancı göçmenler de vardı, yabancı göçmenler (*metoikos*'lar), yalnızca oturma (ikamet) hakkından yararlanıyorlardı.

Bu sırada, parti kavgaları devam ediyordu; soylular, eski ayrıcalıklarını yeniden elde etmeye çabalıyorlardı ve bir süre için üstünlüğü yeniden ele geçirdiler. Bu durum, Kleisthenes Devrimi (MÖ 509) onları kesin olarak devirene kadar sürdü, ama onlarla birlikte, *gentilice* örgütlenmenin son kalıntısı da devrildi.

Kleisthenes, yeni anayasasında, gensler ve kabileler üzerine kurulu eski dört aşireti dikkate almadı. Bu örgütlenme yerine, yalnızca yurttaşların, daha önce *naukraria*'larda denenmiş, oturdukları yere göre bölünmesi üzerine kurulu yepyeni bir örgütlenme geçti. Artık önemli olan kandaş gruplara ilişkinlik değil, yalnızca oturulan yerdi; halk değil, toprak bölündü; siyasal bakımdan toprak üzerinde oturanlar, toprağın basit tamamlayıcıları durumuna geldiler.

Bütün Attika, herbiri kendi kendini yöneten yüz *demos*, ya da komün (bucak) bölgesi halinde bölündü. Her *demos*'ta oturan yurttaşlar (*demothai*'ler), küçük anlaşmazlıklar üzerinde yargılama yetkisine sahip otuz yargıçla birlikte, şefleri (*demarkhos*) ve hazineci-

* *Birinci baskıda bu tümce şöyle yazılmıştı:* Genslerin, kabilelerin ve aşiretlerin üyeleri bütün Attika içinde dağılmış ve birbirleriyle öylesine karışmışlardı ki, siyasal topluluklar meydana getirmek için tamamen elverişsiz bir duruma gelmişlerdi. —*Ed.*

lerini seçiyorlardı. Bunun yanısıra, kendi öz topraklarıyla koruyucu tanrıları ya da kahramanları vardı ve bunun rahiplerini de kendileri seçiyorlardı. *Demos* içinde, gücü *demothai*'ler meclisi elde tutuyordu. Morgan'ın çok doğru olarak düşündüğü gibi, bu, Amerika'daki kendi kendini yöneten kentsel komünün ilkörneğidir. Modern devletin en yüksek gelişme derecesinde ulaşmış bulunduğu birlik, Atina'da doğan devletin hareket noktası oldu.

Bu birimlerden ya da *demos*'lardan on tanesi, bir aşiret oluşturuyordu; ama, eski soydaş aşiretten farklı olarak, buna yerel aşiret denildi. Yerel aşiret, yalnızca kendi kendini yöneten siyasal bir topluluk değildi, aynı zamanda bir askerî topluluktu da; süvariye komut veren *phylarkhos* ya da aşiret şefini, piyadeye komut veren *taksiorkhos*'u ve aşiret toprakları üzerinde silah altına alınan herkesi emri altında bulunduran *stratego*s'u, yerel aşiret seçiyordu. Bundan başka, yerel aşiret, tayfaları ve komutanlarıyla birlikte beş savaş gemisi verir ve adını taşıdığı bir Attika kahramanını kutsal koruyucu olarak kabul ederdi. Son olarak, Atina'daki konseye elli üye seçiyordu.

Bütün bunların sonucu, on aşiretten seçilmiş beşyüz üyeden kurulu konsey ve, en sonunda, her Atinalı yurttaşın girme ve oy verme hakkına sahip bulunduğu halk meclisi tarafından yönetilen Atina devletiydi; *arkhon*'larla öbür görevliler de, kendi köşelerinde, yönetim ve yargılama alanının çeşitli işlerini yürütüyorlardı. Atina'da, yürütme gücünün baş görevlisi (*fonctionnaire supréme*) [olarak çalışan biri —ç.] yoktu.

Bu yeni anayasayla, ve ister göçmen, ister azatlı köle olsun, oturma hakkına sahip çok sayıda yabancının kabulüyle, kan bağları üzerine kurulu örgütlenmenin organları, kamu işlerinden uzaklaştırılmışlar, özel dernekler ve dinsel tarikatlar durumuna düşmüşlerdi. Ama eski *gentilice* çağların tinsel etkisi, geleneksel görüş ve düşünüş biçimleri daha uzun süre sürüp gitti ve ancak yavaş yavaş yokoldu. Başka bir devlet kurumu aracıyla, bunun böyle olduğu görüldü:

Devletin önemli bir özelliğinin, halktan ayrı bir kamu gücü olmasına dayandığını gördük. Bu anlatılan zamanda, Atina henüz bir halk ordusu ve doğrudan doğruya halk tarafından sağlanan bir donanmadan başka bir şeye sahip değildi; bunlar onu dışarıya karşı koruyor ve bu çağdan itibaren nüfusun büyük çoğunluğunu oluş-

turan köleleri boyunduruk altında tutuyorlardı. Yurttaşlar karşısında, kamu gücü kendini önce polis biçimi altında göstermişti; polis, devlet kadar eskidir, ve bu yüzden 18. yüzyılın saf Fransızları, uygar halklardan değil, *nations policées*'den[19] sözediyorlardı. Demek ki, Atinalılar, devletleriyle aynı zamanda piyade ve atlı okçulardan kurulu gerçek bir jandarmadan, Güney Almanya ve İsviçre'de denildiği gibi, *Landjäger*'den başka bir şey olmayan bir polis kurdular. Ama, bu jandarmayı meydana getirenler... kölelerdi. Bu aynasızlık mesleği, özgür Atinalıya öylesine alçaltıcı görünüyordu ki, kendisini böyle bir alçaklığa vermektense silahlı bir köle tarafından tutuklanıp götürülmeyi yeğ tutuyordu. İşte bu, hâlâ gensin eski zihniyetiydi. Devlet, polis olmadan varlığını sürdüremezdi, ama henüz gençti ve gensin eski üyelerine utanılacak bir şey gibi görünen bir mesleği saygıdeğer kılmak için yeterli manevi otoriteye sahip değildi.

Servetin, ticaret ve sanayiin hızlı gelişmesi, bundan böyle ana çizgileriyle tamamlanmış bulunan devletin, Atinalıların yeni toplumsal durumuna ne kadar uygun düştüğünü gösterir. Toplumsal ve siyasal kurumların temelinde yatan sınıf karşıtlığı, artık soylularla halktan insanlar arasındaki karşıtlık değil, kölelerle özgür insanlar, *metoikos*'larla yurttaşlar arasındaki karşıtlıktı. En parlak çağında, Atina'da, kadınlarla çocuklar dahil, toplam olarak 90.000 dolaylarında özgür yurttaş, her iki cinsten 365.000'den çok köle ve 45.000 metoikos —yabancı ya da azatlı— vardı. Demek ki, her yetişkin erkek yurttaş başına, en az 18 köle ve ikiden çok metoikos düşüyordu.[20] Kölelerin çok sayıda oluşu, aralarında çoğunun, gözeticilerin denetimi altında, yapımevlerinde, büyük atelyelerde birlikte çalışmaları sonucuydu. Ama, ticaret ve sanayiin gelişmesiyle birlikte, servetler az sayıda elde birikip yoğunlaştı, çok sayıda özgür yurttaş yoksullaştı; onlar için, ya kendi bedensel çalışmalarıyla kölelerin çalışmasına rekabet etmek —ki bu, onur kırıcı, aşağılık bir şey olarak düşünülüyor ve pek de başarı vaadetmiyordu—, ya da kopuk takımı (*verlumpt*) arasına düşmekten birini seçmek kalıyordu. Veri olan koşullar içinde, zorunlu olarak bu ikinci çözüm biçimini seçtiler, ve büyük yığını bunlar oluşturduğundan, böylece Atina devletinin tamamen yıkılmasına yol açtılar. Prenslerin dalkavuğu ukalâ Avrupalıların iddia ettikleri gibi, Atina'yı yıkan demokrasi değil, özgür yurttaşın çalışmasını yadsıyan kölelik düzenidir.

Atinalılarda devletin oluşumu, genel olarak devletin kuruluşu

bakımından, bir yandan, bütün saflığıyla, iç ya da dış saldırı desteği olmaksızın gerçekleştirildiği —Peisistratos'un zorbalıkla başa geçtiği kısa süreden hiçbir iz kalmadı—, öbür yandan, ***gentilice*** toplumdan, doğrudan doğruya çok gelişmiş biçimde bir devlet: bir demokratik cumhuriyet çıkarttığı, ve son olarak, bu devletin bellibaşlı bütün özelliklerini yeteri kadar bildiğimiz için, özellikle belirleyici bir örnektir.

ALTI

ROMA'DA GENS VE DEVLET

ROMA'nm kuruluşu üzerindeki efsaneden, ilk yerleşmenin bir aşiret biçiminde toplanmış belirli bir sayıda (efsaneye göre yüz) Latin gensin eseri olduğu çıkıyor; söylentiye göre bunlara, çok geçmeden, gene yüz gensten meydana gelmiş sabelik [eski İtalyan halkından —ç.] bir aşiret, ve son olarak, çeşitli öğelerden bileşik ve bu da yüz gensi kapsayan bir üçüncü aşiret katılmıştır. Bütün bu öykü, gens dışında, burada aşağı yukarı ilkel hiçbir şey bulunmadığını gösteriyor; ve gensin kendi de, çoğu durumda, asıl eski ülkesinde varlığını sürdürmekte devam eden bir ana-gensin uzantısından başka bir şey değildi. Bu aşiretler, alınlarında, yapay bileşimlerinin damgasını taşıyorlar; ama çoğu zaman, akraba öğelerden ve eski, yapay olmayan, organik aşiret örneğine göre yapılmışlardır; bununla birlikte, üç aşiretten herbirinin çekirdeğinde, eski bir gerçek aşiretin bulunmuş olması da olasılık-dışı değildir. Aracı halka, kabile, on gensten meydana geliyor ve küri (*curia*) adım taşıyordu; öyleyse bunların sayısı otuzdu.

Roma gensinin, Yunan gensiyle aynı kurum olduğu bilinir; Yunan gensi, Amerikan kızılderililerinin bize ilkel biçimini sundukları bu toplumsal birimin daha gelişmiş bir biçimiydi; bu Roma gensi için de söylenebilir. Öyleyse, burayı daha kısa anlatabiliriz.

Roma gensi, hiç olmazsa kentin ilk zamanlarında, şu kuruluşa sahipti:

1° Gens üyeleri için, birbirine mirasçı olma hakkı; servet, gens içinde kalıyordu. Yunan gensinde olduğu kadar, Roma gensinde de daha başlangıçta, babalık hukuku egemen olduğundan, kadın soyundan gelenler mirastan yoksun bırakılırdı. Bildiğimiz en eski yazılı Roma yasası olan Oniki Levha Yasasına göre, miras, önce, doğal mirasçı olarak çocuklara kalırdı; çocuklar yoksa, agnatus'lar (erkek tarafından akrabalar) ve, onlar da yoksa gens üyeleri mirasçı olurlardı. Bütün durumlarda servet gens içinde kalıyordu. Burada, *gentilice* törenin, servet artışı ve tek-eşliliği haklı gösteren yeni yasal önlemler tarafından, yavaş yavaş sarsıldığını görüyoruz; başlangıçta, bütün gens üyeleri için eşit olan miras hakkı, pratikte önce agnatus'lar ve son olarak da çocuklar ve çocuklardan gelen erkek soyuyla sınırlandırılmıştır (ve yukarda belirtmiş olduğumuz gibi, erkenden); bu durum, Oniki Levhada, kendini, elbette, ters olarak gösteriyordu.

2° Ortak bir mezarlığa sahip olma, Regillum'dan Roma'ya göçtüğü zaman, soylu Claudius gensi, kent içinde kendisine ayrılmış bulunan toprak payını ve ortak mezarlığı almıştı. Augustus zamanında bile, Tötoburg Ormanında öldürülmüş olan Varus'un Roma'ya getirilen başı, *gentilitius tumulus*'de* gömülmüştü. [Demek ki, (Quintilius) gensinin hâlâ kendi özel mezarlığı vardı.]

3° Ortak dinsel törenler. Şenlikler, *sacra*'lar, *gentilitia*'lar herkesçe bilinir.

4° Gens içinde evlenmeme yükümü. Öyle görünür ki, Roma'da bu yüküm asla yazılı yasa durumuna gelmemiştir; ama töre varlığını sürdürdü. Adları bize kadar ulaşmış çok sayıda Romalı çift arasında, erkekle kadının aynı *gentilice* ada sahip bulundukları bir tek çift yoktur. Miras hukuku da bu kuralın bir kanıtıdır. Kadın, evlenmekle yasal akrabalık (*agnatio*) haklarını yitirir, gensinden çıkar; kendisi de, çocukları da babasının ya da babasının erkek kar-

* *Birinci baskıda*: Kinktilia gensinin mezarında (*gentilitius tumulus*). —*Ed.*

deşlerinin mirasçısı olamazlar, yoksa, baba tarafından gensin miras payı yitirilmiş olurdu. Bu durum, ancak kadın, kendi gensinin hiçbir üyesiyle evlenemediği zaman bir anlam taşır.

5° Ortak bir toprak mülkiyeti. Bu mülkiyet, ilkel zamanlarda, aşiret topraklarının paylaşılmasına başlanmasından itibaren, hep vardı. Latin aşiretlerinde, toprağın kısmen aşiret mülkiyetinde kısmen gens mülkiyetinde, kısmen de, o sıralarda karı-koca ailesi kurmaları mümkün bulunmayan evlekler (*Haushaltungen*) mülkiyetinde olduğunu görüyoruz. Bireyler arasında, kişi başına bir hektar (iki jugera) dolaylarında olmak üzere, ilk toprak bölünmesini Romülüs'ün yaptığı söylenir. Bununla birlikte, çok daha sonraları, devlet toprakları bir yana, bütün cumhuriyet tarihinin yöresinde döndüğü genslerin elinde toprak bulunduğunu da görüyoruz.

6° Gens üyeleri için karşılıklı yardım ve koruma görevi. Yazılı tarih, bize kırıntılardan başka bir şey göstermiyor; Roma devleti, daha başından itibaren öylesine bir üstünlükle ortaya çıktı ki, haksızlıklara karşı koruma hakkı, hemen devletin haksızlıklarına karşı koruma hakkı biçimine girdi. Appius Claudius tutuklandığı zaman, bütün gensi, hatta kişisel düşmanı olan gens üyeleri bile, onun yasını tuttu. Roma ile Kartaca arasındaki ikinci savaş sırasında, gensler, tutsak edilen üyelerini parayla kurtarmak için, aralarında birleştiler; Senato bunu yapmalarını *yasakladı*.

7° *Gentilice* adı taşıma hakkı. Bu hak, imparatorlar çağına kadar varlığını sürdürdü; azatlıların, *gentilice* haklara sahip olmaksızın, eski efendilerinin *gentilice* adını almalarına izin verildi.

8° Yabancıları gens üyeliğine kabul etme hakkı. Bu iş, bir aileye kabul biçiminde yapılıyordu (Amerika yerlilerinde olduğu gibi), bu da, yabancının gens üyeliğine kabulü sonucunu veriyordu.

9° Şefi seçme ve görevden alma hakkında hiçbir yerde sözedilmemiştir. Ama, Roma'nın ilk zamanlarında, kralınkinden başlamak üzere bütün resmi görevler seçim ya da onaylamayla verildiği, ve kürilerin [kabilelerin —ç.] rahipleri bile, aynı biçimde, bunlar tarafından seçildiği için, gens şefleri (*princeps*) için de, hatta bunların bir tek ve aynı aileden seçilmeleri geniş ölçüde kural haline gelmiş de bulunsa, işin başka türlü olmadığını varsayabiliriz.

Bir Roma gensinin ayırıcı nitelikleri bunlardı. Daha önce tamamlanmış babalık hukukuna geçiş bir yana, bu nitelikler, bir İrokua gensindeki hak ve görevlerin sadık bir imgesidir; burada da,

"İrokuali açıkça kendini gösterir."

[Günümüzde, hâlâ, hatta en ünlü tarihçilerimizde bile Roma gens rejimi üzerinde hüküm süren karışıklık hakkında yalnızca bir örnek vereceğiz. Mommsen'in, Cumhuriyet ve Augustus çağlarında Romalıların özel adları üzerindeki incelemesinde (*Römische Forchungen*, Berlin, 1864, c. I] şunlar okunur:

"Ailenin bütün erkek üyelerinden başka, elbette köleler dışta kalmak üzere, ama yanaşıklar (*familiers*) ve korunuklar (*clients*)[21] dahil, kadınlar da soyun adını (*nom patronymique*) taşırlardı. ... Aşiret [Mommsen burada gensi böyle deyimliyor] ... — gerçek, olası, hatta saymaca— ortak bir soy-zincirinden gelen, şenlikler,mezarlar ve ortak miraslarla birleşmiş bir topluluktur ve kişisel bakımdan özgür olan herkes, yani kadınlar da, ona üye olmak hak ve görevine sahiptir. Ama ortaya bir güçlük çıkaran şey, evli kadınların taşıyacağı soyun adını belirlemektedir. Kadının, yalnızca kendi *soyundan* biriyle evlenme hakkına sahip olduğu sürece, bu güçlüğün ortaya çıkmadığı doğrudur; ve kadınların, uzun bir süre boyunca, kendi *soylarının* dışında evlenmekte büyük güçlüklerle karşılaştıkları tanıtlanmış bulunuyor; aynı biçimde, bu hakkın, *gentis enuptio*'nun [kendi soyu dışında evlenebilme hakkının —ç.] daha 6.yüzyılda ödün niteliğiyle kişisel bir ayrıcalık olarak verilmekte olduğu da tanıtlanmıştır. ... Ama bu "dışardan" evlenmeler ortaya çıkınca, ilk zamanlarda, kadın, evlenmekle, kocasının aşiretine göçmek zorunda kaldı. Şurası çok kesindir: eski dinsel evlilikte, kadın, kendi topluluğunu bırakarak, tamamen kocasının ait olduğu yasal ve dinsel topluluğa geçer. Evli kadının, kendi gens üyeleri karşısında, aktif ve pasif miras hakkım yitirdiği ve buna karşılık, kocası, çocukları ve onların gens üyeleriyle miras ortaklığı durumuna girdiği, kimsenin bilgisi dışında değildir. Kadın, kocası tarafından böylece kabul edildiği ve ailesi içine girdiğine göre, onun soyuna nasıl yabancı kalabilir?" (s. 9-11).

Demek ki, Mommsen, bir gense ait bulunan kadınların, başlangıçta, yalnızca kendi gensleri içinde evlenebildiklerini ileri sürüyor; öyleyse, Roma gensi dış-evlenen değil, iç-evlenendir. Öbür halklar üzerine bütün bildiklerimizle çelişki durumunda bulunan bu kanı, eğer tamamen değilse, her şeyden çok, Titus Livius'ın çok tartışmalı bir tek parçasına dayanır (Kitap XXXIX, bölüm XIX); bu parçaya göre, Senato, Romanın kuruluşundan sonra 568 yılında,

yani MÖ 186'da, şöyle bir karar vermişti: *"...uti Fecenia Hispallae datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset quasi ei vir testamento dedisset; utique ei ingenuo nubere liceret, neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaeve esset"*, yani Fecenia Hispalla, sanki [ölen] kocası kendisine vasiyetle bu hakkı vermiş gibi, kendi servetinden yararlanmak, onu kullanmak, gens dışından evlenmek ve kendine bir vasi seçmek hakkına sahip olabilirdi; evleneceği kişiye kötülük ve utanç yüklemeksizin, özgür durumda bulunan bir erkekle evlenebilirdi.

Hiç kuşku yok ki, burada bir azatlı [cariye —ç.] olan Fecenia'*ya* gens dışında evlenme hakkı veriliyor. Ve gene kuşku yok ki, koca, vasiyetnameyle, karısına, dul kaldıktan sonra, gens dışında evlenme hakkını verebilirdi. Ama hangi gens dışında?

Eğer kadın, Mommsen'in varsaydığı gibi, kendi gensinin içinde evlenme zorunda olsaydı, evlendikten sonra da bu gens içinde kalırdı. Ama, önce tanıtlanması gereken şey, gensteki bu iç-evlenme savıdır. İkinci olarak, eğer kadın gens içinde evlenme zorunda idiyse, elbette, erkek de aynı şeyi yapma zorundaydı; yoksa, kadın bulamazdı. Bunu söylemek, erkeğin kendi hesabına sahip olmadığı bir hakkı, vasiyetnameyle karısına verebildiğini söylemektir; [böylece —ç.] hukuksal bir anlamsızlığa varırız. Momınsen de bunu anlar, ve bu yüzden şu varsayımı öne sürer:

"Soy dışından evlenmek için, hukuksal bakımdan yalnızca kadım otoritesi altında bulunduran kocanın onaması değil, bütün gens üyelerinin de onaması gerekliydi." (s. 10, not.)

İlk olarak, bu, çok gözüpek bir varsayımdır, ve ikinci olarak, sözü geçen parçanın apaçık metniyle çelişme durumundadır; Senato, *kocanın yerine,* bu hakkı Fecenia'ya veriyor; bizzat kocasının verebileceğinden ne az, ne de çok olarak; ama ona verdiği şey, başka hiçbir sınırlamaya bağlı bulunmayan *mutlak* bir haktır. Öyle ki, kadın bu hakkı kullanırsa, yeni kocası da bundan kötülük görmeyecektir; hatta Senato, mevcut ve gelecekteki konsül ve yargıçlara, bundan Fecenia için hiçbir haksızlık çıkmamasına gözkulak olmalarını buyurur. Öyleyse, Mommsen'in varsayımı, hiç de kabul edilebilir gibi görünmüyor.

Öbür varsayım: kadın bir başka gensten bir erkekle evleniyor, ama kendi gensinin içinde kalıyordu. Öyleyse, sözü geçen parçaya göre, kocası, kadının kendi öz gensi dışından evlenmesine izin ver-

me hakkına sahip bulunuyordu. Başka bir deyişle, erkek, yabancısı bulunduğu bir gensin işlerini düzenlemekle ilgili önlemler alma hakkına sahip oluyordu. Bu öylesine saçma bir şeydir ki, üzerinde bir söz bile söylemeye değmez.

Öyleyse bir tek varsayım kalıyor: kadın ilk olarak bir başka gensten biriyle evleniyordu, ve bunun sonucu, Mommsen'in de aslında bu türlü durumlar için kabul ettiği gibi, kocanın gensine geçiyordu. O zaman, bütün olaylar zinciri hemen açıklanır. Evlenmekle eski gensinden kopmuş ve kocasının *gentilice* grubu içine kabul edilmiş bulunan kadın, yeni gensi içinde bambaşka bir duruma sahiptir. Gensin üyesi olmuştur, ama, hiçbir kan ilişkisi olmaksızın, kabul edilişinin niteliği, onu her şeyden önce, evlenmekle içine girmiş bulunduğu genste içerden evlenme yasağından kurtarır; bundan başka, kadın, gensin evlenme birliğine kabul edilmiştir; kocasının ölümü üzerine, onun, yani bir gens üyesinin serveti kadına kalır. Öyleyse, bu servetin gens içinde kalmasını istemek, ve kadını, başka kimseyle değil, ilk kocasının bir *gentilice* akrabasıyla evlenmeye zorlamak çok doğaldır. Eğer bir ayrıklama yapmak gerekirse, kadın bununla yetkili kılmak için, ona bu serveti bırakmış olan kişiden, yani ilk kocasından daha yetenekli kim olabilir? İlk kocası, kadına mallarının bir bölümünü vasiyetle bıraktığı ve aynı zamanda evlenmekle ya da evlenme sonucu, servetin bu bölümünü yabancı bir gense geçirmesine yetki verdiği anda, bu servet henüz kendisine aittir, demek ki, adam, mallarına tam anlamıyla sahiptir. Kadının kendisine, ve kocasının gensiyle olan ilişkilerine gelince, onu, özgür bir istenç eylemiyle —evlenmekle— bu gens içine sokan, kocadır. Öyleyse, kadının ikinci bir evlenmeyle bu gensi bırakmasına izin vermek için yetkili kişinin de o olması, doğal görünür. Kısacası, Roma gensinin iç-evlenme üzerindeki eşsiz düşünü bıraktığımız ve onu, Morgan'la birlikte, oldum olası dış-evlenme olarak kabul ettiğimiz andan itibaren, olup bitenler iyice görülebilir ve her şey kendiliğinden anlaşılır.

Son bir varsayım daha kalıyor ki, bu da, kuşkusuz çok sayıda savunucu bulmuştur: [buna göre —ç.] Titus Livius'un parçası, yalnızca şu anlama geliyordu:

"Azatlı (*libertae*) kızlar, özel izin olmaksızın, gens dışından (*e gente enubere*) evlenemezler, ya da *capitis deminutio minima** ge-

* Aile haklarının yitirilmesi. —ç.

reğince, aynı zamanda *gentilice* topluluğun *liberta*'sından çıkma sonucunu verebilecek eylemlerden herhangi birine girişemezlerdi." (Lange, *Römische Altertümer,* Berlin 1856, c. I, s. 195, bizim Titus Livius'tan aldığımız parçayla ilgili olarak, burada Huschke'ye başvuruluyor.)

Eğer bu varsayım doğruysa, sözü geçen parça, özgür Romalı kadınların durumu üzerine hiçbir şey kanıtlamıyor demektir, ve onlar için bir gens içinden evlenme yükümlülüğü artık sözkonusu edilemez.

Enuptio gentis deyimi yalnızca bu parçada ortaya çıkar ve bütün Roma yazınında bir daha görünmez; *enubere* (dışardan evlenmek) sözcüğüne, gene Titus Livius'ta, yalnızca üç kez raslanır, ve o zaman, [bu sözcük, kullanıldığı yerlerde —ç.], gense uygulanmaz. Romalı kadınların yalnızca gens içinden evlenebilecekleri fantezist fikri, varlığını yalnızca bu parçaya borçludur. Ama bu fikir ayakta duramaz. Çünkü iki şeyden biri: bu parça, ya azatlı kadınlar için geçerli bazı kısıntılarla ilgilidir, ve o zaman özgür durumda bulunan kadınlar (*ingenuae*) için hiçbir şey göstermez; ya da aynı biçimde özgür kadınlarla da ilgilidir, ve o zaman, tam tersine, genel kural olarak kadının, kendi gensinin dışından evlendiğini, ama evlenmekle, kocasının gensine geçtiğini gösterir; öyleyse bu parça, Mommsen'e karşı ve Morgan'dan yana tanıklık eder.].

Roma'nın kuruluşundan üçyüz yıl kadar sonra bile, *gentilice* bağlar öylesine güçlüydü ki, soylu (*patricienne*) bir gens, Fabienler gensi, Senatonun onayıyla, komşu *Véies* kentine karşı bir sefere girişebildi. Söylentiye göre, üçyüzaltı Fabien savaşa gitmiş ve hepsi de bir pusuda öldürülmüş; ölmeyen bir tek kişi, bir erkek çocuğu, gensin varlığını sürdürmüştür.

Söylemiş olduğumuz gibi, on gens, burada küri (*curia*) diye adlandırılan ve Yunan kabilesinden (fratrisinden) daha önemli kamusal görevlere sahip bulunan bir kabile oluşturuyordu. Her kürinin kendi dinsel pratikleri, tapınakları ve rahipleri vardı; bu rahipler, toplu durumda, Romalı rahipler topluluklarından birini oluşturuyorlardı. On küri, bir aşiret meydana getiriyordu, ki başlangıçta, bu aşiret, kuşkusuz öbür Latin aşiretleri gibi, seçilmiş bir şefe —ordu komutanı ve büyük rahip— sahipti. Üç aşiretin tümü, Roma halkını, *populus romanus*'u oluşturuyordu.

Demek ki, hiç kimse, eğer bir gensin, dolayısıyla, bir küri ve bir aşiretin üyesi değilse, Roma halkından olamazdı. Bu halkın ilk kuruluşu şöyle oldu: Kamu işleri, önce Senato tarafından yönetildi ve —Niebuhr bunu ilk olarak çok iyi gördü— bu Senato, üçyüz gens şefinden meydana geliyordu; bu şefler, gensin en eskisi olduklarından, baba, *patre* diye adlandırılıyorlardı ve işte bunun içindir ki, bunların topluluğuna Senato (Eskiler, *senex*, Yaşlılar Konseyi) adı verildi. Her aşiret için hep aynı aileden bir üyenin [şef —ç.] seçilmesi töresi, burada da, aşiretin ilk soylularını doğurdu; bu ailelere patrisyenler deniliyordu ve bunlar, Senatoya girme ve bütün öbür resmî görevleri elde tutma hakkının yalnızca kendilerine ait olduğunu ileri sürüyorlardı. Halkın, zamanla gerçek bir hak haline dönüşen bu sava boyun eğmesi olgusu, sözde Romülüs'ün, ilk senatörlerle onlardan gelen kuşaklara soyluluk (*patriciat*) ve onun ayrıcalıklarını verdiği efsanesiyle dile getirilmiştir. Senato, Atina *bulê*'si gibi, birçok işte karar verme, ve en önemli işlerde, özellikle yeni yasalar için, ilk inceleme ve tartışmaları yapma hakkına sahipti. Yeni yasalar, küriler meclisi denilen halk meclisi tarafından oylanırdı. Halk, küriler, ve herhalde her küri içinde gensler bakımından kümelenmiş olarak toplanıyordu; kesin karar sırasında, otuz küriden herbiri bir oya sahipti. Küriler meclisi, bütün yasaları kabul ya da reddediyor, *rex* (sözde-kral) dahil, bütün yüksek görevlileri seçiyor, savaş açıyor (ama barışı Senato yapıyordu), ve bir Roma yurttaşına karşı ölüm cezası verilmesinin sözkonusu olduğu bütün durumlarda , ilgililerin başvurması üzerine, yüksek mahkeme olarak karar veriyordu. — Son olarak, Senato ve halk meclisinin yanısıra, tamamen Yunan *bazileus*'una karşılık düşen ve asla Mommsen'in betimlemesi gibi hemen hemen mutlak bir kral olmayan *rex* vardı*. O da, askeri şef, büyük rahip ve bazı mahkemelerin başkanıydı. Ordu başkanlığının düzence gücünden, ya da yargılama yapan bir mahkeme başkanlığı gücünden herhangi bir yet-

* Latince *rex* sözcüğü, Kelt-İrlanda dilindeki *righ* (aşiret şefi) ve gotik reiks'tir; bu sözcükler, tıpkı başlangıçtaki Almanca *Fürst* sözcüğü (bu, İngilizce *first*, Danimarka dilinde *förste*'nin tıpkısı olarak, "birinci" demektir), *gens* ya da aşiretşefi anlamına geliyordu; bunun böyle olduğu 4. yüzyıldan itibaren, Gotlar'ın bütün halkın askeri şefi ve daha sonra kral olarak adlandırılacak kimse için, özel bir sözcüğe: *thiudans* sözcüğüne sahip bulunmaları olgusuyla tanıtlanmıştır. Artakserkses ve Herodes, İncil'in Ulfila tarafından yapılan çevirisinde, hiçbir zaman *reiks* olarak değil, hep *thiudans* olarak adlandırılmışlardır ve Tiberius İmparatorluğu'na da *reiki* değil, *thiudinassus* denir. **[Engels'in notu.]**

ki ya da güç almadıkça, *rex*, yurttaşların yaşamı, özgürlüğü ve mülkiyeti üzerinde hiçbir sivil yetki ve güce sahip değildi. *Rex*'in görevi soydan geçme değildi; tersine, büyük bir olasılıkla kendinden önceki *rex*'in önerisi üzerine, önce küriler meclisi tarafından seçiliyor, sonra da, ikinci bir meclis içinde, törenle makamına oturtuluyordu. Kibirli Tarquinius'un (Tarquinius Superbus) başına gelenlerin gösterdiği gibi, *rex*'in görevden alınması da mümkündü.

Kahramanlar çağındaki Yunanlılar gibi, sözde-"kral"lar çağında yaşayan Romalılar da, gensler, kabileler ve aşiretlerden çıkmış ve onlar üzerine dayanan bir askerî demokrasi biçiminde yaşıyorlardı. Küri ve aşiretlerin kısmen yapay kuruluşlar olması boşunaydı; onlar, içinden çıkmış oldukları ve kendilerini hâlâ her yandan kuşatmakta bulunan toplumun, gerçek ve kendiliğinden ilkörnekleri üzerine kurulmuşlardı. Hatta, kendiliğinden ortaya çıkan patrisyen soyluluk daha şimdiden ilerlemiş de olsa, *reges*'ler, yetkilerini yavaş yavaş genişletmeye girişmiş de bulunsalar, bu durum, kuruluşun kökensel temel niteliğini değiştirmez, ve önemli olan da, yalnızca bu niteliktir.

Bu arada, Roma kentinin ve fetihle büyütülmüş Roma topraklarının nüfusu, kısmen içgöçlerle, kısmen çoğunluğu Latin olmak üzere, boyuneğmiş bölgeler halklarıyla, durmadan çoğalıyordu. Devletin bütün bu yeni uyrukları (*korunuklar* sorununu bir yana bırakacağız), eski gens üyeleri, küri ve aşiretlerin dışındaydılar, öyleyse *populus romanus*'tan, yani asıl Roma halkından değildiler. Bunlar kişisel bakımdan özgürdüler, toprak sahibi olabilirlerdi, vergilerini ödemek ve askerî görevlerini yerine getirmek zorudaydılar. Ama hiçbir resmî görevde bulunamazlardı; ne küriler meclisine katılabilirlerdi, ne de devlet tarafından alınmış toprakların dağıtımına. Bütün kamu haklarından yoksun plebi, bunlar oluştururlardı. Durmadan artan sayıları, askerî formasyon ve donatımlarıyla, plebler, bundan böyle dıştaki bütün gelişmeye sıkı sıkıya kapalı eski *populus* karşısında, korkutucu bir güç durumuna geldiler. Henüz pek o kadar gelişmemiş bulunan ticarî ve sınaî zenginlik, özellikle plebelerin elinde toplanırken, toprak mülkiyetinin *populus*'la pleb arasında oldukça eşit bir biçimde üleştirilmiş görünmesi olgusu da buna ekleniyordu.

Roma'nın tamamen efsanemsi, ilkel tarihi saran büyük karanlık içinde (sonraları köken sorunlarıyla uğraşmış ve anlayış biçim-

leri hukuksal olan tarihçilerin, *pragmatico-rationaliste* yorum ve anlatı denemeleriyle iyiden iyiye artmış bulunan karanlık), eski *gentilice* örgütlenmeye son veren devrimin tarihi, oluşumu ve koşulları üzerine kesin hiçbir şey söylemek olanaklı değildir. Yalnızca, pleb ile *populus* arasındaki çatışmaların buna yolaçtığı, kesinlikle ileri sürülebilir.

Rex Servius Tullius'a maledilen yeni kuruluş (anayasa), Yunan örneklerinden, özellikle Solon'dan esinlenerek, *populus* ve plebi, ayrım gözetmeksizin, askerî görevlerini yapıp yapmadıklarına göre içine alan ya da almayan yeni bir halk meclisi yarattı. Silah taşımak zorundaki bütün erkekler, servetlerine göre, altı sınıfa bölündü. Beş sınıftan herbirinin içindeki en az mülkiyet: birinci için, 100.000 as; ikinci için, 75.000; üçüncü için, 50.000; dördüncü için, 25.000; beşinci için, 11.000 as'tı; Dureau de la Malle'a göre, bu [sırasıyla —ç.] aşağıyukarı 14.000, 10.500*, 7000, 3.600** ve 1.570*** mark'a karşılık düşüyordu. Altıncı sınıf, proleterler sınıfı, askerî görevler ve vergiden bağışık, en az serveti olan kimselerden oluşuyordu. Yüz kişilik birlikler (*centuries*) meclisi (*comitia centuriata*) [biçimindeki —ç.] yeni halk meclisinde, herbirinde yüzkişi bulunan birlikler içinde, yurttaşlar askeri bir düzenle, bölük bölük sıralanıyorlardı; ve her yüz kişilik birliğin bir oyu vardı. Böylece, birinci sınıf 80, ikinci sınıf 22, üçüncü sınıf 20, dördüncü sınıf 22, beşinci sınıf 30, altıncı sınıf da biçim bakımından, bir birlik veriyordu. Buna, en zengin yurttaşlar tarafından oluşturulmuş bulunan şövalyeler, 18 birlikte katılıyorlardı; hepsinin toplamı, 193. Oy çoğunluğu: 97. Ama, şövalyelerle birinci sınıf, birlikte 98 oya, yani çoğunluğa sahiptiler; eğer anlaşırlarsa, öbürlerine hiçbir şey danışılmadan, geçerli karar alınmış olurdu.

Eski küriler meclisinin bütün siyasal hakları (adı var kendi yok birkaçı bir yana) bu yeni birlikler meclisine geçti; bu birlikleri oluşturan küriler ve gensler, bundan ötürü, Atina'da olduğu gibi, basit, özel ve dinsel dernekler durumuna düştüler, ve bu biçimde, küriler meclisi kısa zamanda kesinlikle ortadan kalkarken, onlar daha uzun süre yaşamakta devam ettiler. Aynı biçimde, eski üç *gentilice* aşireti devletin dışında bırakmak için, herbiri kentin bir

* *Birinci baskıda*: 10.000. —*Ed.*
** *Birinci baskıda*: 5.000. —*Ed.*
*** *Birinci baskıda*: 1.600. —*Ed.*

mahallesinde oturan ve kendilerine birçok siyasal haklar verilen dört yerel aşiret kuruldu.

Demek ki, Roma'da da, daha sözde-"krallık" kaldırılmadan, önceleri kişisel kan bağları üzerine dayalı eski toplumsal düzen ortadan kalktı, ve onun yerine, toprak üzerindeki dağılım ve servet ayrımları üzerine dayalı yeni bir gerçek devlet kuruluşu geçti. Burada, askerî hizmetle yükümlü yurttaşlar, yalnızca köleler karşısında değil, ayrıca, "proleter" denilen, askerî hizmet dışında bırakılmış silahtan yoksun insanlar karşısında da, kamu gücünü oluşturuyorlardı.

Son *rex*'in, gerçek bir krallık gücünü gaspeden Kibirli Tarquinius'un atılması ve *rex* yerine aynı yetkilere sahip (İrokualarda olduğu gibi) iki askeri şef (iki konsül) getirilmesiyle, yeni kuruluş yalnızca daha da yetkinleştirilmiş oldu; Roma Cumhuriyetinin tüm tarihi: kamu görevlerine girmek ve devlet topraklarından pay almak için patrisyenler ile plebler arasındaki savaşımlar, patrisyen soyluların, büyük toprak ve para sahiplerinin, yavaş yavaş, askerî hizmet tarafından yıkıma uğratılmış köylülerin tüm topraklarını ele geçiren, böylece oluşturulmuş geniş yurtlukları köleler eliyle ektirip biçtiren, İtalya'yı nüfussuzlaştıran, ve bunu yaparak, kapıları yalnızca imparatorluğa değil, ama onun ardıllarına da, Cermen barbarlarına da açan yeni sınıfı içindeki sonal yokoluşu, işte bu kuruluş sınırları içinde oluşacaktır.

YEDİ

KELTLERDE VE CERMENLERDE GENS

YER yokluğundan ötürü, günümüzde bile, birbirinden çok farklı yabanıl ve barbar halklarda azçok saf bir biçim altında sürüp giden *gentilice* kurumların ayrıntısına girmekten, ya da, Asya'daki uygarlaşmış halkların eski tarihleri içinde bu kurumların izlerini aramaktan vazgeçeceğiz. [Biri ya da öbürü, her yanda bulunur. Birkaç örnekle yetiniyoruz: Gens bugünkü gibi bilinmezden önce, onu ters anlamakta herkesten çok başarı göstermiş olan kişi, Mac Lennan, Kalmuklar, Çerkezler, Samoyedler, ve üç Hint halkı olan Varaliler, Magarlar ve Munnipurilerde ana çizgileri ile gensin varlığını göstermiş ve onu doğru bir biçimde betimlemiştir. Yakın zamanlarda, M. Kovalevski, Pşavlar, Şevsürler, Svanetler ve öbür Kafkas aşiretleri içinde gensi bulguladı ve anlattı.] Biz yalnızca, Keltler ve Cermenlerde gens[in varlığı] üzerine bazı bilgiler vereceğiz.

Bize kadar ulaşmış en eski Kelt yasaları, gensin hâlâ dipdiri olduğunu gösteriyor; gens, İrlanda'da, İngilizler tarafından zorla yıkıldıktan sonra, günümüzde, hiç değilse içgüdüsel bir biçimde, halk

bilincinde gene de yaşamaktadır; İskoçya'da, son yüzyılın [18. yüzyıl, —ç.] ortalarına doğru henüz dipdiriydi, ve orada da, ancak İngiliz silahları, İngiliz yasaları, İngiliz mahkemeleri önünde yenik düştü.

İngiliz fethinden birkaç yüzyıl önce, en geç 11. yüzyılda, yazıyla saptanmış bulunan en eski Gal yasaları da eskiden genel nitelikteki bir törenin ayrıksın kalıntılarından başka bir şey olmasa bile, köylülerin, toplu durumda, tarlalarında ortaklaşa çalıştıklarına hâlâ tanıklık ederler; her ailenin üzerinde kendi hesabına çalıştığı beş akr toprağı vardı; bunun yanısıra, büyük bir toprak, ortaklaşa ekiliyor ve bunun ürünü de paylaştırılıyordu. Hatta Gal yasaları üzerinde yeni bir irdeleme (yararlandığım notlar 1869 tarihini taşıyor, ama yeni bir irdeleme için zamanım yok) dolaysız bir kanıt sağlayamasa bile, İrlanda ile İskoçya arasındaki benzerlik, bu köy topluluklarının gensleri ya da genslerin bölümlerini temsil ettiklerinden kuşkuya yer bırakmaz. Ama Gal belgelerini, ve onlarla birlikte İrlanda belgelerinin doğrudan doğruya tanıtladıkları şey şudur ki, 11. yüzyılda Keltlerde, tek-eşlilik asla iki-başlı-evlenmenin yerini almamıştır. Galler ülkesinde, bir evlilik, ancak yedi yıl sonunda bozulmaz, daha doğrusu feshedilmez duruma geliyordu. Yedi yıldan yalnızca üç gece de eksik olsa, eşler ayrılabilirlerdi. O zaman, paylaşmaya geçilirdi: kadın payları ayırır, erkek de kendi payını seçerdi. Eşyalar, çok gülünç bazı kurallara göre paylaşılırdı. Evliliği erkek bozarsa kadına çeyizini geri vermek, üstelik buna bir şeyler de eklemek zorundaydı; kadın bozarsa, payı [erkekten —ç.] daha küçük olurdu. Erkek, çocukların ikisini, kadın, birini, [erkeğin götürdüğü —ç.] iki çocuk arasında olanı [ortancayı —ç.] alırdı. Eğer kadın, ayrıldıktan sonra bir başka kocaya varır, ve ilk kocası onu geri almaya gelirse, yeni evlilik yatağına *ayak* atmış bile olsa, eski kocasıyla gitmek zorundaydı. Ama, erkekle kadın yedi yıl birlikte yaşamışlarsa, hatta önceden resmen evlenmemişlerse bile, karı-koca olurlardı. Kızların evlenmeden önce iffetli yaşamaları, ne sıkı sıkıya gözetilen, ne de şart koşulan bir şeydi; bu konuyu düzenleyen önlemler çok hafif niteliktedir ve burjuva ahlâkına hiç uymaz. Eğer kadın kocasını aldatırsa, koca onu dövme hakkına sahipti (yalnızca dövmesine izin verilen üç durumdan birinde; bunlar dışında karısını döverse, koca, cezaya çarptırılırdı), ama, bundan sonra, başka hiçbir gönül onarımı (tarziye) isteyemezdi; çünkü, "bir suç için, ya kefa-

ret, ya da öç alma istenebilirdi, ama ikisi birden istenemezdi". Kadın, birçok nedenlerle, ayrılma sırasında haklarından hiç bir şey yitirmeksizin, boşanmayı isteyebilirdi: kocanın ağzının kokması yeterdi. İlk gece hakkı (*gobr merch,* ortaçağsal *marcheta,* Fransızcadaki *marquette* adı buradan gelir) için aşiret başkanı ya da krala ödenmesi gereken fidye, yasada (*code*) büyük bir rol oynar. Kadınlar, halk meclisinde oy hakkına sahiptiler. Ekleyelim ki, İrlanda'da da benzer koşulların varlığı tanıtlanmıştır; orada da belirli süreli evlilikler olağan işlerdendi ve ayrılma durumunda, kadına, uyulması zorunlu çıkarlar ve hatta ev hizmetleri için bir zarar ödentisi sağlanıyordu; orada da, öbür kadınların yanısıra bir "birinci kadın" ortaya çıkıyor ve miras paylaşımı sırasında, meşru ve meşru-olmayan çocuklar arasında hiçbir ayrım yapılmıyordu, — böylece, Kuzey Amerika'daki evlenme biçiminin yanında daha sert göründüğü, ama, Sezar çağında henüz grup halinde evlilik durumunda bulunan bir halk içinde, 11. yüzyılda hiç de şaşırtıcı olmayan bir ikibaşlı-evlilik görüntüsüne sahip bulunuyoruz.

İrlanda gensi (*spet,* aşiret *clainne,* klan denir), yalnızca eski hukuk kitaplarınca değil, ayrıca klan topraklarını İngiltere kralının yurtluğu durumuna dönüştürmek için gönderilen 17. yüzyıl İngiliz hukukçuları tarafından da doğrulanmış ve betimlenmiştir. Şefler daha önce kendi özel mülkleri yapmamış oldukları ölçüde, şu son zamana kadar, toprak, klan ya da gensin ortak mülkiyetindeydi. Bir gens üyesi öldüğü, yani bir ev ekonomisi ortadan kalktığı zaman, şef (İngiliz hukukçuları buna *caput cognationis* diyorlardı), bütün toprakları, geri kalan ev ekonomileri arasında yeniden paylaştırıyordu. Bu paylaşma, ana çizgileri ile, Almanya'da geçerli olan kurallara göre yapılıyordu. Şimdi bile, birkaç köy toprağı —kırk-elli yıl önce, bunların sayısı pek çoktu— *rundale* denilen durumda bulunuyor. Köylüler —eskiden gensin ortak malı olan ve İngiliz fatihlerince çalınan toprağın bireysel kiracıları—, herbiri ayrı ayrı kendi paylarının kirasını öderler, ama bütün tarla ve çayır paylarını birleştirerek, bunları, toprakların durumu ve niteliğine göre Moselle kıyılarında denildiği gibi *Gewanne* (*quartiers et soles.*)[22] halinde bölerler ve herkese, her *"Gewann"* içindeki payını verirler; bataklık ve otlakları ortaklaşa kullanırlardı. Daha elli yıl önce, zaman zaman, bazan her yıl, yeni bir paylaşma yapılırdı. Bir *rundale* köyünün toprak haritası, tamamen, *Moselle,* ya da *Hochwald'*-

daki bir Alman *Gehöferschaft*'ının görünümünü taşır. Gens aynı şekilde, *"bölüntüler"* (*factions*) içinde de yaşamaya devam eder. İrlanda köylüleri, çoğunlukla, görünüşte tamamen gülünç ya da saçma ayrımlara dayanan, İngilizler için tamamen anlaşılmaz kalan ve bir bölüntünün (*faction*) öbürüne karşı hır çıkarmaktan başka erek taşımadığı sanısını veren karşıt bölüklere (*partis*) ayrılırlar. Bunlar, parçalanmış genslerden arta kalan ve başka kuruluşlar içinde kendini gösteren yapay yeniden-dirilişlerdir ki, soydan geçme *gentilice* içgüdünün dayanıklılığını, kendi tarzlarında, ortaya koyarlar. Zaten, bazı bölgelerde, gens üyeleri, hâlâ kendi eski toprakları üzerinde azçok toplu durumda bulunmaktadırlar; işte bundan ötürüdür ki, 1830'a doğru, Monaghan kontluğunda yaşayanların büyük çoğunluğu yalnızca dört soyadı altında toplanıyorlardı; yani dört gens ya da dört klandan geliyorlardı.*

İskoçya'da, *gentilice,* düzenin yıkılışı, 1745 ayaklanmasının bastırılmasıyla başlar. İskoç klanını, özellikle bu *gentilice* düzenin hangi zinciri temsil eder, bu henüz tanıtlanması gereken bir şeydir; ama böyle bir zincirin varlığından kuşku duyulamaz. Walter Scott'un romanlarında, bu Kuzey İskoç klanının gözümüzün önünde yaşadığını görüyoruz. Bu klan üzerine Morgan şöyle der:

"Örgütlenmesi ve zihniyetiyle gensin yetkin bir örneği, *gentilice* yaşamın gens üyeleri üzerindeki etki gücünün çarpıcı bir örneği. ... Kavga ve kan davalarında, toprağın klanlar tarafından paylaşılmasında, toprağı ortaklaşa işletmelerinde, klan üyelerinin, şeflerine ve birbirlerine karşı bağlılıklarında, *gentilice* toplumun her yerde yinelenen çizgilerini buluyoruz. ... Soyzinciri, babalık huku-

* *Dördüncü baskıya not*: İrlanda'da geçen birkaç gün, kır insanlarının nasıl hâlâ *gentilice* çağın fikirleri içinde yaşadıklarını bana yeniden gösterdi. Kiracı olarak yaşadığı toprakların sahibi, köylünün gözüne her zaman, toprağı herkesin yararına yönetmesi gereken, toprak kirası biçimi altında köylünün kendisine haraç ödediği, ama gereksinmesi olunca da ondan yardım gördüğü bir çeşit klan şefi gibi görünüyor. Ve aynı biçimde her zengin köylü, kendini, yoksulluğa düşen komşularına yardımla yükümlü bilir. Bu türlü bir yardım bir sadaka değil, daha yoksul olanın, daha zengin olan klan üyesi ya da klan şefinden almaya hakkı bulunan şeydir. [Böylece —ç.] iktisatçılarla hukukçuların, modern burjuva mülkiyet kavramını, İrlanda köylülerinin kafasına sokmaktaki olanaksızlık üzerine söyledikleri anlaşılır; yalnızca haklara, ama hiçbir ödeve sahip bulunmayan bir mülkiyet, işte bunu İrlandalının kafası hiç mi hiç alamaz. Ama aynı biçimde, kendi saf *gentilice* fikirleriyle, birdenbire büyük İngiliz ya da Amerikan kentlerinde, ahlâki ve hukuksal anlayışları tamamen ayrı bir ortama düşen İrlandalıların, nasıl ahlâk ve hukuk konusunda ne yapacaklarını bilemedikleri, yollarını nasıl şaşırdıkları ve çoğunlukla yığın olarak ahlâk bozukluğuna nasıl düştükleri de anlaşılır. **[Engels'in notu.]**

kuna göre hesaplanıyordu, öyle ki, kadınların çocukları kendi babalarının klanlarına geçtikleri halde, kocaları kendi klanlarında kalıyorlardı."

Ama, Bed'in dediğine bakılırsa, Piktler'in[23] kral ailesinde, kadın soyundan miras düzeni yürürlükteydi ki, bu olgu, eskiden İskoçya'da analık hukukunun hüküm sürdüğünü kanıtlar. Hatta Galler'de olduğu gibi Skotlar'da[24] da evvel zamandaki ortak kocaların son temsilcisi bulunan klan şefi ya da kralın, eğer bu hak parayla satın alınmamışsa, bütün nişanlı kızlar üzerinde meşru olarak kullanabildikleri ilk gece hakkı içinde, iki-başlı-ailenin bir kalıntısı, ortaçağa kadar varlığını sürdürmüştür.*

*

Kuşkusuz, Cermenler, büyük akınlara (kavimler göçüne) kadar, gensler biçimindeki örgütlenmişlerdi. Tuna, Ren, Vintüs ve Kuzey Denizi arasında bulunan toprakları, ancak milâttan az önceleri işgal etmiş olabilirler. Simbrler'le Tötonlar henüz tam göç halinde bulunuyorlardı ve Süevler, ancak Sezar çağında sabit yerlere yerleştiler. Süevlerden sözederken, Sezar açıkça onların gensler ve akrabalıklar (*gentibus cognationibusque*) bakımından yerleşmiş olduklarını söyler; ve Julia gensinden bir Romalının ağzında, bu *gentibus* sözcüğünün, hiç bir kanıtla değiştirilemeyecek kesin bir anlamı vardır. Bütün Cermenler için durum aynıdır; hatta fethedilen Roma illerinin kolonizasyonu[25], gene gensler bakımından [yapılmışa benzer]." Alman halk hukuku"** [halkın, Tunanın güneyinde, fethedilen topraklar üzerinde, *genealogia* (soylar) bakımından yerleştiğine tanıklık eder. *Genealogia* sözcüğü, tamamen, daha sonra

* *Birinci baskıda, bu tümcenin arkası şöyle geliyor:* Aynı hak —bu hakka, Kuzey Amerika'nın kuzeybatı ucunda sık sık rastlanır— Ruslar arasında da yürürlükteydi; orada, 10. yüzyılda Grand-Düşes Olga tarafından kaldırıldı. Fransa'da, özellikle Nivernais ve Franche-Comté'de. Devrime kadar varlıklarını sürdüren ve Sırp-Hırvat bölgelerindeki Slav aile topluluklarının benzerleri olan serf ailelerin komünist ev ekonomileri de, aynı şekilde, daha önceki *gentilice* örgütlenmenin kalıntılarıdır. Bunlar henüz tamamen ortadan kalkmamışlardır: Örneğin Louhans yakınlarında (Saône-et-Loire), hâlâ, yatak odalarıyla çevrili ortak merkez salonla, özel olarak yapılmış ve aynı ailenin birkaç kuşağının birlikte oturdukları birçok büyük köylü evi görülür. —*Ed.*

** *Birinci baskıda*: yapılıyordu. —*Ed.*

*** *Birinci baskıda*: 8. yüzyıl Alman halk hukukunda, *genealogia* terimi, mark topluluğuyla tamamen aynı anlamda alınmıştır, öyleyse burada, soylara, gensler göre, her gense belirli bir toprak ayrılarak yerleştirilmiş bir Alman halkı —bir daha Süevler— görüyoruz. Burgondiler ve Lombardlar'da *gens*, fara adını taşıyordu ve *gens* üyelerini belirleyen terim *(faramanni)*, Bur-

mark ya da köy topluluğu deyimlerinin kullanıldığı anlamında kullanılmıştır. Kovalevski, son zamanlarda, bu *genealogia*'ların, toprağın aralarında paylaşıldığı ve ancak, daha sonra gelişerek, köy topluluklarını oluşturan büyük ev toplulukları oldukları düşüncesini yaydı. Öyleyse, Burgondlar'la Lombardlar'da —yani gotik bir halk topluluğuyla, herminoniyen ya da Yukarı-Alman bir halk topluluğunda—, tamamen değilse bile, aşağıyukarı, Alman yasasında *genealogia* denen şeyi belirleyen *fara* terimi için de durum aynıdır. Burada, aslında gens karşısında mı, yoksa ev ortaklığı karşısında mı bulunduğumuzu daha yakından incelemek doğru olur.

Dilbilimle ilgili yapıtlar, bütün Cermenler arasında gensi belirtmek için [kullanılan —ç.] ortak bir deyim olup olmadığı, varsa bu deyimin ne olduğu konusunda, bizi yeteri kadar aydınlatmıyor. Kaynak bakımından (*étymologiquement*), Yunanca *genos* (Latince gens) terimi, gotik *kuni,* Orta-Yukarı-Almanca *künne* sözcüklerine karşılık düşer ve bu anlamda kullanılmıştır. Analık hukuku zamanlarının belirtisi [olarak —ç.] kadın anlamına gelen sözcük, aynı kökten türer; Yunanca, *fynê*; Slavca, zena; gotik, *qvino*; eski Norveç dilinde, *kona, kuna.* —Lombardlarla Burgondlarda, daha önce işaret etmiş olduğumuz gibi, Grimm'in varsayılı *(hypothétique,* farazî) bir kökten, *fisan'*dan (meydana getirmek, doğurmak) türettiği *fara* sözcüğünü buluyoruz. Ben, göç halinde bulunan, birbirine akraba bulundukları apaçık genslerden meydana gelen kolonun[26] kalımlı bir grubunu adlandırmak ve önce doğuya, sonra batıya doğru yüzyıllarca süren göçler sırasında, aynı kökenden gelen bütün bir topluluğu yavaş yavaş bu adlandırına kapsamına sokmak için, daha açık bir türem (*dérivation*) olan *faran*'a (*fahren,* çekip gitmek) başvurmayı yeğlerim—. Bir de,, gotik *Sibya,* Anglo-Sakson sib, eski Yukarı-Almanca *sippia, sippa, Sippe* (bütün ataerkil aile) sözcüğü var. Eski Norveç dilinde, yalnızca çoğul

gond Yasasına, Burgond genslerine dahil olmayan Romalı halka karşıt olarak, Burgond terimiyle tamamen aynı anlamda kullanılmıştır. Demek ki, toprakların bölüşümü, Burgondya'da da genslere göre yapılıyordu. Böylece, Alman hukukuyla, uğraşan hukukçuların, üzerinde bir yüzyıldan beri boş yere kafa patlattıkları *Faramanni*'ler sorunu çözümleniyor. *Fara* terimini, burada gotik asıllı bir halkta olduğu kadar, herminoniyen (Yukarı-Alman) asıllı bir halkta da bulmuş olmamıza karşın, Cermenler arasında gens yerine *fara* teriminin genellikle geçerlikte bulunmuş olması güçtür. Almancada akrabalık için yararlanılan dilbilimi ile ilgili köklerin sayısı çoktur ve bu köklerin hepsi de, gens ile aralarında bir ilişki kurmakta haklı bulunduğumuz deyimlerde kullanılmışlardır. —*Ed.*

sifjar, akrabalar bulunur; tekil, ancak tanrıça adı, *Sif* olarak vardır. — Son olarak, Hildebrand Hadubrand'a: "Bu halkın erkekleri arasında baban hangisi, ya da sen hangi ailedensin?" (*eddo huê lîhhes cnuosles du sîs*) diye sorduğu zaman, *Hildebrand Türküsü*'nde başka bir deyim daha ortaya çıkar. Eğer gensi anlatmak için ortak bir cermenik sözcük var idiyse, bu herhalde, gotik kuni'den başkası olamazdı; bu varsayımdan yana tanıklık eden şey, yalnızca akraba dillerdeki karşılık deyimle bu deyimin özdeşliği değil, bundan başka başlangıçta gens ya da aşiret şefi anlamına gelen *kuning* (*König,* kral) teriminin bu *kuni* sözcüğünden türemesi olgusudur. *Sibja, Sippe* (büyük ataerkil aile), tutulması gereken bir sözcüğe benzemiyor, çünkü eski Norveç dilinde, *sifjar* yalnızca kandaşları belirlemekle kalmaz, ayrıca evlenmeyle kurulan akrabalıkları da anlatır, öyleyse, en azından iki gens üyelerini kapsar; bunun sonucu, *sif* sözcüğü, gensi belirleyen deyim olarak kullanılmış olamaz.]

Tıpkı Meksikalılar ve Yunanlılarda olduğu gibi, savaş düzeni, Cermenlerde de, süvari bölükleri için olduğu kadar, piyade kolları için de, *gentilice* gruplar tarafından meydana getirilmişti; eğer Tacitus: "aileler ve akrabalar tarafından" diyorsa, bu belirsiz deyim, gensin, onun zamanında Roma'da yaşayan bir birlik olmaktan çoktan beri çıkmış bulunması olgusuyla açıklanır.

Tacitus'ta durumu aydınlatan bir parça var;* burada şöyle der: annenin erkek kardeşi, yeğenini kendi oğlu gibi bilir; ve hatta bazıları, dayı ile yeğen arasındaki kanbağını, babayla oğul arasındaki kan bağından daha kutsal ve daha sıkı sayarlar; öyle ki, birini bağlamak için rehineler istendiği zaman, kız kardeşinin oğlu, onun kendi öz oğlundan daha sağlam bir güvence olarak kabul edilir. Burada, analık hukukuna göre örgütlenmiş, öyleyse ilkel gensin henüz yaşamakta olan bir öğesini görüyoruz ve bu öğe, özellikle Cermenleri belirleyen bir özelliktir.** Eğer böyle bir gensin bir er-

* *Birinci baskıda:* Ama en kesin kanıt, Tacitus'tan bir parçadır. —*Ed.*

** Yunanlılar, birçok halklar içinde dayı ile yeğeni birleştiren ve analık hukuku çağından gelen bağın özellikle sıkı içyüzünü, ancak kahramanlık zamanlarının mitolojisiyle bilirler. *Diodoros*'a göre, (IV, 34), *Meleagros,* Thestitus'un oğullarını, annesi Althaia'nın erkek kardeşlerini öldürür. Annesi, bu işte, günahı, bağışlanmaz bir suç görür, öyle ki, katili, yani kendi öz oğlunu kargır (lânetler) ve ölmesini diler: "Tanrılar, anlatıldığına göre, onun dileklerini yerine getirdiler ve *Meleagros*'un hayatına son verdiler." Gene Diodoros'a göre (VI, 44) Argonotlar, Herkül'ün kılavuzluğuyla, Trakya'ya çıktılar ve Phineus'un, yeni karısının kışkırtmasıyla, boşanmış olduğu eski karısı Boread'gil Kleopatra'nın olan iki oğluna aşırı derecede kötü davran-

kek üyesi, kendi öz oğlunu, bir andına karşılık rehin olarak verir, bu oğul, babasının andını bozmasının kurbanı olarak ölürse, baba, bundan dolayı yalnızca kendine karşı sorumludur. Ama, eğer kurban edilen, bir kız kardeş oğlu [yeğen —ç.] olsaydı, bu en kutsal *gentilice* hukuka karşı bir saldırı meydana getirirdi: en yakın *gentilice* akraba, çocuk ya da genç adamı başka herkesten önce korumakla yükümlü bulunan kimse, onun ölümüne yolaçıyordu; ya çocuğu rehin olarak vermemeliydi, ya da verdiği sözü tutmalıydı. Cermenlerde *gentilice* örgütlenmenin başka bir tek izine sahip olmasaydı bile, bu parça gene de yeterdi.

[*Völuspâ*'dan, yani tanrıların çöküşü ve dünyanın sonu üzerine eski bir İskandinav şarkısından bir parça sekiz yüzyıl kadar sonrasına ait olduğu için, daha da aydınlatıcıdır. Bang ve Bugge tarafından kanıtlanmış olduğu gibi, içine hıristiyanlığa ilişkin öğeler de karışmış bulunan bu "kadın-peygamber *vizyonu*"nda,[27] büyük yıkımdan önceki genel ahlâk bozukluğu ve çürüme anlatılırken, şöyle deniyor:

Broedhr munu berjask	ok at bönum verdask
munu systrungar	sifjum spilla

"Erkek kardeşler savaşacaklar ve birbirlerinin katilleri olacaklar, *kız kardeş çocukları* aile topluluklarını paramparça edecekler." *Systrunger*, "*annenin kız kardeşinin oğlu*" demektir; ve bunların, kandaş akrabalıklarını yadsımaları, ozana, kardeş katilliğinden de ağır bir suç gibi görünür. Ağırlaşma, ana tarafından akrabalığı belirten *systrungar* sözcüğü ile anlatılmıştır; eğer onun yerinde *syskinabörn*, kız ve erkek kardeş çocukları, ya da *syskina-synir*, kız ve erkek kardeş oğulları olsaydı, metnin ikinci satırı, birinciye göre bir güçlenme meydana getirmez, tersine onu güçsüzlendirirdi. Demek ki, hatta *Völuspâ*'nın yaratıldığı Vikingler çağında bile, analık hukukunun anısı İskandinavya'da henüz silinmemişti.]

Öte yandan, Tacitus zamanında, [hiç değilse Tacitus'un yakından tanıdığı] Cermenler arasında, babalık hukuku, analık hukukunun yerini almıştı; miras babadan çocuklara geçiyordu; çocuk yoksa, miras, erkek kardeşlere, dayı ve amcalara gidiyordu. Dayının mirasa kabulü, yukarda sözü edilen törenin korunmasıyla ilişkilidir,

dığını gördüler. Ama Argenotlar arasında başka Boreadlar, Kleopatra'mn, yani kötü davranış gören çocukların annesinin erkek kardeşleri vardır. Bunlar, hemen yeğenlerini savunmaya girişirler, onları kurtarır ve muhafızlarını öldürürler.

ve aynı zamanda, babalık hukukunun bu çağda, Cermenler arasında ne kadar yeni olduğunu kanıtlar. Ortaçağa kadar analık hukukunun izlerine rastlanır. Ortaçağ'da bile, özellikle serfler arasında, babalığa pek de güvenilmezdi; bundan ötürü, bir senyör, kaçmış bulunan bir serfi bir kentten geri istediği zaman, örneğin Augsbourg, Bâle ve Kaiserslautern'de geri istenen adamın serf olduğunun, hepsi de ana tarafından, en yakın altı kandaş akrabası tarafından yeminle doğrulanması gerekiyordu. (Maurer, *Städteverfassung, I*, s. 381.)

Analık hukukunun yakın zamanlarda kaybolmuş bulunan bir başka kalıntısı da, Cermenlerin kadınlara karşı gösterdikleri, Romalılar için hemen hemen anlaşılmaz bir şey olan, saygıdır. Cermenlerle yapılan andlaşmalarda, soylu aile kızları en güvenilir rehineler olarak kabul ediliyorlardı: kadın ve kızlarının tutsaklık ve köleliğe düşebilecekleri fikri, Cermenler için tüyler ürpertici bir şeydir ve savaşta onların cesaretini her şeyden çok bu kamçılar; onlar kadında kutsal ve peygamberce bir şey görürler; en önemli işlerde bile kadının sözüne kulak verirler; Velléda, Lippe kıyılarının bu brükter[28] rahibesi, Cermen ve Belçikalıların başında bulunan Claudis'in Goller'deki Roma egemenliğini temelden sarstığı bütün Batav ayaklanmasının yönetici ruhu olmuştur. Evde, kadının otoritesi sözgötürmez gibidir: bütün işler, aslında, onun, yaşlıların ve çocukların sırtındadır; erkek, avcılık yapar, içer ya da tembellik eder. Böyle söyler Tacitus; ama toprağı kimin ektiğini söylemediğine ve kölelerin angarya (*corvée*) yapmayıp, haraç (*redevance*) ödediklerini açıkça belirttiğine göre, ergin erkekler topluluğunun, toprağın ekimi için biraz çalışmış olmaları gerekir.

Evlilik biçimi, daha önce de söylediğimiz gibi, azçok tek-eşliliğe yönelen iki-başlı-evlilikti. Büyük kişiler için çok-karılılığa izin olduğuna göre, bu henüz tam bir tek-eşlilik değildi. Genellikle, (Keltler'dekinin tersine) genç kızların iffetine çok önem veriliyordu. Tacitus, Cermenler arasında evlilik bağının bozulmazlığından da, özel bir coşkunlukla sözeder. Boşanma nedeni olarak yalnızca kadının eşaldatmasını gösterir. Ama anlattıklarında bazı eksiklikler vardır ve erdem aynasını, kasıtlı bir biçimde, ahlâkı bozulmuş Romalıların yüzüne tutar. Kesin olan bir şey var: Eğer Cermenler, kendi ormanlarında, gerçekten birer erdem örneği idiyseler, onları öbür ortalama Avrupalılarla aynı düzeye indirmek için, dış dünyayla çok

hafif bir buluşukluk yetmiştir; Roma dünyasında,* törelerindeki sıkı çileciliğin (*austérité*) son izleri, Cermen dilinden çok daha çabuk kayboldu. Bu konuda daha çok Grégoire de Tours'u okumak gerekir. Cermenyanın balta girmemiş ormanlarında, Roma'daki gibi, incelmiş cinsel zevklerin hüküm süremeyeceği ortadadır; öyleyse, bu alanda da, hiçbir yerde bütün bir halk içinde asla hüküm sürmemiş olan cinsel perhizi kendilerine maletmeksizin, Cermenlerin Roma dünyasından hayli üstün durumda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Babanın ya da akrabaların, düşmanlıklarını olduğu kadar, dostluklarını da miras olarak alma zorunluluğu, kaynağını *gentilice* örgütlenmeden alır; *wergeld,* [yani —*ç.*] öldürme ve yaralama olaylarında kan davasının yerini tutan para cezasında da, durum aynıdır. Bir kuşak öncesine kadar, özgül bir Cermen kurumu olarak bilinen bir *wergeld,* bugün, *gentilice* düzenden çıkmış kan davasının yumuşamış ve çok genelleşmiş bir biçimi olarak, yüzlerce halk arasında görülmektedir. Bu kurumu, tıpkı konukseverlik zorunluluğu gibi, başka kurumlarla birlikte, Amerika yerlileri arasında da buluyoruz: Tacitus'un (*Germanie,* bölüm 21) konukseverliğin yerine getirilme biçimi hakkında yaptığı betimleme, Morgan'ın kendi yerlileri hakkında yaptığı betimlemeye hemen hemen ve ayrıntılarına kadar, tamamen uyuyor.

Tacitus'un Cermenlerinin, ekilebilir toprakları [toprağın ortaklaşa ekimine son verecek biçimde —*ç.*] kesin olarak paylaşıp paylaşmadıkları ve bu sorunla ilgili parçaların yorumlanması üzerine yapılan ateşli ve bitmez tükenmez tartışmalar, şimdi geçmişe ait bulunuyor. Hemen hemen bütün halklarda geçerli olmak üzere, Sezar'ın Süevler için tanıklık ettiği gibi, gensin ve daha sonra komünist aile birliklerinin toprağı ortaklaşa ektikleri ve toprağın, devirli-yeniden-dağıtımla (*redistribution périodique*) karı-koca ailelerine verilmesinin bundan sonra ortaya çıktığı saptandıktan, ayrıca, toprağın bu yeni devirli bölüşümünün, Almanya'nın bazı köşelerinde günümüze kadar sürdürüldüğü kanıtlandıktan sonra, artık bu tartışmayı sürdürmenin hiçbir yararı yoktur. Eğer Cermenler, Sezar'ın açıkça Süevlere malettiği toprakların ortaklaşa ekiminden (Sezar, Süevlerde bölüşülmüş, ya da özel tarlaların asla bulunmadığını ya-

* *Birinci baskıda:* Romalılar arasında. —*Ed.*

zar), Sezar'ı Tacitus'tan ayıran yüzelli yıl içinde, toprakların yıllık yeniden-dağıtımıyla, bireysel ekime geçmişlerse, bu, gerçekten önemli bir ilerlemedir. Bu kadar kısa bir zaman süresi içinde ve hiçbir yabancı karışması olmaksızın, bu aşamadan [toprağın ortaklaşa ekimi aşamasından —ç.] toprağın tam özel mülkiyetine geçiş, düpedüz olanaksızdır. Öyleyse, yalnızca Tacitus'tan onun kuru terimlerle söylediklerini okuyorum: "Her yıl, sürülmüş toprakları değişirler (ya da yeniden paylaşırlar) ve bunlardan başka epeyce ortak toprak kalır." Bu, bu çağdaki Cermenlerin *gentilice* örgütlenmesine tamamen uygun düşen tarım ve topraktan yararlanma aşamasıdır.

[Yukardaki paragrafı (*alinée*), bundan önceki baskılarda olduğu gibi, hiçbir değişiklik yapmadan bırakıyorum. Bu arada, sorunun biçimi değişti. Kovalevski, (bkz: daha yukarda, s. 44)* analık hukukuna göre düzenlenmiş komünist aileyle modern karı-koca ailesi arasında aracı bir aşama olarak, ataerkil ev topluluğunun, eğer genel değilse, çok yaygın varlığını tanıtladığından bu yana, artık Maurer ve Waitz'in tartışmalarında yapmış oldukları gibi, toprağın ortak mülkiyette mi, yoksa özel mülkiyette mi olduğu değil, ama ortak mülkiyet *biçiminin* ne olduğu araştırılıyor. Hiç kuşkusuz, Süevlerde, Sezar zamanında, yalnızca ortak mülkiyet değil, ayrıca toprağın topluluk hesabına ortaklaşa ekimi de vardı. İktisadî birimin gens mi, ev topluluğu mu ya da bu ikisi arasında bulunan komünist bir akrabalık grubu mu olduğu, veya toprağın durumuna göre, her üç grubun da aynı zamanda yanyana mı varoldukları sorunu üzerinde daha uzun zaman tartışılacaktır. Ama, Kovalevski, Tacitus tarafından anlatılan durumun, mark ya da köy topluluğunun değil, ev topluluğunun varlığına dayandığını ileri sürer; [Kovalevski'ye göre, —ç.] köy topluluğu, ancak çok daha sonra, nüfus artışı sonucu, ev topluluğundan çıkmıştır.

Buna göre, [öyle anlaşılıyor ki —ç.] Cermenlerin, Romalılar zamanında işgal ettikleri topraklar üzerindeki yerleşme biçimleri, tıpkı daha sonra Romalılardan aldıkları topraklar üzerinde de olduğu gibi, köylerden değil, büyük aile topluluklarından oluşuyordu; bu büyük aile toplulukları, birçok kuşağı kapsıyor, üye sayılarına uygun düşen belirli genişlikte bir toprağı işlemek için alıyor ve çevredeki işlenmemiş topraklardan, komşularıyla birlikte, or-

* Bu kitabın 70. sayfası. —*Ed.*

tak mark olarak yararlanıyorlardı. Öyleyse, Tacitus'un işlenmiş topraktaki değişiklikler üzerindeki parçasını, tarım-bilimsel anlamda değerlendirmek gerekiyordu; topluluk her yıl bir başka toprak alanını işliyor ve geçen yılın işlenmiş toprağını, ya dinlendirmek, ya da büsbütün işlemekten vazgeçmek üzere, olduğu gibi bırakıyordu. Nüfus yoğunluğu az olduğundan, toprak mülkiyeti üzerindeki bütün çatışmaları gereksiz kılmaya yetecek kadar ekilmemiş toprak her zaman bulunuyordu. Yüzyıllar sonra, ev toplulukları üyelerinin sayısı, o çağın üretim koşulları içinde, artık ortaklaşa çalışmayı olanaksız kılacak kadar arttığı zaman, ve ancak o zaman, ev toplulukları dağılmış olmalıydı; o zamana kadar ortak mülkiyette bulunan tarlalar ve çayırlar, o zaman, önce geçici, sonra sürekli olarak kurulan bireysel ev ekonomileri arasında, bilindiği şekilde üleştiriliyordu; ama ormanlar, çayırlar ve sular, ortak mülkiyette kalıyordu.

Rusya için, olayların bu oluşumu, tarih tarafından eksiksiz biçimde tanıtlanmışa benzer. Almanya ve ondan sonra öbür Cermen ülkelerle ilgili olarak, bu varsayımın, birçok bakımdan, şimdiye kadar kabul edilen ve köy topluluklarını Tacitus çağına kadar çıkaran varsayıma göre, belgeleri daha iyi açıkladığı ve güçlükleri daha kolay çözümlediği yadsınamaz. Örneğin *Codex Laureshamensis* gibi en eski belgeler, bütün olarak, ev topluluğu aracıyla, mark ve köy topluluğu aracıyla olduğundan çok daha iyi bir biçimde açıklanırlar. Ama öbür yandan, bu varsayım, ortaya çözümlenmesi gereken yeni güçlükler ve başka sorunlar çıkarır. Bunları ancak yeni araştırmalar çözümleyebilecektir. Bununla birlikte, ev topluluğu aracı aşamasının, Almanya, İskandinavya ve İngiltere için hayli doğru göründüğünü de yadsıyamam.]

Cermenler, Sezar'da sabit konutlara daha yeni yerleşmiş, ya da yerleşmek üzere oldukları halde, Tacitus zamanında, arkalarında tam yüzyıllık bir yerleşik yaşam bulunuyordu; buna göre, yaşamak için zorunlu şeylerin üretimindeki ilerleme apaçıktır. Üstüste yığılmış ağaç gövdelerinden yapılma evlerde oturuyorlar; giysileri hâlâ ormanın ilkel izini taşıyor: kaba yünden palto, hayvan postları, kadınlar ve büyükler için keten gömlek. Besinleri, süt, et, yabanıl meyveler, ve Plinius'un eklediğine göre, yulaf çorbasından ibarettir (yulaf çorbası, bugün de, İrlanda ve İskoçya'da ulusal bir kelt yemeğidir). Servetleri, hayvan sürülerine dayanır; ama hayvan-

ların ırkları kötüdür; sığırlar küçük, cılız, boynuzsuz; atlar, güçsüz, küçük midillilerdir. Para, yalnızca Roma parasıydı, enderdi ve çok az kullanılırdı. Ne altını işlerlerdi, ne de gümüşü, bunlara pek önem vermezlerdi; demir az bulunuyordu ve öyle anlaşılıyor ki, hiç olmazsa Ren ve Tuna aşiretlerinde, demir kendi topraklarından çıkarılmıyor, ancak ithal ediliyordu. [En eski Cermen ve İskandinav harfleri —ç.] *rün*'ler, (Grek ya da Latin harflerinin taklidi) yalnızca gizli yazı olarak biliniyor ve yalnızca dinsel büyü için kullanılıyorlardı. İnsan kurban etme töresi hâlâ uygulanıyordu. Kısaca, barbarlığın orta aşamasından yukarı aşamasına daha yeni geçmiş bir halk karşısında bulunuyoruz. Ama Roma sanayi ürünlerinin kolayca ithali, Romalılara komşu bulunan aşiretlerin bağımsız bir metalurji ve dokuma sanayi kurmalarını engellediği halde, kuzey-doğuda, Baltık Denizi kıyısında bu sanayiin kurulmuş olmasından kuşku duyulmaz. *Slesving* bataklıklarında bulunmuş olan silah parçaları —2. yüzyıl sonuna ait Roma paralarıyla, uzun demir, kılıç örme zırh, gümüş miğfer, vb.— ve büyük akmlarla yayılmış bulunan Cermen yapısı maden eşyalar, hatta Roma asıllı örneklerden esinlenmiş oldukları zaman bile, çok özel bir tip gösterir, az görülmüş bir yetkinlik taşırlar. Uygarlaşmış Roma İmparatorluğu'na doğru göç, bu yerli sanayie, İngiltere dışında, her yerde son verdi. Örneğin tunç kopçalar, bu sanayiin her yerde ne kadar benzer bir biçimde doğup gelişmiş olduğunu gösterir; Burgonya'da, Romanya'da, Azak Denizi kıyılarında bulunmuş tunç kopçalar, İngiliz ve İsveç kopçalarıyla aynı atelyeden çıkmış olabilirlerdi; oysa bunların Cermen yapısı olduklarından kuşku yok.

Kuruluş da, barbarlığın yukarı aşamasına uygun düşer. Tacitus'a göre, her yerde, önemsiz işlerde karar veren, önemli işleri halk meclisinin kararına sunan şefler konseyi vardı; halk meclisi, barbarlığın aşağı aşamasında, hiç değilse tanımakla bulunduğumuz Amerikalılarda, yalnızca gens için sözkonusuydu; aşiret ya da aşiretler konfederasyonu için sözkonusu değildi. Şefler, tıpkı İrokualarda olduğu gibi, askerî komutanlardan, henüz çok belli bir şekilde ayrılırlar. Birinciler, kısmen, aşiret üyelerinin kendilerine sundukları davar, buğday vb. gibi onursal armağanlarla yaşarlar; tıpkı Amerika'da olduğu gibi, hemen daima aynı aile içinden seçilirler; babalık hukukuna geçiş, Yunan ve Roma'da olduğu gibi, giderek seçimden kalıtıma dönüşümü, ve her gens içinde bir soylu ailenin

kuruluşunu kolaylaştırır. Aşiret soyluluğu denilen bu eski soyluluk, çoğu zaman, büyük akınlar sırasında ya da hemen bunlardan sonra yokolmuştur. Askerî komutanlar, kökenlerine bakılmaksızın, yalnızca yetenekleri üzerine seçiliyordu. Güçleri azdı ve örneğe göre davranmak zorundaydılar. Tacitus, ordu içindeki asıl düzence gücünü açıkça rahiplere maleder. Gerçek güç, halk meclisine ait bulunuyordu. Kral ya da aşiret şefi, başkanlık eder; halk karar verir — *hayır*: mırıltılarla; *evet*: alkışlar ve silah gürültüleriyle [dile getirilir —ç.] Bu, aynı zamanda bir adalet meclisidir; şikâyet, halk meclisinde ortaya konur, yargı orada yapılır, ölüm kararları orada verilir, zaten ölüm cezaları, yalnızca alçaklık, halka ihanet ve doğaya aykırı ahlâksızlıklar için öngörülmüştür. Genslerde ve onların bölümlerinde de, bütün ilkel Cermen yargı kurullarında olduğu gibi, görevi yalnızca oturumları yönetmek ve sorular sormak olabilen şefin başkanlığında, topluluk yargılar; Cermenlerde yargılayan, her yerde ve her zaman, topluluktur.

Sezar zamanından beri, aşiretler konfederasyonları kurulmuştu; daha o zamandan, bunlardan birkaçının içinde, krallar vardı; yüksek askerî şef (başkomutan), tıpkı Yunanlılar ve Romalılarda olduğu gibi, daha o zamandan zorbalığa hevesleniyor ve bazan da bunu elde ediyordu. Bu başarılı gasplar, hiçbir biçimde mutlak hükümdar değildiler; ama gene de, *gentilice* örgütlenmenin engellerini ortadan kaldırmaya başlıyorlardı. Azatlı köleler, hiçbir gensten sayılmadıkları için, genel olarak aşağı bir durumda bulundukları halde, gözde köleler, yeni kralların yanında, çoğunlukla iyi bir duruma, zenginlik ve üne erişiyorlardı. Roma İmparatorluğu'nun, geniş ülkelerin kralları durumuna gelen askerî şefler tarafından fethinden sonra da aynı şey oldu. Franklarda, kralın köle ve azatlıları, önce sarayda, sonra da devlet içinde, büyük bir rol oynadılar; yeni soylular sınıfı, büyük ölçüde, bunlardan çıktı.

Bir kurum, krallığın doğuşunu kolaylaştırdı: askerî birlikler. Amerikalı kızılderililerde, *gentilice* örgütlenme yanında, kendi hesaplarına savaş yapan özel birliklerin nasıl meydana geldiklerini daha önce görmüştük. Bu özel birlikler, Cermenlerde, sürekli örgütler durumuna gelmişlerdi. Belirli bir ün kazanan askerî şef,* çevresine, gözü ganimette olan bir genç kalabalığı topluyordu; bu genç-

* *Birinci baskıda*, bu tümce çoğuldur. —*Ed.*

ler, ona, kişisel bağlılıkla bağlanıyorlardı; şefin de onlara karşı bağlandığı gibi. Şef, onların gereksinmelerini sağlıyor, armağanlar veriyor ve hiyerarşik bakımdan örgütlendiriyordu; böylece, bir muhafız kıtası ve küçük seferler için bir savaş birliği, daha büyük seferler için tam bir subay topluluğu meydana getiriyorlardı. Bu askerî bilelikler, ne kadar güçsüz olurlarsa olsunlar (ve daha sonra, örneğin Odoaker'in yanında, İtalya'da, ne kadar güçsüz görünürlerse görünsünler) gene de, eski halk özgürlüğü bakımından bir yıkım tohumu oluşturuyorlardı ve bunu, büyük akınlardan önce de, sonra da, çok güzel tanıtladılar. Çünkü, bir yandan, krallık iktidarının doğuşunu kolaylaştırdılar; ama bunun yanısıra Tacitus'un daha o zamandan belirttiği gibi, bunların dağılmaması, ancak sürekli savaşlar ve çapul seferleriyle sürdürülebilirdi. Çapul, bir erek haline geldi. Birlik şefinin oralarda yapacak hiçbir işi kalmayınca, adamlarıyla birlikte, savaş olan, ganimet olasılığı bulunan başka yerlere gidiyordu. Roma bayrağı altında, kalabalık bir biçimde bizzat Cermenlere karşı çarpışan yardımcı Cermen birlikleri, kısmen bu türlü bilelikler tarafından meydana getirilmişti. Almanların utanç ve bahtsızlık konusu olan *landsknecht*'ler[29] sistemi, burada daha şimdiden, ilk taslağı içinde bulunuyordu. Roma İmparatorluğu'nun fethinden sonra kralların bu bilelik adamları, köle ve Romalı saray hizmetkârlarıyla birlikte, gelecekteki soylular sınıfının başlıca öğelerinden ikincisini oluşturdular.

Genel olarak, halklar halinde toplanmış federe Cermen aşiretlerinin örgütlenişi, kahramanlık çağı Yunanlılarında ve krallar dönemi denilen çağın Romalılarında görülen örgütlenmenin aynıdır: Halk meclisi, *gentilice* şefler konseyi, daha o zamandan gerçek bir kral olmaya özenen askerî komutan. Bu, *gentilice* düzenin meydana getirebildiği en yetkin örgütlenme, barbarlığın yukarı aşamasının örnek kuruluşuydu. Toplum, bu örgütlenme için yeterli olan sınırları aşınca, *gentilice* düzenin sonu geldi, *gentilice* düzen yıkıldı. Onun yerini devlet aldı.

SEKİZ

CERMENLERDE DEVLETİN OLUŞMASI

TACİTUS'A göre, Cermenler çok kalabalık bir halktı. Sezar, ayrı ayrı Cermen halklarının sayıları üzerinde yaklaşık bir fikir edinmemizi sağlar: Ren'in sol kıyısında görünen Usipiler ve Tencteruslar için, kadın ve çocuklar dahil, 180.000 kişi rakamını verir. Böyle ayrı bir halk için 100.000* dolaylarında da olsa, bu, örneğin, en parlak çağlarında 20.000 kişi bile olmadıkları halde, büyük göllerden Ohio ve Potomac'a kadar bütün ülkeyi korkutan bütün İrokuaların sayısından çok daha yüksek bir rakamdır. Böyle bir halk, eğer Ren kıyılarında yerleşmiş ve en iyi bilinenlerini elimizdeki verilere göre biraraya toplamak istersek, harita üzerinde ortalama olarak, bir Prusya ili kadar, yani 10.000 kilometrekare ya da 182 coğrafî

* Burada kabul edilen rakam, Diodoros'un Gol Keltleri konusundaki bir parçası tarafından doğrulanmış bulunuyor: "Gol'de, güçleri birbirine eşit olmayan birçok halk bulunur. En büyüklerindeki insan sayısı 200.000 civarındadır; en küçüklerindeki, 50.000" (Sicilyalı Diodoros, V., 25.) Demek ki, ortalama 125.000 Gol'lü halk, gelişmelerinin yüksek derecesinden ötürü, sayı bakımından Cermen halklarından kesenkes biraz daha kalabalık olarak kabul edilmelidirler. [Engels'in notu.]

milkare kadar yer tutar. Romalıların *Germania Magna*'sı, Vistül'e kadar, yuvarlak hesap 500.000 kilometrekareyi kapsar. Her ayrı halk için ortalama 100.000 kişiyle, *Germania Magna* için toplam rakam, beş milyon insanı bulur; bu rakam, bir barbar halklar topluluğu için çok yüksek, bizim bugünkü koşullarımız için çok düşüktür: kilometrekareye 10 kişi, ya da coğrafi milkare başına 550 kişi. Ama bu rakam, o çağda yaşayan bütün Cermenleri kapsamaktan uzaktır. Karpatlar boyunca, Tuna ağzına kadar, Gotik asıllı Cermen halkların, Bastarn, Pösin ve daha başkalarının bulunduğunu biliyoruz; bunlar o kadar kalabalıktılar ki, Plinius, Cermenlerin başlıca gruplarından beşincisini bu halklardan meydana getirir ve bu halklar, MÖ 180 yılından itibaren Makedonya Kralı Perseus'un hizmetine girerek, daha Ogüst'ün ilk hükümdarlık yıllarında, Edirne bölgesine kadar dayandılar. Eğer bunları yalnızca bir milyon kabul edersek, bu, doğruya yakın bir rakam olarak, milâdî çağımızın başlarında, en azından altı milyon Cermen verir.

Cermenya'da yerleştikten sonra, nüfus, artan bir hızla çoğalmış olmalıdır; daha önce sözü edilen sınaî ilerleme, tek başına, bunu tanıtlayabilir. Burada bulunmuş olan Roma paralarına göre, Slesvig bataklıklarındaki arkeolojik buluntular 3. yüzyıla aittir. Demek ki, daha bu çağda, Baltık kıyılarında, gelişmiş bir metalurji sanayii ile gelişmiş bir dokuma sanayii, Roma İmparatorluğu'yla etkin bir ticaret ve en zengin kişiler arasında belirli bir lüks hüküm sürüyordu — bütün bunlar, hayli yoğun bir nüfusun göstergeleridir. Ama gene bu çağda, bütün Ren, tahkim edilmiş Roma sınırı ve Tuna hattı üzerinde, Kuzey Denizi'nden Karadeniz'e kadar, Cermenlerin genel saldırısı başlar — bu, nüfustaki sürekli artış ve yayılma gücünün dolaysız bir kanıtıdır. Savaşım üçyüz yıl sürdü; bu süre boyunca, gotik halkların başlıca kümesi (*İskandinav Gotlarıyla Burgonlar hariç*), büyük saldırı hattının sol kanadını meydana getirerek, Güney-Doğu yönünden ilerledi: Yukarı-Tuna boyunca ilerleyen Yukarı-Almanlar (*Herminonlar*), merkezde bulunuyorlardı; ve Ren boyunca ilerleyen sağ kanat, şimdi Franklar denen İstovenler tarafından meydana getirilmiş; Bretonya'nın fethi Enjevonlara düştü. 5. yüzyılın sonunda, zayıflamış, kansız ve güçsüz düşmüş Roma İmparatorluğu'nun kapıları, Cermen istilacılara ardına kadar açıktı.

Daha önce, eski Yunan ve Roma uygarlığının beşiği başında-

dık. Şimdi tabutu başında bulunuyoruz. Akdeniz havzasındaki bütün ülkeler, yüzyıllarca, Roma dünya hegemonyasının eşitleştirici rendesi altında kalmıştı. Yunancanın hiçbir direnç gösteremediği her yerde, bütün ulusal diller, yerlerini, bozulmuş bir Latinceye bırakmışlardı; artık hiçbir ulusal ayrım kalmamıştı, Gollüler, İberyalılar, Ligüryalılar, Noricumlar yoktu; hepsi Romalı olmuşlardı. Roma yönetimi ve Roma hukuku, her yerde eski kandaş bağları ve aynı zamanda, özerk yerel ve ulusal etkinliğin son kalıntılarını da yoketmişti. Yeni bir nitelik olan Roma dünyasına ilişkin, hiçbir ödünleme sağlamıyordu: bu bir milliyeti değil, yalnızca milliyet yokluğunu dile getiriyordu. Her yandan, yeni uluslarla ilgili öğeler vardı; çeşitli illerdeki Latince lehçeler, gitgide birbirlerinden ayrılıyorlardı; eskiden İtalya'yı, Gol'ü, İspanya'yı ve Afrika'yı bağımsız ülkeler haline getiren doğal sınırlar gene vardı ve kendilerini her zaman duyuruyorlardı. Ama hiçbir yerde, bu öğelerle yeni uluslar meydana getirmeye yetenekli bir güç yoktu. Hiçbir yerde, bir gelişme yeteneğinden, bir direnme gücünden, hele hele yaratıcı bir güçten bir iz kalmamıştı. Geniş toprakların büyük insan yığınını birleştiren yalnızca bir tek bağ vardı: Roma devleti, ve bu, zamanla onun en kötü düşmanı, en kötü baskıcısı olmuştu. Taşra illeri Roma'yı yıkmışlardı; Roma da, artık evrensel imparatorluğun, hatta İstanbul, Trier, Milano'da oturan imparator ve imparatorcukların bile merkezi olmayan, öbürleri gibi bir taşra kenti olmuştu — ayrıcalıklı, ama artık egemen değil. Roma devleti, dev gibi, karmaşık, yalnızca ve yalnızca uyrukları ezerek para sızdırmaya özgü bir makine durumuna gelmişti. Vergiler, angaryalar, her türlü yükümlülük, nüfus kitlesini durmadan daha derinleşen bir sefalet içine gömüyorlardı; baskı, valilerin, vergi toplayıcıların, askerlerin yiyicilikleriyle dayanılmaz bir duruma gelecek kadar ileri götürülmüştü. İşte Roma devletiyle onun dünya hegemonyasının vardığı yer: Roma devleti, varolma hakkını, içerde düzenin korunması, dışarda da Barbarlara karşı [yurttaşları —ç.] koruma üzerine dayandırıyordu. Ama, onun düzeni, en kötü düzensizlikten de daha kötüydü ve kendilerine karşı yurttaşları tarafından korumak iddiasında bulunduğu Barbarlar, yurttaşlar tarafından kurtarıcı olarak bekleniyorlardı.

Toplumsal durum, daha az umutsuz değildi. Cumhuriyetin son zamanlarından itibaren, Romalılar egemenliğinin ereği, fethedilmiş bulunan illerin iliğine kadar sömürülmesiydi; imparatorluk, bu

sömürüyü ortadan kaldırmamış, tersine, onu düzen altına almıştı. İmparatorluk çaptan düştükçe, vergi ve yükümlülükler daha da artıyor, memurlar daha da utanmazca soyup soğana çeviriyorlardı. Ticaret ve sanayi hiçbir zaman halklar egemeni Romalıların işi olmamıştı; onlar yalnızca tefecilikte, kendilerinden önce ve sonra olan her şeyi geçmişlerdi. Gerçekte ticaretten kalmış bulunan şey de memurlarm yiyicilikleriyle yokoldu; her şeye karşın artakalan şey, Doğuda, İmparatorluğun Yunanlılara ait kısmında bulunuyordu ki, bu konumuzun dışındadır. Genel yoksullaşma, ticarette, küçük sanayide, sanatta gerileme, nüfusun azalması, kentlerin gerilemesi, tarımın daha aşağı bir düzeye düşüşü — Roma dünya hegemonyasının vardığı sonuç bu oldu.

Bütün eski dünyada başlıca üretim dalı olan tarım, yeniden ve her zamandan daha çok, eski durumuna gelmişti. İtalya'da, cumhuriyetin sonundan beri, hemen hemen bütün ülkeyi kaplayan uçsuz bucaksız yurtluklar (*latifundia*) iki şekilde işletilmişti: ya nüfusun yerini, bakımı az sayıda köleden başka bir şey gerektirmeyen koyunların ve sığırların almış bulunduğu otlaklar biçiminde; ya da, bir sürü kölenin, mülk sahibinin lüksü içinde olduğu kadar, kent pazarlarına satmak üzere de geniş ölçüde bahçıvanlık yaptığı *villa*'lar biçiminde. Büyük otlaklar korunmuş, hatta genişletilmişlerdi; *villa* alanları ve onların bahçıvanlık ürünleri, mülk sahiplerinin yoksullaşması ve kentlerin çökmesi yüzünden, bozulmuşlardı. Kölelerin emeği üzerine kurulu *latifundia*'lar işletmesi, artık kârlı (*rentable*) olmuyordu; ama, o çağda, bu, büyük ölçüde tarımın olanaklı tek biçimiydi. Küçük tarım, yeniden tek kârlı biçim durumuna gelmişti. *Villa*'lar, birbiri ardına, küçük parçalara bölündüler ve [her parça —ç.] belirli bir para ödeyen, soydan geçme kiracılara, ya da kiracıdan çok toprak sahibinin işine bakan vekilleri olan, ve çalışmaları karşılığı yıllık ürünün altıda, hatta yalmzca dokuzda birini alan *partiarii*'lere verildi. Ama, çoğu durumda, bu küçük toprak parçaları karşılığında her yıl değişmez bir para ödeyen *kolonlara* bırakıldılar; bu kolonlar, üzerinde çalıştıkları toprağa bağlıydılar ve onunla birlikte satılabilirlerdi; doğrusunu söylemek gerekirse, köle değildiler, ama özgür de değil; özgür kadınlarla evlenemezlerdi; ve bunların kendi aralarında kurdukları birlikler, tamamen geçerli evlilikler gibi değil, kölelerinki gibi, basit bir nikâhsız karı-kocalık (*contubernium*) olarak kabul ediliyordu. Bunlar, ortaçağ serfleri-

nin habercileri oldular.

Antik kölecilik, ömrünü tamamlamıştı. Artık, kırda, büyük tarımda olsun, kent yapımevlerinde olsun, kölecilik, zahmete değer bir ilişki olmaktan çıkmıştı — bunun ürünleri için pazar kalmamıştı. Çünkü, imparatorluğun parlak çağlardaki dev gibi üretimin indirgenmiş bulunduğu küçük tarım ve küçük el zanaatlarında, çok sayıda köle için yer yoktu. Toplumda, artık yalnızca ev hizmetlerinde ve zenginlerin lüksü için çalışan kölelere yer kalmıştı. Ama cançekişen kölecilik, henüz bütün üretici çalışmayı, özgür Romalılara yaraşmaz bir köle çalışması olarak göstermeye yeterliydi — ve şimdi, herkes özgürdü. Bunun sonucu, bir yandan, artık bir yük durumuna geldikleri için azat edilmiş bulunan kölelerin sayısında bir artış, bir yandan da, kopuk takımı (*verlumpt*) içine düşmüş kolonlarla özgür kişilerin sayısında bir artış oldu (yukarda sözü geçen köleci Amerika devletlerindeki *poor whites*'lar gibi). Hıristiyanlık, antik köleciliğin giderek ortadan kalkmasında, tamamen masumdur. Roma İmparatorluğu'nda, hıristiyanlık, yüzyıllarca kölecilikle içli-dışlı yaşadı ve daha sonra hıristiyanların kendilerini vermiş bulundukları köle ticaretini asla engellemedi; ne Kuzeydeki Almanların, ne Akdenizdeki Venediklilerin köle ticaretini, ne de daha sonraki zenci köle alışverişini.* Kölecilik kârlı olmaktan çıkmıştı, onun için ortadan kalktı. Ama cançekişen kölecilik, ağulu iğnesini bıraktı: özgür insanların üretici çalışmayı horgörmesi, Roma dünyasının içine girmiş bulunduğu çıkmaz, işte buydu. Kölecilik, iktisadî bakımdan olanaksızdı; özgür insanların çalışması, ahlâk bakımından yasaklanmıştı. Biri (kölecilik —*ç.*), artık toplumsal üretimin temeli olmaktan çıkmıştı; öbürü [özgür insanların çalışması —*ç.*], henüz toplumsal üretimin temeli olamıyordu. Bu durumu düzeltebilmek için, tam bir devrimden başka hiçbir çıkar yol yoktu.

Durum, taşra illerinde daha iyi değildi. Üzerinde en çok bilgiye sahip bulunduğumuz yer, Gol'dür. Orada, kolonların yanısıra, henüz özgür köylüler de vardı. Bunlar, kendilerini, memurların, yargıçların ve tefecilerin yolsuzluklarına karşı korumak için, çoğunlukla güçlü bir adamın koruması altına giriyorlardı; ve bunu yalnızca

* Cremona piskoposu Liutprand'a göre, Verdiun'de, yani Kutsal Cermen İmparatorluğu'nda, 10. yüzyıldaki en büyük sanayi kolu, hadım imalâtıydı: bunları, Mağriplilerin haremleri için, büyük kârlarla İspanya'ya ihraç ediyorlardı. **[Engels'in notu.]**

tek tek kişiler değil, bütün halinde topluluklar da (komünler) yapıyorlardı; öyle ki, 4. yüzyılda, imparatorlar, bu konuda ardarda birçok yasaklama yasaları yayınladılar. Ama, koruma arayanlara, bu korumanın ne yararı olabilirdi? Patron (koruyucu, hami), koruma isteyenlere, topraklarının mülkiyetini kendine devretmeleri koşulunu dayatıyor, bu koşulla, onlara, yaşamları boyunca topraktan yararlanma hakkını sağlıyordu — kutsal kilisenin unutmadığı, 9. ve 10. yüzyıllarda, Allah'ın melekûtunu ve kendi öz yurtluklarını büyütmek için sık sık öykündüğü dümen. Ama bu çağda, 475 yılına doğru, Marsilya piskoposu Salvianus, böylesine bir hırsızlığa karşı, öfke ve tiksintiyle, gürler; ve Romalı memurlarla büyük toprak sahiplerinin yaptıkları baskı yüzünden, birçok "Romalı"nın, Barbarlar tarafından işgal edilen bölgelere sığındıklarını ve oralarda yerleşmiş bulunan Roma yurttaşlarının, tekrar Roma egemenliğine düşmekten korktukları kadar hiçbir şeyden korkmadıklarını anlatır. Bu çağda ana-babalar, sefalet yüzünden, çoğunlukla kendi çocuklarını köle olarak satıyorlardı; bu töreye karşı yayınlanmış bulunan bir yasa, bunu tanıtlar.

Romalıları kendi öz devletlerinden kurtarmış olmak için, Cermen Barbarları, onların bütün topraklarının üçte-ikisini aldılar ve bu toprakları kendi aralarında paylaştılar. Paylaşma, *gentilice* örgütlenmeye göre yapıldı; fatihlerin sayısı görece az olduğundan, geniş alanlar, ya bütün halkın, ya da tek tek aşiret ve genslerin mülkü olarak, bölümsüz (*indivis*) kaldı. Her gens içinde, eşit parçalar halinde bölünmüş tarla ve çayırlar, çeşitli ev ekonomileri arasında kura ile dağıtıldılar; bu sıralarda devirli-yeniden-dağıtımların yapılıp yapılmadığını bilmiyoruz; herhalde, Roma illerinde bu töre çabucak ortadan kalktı ve çeşitli paylar, başkasına satılabilen özel mülk, *alleu* haline geldiler. Ormanlar ve otlaklar, herkesin kullanımı için bölümsüz kaldılar; bu kullanım ve paylaşılmış toprakların işlenme biçimi, eski töreye göre ve topluluğun kararıyla düzenlendi. Gens köyünde ne kadar uzun bir zamandan beri yerleşmişse, Cermenlerle Romalılar giderek o kadar kaynaşıyorlar ve *gentilice* bağın akrabalık niteliği, yerel (*territoriale*) nitelik karşısında o kadar siliniyordu; gens kökeninin çoğunlukla görülebilir bir durumda bulunan izleri, yani birlik üyeleri arasındaki akrabalık, mark birliği içinde eridi. Öyleyse, burada, *gentilice* örgütlenme, hiç değilse mark ortaklığının tutunduğu ülkelerde —Fransa'nın kuzeyinde, İngiltere'de, Al-

manya ve İskandinavya'da—, yavaş yavaş yerel bir örgütlenme biçimine dönüştü ve bundan ötürü, devletin kuruluşuna uygun olma yeteneğini kazandı. Ama gene de, bütün *gentilice* örgütlenmeye özgü ilkel demokratik niteliğini korudu, ve böylece, daha sonra kendisine zorla kabul ettirilen yozlaşmış biçim içinde bile, kendinden bir şeyler sakladı; ve en yakın çağa kadar, ezilen insanların elinde etkili bir silah olarak kaldı.

Eğer gens içindeki kan bağı çabucak kaybolduysa, bu, aşiret içinde olduğu kadar, bütün halk içinde de, yönetici organların fetih sonucu yozlaşmaları yüzünden oldu. Biliyoruz ki, astlar üzerinde egemenlik *gentilice* örgütlenmeyle bağdaşmaz bir şeydir. Bunu burada büyük bir ölçek üzerinde görüyoruz. Roma illerinin efendisi bulunan Cermen halkları, fethettikleri yeri bir düzene koymak zorundaydılar. Ama, Romalı kitleler, ne *gentilice* gruplar içine kabul edilebilirlerdi, ne de bu gruplar aracılığıyla egemenlik altına alınabilirlerdi. Her şeyden önce çoğu yerlerde varlıklarını sürdüren yerel Roma yönetim organlarının başına Roma devleti yerine geçecek bir şey (*substitut*) koymak gerekiyordu, ve bu da ancak bir başka devlet olabilirdi; öyleyse, *gentilice* kuruluş organlarının devlet organları haline dönüşmeleri ve bu işin de, koşulların baskısı altında, çok çabuk olması gerekiyordu. Ama fatih halkın en yakın temsilcisi askeri şefti. Fethedilen toprakların dış güvenliği olduğu kadar iç güvenliği de, onun iktidarının pekişmiş olmasını gerektiriyordu. Askerî komutanlığın krallığa dönüşmesi zamanı gelmişti: bu dönüşüm gerçekleşti.

Franklar İmparatorluğunu alalım. Burada, utku kazanmış Salienler halkının eline, yalnızca Roma devletinin uçsuz bucaksız yurtlukları değil, ayrıca, irili ufaklı ülke (*Gau*) ve mark birlikleri arasında paylaşılmamış bulunan bütün geniş topraklar, özellikle büyük orman alanları da geçmişti. Basit yüksek askerî şeflikten gerçek prens aşamasına geçmiş bulunan Frank kralının yaptığı ilk şey, bu halk mülkünü krallık yurtluğu biçimine dönüştürmek, onu halktan çalmak, ve armağan ya da fiel (yurtluk) olarak bileliğindeki adamlara vermek oldu.. Başlangıçta onun kişisel askerî muhafız takımı (*escorte*) ve ordunun öbür ast şeflerinde meydana gelmiş bulunan bu bilelik, kısa zamanda, Romalılarla, yani kâtiplik yetenekleri, kültürleri, Latinceden türeyen halk dilleri, Latin yazı dili ve ülkenin hukuku üzerindeki bilgileriyle, çabucak vazgeçilmez bir durum ka-

zanan Romalılaşmış Gollülerle büyüdü; ayrıca, bunlara, hükümdar bileliğini (*la cour*) meydana getiren; ve kralın, aralarından gözdelerini seçtiği, köleler, serfler ve azatlılar da katıldılar. Halka ait olan toprak parçaları, önce çoğunlukla armağan olarak, daha sonra da beneficium (dirlik) biçimi altında, başlangıçta, hemen hemen daima kralın yaşam süresince, bu insanlara verildi; böylece, halk zararına, yeni bir soylular sınıfının temeli atılmış oldu.

Ama hepsi bu kadar değil. Geniş imparatorluk alanı, etki *gentilice* örgütlenme araçlarıyla yönetilemiyordu; şefler konseyli, hatta çoktan beri yürürlükten kalkmadığı yerlerde bile toplanamıyordu, ve kısa zamanda yerini kralın sürekli çevresine bıraktı; eski halk meclisi, biçimsel olarak varlığını sürdürdü, ama o da, gitgide, yalnızca ordunun, ast şefleriyle doğmakta bulunan soyluluğun meclisi haline geldi, iç savaşlarla fetih savaşları, ki bu sonuncuları asıl Charlemagne zamanında yapılmışlardı, bütün bu sürekli savaşlar, vaktiyle Cumhuriyetin son zamanlarında Roma köylülerini nasıl tüketip yıkmışlarsa, Frank kitlesini, toprak sahibi özgür köylüleri de öylece tükettiler ve yıktılar. Başlangıçta ordunun bütününü, ve Fransa'nın fethinden sonra da çekirdeğini oluşturan bu özgür köylüler, 9. yüzyılın başlarında öylesine yoksul düşmüşlerdi ki, ancak beş erkekten biri, savaşa katılabiliyordu. Doğrudan doğruya kral tarafından toplanmaya çağrılan özgür köylülerden kurulu bir silahlı kuvvet yerine, aralarında serf köylülerin, yani vaktiyle kraldan başka efendi tanımayan, ve daha da önceleri, hiçbir efendi, hatta bir kral bile tanımayan kimselerden gelen kuşakların da bulunduğu, yeni beliren büyüklerin çavuşlarından (*Dienstleute*) kurulu bir ordu meydana getirilmişti. Charlemagne'ın ardılları zamanında, iç savaşlar, krallık iktidarının güçsüzlüğü ve bunun sonucu büyüklerin yaptığı yolsuzluklar, —Charlemagne tarafından atanmış bulunan ve görevlerinin kalıtımla geçmesi özlerini taşıyan *kontlar* da buna ekleniyordu—, son olarak da Norman akınları, Frank köylüsünün yıkılışı tamamlandı. Charlemagne'ın ölümünden elli yıl sonra, Frank İmparatorluğu, direnmeye yeteneksiz, tıpkı Roma İmparatorluğu'nun, dörtyüz yıl önce, Frankların ayakları dibinde kalması gibi, Normanların ayakları altına seriliyordu.

Ve yalnızca dış güçsüzlük değil, iç düzen, daha doğrusu düzensizlik de, hemen aynı derecede kötüydü. Özgür durumdaki Frank köylüleri, öncellerinin, [yani —ç.] Roma kolonlarının durumuna

benzer bir durum içine sokulmuşlardır. Savaşlar ve soygunlarla yıkılmış krallık iktidarı da onları korumak için çok güçsüz olduğuna göre, ya yeni soylular sınıfının, ya da kilisenin koruması altına girmek zorundaydılar; ama bu koruma onlara pahalıya maloluyordu. Vaktiyle Gol köylülerinin yapmış bulundukları gibi, topraklarının mülkiyetini, bunu onlara değişik ve değişebilir biçimler altında, ama her zaman hizmet ve vergi yükümlülüğü karşılığı *tenure* (bağımlı köylü işletmesi) olarak veren metbularına (*suzerain*) aktarma zorunda kaldılar; bu bağımlılık biçiminin egemenliği altına girdikten sonra, yavaş yavaş, kişisel özgürlüklerini de yitirdiler; birkaç kuşak sonra, artık çoğunlukla serf durumuna gelmişlerdi. Köylülüğün çöküşü ne kadar hızlı oluyordu; Saint Germain-des-Prés (o zaman Paris yakınında, şimdi Paris'in içinde) manastırının kadastro kütüğü olan İrminon poliptiki bunu gösterir. Bu manastırın, çevreye serpilmiş geniş toprakları üzerinde, daha Charlemagne zamanında, hemen hemen salt Cermen adları taşıyan Franklara ilişkin olmak üzere 2.788 ev ekonomisi vardı. Bunlar arasında, 2.080 kolon, 35 lit,[30] 220 köle, ve yalnızca 8 özgür uyruk (*Hintersassen*) [ekonomi bulunuyordu —ç.]! Metbu, köylünün toprağını mülk olarak kendine devrettiriyor ve ona yalnızca yaşadığı sürece topraktan yararlanma hakkını veriyordu; işte Salvianus'un dine aykırı olduğunu ilân ettiği bu yöntem, şimdi genellikle kilise tarafından köylülere karşı uygulanmaktaydı. Mark ortaklığı üyesi Cermenlere, köprü ve yol yapımı ve genel yarar sağlayan öbür işler için yüklenen hizmetlerde olduğu gibi, gitgide yayılan angaryalar (*corvées*), örneklerin Roma *angaries*'lerinden, yani devlet yararına [yaptırılan —ç.] zoraki hizmetlerden almışlardı. Öyleyse, görünüşte, halk kitlesi, dört yüzyıl sonra, tamamen hareket noktasına dönmüş bulunuyordu.

Ama bu yalnızca iki şeyi tanıtlıyordu: Bir yandan, batmakta olan Roma İmparatorluğu'nda, toplumsal örgütlenme ve mülkiyet dağılımının, tarım ve sanayideki çağdaş üretim aşamasına tamamen uygun düştüklerini ve bundan dolayı kaçınılmaz şeyler olduklarını; öte yandan, bu üretim aşamasının, daha sonraki dört yüzyıl süresince, kayda değer bir ilerleme ya da gerileme göstermediğini, ve bundan dolayı da aynı mülkiyet dağılımı ve aynı sınıfların, zorunlu olarak, yeniden ortaya çıkmalarına neden olduğunu. Roma İmparatorluğu'nun son yüzyıllarında kent, köy üzerindeki eski ağırlığı-

nı kaybetmiş ve bu ağırlığı, Cermen egemenliğinin ilk yüzyılları içinde de yeniden elde edememişti. Bu, tarımda olduğu kadar, sanayide de düşük bir gelişme derecesini öngerektirir. Egemen büyük toprak sahipleriyle küçük bağımlı köylüler, bu durumun zorunlu ürünleridir. Bir yandan kölelerle birlikte Roma *latifundia*'lar ekonomisini, öte yandan angaryalarla birlikte modern büyük ekimi böyle bir topluma aşılamak olanaksızdı; Charlemagne'ın hemen hemen iz bırakmadan yokolan o ünlü imparatorluk *villa*'larıyla yaptığı büyük deneyle, bunun böyle olduğunu tanıtlar. Bu deneyler, manastırlar tarafından devam ettirildi ve yalnızca onlar için verimli oldu, ama manastırlar, bekârlık üzerine kurulu, anormal toplumsal yapılardı; ayrıksın sonuçlar verebilirlerdi; ama işte bundan dolayı da ayrıklama olarak kalmak zorundaydılar.

Ama gene de, bu dört yüzyıl süresince, bir ilerleme olmuştu. Bu dönemin sonunda, her ne kadar başta varolan başlıca sınıfların hemen hemen tıpkısını yeniden buluyorsak da, bu sınıfları meydana getiren insanlar değişmişlerdi. Antik kölecilik yokolmuştu; kopuk takımı (*verlumpt*) içine düşmüş, çalışmayı aşağılık bir şey olarak horgören özgür insanlar yokolmuştu. Roma kolonuyla yeni serf arasında, özgür Frank köylüsü ortaya çıkmıştı. Batmakta olan Roma İmparatorluğu'nun "yararsız anı ve boşuna çekişme"si ölmüş ve gömülmüştü. 9.yüzyılın toplumsal sınıfları, gerileyen bir uygarlığın batışı içinde değil, yeni bir uygarlığın doğum sancıları içinde meydana gelmişlerdi. Yeni kuşak, efendisi olsun, hizmetkârı olsun, Romalı öncellerine göre, yiğit bir kuşaktı. Romalılar için antik dünyanın umutsuz çöküş biçimi olan güçlü toprak sahipleriyle köleleştirilmiş köylüler arasındaki ilişkiler, şimdi, yeni kuşak için, yeni bir gelişmenin hareket noktası olmuştu. Dahası var: bu dört yüzyıl ne kadar verimsiz görünürse görünsün, onlardan hiç olmazsa bir büyük sonuç kalıyordu: Batı Avrupa insanlığının, gelecekteki tarih için yeni örgütlenme ve yapısı olan modern milliyetler, Cermenler Avrupa'yı gerçekten yeniden canlandırmışlardı ve bu yüzden cermanik dönemdeki devletlerin yıkılışı, Normanlara ve Sarazenlere* uyruklaşmayla değil, toprak dirliklerinde (*bénéfices*) ve koruma aramada, feodaliteye doğru sürekli bir gelişmeyle sonuçlandı [ve bu öyle büyük bir nüfus artışıyla birlikte oldu ki, hemen iki yüzyıl sonra, haçlı seferlerindeki büyük insan kayıplarına kolayca katlanıldı].

Ama Cermenlerin, cançekişen Avrupa'ya, sayesinde yeni bir

* Kuzey Afrika ve İspanya Arapları. —*Ed.*

dirimsel güç üfürdükleri gizemli büyü neydi? Şoven tarihçilerimizin bize anlattıkları gibi bu cermanik topluluğun içinde varolan tansıklı bir erdem miydi? Hiç de değil. Cermenler, özellikle o çağda, çok yetenekli ve canlı bir gelişme içinde bulunan Aryen bir soydu. Ama Avrupa'yı gençleştiren onların özgül ulusal nitelikleri değil, yalnızca... barbarlıkları, *gentilice* örgütlenmeleridir.

Cermenlerin kişisel değer ve yiğitlikleri, özgürlük eğilimleri ve her kamu işini kendi işi gibi gören demokratik içgüdüleri, uzun sözün kısası, Romalıların yitirmiş bulundukları, ve Roma dünyasının balçığıyla yeni devletler yapmaya ve yeni ulusal özellikleri geliştirmeye yetenekli bütün nitelikler — eğer bunlar, yukarı aşamadaki Barbar'a ilişkin, *gentilice* örgütlenmenin meyvesi olan belirleyici çizgiler değilse, neydi?

Eğer onlar, tek-eşliliğin eski biçimini altüst ettilerse, eğer erkeğin aile içindeki egemenliğini yumuşattılarsa, eğer kadına, klasik dünyanın hiç görmemiş bulunduğu çok yüksek bir durum sağladılarsa, onları bütün bu işleri yapmaya yetenekli kılan şey, barbarlıkları, *gentilice* töreleri, analık hukuku çağının hâlâ canlı olan kalıtları (*legs*) değilse, neydi?

Eğer onlar, hiç değilse bellibaşlı üç ülkede —Almanya, Kuzey Fransa ve İngiltere'de—, gerçek *gentilice* örgütlenmeden bir parçayı, mark ortaklıkları biçimi altında kurtarıp, feodal devlete geçirdiler, ve böylece, ezilen sınıfa, köylülere, hatta ortaçağın en sert servaj (toprakbentlik) düzeni altında bile, ne antik kölelerin, ne de modern proleterlerin yararlanabildikleri genel bir kaynaşma ve bir direnç aracı verdilerse, bu, barbarlıklarından, soylar bakımından yerleşme biçimindeki tamamen barbar sistemlerinden başka, neye borçlu bulunuluyordu?

Ve son olarak, eğer onlar, anayurtlarında vaktiyle uygulanmış ve Roma İmparatorluğu'ndaki köleciliğin de kendisine doğru evrimlenmiş bulunduğu, kulluğun (*servitude*) yumuşatılmış biçimini geliştirdiler, ve yalnızca ilk olarak Fourier'nin, "çiftçilere *topluluk halinde ve dereceli* kurtuluş araçlarını sağlar"[31] diye belirttiği, ve bundan ötürü, —gerçekte, ortaçağ serfleri, yavaş yavaş sınıf olarak kurtuluşlarını kopardıkları halde— yalnızca bireysel, araçsız ve derecesiz kurtuluşun olanaklı bulunduğu köleciliğe göre (antikçağda, köleciliğin bir ayaklanmayla ortadan kaldırıldığı hiç görülmemiştir) büyük üstünlük taşıyan bu biçimin geçerlik kazanmasını

sağladılarsa, bu, sayesinde, ister antikçağın çalışma köleciliği, ister Doğunun ev köleciliği şeklinde olsun, henüz tam köleciliğe ulaşmamış bulunan Cermenlerin barbarlığından başka, neye borçlu bulunuluyordu?

Cermenlerin Roma dünyasına, dirimsel güç ve canlandırıcı tohum olarak aşıladıkları tek şey, barbarlık idi. Gerçekte, cançekişen uygarlık yüzünden acı çeken bir dünyayı gençleştirmeye, yalnızca barbarlar yeteneklidir. Ve Cermenlerin, büyük akınlardan önce, ulaşmış ve içinde gelişmiş bulundukları barbarlığın yukarı aşaması, bu süreç için gerçekten en uygun aşamaydı. Bu, her şeyi açıklar.

DOKUZ

BARBARLIK VE UYGARLIK

ŞİMDİ, ayrı ayrı üç büyük örnekte: Yunanlılarda, Romalılarda ve Cermenlerde, *gentilice* örgütlenmenin yıkılışını izlemiş bulunuyoruz. Bitirmek için, barbarlığın yukarı aşamasından itibaren, toplumdaki *gentilice* örgütlenmeyi yıkmaya çalışan ve uygarlığın doğuşuyla onu tamamen yokeden genel iktisadî koşulları inceleyelim. Burada, Marx'ın *Kapital*'i, bize Morgan'ın kitabı kadar gerekli olacak.

Yabanıllığın orta aşamasında doğup, yukarı aşamasında gelişmesini sürdüren gens, sahip bulunduğumuz kaynaklardan anlayabildiğimiz kadarıyla, barbarlığın aşağı aşamasında, gelişmesinin doruğuna erişir. Öyleyse, işte bu gelişme aşamasından başlayacağız.

Amerika kızılderililerinin bize örnek hizmeti görecekleri bu aşamada, *gentilice* örgütlenmeyi en yetkin biçimiyle görürüz. Bir aşiret, birkaç gense, *genellikle iki* gense bölünmüştür; bu ilkel genslerden herbiri, nüfus artışıyla, kendileri karşısında ana-gensin

kabile görevi yaptığı birkaç yavru-gense bölünür; aşiretin kendisi de birkaç aşirete bölünür, ve bunlardan herbiri içinde, eski gensleri, büyük ölçüde yeniden buluruz; bir konfederasyon, hiç değilse belirli durumlarda, akraba aşiretleri birleştirir. Bu yalın örgütlenme, kendisini doğuran toplumsal koşullara tamamen uygun düşer. Bu koşullara özgü ve bu koşulların kendiliğinden bir kümelenmesinden başka bir şey değildir; bu biçimde örgütlenmiş bir toplum içinde doğabilecek bütün çatışmaları bir düzene koymaya yeteneklidir. Dış çatışmaları ise, savaş çözümler; savaş, aşiretin yokolmasıyla son bulabilir, ama köleleşmesiyle hiçbir zaman. *Gentilice* örgütlenmenin büyüklüğünün, ama darlığının da nedeni, onda, egemenlik ve kölelik için hiçbir yer bulunmamasıdır. İçinde, haklar ve görevler arasında henüz hiçbir ayrım yoktur; Amerika yerlisi için, kamu işlerine, kan davası ya da öbür cezalandırma pratiklerine katılmanın bir hak mı, ya da bir ödev mi olduğunu bilmek gibi bir sorun yoktur; bu sorun ona, yemenin, uyumanın, avlanmanın bir hak mı, yoksa bir ödev mi olduğunu sormak kadar saçma görünür. Bunun gibi, aşiret ve gensin çeşitli sınıflar biçiminde bir bölünmesi de, sözkonusu olamaz. Ve bu, bizi bu durumun iktisadî temelini incelemeye götürür.

Nüfus son derece seyrektir; yalnız aşiret merkezinde daha yoğundur, bu merkezin çevresinde, önce geniş bir kuşak üzerinde, av alanı, sonra aşireti öbür aşiretlerden ayıran tarafsız koruyucu orman (*Schutzwald*) yayılır. İşbölümü, tamamen kendiliğindendir; yalnızca iki cinsiyet arasında işbölümü vardır. Erkek savaşır, ava ve balığa gider, ilkel besin maddelerini ve bunların gerektirdiği aletleri sağlar. Kadın evde uğraşır, yiyecek ve giysileri hazırlar: yemek pişirir, dokur, diker. İkisi de kendi alanında egemendir: erkek ormanda, kadın evde. İkisi de, yaptığı ve kullandığı aletlerin sahibidir: erkek, silahların, avcılık ve balıkçılık aletlerinin; kadın, ev eşyalarının. Ev ekonomisi, çoğunlukla büyük sayıda aile arasında, ortaklaşadır.* Ortaklaşa yapılan ve ortaklaşa kullanılan şey, ortak mülktür: ev, bahçe, oyma kayık. Öyleyse, hukukçu ve iktisatçılar tarafından, doğruya aykırı olarak uygar topluma maledilen, bugün-

* Özellikle Amerika'nın kuzeybatı kıyısında (Bancroft'a bakınız.) Kraliçe Charlot adalarında yaşayan Haidahlar arasında, aynı çatı altında sayıları 700'e varan insanı birarada toplayan ev ekonomileri bulunur. Nutkalarda, aşiretler, bütün halinde aynı çatı altında yaşıyorlardı.

kü kapitalist mülkiyetin hâlâ üzerine dayandığı son aldatıcı hukuksal bahane olan "kişisel çalışmanın meyvesi olan mülkiyet" fikri, yalnızca ve yalnızca burada geçerlidir.

Ama insanlar, her yerde bu aşamada durmadılar. Asya'da, insanlara alışmaya, alıştıktan sonra da, yetiştirilmeye ehil hayvanlar buldular. Yabanıl mandanın dişisini avlayarak yakalamak gerekiyordu; ama insana alıştıktan sonra, her yıl bir malak, ve üstelik süt veriyordu. En gelişmiş aşiretlerden bazıları —Aryenler, Semitler, hatta belki Turanlılar—, önce hayvanları evcilleştirdiler, daha sonra, esas çalışma kolları olan hayvan yetiştirme ve hayvan sürülerinin korunmasına geçtiler. Çoban aşiretler, kendilerini öbür Barbarlardan ayırdılar: *birinci büyük toplumsal işbölümü*. Çoban aşiretler yalnızca daha çok üretmekle kalmıyorlar, ayrıca öbür Barbarlardan başka besinler de üretiyorlardı. Yalnızca daha çok süt, süt ürünleri ve ete değil, ayrıca derilere, yüne, keçi kılına, ve üretimleri ilkel maddelerle birlikte artan iplik ve dokumalara da sahip oluyorlardı. İşte böylece, ilk kez olarak, düzenli bir değişim olanaklı duruma geldi. Daha önceki aşamalarda, ancak rastgele değişimler olabiliyordu; silah ve aletler yapımında, özel bir ustalık, geçici bir işbölümüne yolaçabilir. Böylece birçok yerde, taş devrinin son çağına ilişkin, çakmak taşından aletler yapmaya yarayan bazı atelye kalıntıları bulunmuştur; bu atelyelerde ustalıklarını geliştiren zanaatçılar, kuşkusuz, Hint *gentilice* gruplarındaki zanaatçıların hâlâ yapmakta oldukları gibi, topluluk hesabına çalışıyorlardı. Aşiret içinde gerçekleştirilenden başka bir değişim, bu aşamada, hiçbir biçimde yapılamazdı, ve aşiret içindeki değişim bile istisnaî bir olgu olarak kalıyordu. Buna karşılık, burada, çoban aşiretler [öbür aşiretlerden —ç.] ayrıldıktan sonra, çeşitli aşiretlerin üyeleri arasındaki değişim, ve düzenli bir kurum durumuna gelen bu değişimin gelişip sağlamlaşması için bütün koşulları hazır buluyoruz. Başlangıçta, değişim karşılıklı *gentilice* şeflerin aracılığıyla, aşiretten aşirete yapılıyordu; ama sürüler, özel mülkiyete geçmeye başlayınca, bireysel değişim, gitgide ağır bastı ve sonunda değişimin tek biçimi durumuna geldi. Bununla birlikte, çoban aşiretlerin, komşularından aldıklarına karşılık, onlara sattıkları başlıca madde, davardı; davar, bütün öbür metaların kendisiyle değerlendirildiği ve bunlara karşılık her yerde seve seve kabul edilen meta durumuna geldi, — kısaca, davar, para işlevi görmeye başladı ve bu aşamadan itiba-

ren paranın yerini tuttu: meta değişimi başlar başlamaz, bir metapara gereksinmesi, kaçınılmaz ve ivedi bir durum aldı.

Bahçıvanlık, [yani —ç.] aşağı aşamadaki Asya barbarlarınca kuşkusuz bilinmeyen bir şey olan tarım başlangıcı, onlarda, en geç orta aşama süresinde kendini gösterdi. Yüksek Turan yaylalarının iklimi, uzun ve sert kış için ot ve saman yedekliği olmaksızın, çoban yaşamına izin vermez, demek ki, burada, çayırların düzenlenmesi ve tahıl ekimi zorunlu durumdaydı. Karadenizin kuzeyindeki stepler için de durum aynıydı. Ama, davar için üretilen tahıl, kısa zamanda insan için bir besin haline geldi. İşlenmiş topraklar henüz aşiret mülkü [olarak —ç.] kaldılar, işlenmiş topraklardan yararlanma [hakkı —ç.] önce gense, daha sonra da, gens tarafından ev topluluklarına, ve son olarak da, bireylere verildi; bireylerin belki bazı kullanım hakları vardı, ama başka hiçbir hakları yoktu.

Bu aşamadaki sınaî fetihler arasında, iki tanesi özel bir önem taşır. [Bunların —ç.] birincisi dokuma tezgâhı, ikincisi, maden filizlerinin dökümü ve madenlerin işlenmesidir. Bakır, kalay ve bunların alaşımıyla meydana gelen tunç, en önemlileriydi; tunç, etkili aletler ve silahlar yapılmasına yarıyordu, ama, bunlar, çakmak taşından yapılma aletlerin yerine geçemiyordu; bu işi ancak demir yapabilirdi, ama henüz demir elde etmek bilinmiyordu. Süsleme ve süslenme için, kuşkusuz daha o zamandan, bakır ve tunca göre daha büyük bir değere sahip bulunan altın ve gümüşün kullanılmasına başlandı.

Bütün çalışma kollarındaki —hayvancılık, tarım, ev sanayii— üretim artışı, insan emek-gücüne, kendisine gerekenden daha çoğunu üretmek yeteneğini kazandırdı. Bu, aynı zamanda, her gens, ev topluluğu ya da karı-koca ailesi üyesine düşen günlük iş tutarını artırdı. Yeni emek-güçlerine başvurmak gerekli duruma geldi. Savaş bunları sağladı: savaş tutsakları köle haline getirildiler. Birinci büyük toplumsal işbölümü, emek üretkenliğini, dolayısıyla servetleri artırıp üretim alanını genişleterek, o günkü tarihsel koşullar içinde, zorunlu olarak köleliği getirdi. Birinci büyük toplumsal işbölümünden, toplumun iki sınıf: efendiler ve köleler, sömürenler ve sömürülenler biçimindeki ilk büyük bölünüşü doğdu.

Sürüler, aşiret ya da gensin ortaklaşa mülkiyetinden, bireysel aile başkanlarının mülkiyetine ne zaman ve nasıl geçti? Şimdiye kadar bu konuda hiçbir şey bilmiyoruz. Ama, öz bakımından, bu işin

bu aşamada olmuş olması gerekir. O zaman, sürüler ve öbür yeni servetlerle, aile, köklü bir değişikliğe uğradı. Geçinme gereçlerini kazanmak her zaman erkeğin işi olmuştu; bu iş için zorunlu araçları üreten ve bu araçların mülkiyetine sahip olan, erkekti. Yeni geçinme araçlarını, sürüler meydana getiriyordu: onları önce evcilleştirmek, sonra da korumak, erkeğin eseri olmuştu. Bundan dolayı, davar erkeğe aitti; tıpkı davara karşılık trampa edilen meta ve kölelerin de ona ait olması gibi. Şimdi üretimin sağladığı bütün kazanç (*bénéfice*) erkeğe gidiyordu; bundan kadın da yararlanıyordu, ama mülkiyette hiçbir payı yoktu. "Yabanıl" savaşçı ve avcı, evde ikinci planda kalmakla yetinmişti; "daha yumuşak huylu" çoban, servetiyle övünerek, birinci plana çıktı ve kadını ikinci plana itti. Ve kadın bundan yakınamazdı. Aile içindeki işbölümü, mülkiyetin kadınla erkek arasındaki paylaşımını düzenliyordu; bu, aynı kalmıştı; ama gene de, yalnızca aile dışındaki işbölümünün değişmiş olması yüzünden, evlik ilişkiler şimdi altüst oluyordu. Eskiden kadının evdeki üstünlüğünü sağlayan neden: kadının kendini tamamen ev işlerine vermesi olgusu, şimdi, evde erkeğin üstünlüğünü sağlıyordu: kadının ev işleri, artık, erkeğin üretken emeği yanında hesaba katılmıyordu; önemli olan erkeğin çalışmasıydı; kadının çalışması, yalnızca önemsiz bir destekti. Daha burada, üretken toplumsal emek dışında, özel ev işleriyle yetinmek zorunda kaldıkça, kadının kurtuluşunun, kadın-erkek eşitliğinin olanaksız olduğu ve olanaksız kalacağı ortaya çıkar. Kadının kurtuluşunun gerçekleşebilir bir duruma gelmesi için, önce, geniş bir toplumsal ölçek üzerinde üretime katılabilmesi ve ev işlerinin onu yalnızca çok önemsiz bir ölçüde uğraştırması gerekir. Bu da, ancak, yalnızca kadınların geniş ölçüde çalışmasını kabul etmekle kalmayıp, ayrıca bunu kesinlikle gerektiren, ve özel ev işini gitgide bir kamu sanayii yapmaya yönelen modern büyük sanayi ile olanaklı duruma geldi.

Erkeğin evdeki gerçek üstünlüğüyle, mutlak gücünün son engeli de yıkılıyordu. Bu mutlak güç, analık hukukunun yokoluşu, babalık hukukunun kuruluşu, iki-başlı-evlilikten kerte kerte tek-eşli-evliliğe geçişle doğrulanmış ve süreklileştirilmiş oldu. Ama bununla, eski *gentilice* örgütlenmede bir çatlak meydana geliyordu: karı-koca ailesi bir güç durumuna geldi ve korkutucu bir biçimde gensin karşısına dikildi.

Bir adım daha atarsak, kendimizi, bütün uygar halkların kah-

ramanlık çağlarını geçirdikleri dönem olan, barbarlığın yukarı aşamasında buluruz: [bu çağ —ç.] demir kılıç çağı[dır —ç.] ama aynı zamanda, demir saban ve demir balta [çağı —ç.]. Tarihte devrimci bir rol oynayan bütün ilkel maddelerin en önemli ve... patatese kadar en sonuncusu [olan —ç.] demir, insanın hizmetine girmişti. Demir, çok geniş topraklar üzerindeki tarlaların işlenmesini, çok geniş ormanlık alanların açılmasını sağladı; zanaatçıya, hiçbir taşın, bilinen hiçbir öbür maddenin dayanamayacağı bir sertlik ve kesinlikte bir alet verdi. Bütün bunlar yavaş yavaş oldu: ilk demirin sertliği, çoğunlukla, tunçtan daha azdı. Bundan dolayı, çakmak taşından silah ancak yavaş yavaş kayboldu; taş baltalar, yalnız *Hildebrand Türküsü*'nde değil, *Hastings*'de de, 1066 yılında, hâlâ savaşıyorlardı. Ama ilerleme, zaman zaman kesilip hızlanarak, o zamandan beri karşı durulmaz bir biçimde, adım adım gerçekleşti. Taş ya da tuğladan yapılma evleri, taştan surlar, kuleler, ve mazgallarla kapsayan kent, aşiret ya da aşiretler konfederasyonunun merkezi oldu; bu, mimarlıkta büyük bir ilerlemenin olduğu kadar, artan tehlike ve artan korunma gereksinmesinin de işaretidir. Servet hızla arttı, ama bireysel servet olarak; dokumacılık, madenlerin işlenmesi ve gitgide farklılaşan öbür zanaatlar, üretime artan bir çeşitlilik ve yetkinlik veriyordu; bundan böyle, tahıl, sebze ve meyvelerin yanı sıra, tarım, elde edilmeleri öğrenilmiş bulunan, zeytinyağı ve şarabı da sağlamaktaydı. Böylesine çeşitli bir çalışım, artık aynı birey tarafından yürütülemezdi: *ikinci büyük* [toplumsal —ç.] *işbölümü* gerçekleşti: küçük zanaatlar, tarımdan ayrıldı. Üretimde, ve onunla birlikte emek üretkenliğindeki sürekli artış, insan emek gücünün değerini artırdı; önceki aşamada başlangıç durumunda ve yer yer görülen kölelik, şimdi toplumsal sistemin esas bir bileştireni durumuna gelir; köleler basit yardımcılar olmaktan çıkarlar; tarlalarda ve atelyelerde, düzinelerle köle işe sürülür. Üretimin, başlıca iki kola: tarım ve küçük sanayie ayrılmasıyla, doğrudan doğruya değişim için üretim doğar; bu, meta üretimidir. Meta üretimiyle, yalnızca aşiret içinde ve aşiret sınırlarında yapılan ticaret değil, ayrıca, denizaşırı ticaret de, şimdiden, doğar. Bununla birlikte, bütün bunlar, henüz gelişmelerinin ilk basamağındadırlar; değerli madenler, egemen ve evrensel meta-para haline gelmeye başlarlar, ama henüz para olarak basılmazlar, yalnızca, ağırlıklarına göre değiştirilirler.

Özgür insanlarla köleler arasındaki ayrımın yanısıra, zengin-

lerle yoksullar arasındaki ayrım da kendini gösterir: Toplumda, yeni işbölümüne eşlik eden, sınıflar biçiminde yeni bir bölünme. Bireysel aile başkanları arasındaki mülkiyet ayrımları, her yerde, o zamana kadar varlığını sürdürmüş bulunan eski komünist ev topluluğunu, ve onunla birlikte, toprağın bu topluluk hesabına ortaklaşa sürülmesi [töresini —ç.] yok eder. Ekilebilir topraklar, işlemeleri için, önce geçici, sonra sürekli olarak karı-koca ailelerine verilirler; iki-başlı-evlilikten tek-eşliliğe geçişe koşut olarak, tam özel mülkiyete geçiş, yavaş yavaş tamamlanır. Karı-koca ailesi, toplumda, ekonomik birim haline gelmeye başlar.

Daha yoğun bir nüfus, dışarda olduğu kadar içerde de daha sıkı bir bağlılığı gerektirir. Her yerde, aralarında akrabalık bulunan aşiretlerin konfederasyon biçiminde birleşmeleri bir zorunluluk haline gelir; bu aşiretler az sonra da, birbirleriyle kaynaşırlar, ve onlarla birlikte, ayrı ayrı aşiret toprakları da, halkın kolektif toprağı biçiminde kaynaşır. Halkın askerî şefi —*rex, bazileus, thiudans*— vazgeçilmez, sürekli bir görevli durumunu kazanır. Askerî şef, konsey, halk meclisi: işte, *gentilice* örgütlenmenin, bir askerî demokrasi olmak üzere dönüşmüş bulunan organları bunlardır. Askerî —çünkü savaş ve savaş için örgütlenme, şimdi halk yaşamının düzenli görevleri haline gelmiştir. Servet sahibi olmayı, yaşamın başlıca ereklerinden biri gibi gören halklarda komşuların serveti tamah uyandırır. Bunlar barbar halklardır; yağma etmek, onlara, çalışarak kazanmaktan daha kolay, hatta daha onurlu görünür. Eskiden yalnızca bir zorbalığın öcünü almak, ya da daralan bir toprağı genişletmek için yapılan savaş, şimdi yalnızca yağma için yapılır ve sürekli bir sanayi kolu durumuna gelir. Yeni müstahkem kentlerin çevresinde korkutucu surların dikilmesi nedensiz değildir; bu surların hendeklerinde, *gentilice* örgütlenmenin kuyu gibi mezarı açılırken, kuleleri uygarlık içinde yükselir. İçerde de durum aynıdır. Çapul savaşları, yüksek askerî şefin de, ast şeflerin de gücünü artırır; bunların ardıllarının aynı aileler içinden seçilmesi töresi, özellikle babalık hukukunun girişinden sonra, yavaş yavaş önce hoşgörülen, sonra hak olarak istenen, en sonra da gaspedilen bir kalıtım durumuna gelir; soydan geçme krallığın ve soydan geçme soyluluğun temeli kurulmuş bulunur. Böylece, *gentilice* örgütlenme organları, halk içindeki, gens, kabile, aşiret içindeki köklerinden yavaş yavaş kopar ve bütün *gentilice* örgütlenme, kendi karşıtı haline dö-

nüşür: kendi işlerini özgürce düzenleme ereği gözeten bir aşiretler örgütlenmesiyken, komşularını soyan ve ezen bir örgütlenme olur; ve sonuç olarak [bu yeni örgütlenmenin—ç.], önceleri halk isteminin araçları olan organizmaları, kendi öz halkına karşı, özerk egemenlik ve baskı organizmaları durumuna gelir. Ama, servete karşı duyulan susama, gens üyelerini zenginler ve yoksullar biçiminde bölmeseydi, "aynı gens içindeki mülkiyet ayrımı, gens üyelerinin çıkar birliğini, *uzlaşmaz-karşıtlık* durumuna dönüştürmeseydi"* (Marx), ve köleliğin genişlemesi, yaşamını çalışarak kazanma olgusunu, yalnızca kölelere lâyık ve çapuldan daha onursuz bir eylem olarak düşündürmeye başlamasaydı, bunlar asla olanaklı olamazdı.

*

Şimdi uygarlığın eşiğine gelmiş bulunuyoruz. Uygarlık, işbölümünde yeni bir gelişmeyle başlar. En aşağı aşamada, insanlar yalnızca doğrudan doğruya kişisel gereksinmeleri için üretiyorlardı; zaman zaman yapılan değişimin, yalnızca raslantı sonucu elde kalan fazlalıkla ilgili yalıtık olaylardı. Barbarlığın orta aşamasında, çoban halklar arasında, sürü, belirli bir büyüklük kazanınca, davarın, kişisel gereksinmeler üzerinde, sürekli bir fazlalık sağlayan bir mülk durumuna geldiğini görürüz; aynı zamanda, çoban halklarla sürü sahibi olmayan geri kalmış aşiretler arasında bir işbölümü de görürüz: yanyana varolan iki ayrı üretim aşaması bundan doğar; düzenli bir değişimin koşulları da bundan doğar. Barbarlığın yukarı aşaması, bize, tarımla küçük sanayi arasında yeni bir işbölümü ve bunun sonucu, çalışma ürünlerinin daima artan bir parçasının doğrudan doğruya değişim için üretilmesini getirir; bireysel üreticiler arasındaki değişimin, toplum için dirimsel bir zorunluluk kazanması da bundan doğar. Uygarlık, özellikle kent ve köy arasındaki karşıtlığı daha da belirgin bir duruma getirerek (iktisadî bakımdan, ilkçağdaki gibi, kent köye, ya da, ortaçağdaki gibi, köy kente egemen olabilir), daha önce varolan bütün bu işbölümlerini güçlendirip geliştirir, ve onlara, kendine özgü ve çok önemli bir üçüncü işbölümünü ekler: artık, üretimle değil, yalnızca ürünlerin değişimiyle uğraşan bir sınıf doğurur — *tüccarlar*. O zamana kadar, sınıfların

* *Arşiv*, s. 154. —*Ed.*

oluşumundaki bütün izler üretime bağlanıyorlardı; bunlar üretime katılan kımseleri, azçok geniş bir ölçek üzerinde, yönetici ve yürütücü, ya da üretici olarak bölüyorlardı. Burada, sahneye, ilk kez olarak, üretime herhangi bir biçimde katılmaksızın, onun yönetimini ele geçiren ve üreticileri iktisadî bakımdan [egemenliği altına alan]* bir sınıf girer; bir sınıf ki, iki üretici arasında zorunlu aracı olarak geçinir ve her ikisini de sömürür. Üreticileri, değişim zahmet ve riskinden kurtarmak bahanesiyle, ürünlerinin satışını en uzak pazarlara kadar yaymak ve böylece nüfusun en yararh sınıfı olmak bahanesiyle, gerçekte çok küçük hizmetler için karşılık (*salaire*) olarak, yerli üretimin olduğu kadar yabancı üretimin de kaymağını alan, hızla büyük servetler ve buna uygun düşen toplumsal bir etkililik kazanan, ve böyle olduğu için de, sonunda o da kendine özgü bir ürünü — devirli ticarî bunalımları meydana getirene kadar, uygarlık dönemi içinde durmadan yeni saygınlıklar ve üretimde durmadan artan bir egemenlik sahibi olan bir kâr düşkünleri, bir gerçek toplumsal asalaklar sınıfı meydana gelir.

Gerçi incelemekte bulunduğumuz gelişme aşamasında, [bu —ç.] yepyeni tüccarlar sınıfı, henüz parlak gelecekleri aklından bile geçirmez. Sınıf olarak varolur ve kendini zorunluymuş gibi gösterir, bu kadarı da yeter. Tüccarlar sınıfıyla birlikte, *madenî para*, basılmış para da meydana gelir, ve bu, üretici olmayanın, üretici ve onun üretimi üzerinde yeni bir egemenlik aracı olur. Metalar metaı, bütün öbür metaları gizlice içinde saklayan meta, istendiğinde bütün canatılan şeylere dönüşebilen tılsım bulunmuştu. Kim ona sahip olursa, üretim dünyasını egemenliği altına alıyordu, ve ona herkesten çok sahip olan kimdi? Tüccar. Onun elinde, paraya tapma, güvenlik altındaydı. Paraya tapmak için, bütün metalarla bütün üreticilerin, tozlar içinde nasıl secdeye kapanmak zorunda olduklarını gösterme işini, üzerine o aldı. Zenginliğin bu cisimleşmesi karşısında, onun bütün öbür biçimlerinin [aslında —ç.] basit görünüşlerden başka bir şey olmadıklarını, pratik aracıyla o kanıtladı. Paranın kudreti, bu gençlik dönemindeki ilkel sertlik ve ilkel kabalığıyla, o zamandan beri kendini hiç göstermedi. Para karşılığında meta alımından sonra, ödünç para verilmesi çıkageldi, ve onunla birlikte de, faiz ve tefecilik. Daha sonraki çağlardaki hiçbir mevzuat,

* *Birinci baskıda*: egemenliği altına almasını bilen. —*Ed.*

borçluyu, eski Atina ve eski Roma mevzuatı kadar acımaksızın, tefeci-alacaklının ayaklarına atmamıştır — ve bu iki mevzuat da, iktisadî zorlamadan başka hiçbir zorlama olmaksızın, töre olarak, kendiliğinden doğmuştur.

Meta ve köle biçimindeki zenginlik yanında, para biçimindeki servet yanında, toprak mülkiyeti biçimindeki zenginlik de kendini gösterdi. Toprak parçaları üzerinde, kişilere, başlangıçta gens ya da aşiret tarafından verilen kullanım hakkı, şimdi öylesine sağlamlaştırılmıştı ki, bu parçalar, soydan geçme mülk olarak onlara ait bulunuyordu. Son zamanlarda, özellikle, *gentilice* topluluğun toprak parçası üzerinde sahip buluduğu ve kendileri için bir engel olan haktan kurtulmak için çaba göstermişlerdi. Engelden kurtuldular — ama az sonra, yeni toprak mülkiyetinden de kurtuldular. Tam ve özgür toprak mülkiyeti, yalnızca toprağı kısıntısız ve sınırsız kullanma yetkisi anlamına değil, onu elden çıkarma yetkisi anlamında da geliyordu. Toprak, *gentilice* mülk oldukça bu yetki yoktu. Ama yeni toprak sahibi, gens ve aşirete ait yüksek mülkiyet engellerini kesinlikle söküp atınca, kendisini o zamana kadar çözülmez biçimde toprağa bağlayan bağı da koparmış oldu. Bunun ne demek olduğunu, özel toprak mülkiyetinin çağdaşı bulunan paranın türetilmesi ile öğrendi. Bundan böyle, toprak, satılan ve rehine konulan bir meta olabiliyordu. Toprak mülkiyeti kurulur kurulmaz, ipotek de türetilmişti (Atina'ya bakınız). Tıpkı *hétaïrisme* ve fuhşun tekeşliliğe tebelleş olması gibi, ipotek de, bundan böyle, toprak mülkiyetini adım adım izler. Tam özgür, elden çıkarılabilir toprak mülkiyetini istediniz, [öyle mi? —ç.]: pekâlâ, işte ona sahipsiniz... "Tu l'as voulu, Georges Dandin!"[32]

İşte böylece ticaretin genişlemesiyle, para ve tefecilikle, toprak mülkiyeti ve ipotekle, kitlelerin artan yoksullaşması ve yoksullar yığınının büyümesiyle birlikte, servetin küçük bir sınıf elinde toplanıp merkezleşmesi de hızla gerçekleşti. Yeni servet aristokrasisi, daha ilk anda eski aşiret soylularıyla karışmadığı ölçüde, bu soyluları kesin olarak geri plana itti (Atina'da, Roma'da, Cermenler'de). Ve özgür insanlardaki, bu servetlerine göre sınıflara bölünüşün yanısıra, özellikle Yunanistan'da, zoraki çalışması, üzerinde bütün toplum üstyapısının yükseldiği temeli meydana getiren köleler* sayısında büyük bir yükselme görüldü.

Şimdi, bu toplumsal devrim süresince, *gentilice* örgütlenmenin ne olduğuna bakalım. Kendi katkısı olmaksızın fışkırmış bulunan yeni öğeler karşısında, bu örgütlenme güçsüz kalmıştı. Varlığının ilk koşulu, bir gens ya da bir aşiret üyelerinin, yalnızca kendilerinin yaşadığı bir toprak üzerinde birleşmiş olmalarıydı. Bu durum uzun süreden beri ortadan kalkmıştı. Her yerde gensler ve aşiretler birbirine karışmıştı, her yerde, köleler, metekler; yabancılar, yurttaşlarla birlikte yaşıyorlardı. Ancak barbarlığın orta aşamasının sonuna doğru erişilmiş bulunan yerleşme yeri değişmezliği, ticaret, çalışma değişiklikleri ve toprak mülkiyetindeki değişmeler (ferağ ve intikaller) yüzünden meydana gelen konut değişme ve hareketliliği dolayısıyla, durmadan bozuluyordu. Gens üyeleri, kendi ortak işlerini bir düzene koymak için, artık birarada toplananıyorlardı; yalnızca dinsel törenler gibi ıvır-zıvır şeyler hâlâ iyi-kötü yapılabiliyorlardı. Gensin savunmakla görevli ve yetkili bulunduğu gereksinme ve çıkarlar yanında, içinde karşılıklı yardımlaşılan koşullardaki devrim ve bu devrim sonucu toplumsal yapıda meydana gelen değişme, yalnızca eski *gentilice* düzene yabancı olmakla kalmayıp, ayrıca ona büsbütün karşı yeni gereksinme ve yeni çıkarlar doğurmuşlardı. İşbölümünden doğmuş bulunan zanaat gruplarının çıkarları, kentin, köyle karşıtlık durumundaki özel gereksinmeleri, yeni organizmalar gerektiriyordu; ama bu gruplardan herbiri, çeşitli gensler, kabileler ve aşiretler üyelerinden meydana gelmişti, hatta içlerinde yabancılar bile bulunuyordu; öyleyse, bu organizmaların da, *gentilice* örgütlenmenin dışında, bu örgütlenmenin yanında ve sonuç olarak, ona karşıt biçimde kurulmaları gerekiyordu. — Sırası gelince, çıkarlar arasındaki bu çatışma, her *gentilice* topluluk içinde kendini duyuruyordu; zenginlerle yoksulların, tefecilerle borçluların aynı gens ve aynı aşiret içinde toplanmasında, bu çatışma en yüksek noktasına varıyordu — Buna, *gentilice* topluluklara yabancı yeni nüfus yığını da ekleniyordu, ki bu kitle, Roma'da olduğu gibi, ülke içinde bir güç durumuna gelebiliyor ve kandaş soylarla kandaş aşiretler içinde yavaş yavaş özümlenemeyecek denli kalabalık bulunuyordu. Bu kitle karşısında, *gentilice* birlikler, kapalı, ayrıcalıklı loncalar olarak dikiliyorlardı: ilkel ve kendiliğinden de-

* Yukarda, Atina için verilen rakamlara bakınız. Korent'te bu kentin en parlak çağında, toplam köle sayısı 460.000 idi. Aigina'da, 470.000; her iki durumda da, özgür yurttaşlar nüfusunun on katı. **[Engels'in notu.]**

mokrasi, iğrenç bir aristokrasiye dönüşmüştü. Son olarak, *gentilice* örgütlenme, içsel çelişkiler bulunmayan bir toplumdan doğmuştu ve yalnızca bu nitelikteki bir topluma uygundu. Bu toplum, kamuoyu hariç, hiçbir zorlama aracına sahip değildi. Ama işte, iktisadî varlık koşulları bütünü gereğince, özgür insanlar ve köleler, zengin sömürücüler ve yoksul sömürülenler biçiminde bölünmek zorunda kalan bir toplum doğmuştu; [öyle —ç.] bir toplum ki, bu uzlaşmaz-karşıtlıkları artık yeni baştan uzlaştıramamakla kalmıyor, tersine, onları sonuna kadar geliştirmek zorunda bulunuyordu. Böyle bir toplum, ancak, ya bu sınıfların kendi aralarındaki sürekli ve açık bir savaşımı içinde, ya da, görünüşte uzlaşmaz-karşıt sınıfların üstünde yer alan, onların açık çatışmasını önleyen ve sınıflar savaşımına, olsa olsa, iktisadî alanda, yasal denilen bir biçim altında izin veren bir üçüncü gücün egemenliği altında varlığını sürdürebilirdi: *gentilice* örgütlenmenin ömrü dolmuştu. Gentilice örgütlenme, işbölümü [ve bunun sonucu, toplumun sınıflara bölünmesi]* ile paramparça olmuştu. Yerine, *devlet* geçti.

*

Devletin, *gentilice* örgütlenmenin yıkıntıları üzerinde yükselen başlıca üç biçimini, daha önce ayrıntılı bir şekilde inceledik. Atina, en saf, en klasik biçimi gösterir: Burada, üstünlük kazanan devlet, doğrudan doğruya bizzat *gentilice toplum* içinde gelişen sınıfların uzlaşmaz-karşıtlıklarından doğar. Roma'da, *gentilice* toplum, kendi dışında kalan ve haklardan yoksun, ama ödev üstüne ödev yüklenmiş kalabalık bir pleb arasında, kapalı bir aristokrasi durumuna gelir; plebin yengisi, eski *gentilice* örgütlenmeyi yıkar; bu örgütlenmenin yıkıntıları üzerinde, *gentilice* aristokrasi ve plebin, içinde kısa zamanda tamamen yok olacakları devleti yükseltir. Son olarak, Roma İmparatorluğu [galipleri]** Cermenlerde, devlet, doğrudan doğruya, *gentilice* örgütlenmenin egemenlik kuramayacağı kadar geniş yabancı toprakların fethinden doğar. Ama, bu fethin, eski nüfusla ciddî bir savaşıma bağlı olmadığı gibi, daha ileri bir işbölümüne de bağlı bulunmaması yüzünden, mağluplarla fatihlerin iktisadî gelişme aşamalarının hemen hemen aynı olması sonucu, top-

* *Birinci baskıda:* toplumu sınıflara bölen (işbölümü.) —*Ed.*

** *Birinci baskıda:* fatihleri. —*Ed.*

lumun iktisadî temelinin değişmeden kalması yüzünden, *gentilice* örgütlenme, *mark* kuruluşu (*Markverfassung*) içinde, değişmiş, ülkeye değgin (*territoriale*) bir biçim altında, uzun yüzyıllar süresince varlığını koruyabilir, ve hatta Dithmarschen'de olduğu gibi, yeni soylu ve patrisyen aileler, hatta köylü aileler içinde, güçten düşmüş bir biçim altında, bir zaman için gençleşebilir.*

Öyleyse devlet, topluma dışardan dayatılmış bir güç değildir; Hegel'in ileri sürdüğü gibi, "ahlâk fikrinin gerçekliği", "aklın imgesi ve gerçekliği" de değildir. Devlet, daha çok, toplumun, gelişmesinin belirli bir aşamasındaki bir üründür; bu, toplumun, önlemekte yetersiz bulunduğu uzlaşmaz-karşıtlıklar biçiminde bölündüğünden, kendi kendisiyle çözülmez bir çelişki içine girdiğinin itirafıdır. Ama, karşıtların, karşıt iktisadî çıkarlara sahip sınıfların, kendilerini ve toplumu kısır bir savaşın içinde eritip bitirmemeleri için, görünüşte toplumun üstünde yer alan çatışmayı hafifletmesi, "düzen" sınırları içinde tutması gereken bir güç gereksinmesi kendini kabul ettirir; işte toplumdan doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç, devlettir.

Devlet, eski *gentilice* örgütlenmeye göre, ilkin, uyruklarının *toprağa* göre dağılmasıyla belirlenir. Gördüğümüz gibi, kan ilişkileriyle kurulmuş ve devam ettirilmiş bulunan eski *gentilice* birlikler, büyük ölçüde üyelerinin belli bir toprağa bağlı olmalarını gerektirdikleri halde, bu bağlar uzun zamandan beri çözülüp yokoldukları için, yetersiz bir hale gelmişlerdi. Toprak olduğu yerde duruyordu, ama insanlar hareketli duruma gelmişlerdi. Bu durumda, toprağın bölgelere göre bölünüşü hareket noktası olarak alındı ve yurttaşlar gens ve aşiret ayrımı yapılmaksızın, nerde yerleşmişlerse orda, kamusal hak ve görevlerini yerine getirmeye bırakıldı. Devlet uyruklarının, ait oldukları yere göre bu örgütlenmesi, bütün devletlerde ortak ve geçerlidir. Bundan dolayı bize doğal görünür; ama, bu örgütlenmenin kan bağlarına göre eski örgütlenme yerine geçebilmesinden önce, Atina ve Roma'da, ne kadar sert ve uzun boğuşmaların gerektiğini gördük.

İkinci olarak, bizzat silahlı güç halinde örgütlenen halkla ar-

* Gensin içyüzü üzerine hiç değilse yaklaşık bir fikir sahibi olan ilk tarihci, Niebuhr oldu; o, bunu —eleştirmeden yaydığı hatalarla birlikte— Dithmarschen'li[33] aileler üzerindeki bilgisine borçludur. **[Engels'in notu.]**

tık doğrudan doğruya aynı şey olmayan bir *kamu gücü*nün kuruluşu gelir. Bu özel kamu gücü zorunludur; çünkü sınıflara bölünmeden sonra, halkın özerk bir silahlı örgütlenmesi olanaksız duruma gelmiştir. Köleler de nüfusa dahil bulunuyorlar; 365.000 köle karşısında, 90.000 Atina yurttaşı, ancak ayrıcalıklı bir sınıf oluşturur. Atina demokrasisinin halk ordusu, boyunduruk altında tuttuğu kölelere karşı, aristokratik bir kamu gücüydü; ama, yurttaşlara da sözgeçirebilmek için, daha önce anlatmış bulunduğumuz gibi, bir jandarma kuvveti zorunlu oldu. Bu kamu gücü, her devlette vardır; yalnızca silahlı adamlardan değil, ama maddî eklentilerden de, *gentilice* toplumun bilmediği hapisaneler ve her türlü ceza kurumlarından da bileşir. Bu güç, sınıf karşıtlıklarının henüz gelişmemiş bulunduğu toplumlarda ve ücra bölgelerde, hemen hemen yok denecek derecede önemsiz olabilir; Amerika Birleşik Devletleri'nde bazan ve bazı yerlerde olduğu gibi. Ama, devlet içindeki sınıf çelişkileri belirginleştiği ve sınırdaş devletler daha büyük ve daha kalabalık bir duruma geldiği ölçüde, onun da gücü artırılır; — daha çok, sınıf savaşımları ve fetih rekabetinin, kamu gücünü, bütün toplumu, hatta devleti yutmakla tehdit edecek derecede artırmış bulunduğu bugünkü Avrupa'mızı düşünelim.

Bu kamu-gücünü yaşatmak için, devletin yurttaşlarının katkıda bulunması gerekir — *vergiler*. Bu vergiler, *gentilice* toplumda hiç bilinmeyen şeylerdi. Ama bugün vergiler üzerinde enine boyuna konuşabiliyoruz. Uygarlığın ilerlemeleri ile, artık onlar da yetmez; devlet, gelecek üzerine poliçe çeker, ödünç paralar alır, — *devlet borçları*. Yaşlı Avrupa, bu nokta üzerinde de, nereye kadar gidileceğini bilir.

Kamu gücünü ve vergileri ödetmek hakkım kullanan görevliler, toplumun organları olarak, toplumun *üzerinde* yer alırlar. *Gentilice* örgütlenme organlarına gösterilen içten gelme saygı, görevlilere karşı da bu saygının gösterildiğini varsaysak bile, onlara yetmez; topluma yabancılaşan bir gücün dayanakları olarak, onların otoritesini, onlara bir kutsallık ve özel bir dokunulmazlık kazandıran olağanüstü yasalarla, sağlama bağlamak gerekir. Uygar devletin en bayağı polis memuru, *gentilice* toplumdaki bütün organizmaların birarada sahip olduklarından çok "otorite" sahibidir; ama en güçlü prens, en büyük devlet adamı, ya da uygarlığın en büyük askerî şefi, en küçük *gentilice* şefin mazhar olduğu içten gelme ve

sözgötürmez saygıyı kıskanabilir. Bunun böyle oluşu, [bunlardan —ç.] birinin toplumun bağrında yaşarken, öbürünün, toplumun dışında ve üstünde [olan —ç.] bir şeyi temsil etme durumunda bulunmasındandır.

Devlet, sınıf karşıtlıklarını frenleme gereksinmesinden doğduğuna, ama aynı zamanda, bu sınıfların çatışması ortasında doğduğuna göre, kural olarak en güçlü sınıfın, iktisadî bakımdan egemen olan, ve bunun sayesinde, siyasal bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devletidir. İşte bundan ötürüdür ki, antik devlet, her şeyden önce, köleleri boyunduruk altında tutmak için, köle sahiplerinin devletiydi: tıpkı feodal devletin, serf ve angaryacı köylüleri boyunduruk altında tutmak için soyluların organı, ve modern temsili devletin de ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi aleti olması gibi. Bununla birlikte, istisnaî olarak savaşım durumundaki sınıfların denge tutmaya çok yaklaştıkları öyle bazı dönemler olur ki, devlet gücü sözde-aracı olarak, bir zaman için, bu sınıflara karşı belirli bir bağımsızlık durumunu korur. 17. ve 18. yüzyıl mutlak krallıkları soyluluk ile burjuvazi arasındaki dengeyi böyle kurdu; birinci, ve özellikle ikinci Fransız İmparatorluğu'nun proletaryaya karşı burjuvaziyi, burjuvaziye karşı da proletaryayı kullanan Bonapartçılığı, bu sınıflar karşısındaki bağımsız durumunu böyle korudu. Bu konuda, egemen olanlarla baskı altında tutulanların aynı derecede komik bir figür oluşturdukları yeni örnek, Bismarck ulusunun yeni Alman İmparatorluğudur: burada, terazinin bir kefesine kapitalistler, bir kefesine de emekçiler konmuş ve ikisinin sırtından da, ahlâksız Prusyalı toprak ağalarına çıkar sağlanmıştır.

Tarihin tanıdığı devletlerin çoğunda, yurttaşlara verilen haklar, ayrıca servetlerine göre değişmişlerdir; bu olgu, devletin, mülksüz sınıfa karşı korunmak için, bir mülk sahibi sınıf örgütü olduğunu açıkça gösterir. Atina ve Roma'da, servete göre kurulmuş sınıflar için, daha o zaman, durum buydu. Siyasal gücün, toprak mülkiyetine göre, hiyerarşik olarak düzenlediği ortaçağ devletinde durum buydu. Modern temsilî devletlerde, seçimlere katılabilmek için belirli bir vergi ödenmesinde (*cens electoral*) de durum budur. Bununla birlikte, servet ayrımının bu siyasal kabulü, hiç de işin özü değildir. Tersine, bu, devletin gelişmesinde aşağı bir dereceyi gös-

terir. Modern toplumsal koşullarımız içinde gitgide kaçınılmaz bir zorunluluk durumuna gelen, ve proletarya ile burjuvazi arasındaki son kesin savaşın, ancak kendi çerçevesinde sonuna kadar götürülebileceği devlet biçimi olan demokratik cumhuriyet, [bu —ç.] en yüksek devlet biçimi, servet ayrımlarını artık resmen tanımaz. Zenginlik, demokratik cumhuriyette, gücünü, dolaylı, ama o kadar da güvenli bir biçimde gösterir. Bir yandan, Amerika'nın klasik bir örnek sunduğu, memurların düpedüz rüşvet yemesi, öbür yandan, hükümetle borsa arasındaki ittifak biçimi altında; bu ittifak, devlet borçları ne kadar çok artar, ve hisse senetli şirketler, yalnızca ulaştırmayı değil, üretimin kendisini de ellerinde ne kadar çok toplar ve böylece borsada ne kadar merkezî bir durum kazanırlarsa, o kadar kolay gerçekleşir. Amerika dışında, bunun çarpıcı bir örneğini yepyeni Fransız Cumhuriyeti verir, ve namuslu İsviçre de, bu alanda geride kalmaz. Ama, İngiltere bir yana, genel oy hakkının, Bismarck ya da Belichröder'den[34] hangisinin daha yüksek bir duruma yükselttiği belli olmayan yeni Alman İmparatorluğu, hükümetle borsa arasındaki bu kardeşçe ittifak için, demokratik bir cumhuriyetin [hiç de —ç.] zorunlu olmadığını kanıtlar. Ve kısacası, mülk sahibi sınıf, doğrudan doğruya, bütün yurttaşlara tanınan genel oy hakkı aracıyla hüküm sürer. Ezilen sınıf, yani gerçekte proletarya, kendi kendini kurtarmak için yeteri kadar olgunlaşmadıkça, çoğunlukla, varolan toplumsal rejimi, olanaklı tek rejim olarak düşünecek, ve siyasal bakımdan söylemek gerekirse, kapitalist sınıfın kuyruğunu, onun aşırı sol kanadını oluşturacaktır. Ama, kendi kendini kurtarmakta daha yetenekli bir duruma geldiği ölçüde, proletarya, ayrı bir parti oluşturur, ve kapitalistlerin temsilcilerini değil, kendi öz temsilcilerini seçer. Öyleyse, genel oy hakkı, işçi sınıfının olgunluğunu ölçmeyi sağlayan göstergedir. Bugünkü devlet içinde bundan daha çok hiçbir şey olamaz ve hiçbir zaman da olamayacaktır; ama bu kadarı da yeter. Genel oy hakkı termometresinin, emekçiler için kaynama noktasını göstereceği gün, onlar da, kapitalistler gibi, ne yapmaları gerekiyorsa onu yapacaklardır.

Demek ki, devlet düşünülemeyecek bir zamandan beri varolan bir şey değildir. İşlerini onsuz gören, hiçbir devlet ve devlet gücü fikri bulunmayan toplumlar olmuştur. Toplumun sınıflara bölünmesine zorunlu olarak bağlı bulunan belirli bir iktisadî gelişme aşamasında, bu bölünme, devleti bir zorunluluk durumuna getir-

di. Şimdi, üretimde, bu sınıfların varlığının yalnızca bir zorunluluk olmaktan çıkmakla kalmayıp, üretim için gerçek bir engel olduğu bir gelişme aşamasına hızlı adımlarla yaklaşıyoruz. Bu sınıflar, vaktiyle ne kadar kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıktılarsa, o kadar kaçınılmaz bir biçimde ortadan kalkacaklardır. Onlarla birlikte, devlet de kaçınılmaz bir biçimde yok olur.

Üreticilerin özgür ve eşitçi bir birlik temeli üzerinde üretimi yeniden düzenleyecek olan toplum, bütün devlet makinesini bundan böyle kendine lâyık olan yere, bir kenara atacaktır; âsâr-ı atika müzesine, çıkrık ve tunç baltanın yanına.

*

Öyleyse, buraya kadar yaptığımız açıklamaya göre, uygarlık, işbölümü, işbölümü sonucu bireyler arasında ortaya çıkan değişim, ve bu iki olguyu kapsayan meta üretiminin tam olarak gelişerek, daha önceki toplumu altüst ettikleri toplumsal gelişme aşamasıdır.

Toplumun geçmiş bütün aşamalarında, üretim, her şeyden önce, ortaklaşa bir üretimdi; tıpkı tüketimin de, azçok geniş komünist topluluklar içinde, ürünlerin doğrudan doğruya üleşimiyle yapılmış olduğu gibi. Bu üretim ortaklığı çok dar sınırlar içinde yeralıyordu, ama üreticilerin üretim süreci ve kendi ürünleri üzerindeki egemenliklerini de olanaklı kılıyordu. Üreticiler, ürünün ne olduğunu bilirler: ürünü tüketirler, ürün ellerinden çıkmaz; ve üretim bu temel üzerinde yapıldıkça, üreticilerin denetiminden kurtulamaz; uygarlıkta hep ve kaçınılmaz bir biçimde olduğu gibi, üreticilerin karşısına yabancı güçler umacasını çıkartamaz.

Ama, işbölümü, yavaş yavaş, bu üretim süreci içine sızar. Üretim ve sahibolma ortaklığının kuyusunu kazar, bireysel sahibolmayı egemen kural durumuna yükseltir ve böylece, bireyler arasındaki değişimin doğmasını sağlar, — bunun ne biçimde olduğunu, daha önce inceledik. Yavaş yavaş, meta üretimi, egemen biçim durumuna gelir.

Meta üretimiyle, üretim, artık kişisel tüketim için değil, değişim için yapılır, ürünler, zorunlu olarak, el değiştirirler. Üretici, değişimde, ürününü elden çıkarır; bundan ötürü, artık onun ne olacağını bilmez. Paranın, ve parayla birlikte, üreticiler arasında aracı olarak tüccarın işe karışmasıyla, değişim süreci daha karışık, ürün-

lerin yazgısı daha belirsiz bir duruma gelir. Tüccarların sayısı çoktur, ve onlardan hiçbiri, öbürünün ne yaptığını bilmez. Bundan böyle, metalar, yalnızca elden ele geçmekle kalmazlar pazardan pazara da geçerler; üreticilerin, üretimin bütünü üzerinde, kendi yaşama alanlarında yitirmiş bulundukları egemenliği, tüccarlar elde edemedi. Ürünler ve üretim raslantıya bırakıldı.

Ama raslantı, bir bütünün kutuplarından yalnızca biridir; bu bütünün öbür kutbuna zorunluluk denir. Raslantının hüküm sürer gibi göründüğü doğada, her özel alanda, bu raslantı içinde kendini kabul ettiren içkin zorunluluk ve içsel yasayı, uzun süreden beri tanıtlamış bulunuyoruz. [Ve doğa için doğru olan şey, toplum için daha az doğru değildir]* Bir toplumsal çalışım, bir dizi toplumsal olgu, insanların bilinçli denetiminden ne kadar kurtulur ve onları ne kadar aşarsa, o kadar rastlantıya bağlıymış gibi görünür, ve bu olguların kendilerine özgü içsel yasaları, bu raslantı içinde, kendilerini o kadar doğal bir zorunluluk gibi kabul ettirirler. Meta üretimi ve meta değişimindeki raslantıları da, benzer yasalar yönetir; bu yasalar, tek tek üretici ve değişimcilerin karşısında, ilk anda bilinmeyen ve özlükleri adamakıllı incelenip, derinliğine anlaşılması gereken yabancı güçler olarak dikilirler. Meta üretiminin bu iktisadî yasaları, bu üretim biçiminin çeşitli gelişme derecelerine göre değişirler; ama, bütün uygarlık dönemi, bütünü ile, bu yasalara bağımlı bulunur. Ve günümüzde de, ürün, üreticiye egemendir; günümüzde toplam üretim, ortaklaşa hazırlanan bir plana göre değil, kendini, en sonunda devirli ticarî bunalımların, fırtınaları içinde doğal bir yıkım şiddetiyle kabul ettiren yasalar tarafından düzenlenir.

Yukarda, üretimdeki gelişmenin oldukça ilkel bir derecesinde, insan emek-gücünün, üreticilerin yaşaması için gerekli olandan daha çok ürün sağlamak bakımından yetenekli duruma nasıl geldiğini, ve her şeyden önce, bu gelişme derecesinin, bireyler arasında işbölümü ve değişimin ortaya çıktığı gelişme derecesiyle nasıl aynı şey olduğunu görmüştük. Şu büyük "hakikat"i bulgulamak için pek uzun bir zaman gerekmedi: İnsan da bir meta olabilir; eğer insan, köle durumuna getirilirse, insan gücü, değişimi ve sömürülmesi olanaklı bir şey olur. İnsanlar daha değişim başlar başlamaz, bizzat kendileri de değiştirilebilir oldular. İnsanlar bunu istesin istemesin,

* *Birinci Baskıda*: toplumda da durum aynıdır. —*Ed.*

aktif, pasif durumuna geldi.

Toplumun, bir sömüren, ve bir de sömürülen sınıf biçimindeki ilk büyük bölünüşü, en yüksek gelişmesine uygarlık çağında erişen kölelikle birlikte meydana geldi. Bu bölünüş, bütün uygarlık dönemi boyunca, sürüp gitti. Kölelik, ilk sömürü biçimidir, antik dünyaya özgü bir biçimdir; onun yerine, ortaçağda servaj (toprakbentlik), modern zamanlarda da, ücretlilik (*salariat*) geçer. Bunlar, uygarlığın üç büyük çağını belirleyen, üç büyük kölelik (*servitude*) biçimidir; kölelik, önce açık, ve sonra da az gizli, uygarlığın bütün devirlerinde varlığını sürdürür.

Uygarlığın kendisiyle birlikte başladığı ticarî üretim aşaması, iktisadî bakımdan: 1° paramn, ve parayla birlikte, para-sermaye, faiz ve tefeciliğin; 2° üreticiler arasında aracı sınıf olarak tüccarların; 3° özel toprak mülkiyeti ve ipoteğin; ve 4° üretimin egemen biçimi olarak köle çalışmasının, [sahneye —ç.] girişiyle belirlenir. Uygarlığa karşılık düşen ve uygarlıkla birlikte kesin olarak kurulan aile biçimi, tek-eşlilik, [yani —ç.] erkeğin kadın üzerinde üstünlüğü ve toplumun iktisadî birimi olarak karı-koca ailesidir. Uygar toplumun özeti, bütün tipik dönemler içinde yalnızca egemen sınıfın devleti olan, ve her zaman, her şeyden önce, ezilen, sömürülen sınıfı bağımlılık (*sujétion*) içinde tutmaya yönelik bir makine olarak kalan, devlettir. Uygarlık için, aynı biçimde, belirleyici olan iki şey de, bir yandan, bütün toplumsal işbölümünün temeli olarak, kent ile köy arasındaki karşıtlığın artışı; öbür yandan, mülk sahibine, hatta öldükten sonra bile mallarını istediği gibi kullanma olanağı veren vasiyatnamelerin ortaya çıkışıdır. İlkçağ *gentilice* örgütlenmesine aykırı olan bu kurum, Solon çağına kadar, Atina'da bilinmiyordu; Roma'da erkenden kabul edildi, ama hangi çağda olduğunu bilmiyoruz: * Almanlarda, namuslu Almanın mirasını ki-

* *Laselle'm Müktesep Haklar Sistemi* (*Le système des droits acquis*), öz bakımdan, Roma vasiyetnamesinin, bizzat Roma kadar eski olduğu savı çevresinde dönenir [ikinci kısmında]; [ona göre —ç.] Roma tarihinde "vasiyetnamesiz bir çağ" asla olmamıştır; daha doğrusu vasiyetname, Roma çağından önce ölülere tapma dininde (*culte des morts*) doğmuştur. Laselle, eski hegelci tarikattan olmak sıfatıyla, hukuksal Roma hükümlerini, Romalıların toplumsal koşullarından değil, iradenin "spekülatif kavramlarından" çıkartıyor; bu da, onu, tarihe karşı olan bu savı ileri sürmeye götürüyor. Aynı spekülatif kavrama dayanarak, Roma mirası sorununda, malların intikalinin ikinci bir şey olduğunu ileri süren bir kitapta, böyle bir savaş aşılamaz. Laselle, Roma hukukçularının, özellikle bunlardan çok eski çağlarda yaşamış olanların kuruntularına yalnızca inanmakla kalmaz; onlardan da ileri gider. **[Engels'in notu.]**

liseye kolayca bırakabilmesi için,vasiyet kurumunu sokanlar, rahipler olmuştur.

Bu örgütlenmeyi temel olarak alan uygarlık, eski *gentilice* toplumun [yapmaya —ç.] hiçbir zaman yetenekli olmadığı çok şeyler yaptı. Ama bunları, insandaki en iğrenç içgüdü ve tutkuları harekete getirerek, ve bu iğrenç içgüdü ve tutkuları, insanın bütün öbür yetenekleri zararına geliştirerek yaptı. Uygarlığın ruhu, ilk gününden günümüze kadar, yalınkat bir açgözlülük oldu; onun tek ereği, zenginlik, gene zenginlik, ve hep zenginliktir; ama toplumun zenginliği değil, şu bayağı bireyin zenginliği. Eğer raslantı sonucu, bilimin artan gelişmesi, ve çeşitli dönemlerde, sanatın en gözkamaştırıcı çağları, uygarlık içinde görüldüyse, bunun tek nedeni, bilim ve sanat olmaksızın, zamanımız zenginliklerinin tamamen elde edilmesinin olanaklı olmamasıdır.

Uygarlığın temeli, bir sınıfın bir başka sınıf tarafından sömürülmesi olduğundan, bütün gelişme, sürekli bir çelişme içinde oluşur. Üretimdeki her ilerleme, aynı zamanda, ezilen sınıfın, yani büyük çoğunluğun durumunda bir gerileme belirtisidir. Kimileri için bir iyilik olan şey, başkaları için kesenkes bir kötülüktür; sınıflardan birindeki her yeni kurtuluş, öbür sınıf için yeni bir baskıdır. Sonuçları bugün herkesçe bilinen makineli üretimin ortaya çıkışı, bunun en çarpıcı kanıtını verir. Ve, gördüğümüz gibi, haklarla ödevler arasındaki ayrım, Barbarlarda henüz belli-belirsiz olduğu halde, uygarlık, sınıflardan birine hemen hemen bütün hakları, öbürüne ise, tersine, hemen hemen bütün ödevleri vererek, ikisi arasında varolan ayrım ve karşıtlığı, hatta en yeteneksiz birine bile açıkça gösterir.

Ama olması gereken bu değildir. Egemen sınıf için iyi olan şey, egemen sınıfın kendisiyle özdeşleştiği bütün toplum için de iyi olmalıdır. Öyleyse, uygarlık ilerledikçe, kaçınılmaz bir sonuç olarak meydana getirdiği kötülükleri, iyilikseverlik örtüsüyle örtmek, telleyip pullamak, ya da yadsımak, uzun sözün kısası, ne geçmiş toplum biçimlerinde, hatta ne de uygarlığın ilk aşamalarında bilinen danışıklı bir ikiyüzlülüğe bürünmek zorundadır; bu ikiyüzlülük, en aşırı derecesini, son olarak, şu olumlamada bulur: Ezilen sınıf, işverenler sınıfı tarafından, yalnızca sömürülen sınıf yararına sömürülmektedir; eğer sömürülen sınıf bundan hoşlanmaz ve hatta direnmeye dek de giderse, velinimetlerine, sömürücülerine karşı, nan-

körlüklerin en katmerlisi olur bu.*

Ve bitirmek için, işte Morgan'ın uygarlık üzerindeki düşüncesi:

"Uygarlığın doğuşundan beri, servet artışı o kadar büyük, servet biçimleri o kadar çeşitli uygulaması o kadar geniş, ve mülk sahipleri yararına yönetimi o kadar becerikli oldu ki, bu servet, halk karşısında, *gemlenmesi olanaksız bir güç haline geldi. İnsan aklı, kendi öz türetimi önünde, şaşkın ve eli-kolu bağlı duruyor.* Ama gene de, insan aklının, servete egemen olmak için yeter derecede güçlü olacağı, devlet ve devletçe korunan mülkiyet ilişkilerini olduğu kadar, mülk sahiplerinin haklarının sınırlarını da saptayacağı zaman gelecek. Toplum çıkarları, özel çıkarlardan kesenkes daha önemlidir, ve bunların âdil ve uyumlu bir ilişki içine konmaları gerekir. Eğer ilerleme, geçmişin yasası olmuş olduğu gibi, geleceğin de yasası kalacaksa, alelâde servet avcılığı, insanlığın değişmez alınyazısı değildir. Uygarlık sabahından beri geçen zaman, insanlığın geçmiş varlığının çok küçük bir parçasından, insanlığın önünde olan zamanın çok küçük bir parçasından başka bir şey değildir. Toplumun yıkılması, tek amacın zenginlik olduğu bir tarih döneminin sonu olarak, tehdit edici bir biçimde önümüzde dikiliyor; çünkü böyle bir dönem, kendi yıkılış öğelerini, kendi içinde saklar. Yönetimde demokrasi, toplumda kardeşlik, haklarda eşitlik, genel eğitim, toplumun gelecekteki yüksek aşamasının başlangıcını gösterecekler; deney, akıl ve bilim, durmadan buna çalışıyor. *Bu, antik genslerdeki özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin, yeniden —ama üstün bir biçim altında— canlanışı olacak."* (Morgan, *Ancient Society*, s. 552).

* Önceleri, Charles Fourier'in yapıtlarında dağınık bir halde bulunan, uygarlığın o parlak eleştirisine, Morgan'ın ve benim eleştirilerimiz yanında yer vermek niyetinde idim. Ne yazık ki, [bunun için —ç.] vaktim yok. Yalnızca [şu kadarını —ç.] belirteceğim ki, daha önce Fourier'de, tek-eşlilik ve toprak mülkiyeti, uygarlığın bellibaşlı belirleyici özellikleri olarak kabul edilirler, ve Fourier uygarlığı, zenginlerin yoksullara karşı savaşı olarak adlandırır. Aynı tarzda bütün kusurlu, [yani —ç.] uzlaşmaz karşıtlıklar içinde parçalanmış toplumlarda, karı-koca ailelerinin ("bağımsız aileler"), iktisadî birimler oldukları [biçimindeki —ç.] o derin görüşte, daha önce, onda vardır.

EK

GRUP HALİNDE EVLİLİK ÜZERİNE YENİ BULGULANMIŞ BİR OLGU*

GRUP halinde evliliğin, bazı rasyonalist etnograflarda bir süreden beri moda olan yadsınması karşısında, Moskova'da yayımlanan, eski takvime göre 14 Ekim 1829 tarihli *Ruskiye Vedomosti*'den çevirdiğim aşağıdaki raporu okumak ilginç olacaktır. Bu raporda yalnızca grup halinde evliliğin, yani bir dizi erkek ile bir dizi kadın arasında karşılıklı cinsel ilişki hakkının değil, ama bu evliliğin Havai adalarındaki *punaluen* (ortaklaşa) evliliğe, yani grup halinde evliliğin en gelişmiş ve en klasik evresine çok yakın bir biçiminin de geçerlikte bulunduğu saptanıyor. *Punaluen* aile tipi, bir dizi anabir ya da daha uzak kız kardeş ile evlenmiş bulunan bir dizi (anabir ya da daha uzak) erkek kardeşten bileşirken, burada, Sahalin adasında, bir erkeğin, erkek kardeşlerinin bütün karıları ve karısının bütün kızkardeşleri ile evlenmiş bulunduğunu görüyoruz ki, bu durum, kadın açısından, kadının, kocasının erkek kardeşleri ve kız kardeşlerinin kocaları ile özgürce cinsel ilişkilerde bulunma hakkı-

* *Neue Zeit*, XI. yıl, 1892-1893, c.I, n° 12, s. 373 - 375 içinde yayımlanmıştır. —*Ed.*

na sahip olduğu anlamına gelir. *Punaluen* evliliğin klasik biçimi ile olan tek ayrım, buna göre, kocanın erkek kardeşleri ile kız kardeşlerinin kocalarının zorunlu olarak aynı kişiler olmamalarıdır.

Ayrıca burada, benim, *Ailenin Kökeni*'nde (4.baskı, s. 28-29)* yazdığım şeyin doğrulanmış olacağını da belirtelim: Grup halinde evlilik, bizim darkafalı burjuvanın genelevlerde beslenmiş imgeleme yetisinin ona düşündürdüğü şeye hiç benzemez; grup halinde evlilik eşleri, onun gizlice yaşadığı bozuk yaşamı açıkça sürdürmezler, ama bu evlilik biçimi, —hiç değilse bugün bile görülebilen örneklerinde—, biraz daha gevşek bir iki-başh-evlilik ya da çokeşlilikten, bir dizi durumda, pratik olarak, başka yerde sert bir biçimde cezalandırılan cinsel ilişkilere, burada töre tarafından izin verilmesi olgusu ile ayrılır. Bu hakların pratik uygulamasının giderek yokoluşu, seyrekliğinin de doğruladığı gibi, yalnızca bu evlilik biçiminin ortadan kalkma yolunda olduğunu tanıtlar.

Öte yandan, aşağıyukarı aynı gelişme düzeyinde bulunan ilkel halkların toplumsal kurumlarının, ana çizgileri bakımından ne kadar benzer, hatta özdeş olduklarını bir kez daha gösterdiği için, tüm betimleme ilginçtir. Burada Sahalin Mangolsuları üzerine söylenenlerin büyük bölümü, Hindistan Dravid aşiretlerine, bulundukları sıralardaki Okyanusya adalılarına, Amerikan kızılderililerine uygulanabilir. İşte rapor:

"Moskova Bilim Dostları Derneği insanbilim bölümünde, N.A. Yançuk, 10 ekim (yeni takvimde 22 Ekim) tarihli oturumda, Sternberg'in, Sahalin adasının, yabanıl kültürel aşamada bulunan pek tanınmamış bir aşireti olan Giliyaklar üzerine ilginç bir tebliğini okudu. Giliyaklar ne tarım bilirler, ne de çömlekçilik; başlıca avcılık ve balıkçılıkla geçinirler; suyu, içine kızgın taşlar atarak, tahta teknelerde ısıtırlar, v.b.. Aile ve gens kurumları özellikle ilginçtir. Giliyak, yalnızca kendi babasına değil, ama babasının bütün erkek kardeşlerine de baba der; annesinin kız kardeşlerini olduğu gibi, babasının bu erkek kardeşlerinin karılarını da, anne diye çağırır; bütün bu "baba"ların ve bütün bu "anne"lerin çocuklarını da, kendi erkek ve kız kardeşleri bilir. Bu adlandırma, bilindiği gibi, İrokualar ve öbür Kuzey Amerika yerli aşiretleri ile, bazı Hindistan aşiretlerinde de böyledir. Ama bütün bu halklarda, bu adlandırma, uzun

* Bu kitabın 32. sayfasına bakınız. —ç.

süreden beri, artık gerçek ilişkilere uygun düşmediği halde, Gilikyalarda, *bugün de geçerli bir durumu belirlemeye* yarar. Bugün de, *her Gilikya erkeği, erkek kardeşlerinin karıları ile karısının kız kardeşleri üzerinde kocalık hakkına sahiptir*: herhalde, bu hakların kullanılması yasak bir şey olarak görülmez. Gens temeli üzerinde grup halinde evliliğin bu kalıntıları, iyi bilinen ve yüzyılımızın ilk yarısında Sandwich adalarında hâlâ varlığını sürdürmekte olan ortaklaşa evliliği anımsatırlar. Bu ailesel ve *gentilice* ilişkiler biçimi, Giliyaklardaki tüm *gentilice* düzen ve toplumsal örgütün temelini oluşturur.

"Bir Giliyak erkeğinin gensi, babasının tüm —yakın ya da uzak, gerçek ya da itibarî— erkek kardeşleri, bunların babaları ve anneleri (?), kendi erkek kardeşlerinin çocukları ve kendi öz çocuklarından bileşir. Bu biçimde kurulmuş bir gensin bir dolu üye içerebileceği kolay anlaşılır. Gens içindeki yaşam, şu ilkelere göre oluşur: Gens içinde evlenme, kesinlikle yasaktır. Bir Giliyak erkeğinin dul karısı, gens kararı ile, ölenin gerçek ya da itibarî erkek kardeşlerinden birine geçer. Gens, çalışma yeteneğini yitiren tüm üyelerinin bakımını kendi üstüne alır. Bir Giliyak, raporun yazarına: "Bizde yoksul yoktur" der; "güç duruma düşen herkes, *şal* (gens) tarafından beslenir." Öte yandan, gens üyeleri, dinsel tören ve bayramlar ortaklığı, ortak bir sinlik vb. aracıyla birleşmiş bulunurlar.

"Gens, üyelerinin herbirine, kendi üyesi olmayan kimselerin saldırılarına karşı yaşam ve güvenlik güvencesi verir; kan davası bir cezalandırma aracı sayılır, ama bununla birlikte, uygulanması, Rus egemenliği altında son derece azalmıştır. Kadınlar *gentilice* kan davasından tamamen dıştalanmışlardır. Bazı çok seyrek, yalıtık durumlarda, gens öbür genslerden de üye alır. Genel kural, servetin gens dışına çıkmasını ister; bu bakıma, Giliyaklarda, Oniki Levha'nın ünlü buyruğu harfi harfine hüküm sürer: *Si suos heredes non habet, gentiles familiam habento* —, eğer kendi mirasçısı yoksa, mirası gens üyelerine kalacaktır. Gens katılmaksızın, Giliyakın yaşamında hiçbir önemli olay olmaz. Daha o kadar uzak olmayan bir zamana, bir ya da iki kuşak öncesine kadar, gens üyelerinin en yaşlısı, topluluğun başkanı, gensin *"staroste"*'u idi; günümüzde, gens duayeninin rolü, hemen salt dinsel törenlerin yönetimi ile sınırlanır. Gensler, çoğu kez birbirinden çok uzak yerlere dağılmışlardır, ama ayrılıklarına karşın, gens üyeleri birbirlerini anımsamaya, bir-

birlerine konukseverlik göstermeye, karşılıklı yardımlaşma ve korumaya vb. devam ederler. Çok büyük bir zorunluluk olmadıkça, Giliyak erkeği hiçbir zaman kendi gensinin üyelerini, kendi gensinin sinlerini (kabirlerini) bırakmaz. *Gentilice* düzen, Giliyakların tüm tinsel yaşamına, törelerine, kurumlarına çok belirgin bir damga basmıştır. Her şeyi ortaklaşa konuşma alışkanlığı, durmadan gens üyelerinin çıkarlarına çalışma zorunluluğu, kan davası dayanışması, büyük deri çadırlarda on ya da daha çok kişi birlikte oturma yükümlülük ve alışkanlığı, bir başka deyişle, deyim yerindeyse hep halkın arasında olma yükümlülük ve alışkanlığı, bütün bunlar Giliyaka toplumcul, açık yürekli bir nitelik kazandırmıştır. Giliyak son derece konukseverdir, konukları ağırlamaktan hoşlanır. Güzel konukseverlik töresi, kendini güç zamanlarda çok parlak bir biçimde gösterir. Bir yıkım yılında Giliyak, evinde ne kendisi, ne de köpekleri için yiyecek hiçbir şeyi bulunmadığı zaman, sadaka toplamak için el açmaz; çekinmeksizin, konukluğa gider, ve onu, çoğu kez hayli uzun zaman beslerler.

"Sahalin adasındaki Giliyaklarda, deyim yerindeyse, kişisel çıkar gözeten suçlar işlenmez. Giliyak, hazinelerini, hiçbir zaman kapalı bulunmayan bir yedeklikler ambarında saklar. Giliyak, yüzkarası karşısında öylesine duyarlıdır ki, utanılacak bir davranışı ortaya çıkar çıkmaz, ormana gider ve kendisini asar. Cinayet çok seyrektir ve hemen yalnızca öfke sonucu işlenir; ama kazanç nedeni ile hiçbir zaman insan öldürülmez. Başkası ile ilişkilerinde, Giliyak dürüstlük, anlayış ve doğruluk gösterir.

"Çinlileşmiş bulunan Mançulara uzun süren bağımlılıklarına karşın, Amur topraklarının yurtlandırılmasının (*colonisation*) uğursuz etkisine karşın, Giliyaklar, ahlâk bakımından, ilkel bir aşiretin tüm erdemlerini korumuşlardı. Ama toplumsal düzenlerinin yazgısı yazılmıştır. Bir-iki kuşak sonra, kıta Giliyakları tamamen ruslaşacak ve uygarlığın bütün iyilikleri ile birlikte, kusurlarını da paylaşacaklardır. Rus yurtlandırma merkezlerinden azçok uzakta bulunan Sahalin Giliyakları, biraz daha uzun bir süre arı durumunda kalma olanağına sahiptirler. Ama orada bile, Rus yakınlığının etkisi kendini duyurmaya başlar. Ticaret için köylere gelirler. Nikolayevsk'e çalışmaya giderler, ve bu işten doğduğu topraklara gelen her Giliyak, işçinin kentten kendi Rus köyüne getirdiği havanın tıpkısını getirir. Üstelik, kentteki çalışma, değişken rastlantıları ile, bu

halkların çok yalın ve doğal bir nitelik taşıyan iktisadî yaşamlarının egemen bir özelliği olan o kökensel eşitliği de gitgide ortadan kaldırır.

"Bay Strinberg'in dinsel fikir ve töreler üzerine, hukuksal kurumlar üzerine de ayrıntılı bilgiler içeren makalesi, *Etnografya Dergisi*'nde (*Etnografitcheskoïe Obozénié*) *in extenso** yayımlanacaktır."

* Bütün olarak. —ç.

NÜFUSUN bir yarısının hâlâ tarım ile geçindiği Almanya gibi bir ülkede, sosyalist işçilerin, ve onların aracılığıyla da köylülerin, küçük ya da büyük, bugünkü toprak mülkiyetinin kökeninin ne olduğunu öğrenmeleri gerek. Proleterlerin günümüzdeki sefaletini, borç altında yaşayan küçük köylülerin kölece yaşamını, bir zamanlar tüm özgür insanların gerçekten bir "yurt" olarak, atadan kalma ve özgür ortak bir mülk olarak görebildikleri eski toprak mülkiyeti [Mark. —ç.] ile karşılaştırmak gerek. Bu nedenle, Cermanya'nın eski toprak düzeni üzerine kısa bir tarihsel tablo çiziyorum. Bu düzenden günümüzde de bazı önemsiz kalıntılar görülür, ama o, tüm ortaçağ boyunca her türlü toplumsal örgütlenmeye temel ve örnek hizmetini görmüştür; yalnızca Almanya'nın değil, ama Fransa'nın kuzeyinin, İngiltere ve İskandinavya'nın da tüm kamu yaşamım etkisi altına almıştı. Ve, gene de, öylesine unutulabilmiştir ki, G.-L. Maurer, onun gerçek anlamını, ancak daha son zamanlarda yeniden bulmuştur.

Tüm, ya da hemen tüm halkların ilkel tarihini iki doğal olgu belirler: Halkın, akrabalık bağları temeli üzerinde örgütlenmesi ve

toprağın ortak mülkiyeti. Almanlarda da bu böyleydi. Asya'dan aşiretler, akrabalıklar, soylar aracılığıyla örgütlenmeyi getirmişlerdi, savaşçı çetelerini —daha Roma çağında— yakın akrabalar her zaman dirsek dirseğe olabilecek bir biçimde kuruyorlardı: Ren'in doğusundaki ve Tuna'nın kuzeyindeki yeni toprakların ele geçirilmesi de bu örgütlenme altında oldu. Yeni oturma yerinde, her aşiret, heves ya da raslantıya göre değil, ama Sezar'ın açıkça belirttiği gibi, aşiret üyelerinin soy yakınlığına göre yerleşti. Birbirine sıkı akrabalık bağları ile bağlı önemlice topluluklara, belli bir sayıda aile kapsayan çeşitli soyların köy köy yerleştikleri belli bir kanton veriliyordu. Birçok akraba köy bir yüzlük (*Hundertschaft;* eski yukarı-Almanca *huntari,* eski kuzey dilinde *heradh*), birçok yüzlük (*Hundertschaften*) bir ülke (*Gau*) oluşturuyorlardı; ülkelerin [*Gau*'larda oturan bireylerin —ç.] tümü de, halkın ta kendisi idi. Yerleşim yerinin (*localité*) sahip çıkmadığı toprak, yüzlüğün kullanımına kalıyordu; gene de artakalan toprak —çoğu kez çok büyük bir toprak alanı— tüm halkın dolaysız mülkü oluyordu. İsveç'te ortaklaşa mülkiyetin tüm çeşitli derecelerinin işte böylece yanyana yaşadığını görüyoruz. Her köyün kendi ortak toprakları (*bys almänningar*) vardı; ayrıca her yüzlük (*härads*), her ülke (*landc*) ve son olarak tüm halkın temsilcisi niteliği ile bir pay istemiş bulunan kral, kendi topraklarına sahiptiler; kralın bu payına *konungs almänningar* deniliyordu. Ama hepsi, hatta krallık mülkleri bile, ayrımsız *almänningar,* ortaklaşa mülkler (*Allmenden*), ortaklaşa topraklar olarak adlandırılıyorlardı.

Ortak toprakların İsveç'teki eski örgütlenmesi (belgin sınıflamaları içinde, bu örgütlenme daha sonraki bir gelişme aşamasına aittir), her ne kadar Almanya'da hiçbir zaman bu biçim altında varolmadıysa da, ortadan çok çabuk kalkmıştır. Hızlı nüfus artışı, tek tek her köye verilmiş bulunan çok geniş topraklar üzerinde, *Mark*, yani ana-köy ile birlikte, hak eşitliği ya da daha sınırlı haklar temeli üzerinde, bir tek *Mark* birliği (*Markgenossenschaft*) oluşturan belli bir sayıdaki yavru-köyleri meydana getirdi; öyle ki, Almanya'da, kaynaklarımız ne kadar uzağa giderse gitsin, her yerde az çok büyük bir sayıdaki köyleri bir tek Mark birliği durumunda görüyoruz.* Ama bu birliklerin üzerinde, hiç değilse, ilk zamanlar-

* Ayrıbasımda, Engels bu tümceye bir ekleme yapar; topluluğa ait toprakların kullanılma-

da, yüzlük ya da ülkenin daha geniş birlikleri de bulunuyorlardı, ve en sonunda da, ilk olarak tüm halk, halkın dolaysız mülkiyetine kalmış toprakları yönetmek ve kendi toprağına bağlı Markların üst denetimini yapmak üzere bir tek büyük Mark birliğini oluşturuyordu.

Frank İmparatorluğunun, Ren'in doğusunda kurulmuş bulunan Almanya'yı kendine bağladığı günlere kadar, Mark birliğinin, ağırlık merkezi ülke içinde kalmış gibi görünür; ülke asıl Mark birliğini içinde toplamışa benzer. Çünkü birçok eski Markın, imparatorluğun resmî paylaşımı sırasında, tüzel eyaletler biçimi altında yeniden ortaya çıkmaları, ancak böyle açıklanabilir. Ama daha az sonra, sonra bu eski büyük Markların parçalanması başlıyordu. Gene de 13. ve 14. yüzyıl "imparatorluk hukuku"nda, bir Markın altıdan onikiye kadar köyü kapsaması henüz kabul ediliyordu.

Sezar çağında, Cermenlerin hiç değilse büyük bir bölümü, özellikle henüz sabit konutlara yerleşmemiş bulunan Süevler halkı, toprağı ortaklaşa ekiyordu; bu iş, öbür halklarla andırışma aracıyla kabul edilebileceği gibi, şöyle oluyordu: Birbirine sıkı sıkıya akraba bulunan belli bir sayıdaki aileyi toplayan soylar, kendilerine verilmiş bulunan ve her yıl değişen toprağı ortaklaşa işliyorlardı; ürünleri aileler arasında bölüştürüyorlardı. Ama Süevler, çağımızın başlarında, yeni konutlarına yerleştirildikleri zaman, bu pratik, kısa sürede son buldu. Hiç değilse, Tacitus (Sezar'dan 150 yıl sonra), toprağın karı-koca aileleri tarafından işlenmesinden başka bir şey bilmez. Ama bu ailelere de ekilecek toprak yalnızca bir yıl için veriliyordu; her yıl yeni bir dağıtım yapılıyor ve paylar değişiyordu.

Bu iş nasıl oluyordu? Bunu, bugün, *Gehöferschaften* denilen şey aracıyla, Mozel kıyılarında ve Hochwald'da bugün de gözlemleyebiliriz. Orada, tarla olsun, çayırlık olsun, açılmış toprakların tümü artık her yıl değil, ama her üç, altı, dokuz ya da oniki yılda kümelendirilir ve toprakların konum ve niteliğine göre, belli bir sayıdaki tarlalar ve toprak parçaları (*Gewann*) halinde dağıtılır. Her toprak parçası, yeni baştan uzun ve dar şeritler halinde, topluluk içinde ne kadar hak sahibi varsa o kadar eşit paya bölünür, ve bu paylar hak sahipleri arasında adçekme ile dağıtılırlar. Öyle ki, her üyeye, başlangıçta, her toprak parçası, yani her konum ve her nite-

sı için bir tek Mark birliği durumunda görüyoruz diye yazar. —*Ed.*

likteki toprak içinde, eşit büyüklükte bir bölgü düşüyordu. Paylar, şimdi, paylaşmalar, satışlar vb. sonucu, eşitsiz bir duruma gelmişlerdir, ama eski tam pay, hep payın yarısının, dörtte-birinin, sekizde-birinin vb. kendisine göre belirlendikleri birimi oluşturur. Orman ve otlak gibi ekilmemiş topraklar, ortaklaşa bir kullanım için ortaklaşa mülk olarak kalırlar.

Aynı ilkel kurum, Bavyera Pfalzı'nm, işlenmeye elverişli toprakları sonradan üyelerin özel mülkiyeti durumuna gelmiş bulunan *Losgüter*'lerinde (adçekme ile dağıtılan mülkler), yüzyılımızın başlarına kadar varlığını sürdürmüştü. *Gehöferschaften*'ler de, bu yeniden-dağıtımları bırakmayı, ve ardarda dönüp gelen (*alternante*) mülkü özel mülkiyet durumuna dönüştürmeyi, kendi çıkarlarına buldular. Böylece, bu ortaklıkların eğer hepsi değilse çoğu, kırk yıldan beri sönmüşler ve orman ve otlakların ortak kullanımı ile birlikte, küçük toprak sahibi köylülerin bilinen köyleri durumuna dönüşmüşlerdir.

Bireysel özel mülkiyet durumuna dönüşen ilk toprak parçası, evin üzerine yapıldığı arsa oldu. Konut dokunulmazlığı, her türlü kişisel özgürlüğün bu dayanağı, göç arabasından yerleşik köylünün evine (*Blockhaus*) geçti ve yavaş yavaş ev ile eklentileri üzerinde tam mülkiyet hakkı durumuna dönüştü. Bu, daha Tacitus zamanında olmuş bitmiş bir şeydi. Özgür Almanın konutu, daha o zamandan, Marktan dıştalanmışa benzer ve bundan ötürü "Mark memurları" için girilmesi olanaksız bir yer olduğundan, Markın daha sonraki yönetmeliklerinde, ve daha önce de kısmen, halkların, 5. yüzyıldan 8. yüzyıla kadarki yasalarında sözü edilmiş bulunduğu gibi, kaçaklar için güvenli bir sığınak olmuşa benzer. Çünkü konut dokunulmazlığı, özgür Almanın konutunun özel mülkiyet durumuna dönüşünün sonucu değil, ama nedeniydi.

Tacitus'tan dört-beş yüzyıl sonra, çeşitli halkların yasalarında, ekilmiş toprakların, eğer onları satış ya da başka türlü bir bırakma aracıyla istediği gibi kullanma hakkına sahip bulunan bireysel köylülerin tamamen özgür mülkleri değilseler, atadan geçme olduklarını görürüz. Bu dönüşümün nedenlerini irdelemek için, iki belliliğe sahip bulunuyoruz.

Her şeyden önce, Almanya'da, daha başlangıçtan beri, toprakların bütünsel ortaklığı ile, daha önce betimlenmiş bulunan toplanık köylerin yanısıra, konutlardan başka, toprakların da ortaklık

dışında, Mark dışında kaldıkları ve bireysel köylülere soydan geçme olarak verildikleri köyler de vardı. Ama yalnızca toprağın yapılışının bu önlemi gerekli kıldığı yerlerde: Berg'deki gibi dar vadi boylarında, Vestfalya'da olduğu gibi bataklıklar arasındaki dar dağlık yamaçlarda. Daha sonra da Odenwald'da ve Alp vadilerinin çoğunda. Oralarda, köy, günümüzde de olduğu gibi, herbiri kendi öz tarlaları ile çevrelenmiş bulunan dağınık bireysel çiftliklerden oluşuyordu; bir tahsis değişikliği pek olanaklı değildi ve Marka yalnızca çiftlikleri çevreleyen ekilmemiş toprak kalıyordu. Sonradan, evi ve eklentilerini, üçüncü bir kişiye bırakma aracıyla istediği gibi kullanma hakkı önem kazanınca, bu tür çiftlik sahipleri bundan yarar sağladılar. Aynı yararı elde etme isteği, tarlaları ortak mülkiyet altında bulunan birçok köylerdeki insanları, devirli yeniden-dağıtımları uyutmaya, ve bunun sonucu, her üyenin bireysel payının, aynı biçimde soydan geçme ve bırakılabilir bir duruma gelmesine gözyummaya götürmüşe benzer.

Ama, ikinci olarak, fetih, Cermenleri, toprağın yüzyıllardan beri özel mülk (ve üstelik sınırsız Roma mülkiyeti) olduğu Roma topraklarına götürüyordu; ve orada, böylesine kökleşmiş bir mülkiyet biçimini tamamen ortadan kaldırmak, küçük sayıları sonucu, salgıncılar için olanaklı değildi. Tarla ve çayırlıkların soydan geçme özel mülkiyeti ile Roma hukuku arasındaki bağ, hiç değilse eski Roma toprakları üzerinde, işlenmeye elverişli toprakların günümüze kadar dayanmış ortak mülkiyet kalıntılarının, varlıklarını tam da Ren'in sol kıyısında, yani gene fethedilmiş ama, *tamamen almanlaşmış* topraklar üzerinde sürdürmeleri olgusu ile doğrulanmıştır. Franklar 5. yüzyılda buraya yerleştikleri zaman, tarlaların ortaklığı onlarda herhalde henüz sürüyordu, yoksa şimdi oralarda *Gehöfercshaften*'leri ve adçekme ile dağılmış mülkleri (*Losgüter*) bulamazdık. Ama, burada da, özel mülkiyet işe karıştı ve üste çıktı; çünkü, işlenmeye elverişli topraklar sözkonusu olduğu ölçüde, 6. yüzyılın eski Ren kıyısı halklarının yasasında, yalnızca bu mülkiyet biçiminin sözünün edildiğini görüyoruz. Ve, iç Almanya'da da, işlenen topraklar, söylenmiş bulunduğu gibi, gene özel mülkiyet durumuna geldiler.

Ama, eğer Cermen fatihler, toprakların ilk dağılımı sırasında ya da az sonra, her ne kadar tarla ve çayırlıkların özel mülkiyetini benimsediler, yani yeni toprak dağılımlarından vazgeçtiler ise de

(çünkü başka hiçbir şey sözkonusu değildi), buna karşılık, orman ve otlakların ortak mülkiyeti, ve Markın dağıtılan toprakları üzerindeki denetimi ile, kendi cermanik Mark düzenlerini her yere soktular. Yalnızca Fransa'nın kuzeyinde Franklar ile İngiltere'de Anglo-Saksonları değil, ama Fransa'nın doğusunda Burgondlar, Fransa'nın güneyinde ve İspanya'da Vizigotlar, son olarak İtalya'da Ostrogotlar ve Lombardlar da böyle davrandılar. Bu son ülkelerde, bununla birlikte (bildiğimiz kadarıyla), Mark kurumlarının izleri, günümüze kadar varlıklarını ancak yüksek dağlık yerlerde sürdürebilmişlerdi.

Mark düzeninin almış bulunduğu çehre, işlenmiş toprakların yeni dağıtımlarının bırakılması sonucu, o zaman bize yalnızca 5. yüzyıldan 8. yüzyıla kadarki Cermen yasalarında değil, ama ortaçağın İngiliz ve İskandinav yasalarında, Almanya'da, 13. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar ki ("Hukuk İlişkileri", *Weistümer* adı verilen) sayısız Mark yönetmeliklerinde ve Fransa'nın kuzeyindeki *"coutumes"*lerde* de görünen çehredir.

Mark birliği, tarla ve çayırlıkları, üyeleri arasında devirli bir biçimde dağıtma hakkından vazgeçerken, bu alandaki öbür haklarının bir tekini bile bırakmadı. Ve bu haklar, çok önemli haklardı. Birlik, topraklarını, başka ereklerle değil, ama yalnızca tarla ve çayırlık olarak kullanmaları için özel kişilere vermişti. Bireysel mülk sahiplerinin, bu kullanımı aşan hiçbir şeye hakkı yoktu. Toprakta bulunan hazineler, eğer bir saban demirinden daha büyük bir derinlikte iseler, toprak sahiplerinin değil, ama ilkin topluluğun oluyorlardı; maden çıkarma hakkında da böyleydi, vb.. Bütün bu haklar, daha sonra, toprak sahipleri ve prensler tarafından, kendi öz çıkarlarına döndürüldüler.

Ama tarla ve çayırlıkların kullanımı da birlik tarafından denetleniyor, ve bu iş şöyle yapılıyordu: Üç yıllık almaşık ekiminin hüküm sürdüğü yerlerde, —hemen her yerde—, köy tarlalarının tümü, herbiri almaşarak, birinci yıl kış ekimlerine, ikinci yıl yaz ekimlerine, üçüncü yıl dinlenmeye ayrılmış bulunan eşit büyüklükte üç tarla (*sole*) biçiminde bölünüyordu. Böylece köy her yıl kendi kış, yaz ve dinlendirme tarlasına sahip bulunuyordu. Toprak dağıtımı sırasında, ortaklığın her üyesinin payının, herkesin kendini, kış ekim-

* Alışkılar, töreler —ç.

lerinin yalnızca kendi kış tarlası payında yapılabileceği vb. yolundaki kolektif zorlamalara sakıncasızca uydurulabileceği bir biçimde, her üç tarla üzerine de eşitçe dağıtılmasına özen gösteriliyordu.

Dinlenmeye bırakılan tarla, dinlenme süresi boyunca ortak mülk durumuna geliyor ve birliğin tümüne otlak hizmeti görüyordu. Öbür iki tarla üzerinde de hasat yapılır yapılmaz, bunlar da ekim mevsimine kadar ortak mülk durumuna geliyor ve ortak otlak olarak kullanılıyorlardı. İkinci kesimden sonra, çayırlıklar için de durum böyleydi. Hayvanların otlatıldığı bütün tarlalarda, tarlayı elinde tutan kişi, tarla çitlerini kaldırma zorundaydı. Bu otlak yönetmeliğinin doğal koşulu, ekim zamanının olsun, hasat zamanının olsun, özel kişiler tarafından belirlenmemiş, ama birlik ya da töre tarafından, herkes için ortaklaşa saptanmış olmasıydı.*

Geri kalan tüm topraklar, yani ev ve eklenti ya da dağıtılmış toprak olmayan topraklar, ilk zamanlardaki gibi, ortak kullanım için ortaklaşa mülkiyet olarak kalıyorlardı: orman, otlak, fundalıklar, bataklıklar, ırmaklar, gölcükler, göller, yollar ve patikalar, av ve balıkçılık yerleri. Topluluğun her üyesinin, dağıtıma konulan işlenmeye elverişli Mark toprakları üzerindeki payı başlangıçta nasıl eşit büyüklükte idiyse, ortaklaşa Markın kullanılışındaki payı da eşit büyüklükte idi. Bu ortaklaşa Marktan yararlanma biçimi, üyelerin tümü tarafından belirlenmişti; eğer o güne kadar işlenen topraklar yetmezse, ve eğer ortak Markın bir parçası ekime ayrılacaksa, bölüşüm süreci de böyle oluyordu. Ortak Markın başlıca kullanımı, hayvanların otlağı ve meşe palamudu devşirimi idi; ayrıca orman, kereste ve odun, hayvan yataklığı, yabanıl meyve ve mantar; bataklıklar da, içerdikleri zaman, turba sağlıyorlardı. Otlaklar, orman kullanımı vb. üzerindeki yönetmelikler, bize en çeşitli yüzyıllardan kalmış ve eski yazısız törel hukukun karşı koma konusu olmaya başladığı zamanlarda yazı ile saptanmış bulunan çok sayıdaki "Mark hukuk ilişkileri"nin (*Markweistümer*) ana içeriğini oluştururlar. Hâlâ varolan ortaklaşa ormanlar, bu eski dağıtılmamış Markların önemsiz kalıntılarıdırlar. Ormanın, halk bilincine derinden derine işlemiş o içinde herkesin çiçek derleyebileceği, yabanıl meyve, mantar, kayısıkozalağı vb. toplayabileceği, kısacası, hiçbir zarar ver-

* Ayrıbasımda, Engels şöyle ekler: "Ve bu türlü ekim ve otlak yönetmeliklerini, ya da bunların kalıntılarını bulduğumuz yerlerde, bunlar, eski Mark birliğinin kalıntılarıdırlar." —*Ed.*

medikçe, canının istediği her şeyi yapabileceği ortak bir mülk olduğu fikri de, hiç değilse Batı ve Güney Almanya'da, bir başka kalıntıdır. Ama Bismarck buraya da burnunu sokar ve yabanıl meyveler üzerindeki ünlü yasaları ile,[35] batı eyaletlerine eski Prusya'nın feodal yönetmeliğini verir.

Topluluk üyeleri, eşit toprak paylarına, eşit kullamın haklarına sahip bulundukları gibi, başlangıçta yasamada, yönetimde ve Mark içindeki yargılamada da eşit bir paya sahip bulunuyorlardı. Belirli zamanlarda, ve çoğu kez gerekli olduğu zaman, Mark işlerini düzenlemek ve suçlu ve anlaşmazlıkları yargılamak için, açık havada biraraya geliyorlardı. Bu, kısaca söylemek gerekirse, başlangıçta büyük bir Mark meclisinden başka bir şey olmayan, en eski cermanik halk meclisi idi. Oldukça seyrek durumlarda da olsa, yasalar çıkarılır, görevliler seçilir, yönetimleri denetlenir, ama özellikle adalet işleri düzenlenirdi. Başkanın yalnızca sorular sorma hakkı vardı, yargı, bulunan üyelerin tümü tarafından verilirdi.

Çok eski zamanlarda, Mark düzeni, kralları bulunmayan bu Alman aşiretlerinin pratik olarak tek örgütü idi; büyük akınlar sırasında ya da az sonra yok olan eski aşiret soyluluğu, kendini düzenle, bu düzenle doğal olarak doğmuş bulunan her şeyle de olduğu gibi, kolayca uyar duruma getirdi — tıpkı 17. yüzyılda da, Kelt klan soyluluğunun, kendini İrlanda toprakları ortaklığı ile uyar duruma getirmesi gibi. Ve bu sistem Almanların tüm yaşamına öylesine işlemiştir ki, halkımızın gelişme tarihinin her adımında onun izini buluruz. En eski zamanlarda, tüm kamu gücü, barış döneminde, salt adlî bir güç idi, ve bu da yüzlüğün, ülkenin, tüm halkın halk meclisine dayanıyordu. Ama halk mahkemesi, yalnızca, salt Markın işleri olmayan, ama kamu güçleri alanına da giren olaylarla uğraşan Mark halk mahkemesi idi. Hatta "ülke"ler örgütünün gelişmesi sonucu, resmi "ülke" mahkemeleri, ortak Mark mahkemelerinden ayrıldıkları zaman bile, adlî güç her iki durumda da halkta kaldı. Charlemagne, ancak eski halk özgürlüğü tam bir gerileme durumunda bulunduğu ve adalet hizmeti —askeri hizmetle birlikte— yoksullaşmış özgür yurttaşlar için bunaltıcı bir yük durumuna geldiği zamandır ki, çoğu bölgelerin "ülke" mahkemelerinde, halk mahkemesinin yerine belediye görevlileri (*échevins*) mahkemelerini geçirebildi.* Ama bunun Mark mahkemeleri ile hiçbir ilgisi yoktu.

Tersine, onlar ortaçağın feodal adalet mahkemeleri için örnek olarak kaldılar; ortaçağ feodal mahkemelerinde de karar verenler bağımlıların (*vassaux*) kendileri olduklarından, hükümdar soru sormaktan başka bir şey yapmıyordu. Köy kuruluşu, bağımsız bir köy Markına uygulanmış Mark düzeninden başka bir şey değildir, ve köy, kent durumuna dönüşür dönüşmez, yani kendini hendekler ve surlarla kuşatır kuşatmaz, kentsel kuruluş durumuna dönüşür. Daha sonraki tüm kentsel düzenler, bu kentsel Markın özgün örgütünden çıkmışlardır. Ve son olarak ortaçağın, toprağın ortaklaşa mülkiyetine dayanmayan sayısız özgür birliklerinin yönetmelikleri, Mark düzeninden kopya edilmişlerdir; özellikle, özgür loncaların yönetmelikleri böyledir. Loncaya tanınmış bulunan, belli bir mesleği yalnızca o lonca üyelerinin uygulama hakkı, tamamen olağan bir Mark gibi görülmüştür. Loncalarda, her üyenin ortak gelirler kaynağına katılmasının sıkı sıkıya eşit... ya da elden geldiğince eşit olmasına da, aynı kıskançlıkla, çoğu kez aynı araçlarla büyük özen gösterilmiştir.

Mark düzeni, tarım geliştiği ölçüde, ve yükselmekte olan büyük toprak mülkiyetine karşı savaşımı içinde, burada kamusal yaşamın en değişik alanlarında ve en çeşitli gerekirlikler karşısında göstermiş bulunduğu bu hemen hemen mucizeli uygulanma kolaylığının bir kanıtını daha verir. Ortaya çıkışı, Cermenlerin Cermanya'ya yerleşmesinden, yani hayvancılığın geçim araçlarının ana kaynağını oluşturduğu, ve Asya'dan getirilmiş ve yarı-yarıya unutulmuş bulunan tarımın, o sıralarda yalnızca yeniden canlandığı bir çağdan başlar. Ortaçağ, tüm süresi boyunca, toprak sahibi soyluluğa karşı ardı-arası kesilmez ve güç savaşımlar içinde, onun varlığını sürdürdüğünü görmüştür. Ama onun zorunluluğu her zaman öylesine güçlü bir biçimde duyulmuştur ki, soyluluğun, köylülerin toprağını kendine malettiği her yerde, angaryacı köylerin düzeni, toprakbeylerinin haksızlıkları ile adamakıllı budanmış da olsa, bir Mark düzeni olarak kalıyordu; ilerde bunun bir örneğini vereceğiz. İşlenebilir toprağın maledilme ilişkileri ne kadar değişken olursa olsun, henüz ortada bir "ortak Mark" kaldığı sürece, o kendini bu

* Bu mahkemeleri, Bismarck-Leonhard'ın, belediye görevlileri ile hukukçuların birlikte yargıladıkları belediye görevlileri mahkemeleri (*cours d'échevins*) ile karıştırmamak gerek. Eski belediye görevlileri mahkemesinde hiçbir hukukçu yoktu, başkan ya da yargıç, duruşmalarda oy sahibi değildi ve kararı belediye görevlileri kendi başlarına veriyorlardı.

ilişkilere uydurur, tıpkı ortak Mark özgür olmaktan çıkar çıkmaz, kendini onun üzerindeki en çeşitli mülkiyet haklarına uydurduğu gibi. Soyluluk ile hükümdarların iyi dilekli desteğinden yararlanan yüksek aşamalı papazlar sınıfı tarafından bölüştürülmüş olsun olmasın, hemen tüm köylü topraklarının soyulması, ona ölüm yumruğunu indirdi. Ama, gerçeklikte, ancak kırsal ekonominin büyük işletmeleri, son yüzyıl [18. yüzyıl —ç.] içinde, tarımı bir bilim haline dönüştürdükten ve yepyeni işletme yöntemleri uygulamaya başladıktan sonradır ki, Mark, bundan böyle tarımsal işletme biçimi olarak yaşamaya yeteneksiz, iktisadi bakımından aşılmış bir biçim olarak görünmüştür.

Mark düzeninin ilk yokolma belirtileri, kendilerini daha büyük akınlardan az sonra gösterirler. Halkın temsilcileri olma niteliğiyle, Frank kralları, maiyetlerindeki adamlara, askerî şeflerine, piskopos ve papazlara verdikleri armağanlar biçimi altında saçıp savurmak üzere, tüm halkın mali olan engin topraklara, özellikle ormanlara elkoydular. Bu anlamda, soyluluk ve kilisenin gelecekteki büyük toprak mülkiyetinin ilk işaret direklerini dikenler onlardır. Kilise, daha Charlemagne'dan çok önce, tüm Fransız toprağının üçte-birine sahip bulunuyordu; ve bu oranın, çok az bir farklılıkla, tüm katolik Batı Avrupa için, ortaçağ boyunca geçerli olduğu da kuşkusuzdur.

İçerde olduğu kadar dışarda da, ardı-arası kesilmeksizin birbirlerini izleyen, ve sonuçları düzenli olarak mallarının ve topraklarının zoralımı ile kendini gösteren savaşlar, büyük sayıda köylüyü yıkıma uğrattı; öyle ki, daha Morevenjiyenler zamanında, çok sayıda topraksız özgür insan vardı. Charlemagne'ın sürekli savaşları, özgür köylüler sınıfının başlıca gücünü yoketti. Başlangıçta, her özgür toprak sahibi, askerlik ödevinde bulunma zorunluluğu altında idi, ve yalnızca kendi donatımını değil, ayrıca savaş hizmetindeki altı ay süresince yiyeceğini-içeceğini de sağlaması gerekiyordu. Daha Charlemagne çağında, gerçekte beş erkekten ancak birinin orduya katılabilmesinde şaşılacak hiçbir şey yok. Köylülerin özgürlüğü, Charlemagne'ın ardıllarının düzensiz yönetimi altında daha da çabuk yitirildi. Bir yandan, Norman akınları, kralların bitmez tükenmez savaşları ve büyük toprakbeylerini ardı-arası kesilmez dalaşmalarının yolaçtığı yıkımlar, özgür köylüleri, birbiri ardından bir metbuun (*suzerain*) korunaklığını arama zorunda bıraktı. Öte yan-

dan, büyük feodaller ile kilisenin açgözlülüğü, bu süreci daha da hızlandırdı; hile, vaat, tehdit, zor kullanma aracıyla, daha çok köylüyü ve daha çok toprağı bağımlılık altına aldılar. Her durumda, köylünün toprağı beyin toprağı durumuna gelmişti, ve eğer, en iyi durumda, toprak, köylülerin işletmesine veriliyordu ise, ancak yükümlülük ve angaryalar karşılığı veriliyordu. Ama köylü, özgür toprak sahibi durumundan, bağımlı haraçlı ve angaryacı, hatta serf durumuna düşmüş bulunuyordu. Batı Frank İmparatorluğunda, genel olarak Ren'in batısında, kural olan durum, bu durumdu. Buna karşılık Ren'in doğusunda, çoğu dağınık, çok seyrek olarak da özgür köyler biçiminde toplanmış, oldukça önemli bir sayıda özgür köylü, varlığını korudu. Gene de, buralarda bile, 10. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar, soyluluk ve kilisenin ağır basması, durmadan daha çok köylüyü bağımlılık boyunduruğu altına düşürdü.

İster kilise adamı, ister laik olsun, bir şey, bir köylünün mülkünü kendi eline geçirdiği zaman, aynı zamanda Mark içinde bu mülke bağlı bulunan hakları da kazanıyordu. Yeni toprakbeyleri, Mark birliğine, başlangıçta bu birlik içinde, geri kalan özgür ve angaryacı üyeler ile, hatta kendi öz serfleri ile yalnızca hak eşitliği elde ederek, giriyorlardı. Ama çok geçmeden, köylülerin direngen direncine karşın, birçok yerde Mark içinde haksız ayrıcalıklara sahip çıktılar, ve hatta Mark'ı kendi beyliklerinin egemenliği altına almak onlar için çoğu kez olanaklı oldu. Ama gene de, eski Mark birliği, beylerin bu vesayeti altında da olsa, varlığını sürdürüyordu.

Brandenburg ve Silezya'nın*, Renanya'nın Frison, Hollandalı, Sakson ve Frank kolonları ile yurtlandırılması, tarımsal işletme bakımından, hatta büyük toprak mülkiyeti durumunda da, Mark kümelenmesinin, bu çağda bile, mutlak zorunluluğunu en çarpıcı bir biçimde gösterir. 12. yüzyıldan itibaren** insanlar beylik toprakları üzerinde köy köy yerleştirilirler ve bu iş, Alman hukukuna, yani beylik üzerinde varlığını sürdürdüğü kadarıyla, eski Mark hukukuna göre yapılır. Herkese çiftlik ve eklentiler olarak, köyün tarlaları içinde, bir pay —eski töreye göre adçekme ile belirlenen pay— ile, çoğu kez beyliğin ormanı, seyrek olarak da özel Mark içinde, ağaç ve otlaklardan yararlanma hakkı düşer. Hepsi de soydan geç-

* Ayrıbasımda, Engels, bu tümcenin başına bir de "Doğu Prusya" ekler. —*Ed.*

** Ayrıbasımda: "12. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar." —*Ed.*

me olarak; toprak mülkiyeti, kolonların, soydan geçme belirli yüküm ve hizmetler borçlu bulundukları beye kalıyordu. Ama bu yükümlülükler öylesine ölçülüydüler ki, köylülerin durumu, Almanya'nın bütün öbür bölgelerinde olduğundan daha iyi idi; Köylüler Savaşı patlak verdiği zaman, bunlar arasında kaynaşma olmamasının nedeni de, işte buydu. Sonunda, kendi öz davalarında bu ayrılışı pahalıya ödeyeceklerdi.

Ne olursa olsun, 13. yüzyılın ortaları, köylüler yararına kesin bir dönemece yolaçtı; Haçlı Seferleri, alanı hazırlamış bulunuyordu. Haçlı Seferlerine katılan birçok bey, köylülerini kesin olarak özgür bıraktı. Başka birçokları öldü, yıkıma uğradı, köylülerinin çoğu kez bu biçimde özgürlüğe eriştikleri yüzlerce soylu aile yitip gitti. Buna, o sıralarda, toprakbeylerinin artan gereksinmeleri sonucu, onlar için köylülerin sağladıkları hizmetlerin, kişiliklerinden çok daha önemli bir duruma geldiğini de ekleyin. Ortaçağ başlarının, birçok bakımdan antikçağ köleliğine yaklaşan serfliği, beylere, değerini durmadan yitiren haklar veriyordu. Bu serflik, giderek yokoldu, serfin durumu ile salt angaryaların durumu birleşti. Tarımsal işletmenin eski durumunu tamamen koruması nedeniyle, toprakbeyleri, gelirlerinde, ancak yeni toprakların açılması ile, yeni köylerin kurulması ile bir artış elde edebilirlerdi. Ama, bu amaca erişmek için ister yurtluğa bağlı angaryacı olsun, ister yabancı, kolonlarla zorunlu olarak gönül hoşluğuna dayanan bir uzlaşma gerekiyordu. Bu çağda, hemen her yerde, köylü yükümlülüklerine ilişkin, çoğu ölçülü çok belgin özel koşular bulunabilmesini işte bu durum açıklar; ve bu nedenle, köylülere karşı, özellikle kilise adamlarının beyliklerinde, iyi davranılmış bulunduğunu saptıyoruz. Ve, en sonunda, yeni gelen kolonların elverişli durumu, çevredeki angaryacıların durumu üzerinde de etkili oldu; öyle ki, bu angaryacılar, tüm Kuzey Almanya'da, toprakbeylerine yükümlülüklerini ödemeye devam ederek, kişiliklerinin özgürlüğünü elde ettiler. Özgürlükten, yalnızca Slav ve Litvanya-Prusya köylüleri yoksun kaldılar. Gene de bütün bunlar uzun zaman sürmeyecekti.

14. ve 15. Yüzyıllarda, kentlerin yükselişi hızlanmıştı ve kentler zenginleşiyorlardı. El sanatları ve lüksleri, özellikle Güney Almanya ve Ren kıyılarında, gelişiyordu. Kent ayrıcalıklarının (*patriciens urbains*) şatafatlı zenginliği, kaba kumaşlardan giysiler giyen, bayağı yemekler yiyen ve ev eşyaları daha çok kaba-saba ve

yontulmamış bir nitelik taşıyan kırsal toprak ağalarının uykusunu kaçırıyordu. Peki ama bu gözkamaştırıcı parlaklıkları nerden bulmalıydı? Büyük yol eşkiyalığı gitgide daha tehlikeli ve daha verimsiz bir duruma geliyordu. Ve satın almak için, para gerekiyordu. Ne varki, bu parayı da yalnızca köylü sağlayabilirdi. Hadi gelsin köylüler üzerinde tazelenen baskı, gelsin yükümlülük ve angaryalarda bir artış; özgür köylüleri angaryacılar, angaryacıları da serfler durumuna düşürmek, ve Markın ortak topraklarını bey yurtluğu biçimine dönüştürmek için, yepyeni ve durmadan artan bir çaba ile çalışılır. Bu çabalarda, beyler ve soylular, —Roma hukuk ilkelerinin, çoğu kez pek iyi anlaşılmamış Alman koşullarına uygulanması aracıyla—, bey, bu işte hep kazançlı çıkacak ve köylü ise her keresinde hep yitirecek biçimde, ürküntü verici bir karışıklık düzenleyen Roma hukukçularının yardımlarını gördüler. Kilise adamı beyler, işin içinden daha sade bir biçimde sıyrıldılar: içlerinde köylünün haklarının azalıp, yükümlülüklerinin arttığı düzmece belgeler düzenlediler. Hükümdarların , soyluluğun ve kilise adamlarının bu eşkiyalık siyasetine karşı, köylüler, 15. yüzyılın sonundan itibaren, 1525 yılında büyük Köylüler Savaşı,[36] Suab, Bavyera, Frankonya'yı selleri altında bırakana, ve Alsas'a, Pfalz'a, Rheingau'ya ve Türingen'e yayılana kadar birçok yalıtık başkaldırmalar halinde ayaklandılar. Alman köylüleri arasında serfliğin genelleşmiş egemenliğinin yenilenmesi, işte bu andan itibaren başlar. Savaşımın çok zorlu geçtiği bölgelerde, köylülerin saklayabilmiş bulundukları bütün hakları tiksinç bir biçimde ayaklar altına alındı; ortak topraklar bey yurtluğu durumuna dönüştürüldü ve köylüler de serf durumuna getirildiler. Ve rahat durdukları için, daha bir kayrılmış bulunan Almanya'nın kuzeyindeki köylüler de, teşekkür olarak, gerçi daha yavaş bir düzenle, aynı baskıya katlanma zorunda bırakıldılar. Alman köylülerinde varolduğu biçimiyle serflik, 16.yüzyıl ortalarından itibaren doğu Prusya'ya, Pomeranya'ya, Brandenburg'a, Silezya'ya, 16. yüzyıl sonlarından itibaren de Schleswig-Holstein'a sokulmuş, ve köylülere durmadan daha geniş bir ölçek ile zorla kabul ettirilmiştir.

Bu yeni zorlamanın, ayrıca, iktisadi bir temeli de vardı. Reformdan, yalnızca Alman prensleri artan bir güç elde etmişlerdi. Aristokrasinin uyguladığı o soylu eşkiyalık mesleğinin bundan böyle sonu gelmişti. Eğer yıkımdan kurtulmak istiyorduysa, aristokrasi-

nin mülklerinden daha büyük gelirler elde etmesi gerekiyordu. Ama tek çıkar yol, hiç değilse, bu yurtlukların bir bölümünü, azbuçuk bir önem taşıyan hükümdarlar, ve özellikle manastırlar gibi, kendi hesabına yönetmeye dayanıyordu. O güne kadar yalnızca bir istisna olan şey, bir zorunluluk durumuna geldi. Ama bu yeni işletme biçimi önünde bir engel dikiliyordu: şöyle ki, toprak, hemen her yerde kiracılara (*tenanciers*) dağıtılmıştı. Özgür ya da angaryacı kiracıları tam bir serfliğe indirgeyerek, iyi yürekli bey ellerinin bağından kurtuldu. Köylülerin bir bölümü teknik terime göre, *gelegt* oldular, yani mülksüzleştirildiler; onları ya kovdular, ya da küçük bir kulübe ve bir bahçe parçası ile birlikte, rençberler (*Kotsassen*) düzeyine düşürdüler; mülkleri, yeni rençberler ve hâlâ kalmış bulunan köylülerin angarya rejimi altında işledikleri büyük bir bey yurtluğu biçiminde birleştirildiler. Yalnızca bir yığın köylü böyle düpedüz malından edilmekle kalmadı, ama geri kalan köylülerin angaryaları da büyük ve ardı-arası kesilmez bir artışa uğradı. Kırda kapitalist dönem, serflerin angaryaları üzerine kurulmuş bir büyük işletme dönemi görünüşü ile geldiğini haber veriyordu.

Bununla birlikte bu dönüşüm ilkin yavaş bir biçimde gerçekleşti. Ama o sıralarda Otuz Yıl Savaşı çıktı. Tüm bir kuşak boyunca, tarihin gördüğü en düzensiz asker taslağı, Almanya'nın dörtbir bucağını dolaştı. Her yerde ateşe verildi, soyuldu, yakıldı, saldırıldı, öldürüldü. Köylü, en çok, büyük orduların uzağında, en önemsiz gönüllü birliklerin —gönüllü birlikler ... hadi daha doğrusunu söyleyelim: eşkiya çeteleri— kendi başlarına ve kendi hesaplarına iş gördükleri yerlerde acı çekti. Yakıp yıkma ve nüfussuzlaştırma büyük oldu. Barış geldiğinde, ezilmiş, sakatlanmış, kana bulanmış Almanya, sefalet içinde uzanmış yatıyordu; ama en sefili, bir kez daha köylü idi.

Soylular, toprak sahipleri, o zaman ülkenin tek efendileri oldular. O sıralarda bunların, devletlerin meclislerindeki siyasal haklarını sıfıra indirmek için çalışan prensler, ödün olarak bunların ellerini köylülere karşı özgür bıraktılar. Oysa, savaş, köylülerdeki son direnme güçlerini de yok etmişti. Bu nedenle, soyluluk, tüm kırsal ilişkileri yıkıma uğramış mali durumunu düzeltmeye en uygun bir biçimde düzenleyebildi; yüzüstü bırakılmış çiftlikleri duraksamadan beysel yurtluk içinde toplamakla yetinilmedi. Büyük ölçüde ve sistemli bir biçimde mülksüzleştirmeye (*Bauernlegen*) işte ancak o

zaman geçildi. Beysel yurtluk ne kadar büyükse, doğal olarak angaryalar da o kadar ağırdı. Bu, "sınırsız hizmetlerin" (*der ungemessnen Dienste*) dönüşü oldu; iyi yürekli beyin köylüye, ailesine ve sürü hayvanlarına yükleyebildiği işlerin sıklık ve süresi, yalnızca onun keyfine kalmıştı. Serflik genelleşti: özgür bir köylü bulmak, beyaz bir karatavuk bulmak kadar güç bir duruma geldi. Ve iyi yürekli bey, köylü yönünden, ne kadar küçük olursa olsun, her türlü direnci daha yumurtada iken boğabilecek bir duruma gelmek için, prenslerden kalıtsal yargılama yetkisini (*juridiction patrimoniale*) aldı, yani resmen tüm suçları ve en küçük anlaşmazlıkları yargılayan tek ve biricik yargıç oldu; öyle ki, hatta bir köylünün onunla bir anlaşmazlığı olduğu zaman bile, kendi öz davasının yargıcı olan da gene beydi! Kırda sopa ve kamçının egemenliği işte bu andan itibaren başladı. Tüm Almanya gibi, Alman köylüsü de alçalmanın dibini bulmuştu. Ülkenin tümü gibi, köylü de öylesine bir güçsüzlük içine düşmüştü ki; kendi kendisini kurtarması olanaksızdı, ve yardım ona ancak dışardan gelebilirdi.

Geldi de. Fransız Devrimi ile birlikte, daha güzel günlerin şafağı Almanya ve Alman köylüsü için de söktü. Devrim orduları Ren'in sol kıyısını daha yeni fethetmiş bulunuyorlardı ki, bütün o eski angarya, haraç, iyi yürekli beye ödenen her türlü vergi dalaveresi —beyin kendisi ile birlikte— sanki büyülü değnek değmiş gibi, yokoldu. Ren'in sol kıyısında yaşayan köylü, artık kendi mülkünün efendisi idi, ve ayrıca, tasarısı Devrim çağında doğmuş ve Napoléon tarafından yalnızca biçimsizleştirilmiş bulunan *Code Civil* ile yeni durumuna uyarlanmış ve yalnızca anlamakla kalmadığı, ama rahatça cebinde de taşıyabileceği bir yasalar dergisine sahip olmuştu.

Sağ kıyıda yaşayan köylüye gelince, o, daha uzun süre bekleme zorunda kaldı. Doğrusu, iyice hakedilmiş bulunan Yena yenilgisinden sonra, soyluluğun en tiksinç ayrıcalıklarından birkaçı kaldırılmış, ve son köylü yükümlülüklerinin para ile satın alınması adı verilen şey de yasal olarak olanaklı kılınmıştı. Ama, büyük bölümü bakımından ve uzun zaman süresince, bu, yalnızca kağıt üzerinde kaldı. Öbür devletlerde, daha da az değişiklik oldu. Bu özgürlüğü satın alma hareketine, Baden'de ve Fransa'ya komşu başka birkaç küçük devlette ilk adımlarını attırmak için, 1830 yılında, ikinci bir Fransız Devrimi gerekti. Ve üçüncü Fransız Devrimi 1848 yılında, sonunda Almanya'yı da kendisi ile birlikte sürüklediği za-

man, özgürlüğü satın alma henüz tamamlanmamıştı. Tamamlanmış olmaktan da henüz çok uzaktı, Prusya ve Bavyera'da, daha başlamamıştı bile! O zaman evrim elbette daha hızlı oldu; bu kez kendileri ayaklanmış bulunan köylülerden istenen angarya, tüm anlamını yitirmiş bulunuyordu.

Peki bu satın alma nasıl oluyordu? Bey, belli bir para tutarını alıyor ya da bir toprak parçasını, köylü tarafından kendisine bıraktırıyordu; buna karşılık, bundan böyle köylüye kalan toprağı, köylünün özgür ve her türlü yükümden bağışık mülkü olarak tanıyacaktı; oysa daha önce beye ait bulunan toprakların tümü, köylülerden çalınmış topraklardan başka bir şey değildi! Ama hepsi bu kadar değil. Çekişmeler sırasında, bu işle görevlendirilmiş bulunan memurlar, doğal olarak hemen hemen şaşmaz bir biçimde, evinde konut ve güzel yiyecekler buldukları beyin yanında idiler; öyle ki, yasanın metnine karşın, köylüler daha da büyük zararlara uğratıldılar.

Ve böylece, sonunda, üç Fransız Devrimi ve bir de Alman Devrimi sayesinde, özgür köylüleri yeniden kendi aramızda saymaya erişmiş bulunuyoruz. Ama bir zamanların özgür Mark ortaklaşacısı ile karşılaştırınca, bizim bugünkü köylümüz için ne büyük bir gerileme! Çoğu kez, toprağı çok daha küçüktür ve —çok küçülmüş ve kötü durumda birkaç seyrek ortaklaşa orman dışında— paylaşılmamış ortak Marktan eser kalmamıştır. Ama Marktan yararlanmadıkça küçük köylü için sürü hayvanı yoktur; sürü hayvanı olmadıkça, gübre yoktur; gübre olmayınca da akla-uygun tarım. Tahsildar ve onun ardında da, mübaşirin tehdit edici gölgesi tıpkı pençeleri bir tarladan sonra bir başkasını kavrayıp götüren ipotekçi gibi, bugünkü köylünün iyi tanıdığı o herifler, eski Mark üyesinin hiç bilmediği kişilerdir. Ama rezaletin son perdesi şu: Kolukanadı öylesine kırpılmış bulunan bu yeni özgür köylüler, —her şeyin çok geç kaldığı— Almanya'da, yalnızca bilimsel kır ekonomisinin değil, ama yepyeni tarımsal makinelerin de, küçük işletmeyi, aşılmış ve bundan böyle yaşaması olanaklı olmayan eski bir işletme biçimi durumuna getirdikleri bir dönemde ortaya çıktılar. Tıpkı iplik ve mekanik dokuma fabrikasının, çıkrık ve eltezgâhını ortadan kaldırmış olmaları gibi, bu yeni üretim yöntemleri de, bölgelere ayrılmış (*parcellaire*) kırsal ekonominin çaresiz yıkılmasına yolaçacak ve onun yerine, büyük toprak mülkiyetini geçirecektir, ye-

ter ki... ona gerekli zaman verilsin.

Çünkü, çok güçlü bir rakip, daha şimdiden Avrupa tarımını tehdit ediyor: Bu rakip, Amerika'da görüldüğü biçimiyle, yığınsal tahıl üretimidir.. Ve ne bizim borç içinde yüzen küçük köylülerimiz, ne de aynı biçimde boğazına kadar borç içine batmış büyük toprak sahiplerimiz, doğanın işlenme için yaratmış, uzun yıllardan beri de gübrelenmiş bulunduğu, ve çok düşük bir fiyatla satın alınabilecek o topraklara karşı savaşıma girebilecek bir durumdadırlar. Avrupa tarımsal işletme biçimi, her bakımdan Amerikan rekabeti karşısında yenik düşüyor. Avrupa'da tarım, ancak kolektif olarak ve toplum hesabına yapılırsa olanaklı kalır.

Köylülerimizin karşısındaki perspektifler, işte bunlardır. Ve güçsüz de olsa, özgür köylüler sınıfının ortaya çıkışı, köylüyü, bu işin nasıl* olabileceğini anlamak ister istemez, —doğal müttefiki olan işçinin desteği ile— kendini kurtarabileceği bir durum içine koymuş bulunması *anlamında* önemlidir.

* Ayrıbasımda, Engels şu yargıyı ekler: "Ama nasıl? Markın, zamanını doldurmuş bulunan eski yönü altında değil, ama gençleşmiş bir biçim altında bir yeniden-doğuşu sayesinde; tarım ortaklığının, yalnızca bu ortaklık üyesi küçük köylüye büyük işletme ile tarımsal makineler kullanımının tüm yararlarını sağlamakla kalmayacak, ama, ona tarım dışında, buhar enerjisi ya da hidrolik enerji yardımı ile ve kapitalistler hesabına değil, topluluk hesabına, büyük sanayi yapma olanaklarım da sağlayacak bir biçimde anlaşılmış bir yenilenmesi sayesinde. Büyük ölçekte tarım yapmak ve tarımsal makineler kullanmak — bu, bir başka deyişle, bugün kendi tarlalarını işleyen küçük köylülerin çoğunun emeğini gereksiz kılmak demektir. Tarımdan kovulan bu insanların işsiz kalmamaları ve kentlere püskürtülmemeleri için, onları kırdaki sanayilerde çalıştırmak gerekir; ve bu sanayiler, onlar için, ancak hidrolik enerji ya da buhar enerjisi yardımı ile büyük ölçekte çalışırlarsa yararlı olabilirler. Bu iş nasıl başarılır? Düşünün bunu, Alman köylüleri. Size her zaman yardım edebilecek olanlar, sosyal-demokratlardır." —*Ed.*

ANALIK HUKUKU
(*MUTTERRECHT*)

Bachofen, "analık hukuku" terimiyle, yalnızca ana tarafından soy-zincirinin (*filliation*, nesep) tanınmasını ve zamanla bundan çıkan miras ilişkilerini belirtiyor. Engels, bu adlandırmayı, kısalığı yüzünden muhafaza etmiştir: "ama" diye ekler, "bu yanlış kullanılmış bir terimdir, çünkü toplumun bu aşamasında, sözcüğün hukuksal anlamından bir 'hukuk' henüz sözkonusu değildir."

Soy-zincirinin kadın soyuna göre hesaplanmasıyla birlikte, bu aşamada, kadın yalnızca özgür bir duruma sahip olmakla kalmaz, ve hatta ayrıca çok saygı gösterilen üstün bir durumdan da yararlanır.

BABALIK HUKUKU
(*VATERRECHT*)

Soy-zincirinin erkek tarafından hesaplanması ve babalık, miras hukukuyla belirlenir, buna, erkeğin kayıtsız şartsız üstünlüğü ve kadının köleleşmesi eşlik eder.

GRUP HALİNDE EVLİLİK
(*GRUPPENEHE*)

Erkeklerle kadınların, gruplar halinde birbirlerine karşılıklı olarak sahip bulundukları bir evlilik biçimi. Böylece, belirli bir aile çevresi içinde, erkeklerle kadınlar arasında karşılıklı bir ortaklık kurulmaktadır. Kadınların erkek kardeşleri, önce anabir (*uterin*), sonra daha uzak erkek kardeşler, bu aile çevresi dışında kalırlar; buna koşut olarak, aynı biçimde, erkeklerin kız kardeşleri de zamanla, aile çevresi dışında kalırlar.

Morgan'ın sınıflandırmasında, ortaklaşa (*punaluenne*) aile, grup halinde evliliğe karşılık düşer. Ama *Ailenin Kökeni*'nin dördüncü baskısında, Engels, Morgan'dan sonra, ortaklaşa aileden başka, birçok grup halinde evlilik biçiminin gözlemlendiğini yazar. "Grup halinde evlilik" deyimi, böylece, "ortaklaşa aile" den daha geniş bir anlam kazandı; bu durum, "ortaklaşa aile" deyiminin, dördüncü baskıda, zaman zaman "grup halinde evlilik" biçiminde değiştirilmiş olmasını açıklar. Engels, bundan böyle, evlilik sınıfları halindeki Avustralya sistemiyle, grup halinde evliliğin başlangıç durumunda, aşağı, ilkel bir biçimini ayırdeder; ortaklaşa aile ise, grup halinde evliliğin en yüksek, en klasik biçiminden başka bir şey değildir.

KARI-KOCA EVLİLİĞİ
(*EINZELEHE*)

Grup halinde evliliğin karşıtı. Bu evlilik türünde kadın yalnızca bir erkeğe aittir.

Engels, karı-koca ailesinin ardarda gelen üç şeklini birbirinden ayırır.

1- *İki-başlı-aile* (*La Famille Appariée, Paarungsfamilie*). Evlilik her iki tarafça da kolaylıkla bozulabilir. Sadakatsizlik, büyük bir çoğunlukla, yalnızca erkeklerin hakkı olarak kalır; ama grup halinde evlilikte olduğu gibi, çocuklar yalnızca anaya aittirler. Komünist ev ekonomisi varlığını sürdürür ve karı-koca ailesi henüz iktisadi birim haline gelmemiştir.

2. *Ataerkil aile* (*La Famille Patriarcale*). Bu aile türü, iki-başlı-evlilikten tek-eşliliğe, analık hukuklu aileden babalık hukuklu aileye geçişi gösteren aracı bir biçimdir. Belirli bir sayıda özgür ya da özgür olmayan birey, aile başkanının babaca otoritesi altında, bir aile meydana getirir. Kadının bağlılığını, dolayısıyla çocukların babalığını sağlama bağlama bakımından, kadın, erkeğin keyfî gücüne teslim edilmiştir. Kovalevski, "ataerkil ev topluluğu", "büyük ataerkil aile topluluğu" olarak adlandırılan bu aile biçiminin tarihsel evrimdeki rolünü aydınlatmıştır.

3. *Tek-eşlilik* (*Monogamie*). Erkeğin ağır basması, evliliğin bozulmazlığı, ve bireysel mülkiyetin ilkel komün mülkiyeti üzerindeki yengisi ile be-

lirlenir. Böylece, tek-eşli-aile, toplumun iktisadî birimi durumuna gelir. Engels, bu aile türünü bazan "modern karı-koca ailesi" olarak adlandırır, ve daha ender olarak da dar bir anlamda "karı-koca ailesi" demekle yetinir.

GENS

Bu Latince sözcük, ilkel bir toplumda, temel toplumsal birimleri oluşturan kandaş grupları belirlemek için kullanılmıştır. Gens kandaş akrabalık üzerine kurulmuştur: bundan, üyeleri için kendi aralarında evlenmenin olanaksız olması sonucu çıkar; etnograflar bu durumu dış-evlenme olarak adlandırırlar. Gens bütün üyelerinin gerçekten özgür ve kendi aralarında eşit bulundukları komünist bir ev ekonomisi oluşturur.

Engels, başlıca iki gens biçimini birbirinden ayırır:

1. İlkel, arkaik bir biçim. İrokua gensi gibi, analık hukukuna göre örgütlenmiş gens. Gensin yalnızca bu biçimi, etnografların *klan*'ına karşılık düşer. (Bu nedenle, daha yaygın olmasına karşın, gens yerine klan terimini kullanmadık. —*ç.*)

2. Daha sonraki daha gelişmiş babalık hukukuna göre örgütlenmiş biçimi: Yunanistan ve Roma'nın antik dünya uygar halklarının gensi.

Gentes, gensin çoğuludur; biraraya gelen birkaç gens bir aşiret oluşturur.

GENTİLİCE

Gensle *ilgili*, gensi belirleyen anlamlarına gelen sıfat.

HALK
(*VOLK*)

Halk sözcüğü şunları belirlemek için kullanılmıştır:

1. Aralarında kandaşlık ilişkilerinden başka ilişki bulunmayan geniş bir akraba gruplar bütünü; örneğin Cermenler;

2. Aşiret örgütlenmesinden üstün bir örgütlenmeyi temsil eden özel bir halk (*Einzelvolk*); örneğin Üzipetler ve Tenkterler. Aşiret örgütlenmesiyle halk örgütlenmesi arasındaki aracı biçim, aşiretler konfederasyonudur.

KABİLE

Gens ile aşiret arasında, aracı halka. Kabile (*phratrie*) bir ilkel gensi, nüfus artışı dolayısıyla birçok kız-gensler biçiminde bölünmüş bir ana-gensi temsil eder.

AŞİRETLER
(*STAMM*)

Birçok gensin organik topluluğu. Bir aşiretin, üzerine sabit olarak yerleştiği toprak, bir ülke (*Gau*) meydana getirir.

Özel anlamı aşiret (*tribu*) demek olan Almanca *Stamm* sözcüğü, latincedeki gens sözcüğü gibi, azçok geniş etnik grupları ifade edebilir.

SOY
(*GESCHLECHT*)

Soy, çoğunlukla, gense karşılık düşer. Bu terim, bir gens çeşidini ayırdetmek için kullanılmışa benzer: "Kelt klanı, Roma gensi, Cermen soyu, bunların hepsi, aşiretin alt-bölümleridir; bununla birlikte çok önemli ayrılıklar gösterirler ve mutlaka çok farklı kökenleri vardır." (*Engels*'ten *Kautsky*'ye mektup, Londra, 2 Mart 1883). *Cognatio* (César, *Guerre des Gaules*, 6, 22, 2) ve *genealogia* (Almanlardan sözederken) terimleri, bu terimle çevrilmiştir. Bununla birlikte, Kovalevski *genealogiae*'de büyük ev topluluklarını gördüğünden, Engels, *Ailenin Kökeni*'nin Dördüncü Baskısından, ilk özdeşlemesini değiştirip değiştirmemekte duraksar; ve *geneologia*'mn, gensi mi, yoksa ataerkil ev topluluğunu mu ifade ettiğini incelemek gerektiğini belirtir.

MARK

Belirli bir topluluğun, bu topluluk üyelerinin hiç değilse kısmen ortaklaşa yararlandıkları toprağını ifade eder. Bu topluluk bir köy, bir köyler grubu, bir ülke, hatta bütün bir halk olabilirdi.

Gentilice örgütlenme, Mark kuruluşu (*Markverfassung*) içinde, değişmiş toprağa bağlı bir biçim altında, yüzyıllar boyu, varlığını böyle sürdürdü.

Cermantik fetih çağında, Mark kuruluşu, otlak ve ormanların ortak mülkiyeti ve dağıtılmış topraklar üzerinde Mark birliğinin yetki sahibi olmasıyla belirleniyordu. Mark birliğinin üyeleri ekilebilir toprakların eşit parçaları üzerinde hak sahibiydiler, otlaklar ve ormanlardan eşit haklarla yararlanabilir, adalet işleri dahil, Mark'ın yönetimine eşit bir şekilde katılabilirlerdi.

ULUS, ULUSAL, MİLLİYET
(*NATION, NATIONAL, NATIONALITÄT*)

Ulus (*nation*) sözcüğü, çoğunlukla, Latince *natio*, yani "halk" sözcüğünün geniş anlamını muhafaza eder. "Ulusal" (*national*) sıfatı, böyle-

ce, Gallerin, İberlerin, ya da Cermenlerin özelliklerinden, dillerinden sözederken kullanılmıştır. Milliyet sözcüğü, feodal çağda, asıl anlamda ulusların kuruluşuna öngelen gelişme aşamalarında bulunan halkları belirlemek için kullanılmıştır.

SİLAHLI BİLELİK, ASKERİ BİLELİK
(*GEFOLGSCHAFT; COMİTATUS*)

Latincede *Comitatus* denilen silahlı bilelikler, ardarda gelen biçimler altında görünürler:

1. İrokualarda, gönüllü grupları, geçici olarak ve *gentilice* örgütlenmenin dışında, kendi hesaplarına savaşmak için bir şef etrafında toplanırlardı.

2. Cermenlerde, bilelikler daha barış zamanında, savaş zamanında çevresinde öbür gönüllülerin toplandıkları sağlam bir çekirdek oluşturan sürekli örgütler durumuna geldiler. Bilelik şefi, bileliğindeki adamların gereksinmelerini karşılıyordu, birbirlerine, karşılıklı olarak, kişisel sadakat bağlarıyla bağlanıyorlardı.

3. Cermen bilelikleri, krallık gücünün doğuşunu kolaylaştırdılar ve Roma İmparatorluğunun fethinden sonra, fatih kralların bilelikleri, yeni soylular sınıfının ögelerinden birini oluşturdular.

4. Karalenjiyen çağla birlikte, toprak senyörlerinin bilelik adamları *çavuş* adını taşırlar. *Sergent* (Fr.), *Dienstleute* (Alm.), *minesteriales* (Lat.). Durumları, önce özgür insan durumu oldu. Sonraları, bilelik şefleri, buyruğu altında bulunanlar üzerinde cezai bir yetki kazandılar; ve büyük toprak sahipleri kendi bilelik adamlarına dirlik (*bénéfice*) sıfatıyla toprak vererek, onları uyruk (*sujet*) durumuna dönüştürdüler.

AÇIKLAYICI NOTLAR

[1] Burada, *Eski Toplum*un yorumlanmış özetleri sözkonusudur. Bu özetlerin Rusça çevirileri, 1945'te, *Marx-Engels-Arşivi*'nin IX. cildinde yayımlanmıştır. Bulabildiğimiz ölçüde, bu özetlerden yapılmış aktarımları, *Arşiv*'i anarak, dipnotta gösterdi. — 12.

[2] Engels, burada, türün üremesiyle yaşama araçlarının üretimini, toplumun ve toplumsal kurumların gelişmesindeki belirleyici koşullar olarak, aynı plana koyma yanılgısına düşüyor. Ama yapıtı boyunca, tersine, somut belgeleri çözümleyerek, asıl etkenin, toplumun ve toplumsal kurumların gelişmesini belirleyen şeyin, maddî üretim biçimi olduğunu da, gene bizzat Engels gösteriyor. — 12.

[3] Bazı Meksika aşiretlerinin ortaklaşa yaşadıkları köyler. — 30.

[4] *Edda'lar.* — Eski İskandinav halklarının mitolojik ve efsanemsi gelenekleriyle ilgili iki yapıt. Eskisi, koşuk halinde, 11. yüzyılda İzlandalı rahip Soemond tarafından derlenmiştir. Yenisi, düzyazı halinde, İzlandalı bilgin Snorre Sturlusson tarafından derlenmiştir. — 43.

[5] Az, İskandinav mitolojisinde doğa güçlerini temsil eden tanrıların ülkesinden. — 43.

[6] Van'ların ülkesinde. — 43.

[7] Burada Avustralya yerlilerinin karı-koca grupları sözkonusudur. — 47.

[8] Burada daima evli gruplar sözkonusudur. — 49.

[9] Azteklerin ev topluluğu. — 65.

[10] *Mark* konusunda, "Ek"te "Mark" adlı bağımsız incelemeye ve "Özel Terimler Sözlüğü"ne bakınız. — 73.

[11] Yani, beylik kölelere (*ilotes*) karşıt olarak, yurttaşlık haklarından yararlanan yurttaşlar için. — 69.

[12] Burada sözkonusu edilen elyazması, sonradan yayımlanmış bulunan *Alman İdeolojisi*'dir. Bkz: K. Marx-F. Engels, *Alman İdeolojisi* [*Feuerbach*], Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 61. — 70.

[13] *Aubade*, sabahleyin birinin kapısında, ya da penceresi önünde yapılan serenat demektir. Burada, bir şiir türü olarak kullanılıyor. — 75.

[14] Engels, *droit de l'homme* ve *droit de la femme* sözcüklerini, asıl metinde de Fransızca olarak yazmıştır. *Droit de l'homme*, hem "insan hakkı" hem "erkek hakkı" anlamına gelir; burada ünlü burjuva "İnsan Hakları Bildirisi"ne anıştırmada bulunarak, "erkek hakkı" anlamında kullanılmaktadır. *Droit de la femme*, "kadın hakkı" demektir. — 85.

[15] Fetih çağında, Meksika'nın en gelişmiş kenti, *Teoşişimekler*'in başkenti. Mahalleler, başlangıçta büyümüş olan köylerdi (*pueblos*) ve bu mahallelerin biraraya gelmesi, Tlakskala kalesinin temeli olmuştur. — 94.

[16] Ulus sözcüğü, burada, modern anlamında değil, Latince *natio*, yani "halk" anlamında kullanılmıştır. ("Özel Terimler Sözlüğü"ne bakınız.) — 97.

[17] Britanya İmparatorluğu ordularına karşı Zulular'ın 1879'da, Nubyenlerin (Mehdi Muhammed Ahmed'in yönetiminde) 1891-1893 yıllarında gösterdikleri kahramanca direniş anıştırılıyor. — 101.

[18] Bkz: *Contre Euboulidès*, 28: "Gensle hiçbir bağı olmamış kimseleri, atalarının mezarlarına kim gömmüş olabilir?" — 104.

[19] Asıl metinde de Fransızcadır; bildiğimiz "polis" kavramıyla akraba bulunan *policer* fiili, töreleri yumuşatmak, düzence altına almak, uygarlaştırmak anlamlarında kullanılır. "*Nations policées*"yi, bu açıklama açısından, aynı zamanda "polisli uluslar" olarak da anlaşılmak üzere "uygar uluslar" biçiminde çevirebiliriz. — 123.

[20] Bu hesapta, özgür yurttaş olarak, ergin özgür erkekler dikkate alınmıştır; sayılarının yaklaşık 20.000 kadar olduğu anlaşılıyor. — 123.

[21] *Client*, korunuk, Roma'da, bir patrisyenin himayesi altında bulunan plebyene verilen addır. — 128.

[22] *Quartier*, bölük, parça anlamına gelir; *sole*, almaşık ekim yapılan, yani güçten düşmesini önlemek için her defasında ayrı bir ürün ekilen toprağın her parçasına verilen addır. — 138.

[23] *Piktler*. Eski İskoçya halkları, vücutlarına dövme yaptıkları için böyle adlandırılmışlardır. — 140.

[24] *Skotlar*, kelt asıllı bir halk, İskoçyalıların atası. — 161.

[25] Kolonizasyon (*colonisation*) sözcüğünün iki anlamı var: birincisi, bir ülkeden (metropol) öbürüne (koloni) insan gönderip yerleştirmek; ikincisi, bir ülkenin (koloni), öbürüne (metropol) bağımlı bir hale dönüşümü. Burada birinci anlamda kullanılıyor. — 140.

[26] Kolon, yerleşecek yurt arayan insan topluluğu. — 141.

[27] *Vision*, burada bir tanrıbilim terimi olarak, gizli şeylerin gönül gözü ile gö-

rülmesi anlamında kullanılmıştır. — 143.

[28] *Bructères*, vaktiyle Ems kıyılarında oturan Cermanya halkı. — 144.

[29] *Landsknecht*, ülkenin hizmetkârı anlamında bir Almanca sözcük. 15-16. yüzyılda, paralı Alman piyade askerlerine verilen ad. — 150.

[30] Lit, ya da *lites*, Franklarda, özgür insanlar sınıfı ile, servaj sınıfı arasında aracı bir sınıf ve bu sınıftan insanlar. — 159.

[31] Charles Fourier, *Oeuvres Complètes*, t. 1: "Théorie des quatre mouvements et des testinês générales", 2. baskı, Paris 1841, s. 329. Bütün bu metin aktarımı, [özgün Almanca —ç.] metinde, Fransızcadır. Bu metnin Almanca çevirisinde Engels "topluluk halinde" (*Collectif*) sözcüğünü, *als Klasse*, "sınıf olarak" diye çeviriyor. — 161.

[32] Molière'in *Georges Dandin* adlı oyunundan aktarılan ve "Bunu sen istedin, Georges Dandin" anlamına gelen bu tümce, asıl metinde de Fransızca yazılıdır. — 172.

[33] *Dithmarschen*, eski Holstein dukalığındaki dört yargı bölgesinden (*bailliage*) biridir. — 175.

[34] Bleichröder, kendi adını taşıyan bir Berlin bankasının müdürüydü. — 178.

[35] Sözkonusu olan, orman hırsızlıkları üzerindeki 15 Nisan 1878 günlü yasadır. Bu yasa, ot, meyve, mantar, vb. toplanmasını, Sular ve Ormanlar yasasına bağlar. — 198.

[36] Engels'in *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*, Sol Yayınları, Ankara 1975, adh kitabında yer alan "Köylüler Savaşı"nda ayrıntılı bilgiler bulunabilir. — 203.

ADLAR DİZİNİ

A

Agassiz, Louis (1807-1873). — İsviçreli doğa bilimler uzmanı. — 57.

Aiskhylos (525-456). — Yunan trajedi şairi. — 17, 68, 109.

Ammianus, Marcellinus (330-400). — Romalı tarihçi. — 97.

Anakreon (MÖ VI. yüzyıl). — Eski Yunan Şairi. — 81.

Appius Claudius (MÖ V. yüzyıl). — Roma devlet adamı, geleneğe göre, Oniki Levha Yasası yazarı. — 127.

Aristeides (MÖ 540-467 dolaylarında). — Eski Yunanistan'ın devlet adamı ve askeri şefi. — 120.

Aristophanes (M.Ö. 450-385 dolaylarında). — Ünlü Yunan komedi yazarı. — 69.

Aristoteles (MÖ 384-322). — Ünlü Yunan filozofu. — 111.

Artakserkses — MÖ 464'ten 338'e kadar saltanat süren üç eski İran İmparatorunun adı. — 132.

Augustus. — Bk. Ogüst.

B

Bachofen, Johann Jakob (1815-1887). — İsviçreli hukukçu, tarihçi ve arkeolog. — 14-18, 20, 25, 37, 47, 56, 61, 86.

Bancroft, Hubert Howe (1832-1918). — Özellikle Kuzey Amerika'daki yerli aşiretleri incelemiş olan Amerikan tarih-

çisi. — 41, 55, 57, 164.
Bang, Cathrinus (1822-1898). — İskandinav edebiyat tarihçisi. — 143.
Becker, Wilhelm Adolf (1796-1846). — Alman arkeloğu. — 105.
Bed "Kutsal" (672-735 dolaylarında). — İngiliz tanrıbilimci ve bilgini, birçok tarihsel belge yazarı. — 140.
Bismarck, Otto von (1815-1898). — Alman devlet adamı. — 77, 206.
Bleichröder, Gerson (1822-1893). — Aynı adlı Berlin bankasının müdürü. — 178.
Bugge, Sophus (1838-1907). — Norveçli dilbilgini. — 143.
Büyük İskender (356-323). — Makedonya kralı. — 65.

C

Charlemagne (742-814). — 768'den itibaren Frankların kralı, 800'den itibaren Roma İmparatoru. Kutsal Roma-Cermen İmparatoruluğu'nun kurucusu. — 158-160.
Claudis (1. yüzyıl). — 68 yılında, Roma egemenliğine karşı yapılan Batav ayaklanmasının lideri. — 144.
Cunow, Heinrich (1862-1936). — 65.
Cuvier, Georges (1769-1832). — Ünlü Fransız doğa bilimcisi, paleontolojinin kurucusu. — 36.

D

Demosthenes (MÖ 384-322 dolaylarında). — Eski Yunanistan'ın ünlü siyaset adamı ve hatibi. — 104.
Dionysios Halikarnassoslu (MÖ 1. yüzyılda). — Yunan asıllı Roma tarihçisi, (Denys d'Halicarnesse). — 108.
Dikaírkhos (MÖ IV. yüzyıl). — Yunan tarihçi ve coğrafyacısı, Aristoteles'in öğrencisi. — 105.
Diodoros "Sicilyalı" (MÖ I. yüzyıl). — Antikçağ Yunan tarihçisi. — 142, 151.
Dureau de la Malle, Adolphe (1777-1857). — Fransız iktisatçı ve tarihçisi. — 134.

E

Espinas, Alfred (1864-1922), — Fransız filozof ve toplumbilimci. — 39.
Euripides (MÖ 480-406). — Yunan trajedi şairi. — 69.

F

Fernando V. "Katolik" (1452-1516). — Kastilya ve Aragon kralı. — 58.
Fison, Lorimer (1832-1907). — Özellikle Avustralya yerlilerini incelemiş bulunan İngiliz misyoner etnoloğu. — 49, 50.
Fourier, Charles (1772-1837). — Fransız ütopyacı sosyalist. — 76, 161, 183.
Freeman, Edward Augustus (1823-1892). İngiliz tarihçisi. — 13.
Fustel de Coulanges, Numa-Denis (1830-1889). — Fransız tarihçisi. — 107.

G

Gaius (MÖ II. yüzyıl). Romalı hukukçu. — 63.
Giraud-Teulon, Alexis (1839'da doğmuş). — İsviçreli tarihçi. — 23, 26, 38, 40, 66.
Gladstone, William (1809-1898). — Liberal İngiliz devlet adamı. — 109.
Goethe Johann Wolfgang von. — (1749-1832). — Ünlü Alman şairi. — 43.
Grégoire de Tours (539-594 dolaylarında). — Piskopos, tanrıbilimci ve tarihçi. — 145.
Grimm, Jakob (1785-1863). — Ünlü Alman dil bilgini. — 141.
Grote, George (1794-1871). — İngiliz uygarlık tarihçisi. — 104-107.

H

Hegel, George Wilhelm Friedrich. (1770 -1831). — Ünlü Alman filozofu. — 175.

Herodes (MÖ 73-4). — MÖ 37'den 4'e ölümüne kadar hüküm süren Yahudiye kralı. — 132.

Herodotos (MÖ 484-425 dolaylarında). — Yunan tarihçisi. — 46, 69.

Heusler, Andréas (1834-1912). — İsviçreli hukukçu. — 64.

Howitt, Alfred William (1830-1908). — Avustralyalı etnolog. — 50.

Homéros (MÖ IX. yüzyıl dolayları). — **İlyada ve Odisseia**'mn yazarı. — 32, 67, 107-109.

Huschke, Georg Philipp Eduard (1801-1886). — Alman hukuku tarihçisi. — 131.

İ

İrminon (825'e doğru ölmüş). — Fransız benedikten keşişi. — 159.

K

Kibirli Tarquinus — Geleneğe göre, MÖ 534'ten 510'a kadar hüküm sürmüş olan son Roma kralı. — 133, 135.

Kleisthenes (MÖ VI. yüzyıl). — Eski Yunanistan devlet adamı. — 121.

Kovalevski, Maksim Maksimoviç (1851-1916) — Marx'la ilişki kurmuş Rus etnograf ve toplumbilimci. — 62, 65, 136, 146.

L

Lange, Ludwig (1825-1885). — Alman dil bilgini ve tarihçisi. — 131.

Lassalle, Ferdinand (1825-1864). — "Alman İşçileri Genel Derneği"nin kurucusu. — 181.

Lathan, Robert Gordon (1812-1888). — İngiliz dil bilgini ve etnografı. — 20.

Letourneau, Charles (1831-1902). — Fransız toplumbilimci — 38.

Luitprand, Cremonalı (929-972 dolaylarında). — Piskopos ve birçok tarih belgesi yazarı. — 155.

Longus (III. yüzyıl). — Yunan yazarı. — 81.

Lubbock, John (1834-1913). — Arkeolog, doğa bilimcisi ve İngiliz uygarlık tarihçisi. — 21, 23.

M

Mac Lennan, John Ferguson (1827-1881) — Hukukçu ve İngiliz uygarlığı tarihçisi. — 18-24, 25-26, 35, 53, 66, 136.

Maine, Henri James Summer (1822-1888) — İngiliz hukuk tarihçisi ve toplumbilimcisi. — 84.

Marx, Karl (1818-1883). — 11, 25, 36, 43, 46, 62-63, 67, 70, 73, 102, 104-106, 109, 111, 163, 170.

Maurer, Georg Ludwig Rutter von (1790-1872). — Alman tarihçisi. 1847'de Bavyeralı bakan. Özellikle, eski köy toplulukları, markları ve kentlerin kuruluşunu incelemiştir. — 99, 144, 146.

Mommsen, Theodor (1817-1903). — Alman tarihçi ve siyaset adamı. — 105, 128, 132.

Morgan, Lewis Henry (1818-1881). — Amerikan etnograf ve tarihçi. — 11-12, 14-15, 20-26, 27, 29, 32, 34, 36, 37, 42, 45, 48, 52, 71, 87, 88-90, 93, 99, 106, 109, 111, 113, 122, 130-131, 145, 163, 183.

Moskhos (MÖ II. yüzyıl). — Eski Yunan ozanı. — 81.

N

Napoléon (1766-1821). — (Napoléon I.). — 90.

Nearkhos (MÖ IV. yüzyıl). — Büyük İskender'in donanma amirali. — 65.

Niebuhr, Barthold Georg (1776-1831). — Alman tarihçisi. — 105, 107, 132, 175.

O

Odoaker (493'te ölmüş). — Son Roma İmparatoru Romülüs-Ogüstüs'ü devirerek kendini Ostrogotlar kralı ilân eden, Romalıların hizmetine girmiş Cermen askeri şefi. — 150.
Ogüst [Augustus] (MÖ 63-MS 14). — İlk Roma İmparatoru. — 145, 176.

P

Perseus. — MÖ 179'dan 158'e kadar son Makedonya kralı. — 152.
Plinius "Eski" (24-79 dolaylarında.). — Romalı yazar, coğrafyacı. — 147, 152.
Plutharkos (45-125). — Yunanlı yazar. — 68.
Peisistratos (MÖ 600-572). — İlk Atina tiranı. — 124.
Romülüs (MÖ 757-716 dolaylarında). — Roma'nın efsanevi kurucularından biri. — 127, 132.

S

Salvianus (400-484 dolaylarında). — Marsilya Piskoposu. — 156, 159.
Saussure, Henri de (1820-1905). — İsviçreli doğa bilimci ve kâşif. — 38.
Schömann, Georg Freidrich (1793-1879). — Alman tarihçisi ve dil bilgini. — 68, 109.
Scott, Walter (1771-1832). — İskoçyalı romancı ve tarihçi. — 139.
Servius Tullius. — Geleneğe göre, MÖ VI. yüzyılda yaşamış olan Roma kralı. — 134.
Sezar (MÖ 100-44). — Roma'nın en ünlü generallerinden biri ve devlet adamı. — 22, 32, 46, 95, 140, 145, 147, 149, 151.
Solon (MÖ VI. yüzyıl). — Atina'ya bir anayasa veren ünlü Yunan yasacısı. — 106, 115, 119-120, 134, 181.
Sugenheim, Samuel (1811-1877). — Alman tarihçisi. — 58.

T

Tacitus, Publius Cornelius (55-117 dolaylarında). — Romalı tarihçi. — 13, 22, 32, 73, 97, 142-151.
Theokritos (MÖ III. yüzyıl). — Eski Yunan şairi. — 81.
Theseus — Atina'nın ilk anayasasını yaptığı söylenen, eski Yunanistan'ın efsanemsi kahramanı ve prensi. — 114.
Tiberius (MÖ 42-MS 37). — 14'den 37'ye kadar Roma İmparatoru. — 132.
Titus Livius (MÖ 59-MS 19 dolaylarında). — Romalı tarihçi, kuruluşundan beri Roma tarihi üzerine 142 kitabın yazarı. — 128, 130-131.
Thukydes (MÖ 460-400 dolaylarında). — Eski Yunan tarihçisi. — 111.
Tylor, Edward Burnett (1832-1917). — İngiliz antropolojist ve etnoloğu. — 16.

U

Ulfila (311-383 dolaylarında). — Got alfabesini yetkinleştiren ve incili gotik lehçeye çeviren, Gotların ilk piskoposu. — 132.

V

Varus (9 yılında intihar etti). — Lejyonları ünlü Teutoburg ormanı savaşında yenilen Romalı general, önce Suriye, sonra Cermanya valisi. — 126.

W

Wachsmuth, Ernst Wilhelm Gottlieb (1784-1866). — Alman tarihçisi. — 69.
Wagner, Richard (1813-1883). — Ünlü

Alman bestecisi. — 43.
Waitz, Georg (1813-1886). — Alman tarihçisi. — 146.
Westermarck, Edward Alexander (1862-1939). — Fen uygarlığı tarihçisi. — 38, 40, 42, 56.
Wolfram, von Eschenbach (1170-1220 dolaylarında). — Ortaçağ Alman şairi. — 75.
Wright, Asher (Arthur) (1803-1875). — İrokualar arasında misyoner, Morgan'ın yardımcısı. — 54.

KAYNAKLAR DİZİNİ

I. YAZARLAR

A

Agassiz, L., **A Journey in Brasil**, Boston, 1886. — 57.

Ammianus Marcellinus, **Reum gestarum libri qui supersunt.** — 74.

Aiskhylos, **Orestes.** — 17.

B

Bachofen, J. J., **Das Muterrecht**, Stuttgart, 1861. — 16, 56.

Bancroft, Hubert H., **The Native Races of the Pacific States of North America**, New-York, 1857-1876. — 57, 164.

Bang, Cathrinus, **Völuspa und die sibyllinischen Orakel**, Deutsch Von Pastion, Wien, 1880. — 143.

Becker, W. A., **Charikles oder Bilder altgriechischer Sitte**, London, 1840. — 105.

Bugge, Sophus, **Studien uber die Entstehung der nordischen Götter-und Heldensagen**, München, 1881-1889. — 143.

D

Diodoros (Sicilyalı), **Bibliotheca historica.** — 142.

E

Espinas A., **Des Sociétés animales** (étude de psychologie comparée), Paris, 1877. — 39.

G

Giraud-Teulon, A., **Les Origines de la famille**, Genéve-Paris, 1874. — 23; — **Les Origines du mariage et de la famille**, Genéve-Paris, 1874. — 40.

Gladstone, W.E., **Juventus Mundi. The Gods and Men of the Heroic Age**, London, 1869. — 109.

H

Herodotos, **Histoires.** — 46.

Heusler. R., **Institutionen des deutschen**

Rechts, Bd. I-II, Leipzig, 1885-1886. — 64.

Homeros, **İlyada.** — 32, 67, 110; **Odisseia.** — 67, 110.

K

Kovalevski M. M., **Tableau, des origines et de l'evolution de la famille et de la proprété,** Stockholm, 1890. — 62, 64.

L

Lange F., **Römische Altertümer,** Bd. I-III, Berlin, 1856-1871. — 131.

Lassalle, F., **Das System der erworbenen Recte. Eine Versöhnung de positiven Rechts und der Rechtsphilosophie,** Leipzig, 1861. — 181.

Lathan, R. G., **Descriptive Ethnology,** vol. I-II, London, 1859. — 20.

Letourneau Ch., **L'Evolution du mariage etd e la famille,** Paris, 1888. — 38.

Lubbock, J., **The Origin of Civilisation and the Primitive Condition of Man. Mental and Social Condition of Savages.** London, 1870. — 22.

M

Mac Lennan, J.F., **Studies in Ancient History, comprising a reprint of Primitive Marriage,** London, 1886. — 20-23

Maine, H. S., **Ancient Law, its Connection with the Early History of Society,** New York, 1875. — 84.

Marx, Karl, **Kapital.** — 11, 163.

Marx ve Engels, **Komünist Manifesto.** — 84.

Maurer, Georg Ludwig von, **Geschichte der Stadteverfassung in, Deutschland,** 3 Bd. Erlangen. 1869-1870. — 146.

Mommsen, **Römische Forschungen,** 2. Ausgabe, Bd. I-II. Berlin 1864-1878. — 128, 129.

Morgan, L. H., **Ancient Society, or Researches in the Line of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilisation,** London 1877. — 11, 23; — **League of the Ho-dé nosaunee or Ioquois,** Rochester, 1851. — 20; **Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family,** Washington 1871. — 22, 48.

S

Schöman, G. F., **Griechische Altertümmer,** Bd. I-II, Berlin, 1855-1859. — 109.

Sugenheim, **Geschichte der Aufhebung der Leibeigenschaft und Hörigkeit in Europa bis an die Mitte des neunzehnten jahrhunderts,** Saint Petersburg, 1861. — 58.

Tacítus, **Germania.** — 22, 145.

Titus Livius, **Histoire romaine.** — 128.

Tylor E. B., **Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilisation,** London, 1865. — 16.

W

Watson, J.F., and Kaye, J.W. **The people of India,** vol. I-VI, London, 1868-1872. — 46.

Westermarck, E. A., **The History of Human Marriage,** London, 1891.— 38, 56.

II. ANONİM DERGİ VE YAYINLAR

American Review, 1847. — 20.

Codex Loureshamensis. — 147.

Gutrun. — 82.

Hildebrandslied, ("Hildebrand Türküsü"). — 142.

Nibelungen. — 195.

Poliptik — Rahip Irminon'un **Polyptyque'i,** ya da Charlemagne devrinde Saint-Germain-des Prés manastırının papaz evleri, serfleri ve gelirlerinin sayımı. — 159.

KONU DİZİNİ

A

Afrika:
— 56, 57, 65, 101.
Aile:
— 34-93;
— Aile rejimi ve mülkiyet rejimi. — 12, 167;
— Ailenin ilkel biçimlerinin bilgisi. — 12;
— Ailenin ataerkil biçimi ve burjuva ailesi. — 15;
— "İki-başlı-aile" 34, 52-71, 73, 140;
— Akrabalık sistemi ve aile biçimi. — 35-38;
— Hayvansal aile biçimleri. — 46-50;
— Kandaş aile. — 42-44, 49, 50;
— Ortaklaşa aile. — 44-51, 89, 141;
— Toplumsal biçimler ve aile biçimleri. — 59, 63, 71, 85-87;
— Ataerkil aile. — 62-64, 65-66, 78;
— Roma ailesi. — 63, 64, 72-73;
— Modern aile, kölecilik ve servajı tohum halinde kapsar. — 63;
— Tek-eşli-aile. — 67-69, 86-87;
— İktisadî koşullar üzerine kurulu ilk aile biçimi. — 70, 78, 79;
— Karı-koca ailesi. — 72-78, 105, 145, 146, 169, 181;
— Aile, *gentilice* örgütlenmede organik bir birim değil. — 105;
— Soylu ailenin ilk tohumu. — 110.
Akrabalık:
— Yalnızca kadın soyuna göre hesaplanan akrabalık. — 19, 89, 90;
— İrokuaların akrabalık sistemi. — 21-

22, 34-36;
— Akrabalık sistemi ve evlilik. — 22;
— Akrabalık ilişkileri ve aile biçimi. — 35-37;
— Akrabalık sistemi ve soyağacı. — 105, 106;
Almanlar:
— Alman halk hukuku. — 140.
Amerika Yerlileri:
— Kuzey Amerika yerlileri. — 12, 23, 29-30, 35-36, 41, 49, 52, 57, 60, 88, 100, 109, 145, 164;
— İrokualara özgü akrabalık sistemi. — 21-22;
— Amerika yerlilerinde gens. — 24, 88-102;
— Yeni-Meksikalılar. — 30-31;
— Amerika yerlilerinde grup halinde evlilik kalıntıları. — 54-56;
— Amerika yerlilerinde babalık hukuku ve analık hukuku. — 60-62;
— Amerika'da yerli aşiret — 95-98.
Analık hukuku:
— 16, 57, 66, 142-144;
— Analık hukukundan babalık hukukuna geçiş. — 16, 17, 60-62, 73, 104;
— Analık hukukuna göre soy-zinciri rejimi. — 20, 91;
— Analık hukukuna göre örgütlenmiş gens. — 24, 65, 93, 138;
— Analık hukuku ve grup halinde evlenme. — 46;
Aryenler:
— 31, 59, 107, 165;
Aşiret (tribu):
— 19, 37, 52-53, 63, 88, 93-102, 103, 107, 109, 114-115, 121, 127;
— Dış-evlenme ve iç-evlenmeye dayanan aşiretler. — 19-21, 25, 90;
— Aşiret konseyi. — 89, 90, 95-99;
— Amerika yerlileri aşiretinin ayırdedici niteliği. — 94;
— Yerel aşiret ve ayırdedici nitelikleri. 121-122;
— Roma aşireti. — 125;
— İlk aşiret soyluluğunun doğuşu, — 131;
— Aşiretler konfederasyonu. — 148, 149.
Aşk:
— 75, 76;
— Bireysel cinsel aşk. — 53, 69-70, 74, 80-86;
— Küçük Asya'da özgür aşk. — 56;
— Tek-eşlilik, cinsel aşkın meyvesi değildir. — 70;
— Modern cinsel aşkın doğuşu. — 74, 80-81;
— Şövalye aşkı. — 75, 82, 84;
— Antikçağda aşk. — 82;
— Karı-koca aşkı. — 84;
Avustralya:
— 28;
— Avustralya'da sınıflar sistemi. — 47, 48, 49;

B

Babalık hukuku:
— 116, 140, 167;
— Babalık hukuku ve analık hukuku. 16-17, 60-62, 73, 104, 143;
— Babalık hukukuna göre örgütlenmiş gens. — 23, 93;
— Babalık hukuku servet birikimini kolaylaştırır. — 111;
— Roma ve Yunan gensinde babalık hukuku hüküm sürer. — 126.
Barbarlık:
— 27, 29-33, 44, 96, 148;
— Ve uygarlık. — 11, 32, 163-183;
— Ve iki-başlı-evlilik. — 58, 79;
— Ve tek-eşli-aile. — 67;
— Ve üretim biçimi. — 117, 148;
— Cermenlerin barbarlığı Avrupa'yı gençleştirdi. — 161-163;
Bretonlar:
— Bretonlarda grup halinde evlilik. — 46.
Burgondlar:
— 141, 152.

C

Cermenler:
— 13, 32, 94, 109, 163, 172;
— Cermenlerde ev topluluğu. — 64, 145-147;
— Cermenlerde tek-eşlilik. — 92, 93, 144, 149.
— Cermenlerde kadının durumu. — 73, 144;
— Cermenlerde sınır-ormanı. — 95;
— Cermenlerde silahlı bilelikler. — 97, 149, 150;
— Cermenlerde gens. — 140-150;
— Tacite'in genslerinin yaşam koşulları. — 146-148;
— Cermenlerde devletin oluşması. — 151-162;
— Cermenlerde nüfus yoğunluğu. — 151-153.

Ç

Çok-kocalılık:
— 15, 20, 25, 36-37, 41;
— Tarihin lüksünün ürünü. — 66.
Çok-karılılık:
— 15, 36, 39, 51, 63, 79, 80.
Çömlekçilik:
— 29, 32;
— Barbarlık çömlekçilikle başlar. — 29.

D

Değişim:
— Değişim ve ürünlerin meta durumuna dönüşümü. — 117, 164, 168, 179;
— Değişimin doğuşu. — 164, 165.
Devlet:
— 12, 88, 112;
— Devlet ve aile. — 63;
— Yurttaşlar topluluğundan ayrı özel kamu gücü. — 99;
— Atina devletinin oluşumu. — 113-124, 174;
— Komün: Atina'da devletin hareket noktası. — 159;
— Atina devletinin yıkılış nedeni: kölecilik. — 123;
— Roma'da devlet. — 133-135, 175;
— Cermenlerde devletin oluşması. — 151-162, 174;
— *Gentilice* organların devlet organları halinde dönüşümü. — 157, 169-170, 174-176;
— Toplumun, gelişmesinin belirli bir aşamasındaki ürünü. — 175;
— Devletin belirleyici nitelikleri. — 174-179;
— En yüksek devlet biçimi: demokratik cumhuriyet. — 178;
— Devletin sonu. — 179.
Dış-evlenme:
— 20, 49;
— Dış-evlenme ve iç-evlenme. — 23, 25:
Dil:
— Heceli dilin doğuşu. — 28;
— Roma hegemonyası altında ulusal dillerin gerilemesi. — 153.

E

Ekonomi (iktisat).
— Para ekonomisi ve doğal ekonomi. — 115;
— Barbarlığın ekonomik temeli. — 165-166.
Enjevonlar (Ingévones):
— 152.
Eş-aldatma (zina):
— 52, 67, 72-73, 75-76, 85;
— Antik ve ortaçağda [eş-aldatma]. — 82, 84;
— Kadının eş-aldatması = boşanma sebebi. — 144.
Evcilleştirme:
— Evcilleştirme ve hayvancılık. — 29-30, 59.
Ev Ekonomisi:
— Komünist ev ekonomisi. — 44, 54, 78, 101, 145, 165;
— İlkel ev ekonomisi ve aile topluluğunun genişliği. — 44;
— Ev ekonomisi ve iki-başlı-aile. —

54;
— Özel ev ekonomisi toplumsal sanayi haline dönüşür. — 80.
Evlilik:
— Bazı gruplar içinde evliliğin yasaklanması. — 15-16, 19, 52, 90, 94;
— Karı-koca evliliğine geçiş. — 16, 18, 50-51, 62, 64;
— "Kaçırma yoluyla" evlenme. — 19, 25, 51;
— Karı-koca evliliği. — 21, 34, 37, 45, 50, 53, 71;
— Grup halinde evlilik. — 21, 22-23, 37, 44-51, 53, 55, 57, 79, 83, 103;
— Evlilik ve akrabalık sistemleri. — 21-22;
— İki-başlı-evlilik. — 48, 52-66, 73, 138, 144;
— Evliliğin bozulması. — 53;
— karı-koca evliliğinin erekleri. — 70;
— Burjuva evliliği. — 75, 84;
— Proleter evliliği. — 77;
— Evlilik ve hukuk. — 77-78;
— İlgililerin dışında düzenlenen sorun. — *83*;
— Yunan gensinde evlilik. — 104-105;
— Roma gensinde evlilik. — 127-131;
— Kolonların ve kölelerin evliliği. — 154.

F

Federasyon:
— 101;
— Aşiretler federasyonu. — 96, 97, 101, 103, 164;
— Federasyon kuralları. — 98-99.
Feodalite:
— 160.
Fransa:
— 156, 161;
— Fransa'da aile ortaklıkları. — 65.
Franklar:
— 192.
— Franklarda kölelerin rolü. — 149;
— Franklar İmparatorluğu. — 157-160;
— Frank köylülerinin yıkımı. — 157-159
Fuhuş:
— 76;
— Kadınlarla sınırlandırılmış fuhuş. — 56, 71, 72;
— Yunanistan'da fuhuş. — 70;
— Grup halinde evlilik kalıntısı olarak fuhuş. — 71;
— *Hétaïrisme* ve fuhuş. — 79, 172;
— Fuhşun yokolması. — 81.

G

Gens:
— 44, 52, 53, 121;
— Gens içinde evliliğin yasaklanması. — 23, 91;
— Amerika yerlileri ve Yunan ve Roma gensi. — 24, 100, 126;
— Gensin ortaklaşa aileden çıkmışa benzemesi. — 48;
— Analık hukuklu gens. — 49, 60, 62, 93, 142;
— Kelt gensi. — 55, 136, 140;
— Gens mülkiyeti. — 59, 126, 138, *156-157*;
— İrokua gensi. — 88-102;
— Gens, başkan ve askerî şefini seçer. — 89;
— Gensin adı. — 91;
— Gens meclisi. — 92;
— Gens ve kabile. — 93-94;
— Yunan gensi. — 103-112;
— Gens örgütünden devlete geçiş. 113-115, 175, 177;
— *Gentilice* örgütlenmede gedikler. — 117;
— Polislik, eski gens üyelerine aşağılık bir meslek gibi görünür. — 123;
— Roma'da gens. — 125-135;
— Keltlerde ve Cermenlerde gens. — 136-150;
— Gens ve *Fara*. — 141;
— Mark birliği içinde erir. — 156;
— *Gensin* doruğu. — 163.
Gol (Gaule):
— 153.
Gotlar

— 152-153;

H

Hak-Hukuk:
— Atina ulusal hukukunun doğuşu. — 115;
— Siyasal hakların servete göre belirlenmesi. — 120;
— Roma'da *gentis enuptio* hakkı. — 128-130;
— *Gentilice* örgütlenmede hak ve görev arasında ayrım yok. — 164;
Havai:
— 43;
— Havai adalarında akrabalık sistemi. — 35, 43;
— Havai'de ortaklaşa aile. — 45, 48;
Herminonlar:
— 152;
Hetairizm:
— 16, 56, 58, 75, 79, 172;
— Yunanlıların *Hetairizm*'den tek eşliliğe geçişi. — 16;
— *Hetairizm* evliliğin belirli bir biçimine dayanır. — 37-38;
— *Hetairizm* ve uygarlık. — 71-73.
Halk:
— Yunanlılarda halk meclisi. — 109, 120, 157;
— Aşiretler konfederasyonunun bir tek halk halinde kaynaşması. — 113-115;
— Roma'da *populus* ve pleb. — 148-149
— Halk mülkiyetindeki topraklar. — 156, 158.
Hindistan:
— 30, 56, 57, 85, 136;
— Hindistan Magarlarında dış evlenme. — 21;
— Hindistanlılarda akrabalık sistemi. — 35-36;
— Hindistanlılarda ev topluluğu. — 65;
— Hindistanlılarda çok-kocalılık. — 66.

İ

İşbölümü:
— 118, 164-165;
— İşbölümü ve kadının durumu. — 55;
— İşbölümü ve erkeğin rolü. — 60-61;
— İşbölümü ve Atina'da sınıfların meydana gelmesindeki rolü. — 114;
— Birinci büyük toplumsal işbölümü. — 165, 166;
— İkinci büyük işbölümü. — 168;
— Üçüncü toplumsal işbölümü. — 169;
İrokualılar (Iroquois):
— 54, 101, 103, 110, 148, 151;
— İrokualılarda akrabalık sistemi. — 21, 34-36;
— İrokualılarda evlenme yasağı. — 52;
— İrokua gensi. — 88-102, 127;
— İrokua federasyonu. — 90,101;
— Üretim biçimleri. — 116;
İstevenler:
— 153.

K

Kabile (Phratrie):
— 92-93, 99, 103, 105, 113, 121;
— İrokualılarda kabilenin görevleri. — 94;
— Yunan kabilesi. — 104, 107-111, 131;
— Roman kabilesi = küri. — 121, 131.
Kabul:
— 93;
— Gens içine. — 15, 105, 127, 130.
Kadın:
— İlkel toplumda kadının saygınlığı. — 16, 18, 54, 74, 144;
— Kadınlarda ortaklık. — 22, 52, 56;
— Kadınların sadakatsizliği. — 52, 67, 72-73;
— Kadınların kaçırılması ve satın alınması. — 51, 53;
— Karı-koca evliliğine geçiş: kadınların eseri. — 58-59;
— Analık hukukunun yıkılışı: kadın cinsinin en büyük tarihsel yenilgisi. — — 62, 167-168;
— Kadının köleleşmesi. — 62-63, 71-72, 79-80;

— Yunanistan'da kadının durumu. — 67-71;
— Öbür Yunan kadınlarından çok daha saygın olan Ispartah kadınlar. — 68;
— Roma'da kadının durumu. — 73-74, 129-132;
— Cermenlerde kadının durumu. — 74, 162;
— Erkek ve kadının hukuksal eşitliği. — 78-79;
— Aşk evliliği = kadın hakkı. — 85;
— Kadının kurtuluş koşulları. — 167;
Kan Davası (Vendetta):
— 92, 100, 139, 164;
— İrokualılarda kan davası zorunluluğu. — 37;
— Yunanlılarda kan davası. — 107-108;
Keltler
— 13, 57, 65, 95, 100;
— Keltlerde gens. — 136-140;
— Galler ülkesinde evlilik biçimleri. — 137;
Kilise:
— 182;
— Toprakların kilise tarafından ele geçirilmesi. — 159;
Komün (Bucak):
— Atina *demos*'u: Amerika kentsel komününün ilkörneği. — 121-122.
Köleler:
— 63, 64, 71, 81, 101, 111, 114, 120, 135, 155, 160, 168;
— Köle mülkiyeti. — 60;
— Familia: aynı adama ait bulunan köleler topluluğu. — 63;
— Aile içinde tohum halindeki kölelik ve servaj. — 63;
— Çok karılılık: kölecilik ürünü. — 66;
— Tek-eşlilik ve kölecilik. — 67-68, 78, 116,
— Çocukların köle olarak satılması. — 116;
— Köleler tarafından sağlanan Atina jandarma kuvveti. — 123;
— Atina'da köle sayısı. — 123, 172;
— Atina devletini kölecilik yıktı. — 123;
— Cermenlerde gözde köleler. — 149-150;
— Köleciliğin çöküşü. — 155;
— Kölecilik = birinci büyük toplumsal işbölümünün zorunlu ürünü. — 167;
— Kölecilik = toplumsal sistemin esas bileştireni. — 168;
— Toplumun sömüren ve sömürülen sınıflar halinde ilk bölünüşü. — 181;
— İlk köy kuruluşları. — 29;
— Rusya'da köy topluluğu. — 64;
— Köy-topluluğu. — 65, 141, 146;
— *Rundale* köyü. — 138;
Kral Yetkisi (Royauté):
— *Bazileus* bir hükümdar değildir. — 110-111;
— Roma *rex*'i. — 132, 133;
— Askerî şefin kral haline dönüşümü. — 157;
— Soydan geçme krallık yetkisinin temeli. — 168-169.

L

Lehçe:
— 98;
— Her aşirete özgü ayrı bir lehçe. — 95, 108.
Lombardlar (Lombars, Langobards)
— 141.

M

Mark:
— 156, 191-207:
— Peru'da mark kuruluşu. — 64;
— Cermen mark ortaklıkları. — 96, 140-141, 146, 159, 161;
— Mark kuruluşu. — 99, 174;
— Mark birliği ve gens. — 156.
Meksika:
— 30, 31, 65, 85, 94, 98, 142.
Meta:
— Meta üretimi ve ticaret. — 114, 168;
— Ürünlerin meta haline dönüşümü ve değişim. — 117, 168;
— Para = evrensel meta. — 117-118,

171-172;
— Hayvan sürüsü evrensel meta durumuna geliyor. — 165;
— Toprak mülkiyetinin meta durumuna dönüşümü. — 172.
Miras:
— 63, 144;
— Analık hukuklu genste miras. — 60-61, 91;
— Babalık miras hukukunun kuruluşu. — 61;
— Roma gensinde miras hukuku. — 126;
— Roma'da miras. — 181;

N

Normanlar:
— 158, 161;
— Vikingler çağında Normanlar. — 32.

O

Okyanusya:
— 57.
Ortaklık (*Communauté, topluluk*):
— Kadınlarda ortaklık. — 22, 52, 55;
— Karı-koca ortaklığı çemberinin daralması. — 53, 58;
— Ataerkil ev ortaklığı. — 63-64, 67, 146;
— İlkel ortaklık. — 102;
— Ev ortaklıklarının dağılması. — 146-147.

Ö

Özel Mülkiyet:
— 12, 71, 83, 104, 112;
— Özel mülkiyetin ilk biçimleri. — 59-60;
— İş araçlarının özel mülkiyeti. — 60;
— Özel mülkiyet ve tek-eşlilik. — 76, 86;
— Topraklar daha Atina'nın kahramanlık çağında özel mülkiyettedir. — 113;
— Özel mülkiyetteki ilerlemeler ve değişim. — 117;
— Özel mülkiyet ve devrimler. — 119-120;
— Kuruluş içinde özel mülkiyetin ortaya çıkması. — 121;
— Toprağın tam özel mülkiyeti. — 146-172;
— Çalışmanın meyvesi. — 165.

P

Polinezyalılar:
— 29, 43, 46;
Proletarya:
— Eski Roma'da proletarya. — 134-135;
— Bonapartçılık, burjuvaziye karşı proletaryayı kullanıyordu. — 177;
— Proletarya ve burjuvazi arasındaki kesin savaş, ancak demokratik cumhuriyette sonuna kadar götürülebilir. — 178;
— Proletarya ve genel oy hakkı. — 182.

R

Roma:
— 12, 31, 41, 44, 99, 100, 163;
— Amerika yerlileri gensiyle açıklanmış Roma gensi. — 24, 88, 95;
— Roma ailesi, ataerkil ailenin en yetkin tipi. — 63, 64;
— Roma'da kadının durumu. — 73-74;
— Roma'da gens ve devlet. — 126, 153;
— Roma'da askeri demokrasi. — 133;
— Roma İmparatorluğu'nun sonuçları. — 153-154.
Rusya:
— 64, 66, 140, 147.

S

Salienler:
— 157.
Savaş:
— Savaş sürekli bir sanayi kolu haline

geliyor. — 169.
Servaj:
— 161, 181;
— Serflerde babalık. — 144;
— Roma kolonu: serflerin habercisi. — 154;
— Frank köylülerinin serf haline dönüşümü. — 158.
Sınıf:
— 86, 101, 120-121, 160;
— Sınıf karşıtlıklarının temeli. — 12;
— Tarihte ilk sınıf çatışması. — 78, 166;
— Karı-koca ailesi ve sınıflar biçiminde bölünmüş toplum. — 72, 76, 78-79;
— Atina halkının sınıflar biçiminde bölünüşü. — 114;
— Solon'un sınıfları. — 120-121;
— Roma halkının sınıflar biçiminde bölünüşü. — 134;
— Toplumun sınıflara ayrılması ve işbölümü. — 166, 168-169, 172-174;
— Tacirler sınıfının ortaya çıkışı. — — 170;
— Sınıf ve devlet. — 175-179;
— Devlet ve en güçlü sınıfın devleti. — — 177;
— Uygarlığın temeli: bir sınıfın başka bir sınıf tarafından sömürülmesi. — 182.
Soyluluk (Asalet):
— İrokualılar ve Yunanlılarda ilk soyluluğun rolü. — 109-112;
— Yunan devletinin kuruluşunda soyluluğun rolü. — 141, 121, 131;
— Patrisyen soyluluk. — 132, 133, 135;
— Romalılarda aşiret soyluluğu. — 132;
— Cermenlerde soyluluk. — 149-150;
— Yeni bir soyluluğun yaratılması. — 152;
— Soyluluğun korunması. — 159;
— Soydan geçme soyluluğun temeli — 169;
— Servet aristokrasisi ve aşiret soyluluğu. — 172;
Süevler:
— 140, 145, 146;
— Süevlerde toprağın ortak mülkiyeti. — 146.

T

Tarım:
— 168-171;
— Tahıl tarımı. — 30;
— Tarımın doğuşu. — 32;
— Tarımın gelişmesi, — 60;
— Roma İmparatorluğu sonunda tarım. — 153-154, 159;
— Barbarlığın orta aşamasında ortaya çıkar. — 166;
— Küçük zanaatlar ve tarımın birbirinden ayrılışı. — 168-169;
Tarih:
— Tarihin materyalist anlayışı. — 11;
— Aile tarihi Bachofen'le başlar. — 16;
— Evrensel tarihin çilvesi. — 84, 86.
Taş Devri:
— 28;
Tek-eşli-evlilik:
— 16-65, 83, 116, 126, 137, 144, 164, 181;
— Tek-eşliliğe geçiş. — 11-17, 63, 167;
— Hayvanlarda tek-eşlilik. — 38-39;
— Yalnızca kadınlar için tek-eşlilik. — — 58, 68, 81, 87;
Tımar (Alleu):
— Devredilebilir mülk. — 156.
Ticaret:
— 112, 168;
— Yunanlılarda ticaret. — 118;
— Roma İmparatorluğu'nun sonunda ticaret. — 155;
Toprak Mülkiyeti.
— Toprak mülkiyeti ve ipotek. — 115, 119, 181;
— Bireysel toprak mülkiyeti. — 117, 133, 172;
— Solon'da sınıflar biçiminde bölünüşün temeli olarak toprak mülkiyeti. — 120;
— Ortak toprak mülkiyeti. — 127;
— Büyük toprak sahipleri. — 135-173;
Toplum:
— 63;
— Hayvan toplumu ve insan toplumu. 28-41;
— Devletsiz bir toplum örgütlenmesi. — 98-100;
— Bireyler arasında değişimi ortadan kaldırmazsa, hiçbir toplum kendi üretimi üzerindeki egemenliğini sür-

düremez. — 117;
— Uygarlaşmış toplum, sınıflar savaşımı olmaksızın varlığını sürdüremez. — 170;
— Toplum ve devlet. — 175;

U

Ulus:
— Ulusların doğuş güçlükleri. — 152-153;
— Modern milliyetler: Avrupa'da Cermenlerin eseri. — 165;
Uygarlık:
— 33, 54;
— Barbarlık ve uygarlık. — 11, 32, 163-183;
— Uygarlık ve tek-eşli-aile. — 68-79;
— *Hetairisme* ve uygarlık. — 72;
— Uygarlık ve üretim. — 170-171, 179-183;
— İktisadî yasaların bağımlılığı altına konmuş uygarlık. — 105;

Ü

Üretim:
— Maddî üretim ve yeniden-üretim. — 12;
— Evlilik ve kapitalist üretim. — 83-84;
— *Gentilice* kuruluş ve üretim. — 102;
— Barbarlık çağında üretim. — 117;
— Roma İmparatorluğu'nun sonunda üretim aşaması. — 162;
— Üretim artışı ve toplumun sınıflar biçiminde bölünüşü. — 166;
— Doğrudan doğruya değişim için üretim. — 170;
— Meta üretimi ve uygarlık. — 179-183;

Y

Yabanıllık:
— 18, 28-29, 33;
— Yabanıllık ve iki-başlı-evlilik. — 74;
— Yabanıllık ve grup halinde evlilik. — 79.
Yazı:
— Alfabetik yazının türetimi. — 31;
Yunanistan:
— 13, 31, 37, 41, 48, 63, 94, 99, 100, 142, 163, 172;
— Yunanistan'da analık hukukundan babalık hukukuna geçiş. — 16-18;
— Amerika yerlilerinin gensiyle açıklanmış Yunan gensi. — 23, 88;
— Yunan kadınının durumu. — 67-71;
— Yunan gensi. — 103-112;
— Atina devletinin oluşumu. — 113-124;

Z

Zadruga.
— 64.